

Ш. РАҲМАТУЛЛАЕВ, Н. МАМАТОВ,
Р. ШУКУРОВ

ЎЗБЕК ТИЛИ АНТОНИМЛАРИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

УНИВЕРСИТЕТЛАР ВА ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТЛАРИНИНГ СТУДЕНТЛАРИ
УЧУН ҚўЛЛАНМА

Филология фанлари доктори, профессор
И. Қ. Қўчқортоев
жамоатчилик асосида таҳрир қилган.

ТОШКЕНТ—«ЎҚИТУВЧИ»—1988

Бу луғат ҳозирги ўзбек тилидаги антонимларнинг дастлабки луғати бўлиб, унда 495 антонимик группага бирлашувчи 1800 га яқин антонимик жуфтлик тасвирланган. Антонимик муносабат лексик маънолаб ора белгиланиб, антонимларнинг маъноси таърифланган ва мисоллар келтирилган. Айни вақтда ҳар бир антоним остида, агар мавжуд бўлса, синоними ҳам келтирилган. Луғатнинг кириш қисмида антонимларнинг табиати, турлари ва ўхшаш тил ҳодисаларидан фарқлари ҳақида қисқача маълумот берилган.

Луғат филология факультетлари студентларига, тил ва адабиёт ўқитувчиларига мўлжалланган. Бу луғат бадий ижод ҳаваскорлари ва умуман ўзбек тилининг лексик бойлиги билан қизиққан ҳар бир зиёли учун ҳам фойдали қўлланма бўлади.

© «Ўқитувчи» нашриёти, 1980.

Р $\frac{70105-215}{353(04)-80}$ 300—80 4602020000

МУНДАРИЖА

Алфавит	4	
Сўз боши	5	
Кириш	7	
I. Луғатга антонимларнинг танланиши	7	
II. Луғатнинг тузилиши	12	
Шартли қисқартмалар	18	
Луғат	19	
А— 19	К— 106	Х— 186
Б— 36	Л— 127	Ч— 192
В— 63	М— 129	Ш— 196
Г— 64	Н— 138	Э— 198
Д— 67	О— 142	Ю— 202
Е— 72	П— 154	Я— 203
Ё— 75	Р— 156	Ў— 204
Ж— 81	С— 158	Қ— 207
З— 85	Т— 169	Ғ— 211
И— 90	У— 179	Ҳ— 212
Й— 101	Ф— 184	
Кўрсаткич		214

АЛФАВИТ

Аа	Жж	Нн	Фф	Ээ
Бб	Зз	Оо	Хх	Юю
Вв	Ии	Пп	Цц	Яя
Гг	Йй	Рр	Чч	Ўў
Дд	Кк	Сс	Шш	Ққ
Ее	Лл	Тт	Ъ	Ғғ
Ёё	Мм	Уу	Ь	Ҳҳ

Қўлингиздаги луғат ўзбек лексикографияси тажрибала-рига суянган ҳолда, антонимлар бўйича ёзилган илмий иш-ларни ва нашр қилинган луғатларни ўрганиш асосида тузил-ди. СССРда шу кунгача эълон қилинган антонимлар луғатлари кўп эмас. В. Н. Комиссаровнинг инглиз тили антонимлари бўйича, В. М. Завьялованинг немис тили антонимлари бўйича тузган луғатлари бу тип луғатларнинг тўнғичлари ҳисобла-нади. Кейинроқ Л. А. Введенскаянинг, Н. П. Колесников-нинг рус тили антонимлари бўйича, М. Х. Ахтамовнинг бошқирд тили антонимлари бўйича тузган луғатлари босилиб чиқди.¹

Луғатимизни тузишда, антонимлар луғатларидан ташқари, А. Ҳожиёвнинг ўзбек тили синонимлари бўйича, Ш. Раҳма-туллаевнинг ўзбек тили фразеологик бойлиги бўйича туз-ган луғатларидан ва бошқа луғатлардан, шунингдек ЎзФА Тил ва адабиёт институти луғат секторининг картотека фон-дидан ҳам фойдаландик.²

1. В. Н. Комиссаров, Словарь антонимов современного английского языка, М., 1964; В. М. Завьялова, Антонимы (Пособие по лексике немецкого языка), М., 1969; Л. А. Введенская, Словарь антонимов русского языка, Ростов-на Дону 1971; Н. П. Колесников, Словарь антонимов русского языка, Тбилиси, 1972; М. Х. Ахтамов, Бошқорт те-ленен антонимлар нузлеге, Өфө, 1973. Яқинда, луғатимиз нашрга тай-ёрлангач, М. Р. Львовнинг луғати нашрдан чиқди: Словарь антонимов русского языка, М., 1978.

2. А. Ҳожиёв, Ўзбек тили синонимларининг қисқача луғати, Т., 1963; Ш. Раҳматуллаев, Ўзбек тилининг қисқача фразеологик лу-ғати, Т., 1964.

Айрим масалаларда, масалан, луғатга антонимик жуфтликлар танлашда, луғат мақолалари структурасини белгилашда, антонимлар табиатини турли нуқтаи назарлардан ва аниқ очишга интилишда мустақил йўл тутишга тўғри келди.

Бу луғат қўл ёзмаси билан Ф. А. Абдуллаев, А. Ҳожиев, Э. Фозилов, О. Усмонов, Т. Алиқулов, А. Маҳмудов, Й. Абдуллаев, М. Омилхонова, А. Сайфуллаев ўртоқлар танишиб чиқиб, ўз маслаҳатлари билан катта ёрдам бердилар. Авторлар бу ўртоқларга самимий миннатдорчилик изҳор этади.

Антонимлар луғатини тузиш ўзбек лексикографиясида дастлабки тажриба бўлгани сабабли бу луғат айрим нуқсонлардан холи бўлмаслиги мумкин. Авторлар луғат сифатини яхшилашга ёрдам берадиган барча танқидий мулоҳазаларни миннатдорчилик билан қабул қилади.

I. Луғатга антонимларнинг танланиши

Қарама-қарши, зид маъно билдирадиган сўзлар бири иккинчисига нисбатан антоним дейилади: *катта — кичик, узоқ — яқин, чап — ўнг, соғаймэқ — касал бўлмоқ, муҳаббат — нафрат* каби.

Сўз туркумлари бўйича антонимлар белги билдирадиган сўзлар доирасида, айниқса сифат ва равишлар орасида кўп учрайди: *яхши — ёмэн, баланд — паст, тор — кенг, қаттиқ — юмшоқ, тез — секин, оз — кўп* каби.

Сифат антонимларнинг бир қисми тасдиқ, мавжудлик маъносини ифодаловчи **-ли, бо-** ҳамда инкор, номавжудлик (йўқлик) маъносини ифодаловчи **-сиз, бе-, но-** каби аффикслар воситасида ясалади: *бахтли — бахтсиз, ақлли — беақл, инсофли — ноинсоф, бохабар — бехабар* каби. Бу мисоллар ўзбек тилида **-ли** ва **-сиз** каби аффикслар воситасида турли ўзаклардан ясалган сўзларнигина эмас, балки айни бир ўзакдан ясалган сўзларни ҳам антонимлар деб тан олиш лозимлигини кўрсатади.

Бироқ бундай аффикслар воситасида ясалган барча сўзлар антоним бўлавермайди. Айни бир ўзакдан юқоридаги аффикслар воситасида ясалган сўзлар ўзакдан англашиладиган маънонинг оддий тасдиқ ёки инкори бўлмай, балки ясалмадан яхлитлигича янги лексик маъно ифодаланса, шундагина бу сўзлар антонимлар бўлади. Бундай ясама сўзларнинг антонимлар эканлигини бу сўзларга шу тилда туб сўз синоним мавжудлиги билан текшириб кўриш мумкин. Масалан, *кучли* сўзига *зўр, кучсиз* сўзига *заиф* каби синонимнинг мавжудлиги ёки *жонли* сўзига *тирик, жонсиз* сўзига эса *ўлик* каби синонимнинг мавжудлиги уларнинг антоним эканини кўрсатади.

Бир ўзакдан ясалган сўзлар шу ўзакдан англашилган

предметнинг оддий тасдиқ ва инкорини билдирса, Ҷуюқорида таъкидланган хусусиятларга эга бўлмаса, улар антоним бўла олмайди. Масалан, *дафтарли* — *дафтарсиз* сўзларидан ҳар бири яхлитлигича янги лексик маъно англатмайди, демак, антоним бўлмайди. Бундай хусусиятли ҳодисалар антонимлар луғатига деярли киритилмади.

Сифат туркумига хос антонимлар ҳажм (*катта*—*кичик*, *баланд*—*паст*), ҳолат (*иссиқ*—*совуқ*, *ёш*—*қари*), характер-хусусият (*сахий*—*хасис*, *ботир*—*қўрқоқ*, *ақлли*—*аҳмоқ*), шакл (*тўғри*—*эгри*), маза (*аччиқ*—*ширин*) каби маъноларни англатади.

Равиш туркумига хос антонимларнинг кўпи ўрин, масофа (*бери*—*нари*, *узоқ*—*яқин*), пайт (*кеча*—*эртага*, *аввал*—*кейин*), ҳолат (*тез*—*секин*; *аранг*, *зўрға*—*бемалол*, *даст*), миқдор (*кўп*—*оз*), мақсад (*атайин*, *атайлаб*, *жўрттага*—*беихтиёр*, *бехосдан*) каби маъноларни англатади.

Ог туркумига хос сўзлар ичида ҳам антонимлар анчагина. Булар асосан *бойлик*—*камбағаллик*, *ботирлик*—*қўрқоқлик* каби белги отлари, қарама-қарши томонларни билдирувчи *шарқ*—*ғарб*, *жануб*—*шимо* каби сўзлар ҳамда йил фаслларининг ва сутканинг қарама-қарши нуқталарини билдирувчи *баҳор*—*куз*, *ёз*—*қиш*, *кеча*—*кундуз*, *тонг*—*шом* каби сўзлар бўлади.

Феъл туркумида ҳам антонимлар кўп. Булар асосан белги билдирувчи антоним сўзлардан (сифатлардан, равишлардан) ясалган феъллар бўлади: *кенгаймоқ*—*тораймоқ*, *кўпаймоқ*—*озаймоқ*, *секинлашмоқ*—*тезлашмоқ* каби. Бундан ташқари, антонимлар қарама-қарши ҳаракатни билдирувчи *бормоқ*—*келмоқ*, *кирмоқ*—*чиқмоқ* каби туб феъллар орасида ҳам бор.

Бирор феълнинг сифатдош формаси мазмунан сифатга тенглашса, антонимик жуфтлик ҳосил қила олади. Сифатдошларнинг антонимик жуфтлик компоненти бўла олишини белгилашда уларнинг яхлитлигича янги лексик маъно билдиришини, шу тилда синоними мавжудлигини ҳисобга олдик. Масалан, *ўқиган*—*ўқимаган* сўзлари *билимли*—*билимсиз*, *илмли*—*илмсиз* каби жуфтликларга синоним; *билимсиз* сўзига антоним бўладиган *ўқиган* сўзи «мутолаа қилган» маъносини эмас, балки «билим олган» маъносини англатади. Ана шундай белгиларга эга сифатдошлар антонимлар луғатига жуда чекланган миқдорда киритилди.

Бирор феълнинг равишдош формаси равишга, ҳаракат номи формаси отга кўчган бўлса, шундагина улар антонимлар луғатига киритилди: *бошлаб* (равишга кўчган; синоними — *аввал*, *олдин*; антоними — *кейин*, *сўнгга*), *уруш* (отга кўчган, антоними — *тинчлик*) каби. Бундай ҳодисалар ҳам луғатга жуда оз киритилди.

Аслида бир-бирига зид маъно билдирмайдиган, фақат айрим текстларда қарама-қарши маънода ишлатиладиган сўзлар контекстуал антонимлар дейилади: *туз* — *қанд*, *ўт* — *сув* каби¹. Антонимлар луғатига узуал антонимларгина киритилди.

Кўпгина тилшунослар қариндошлик билдирувчи *она* — *си* — *нгил*, *ака* — *ука*², *ўғил* — *қиз*, *тоға* — *хола*³ каби сўзларни антоним ҳисоблайдилар ва антонимлар луғатига киритадилар. Масалан, М. П. Колесников антонимларга *бабка* — *дед*, *бабушка* — *внучка*, *батюшка* — *матушка*, *брат* — *сестра*, *вдова* — *вдовец*, *внук* — *внучка*, *девочка* — *мальчик* каби сўзларни келтиради.⁴ Ҳали тортишувли бўлгани сабабли биз бундай сўзларни антонимлар луғатига ҳозирча киритмадик.

Антонимларни белгилашдаги асосий ўлчов — лексик маъно, яъни сўзларнинг зид маъноларни билдириши. Шу билан бирга, сўзларнинг антоним эканини белгилашда мантиқий марказ принципдан ҳам ўринли фойдаланиш лозим. Антонимик қутбларнинг ўртаси деб фараз қилинган нуқта ёки икки антоним сўз билдирган тушунчалар ўртасидаги оралиқ тушунча мантиқий марказ дейилади (Мантиқий марказни шартли равишда *М* ҳарфи билан белгилаш мумкин). Масалан, баҳони англатувчи *яхши* (4) ва *ёман* (2) сўзларига нисбатан *қониқарли* (3) сўзи, *кеча* ва *кундуз* сўзларига нисбатан *тонг* ва *шом* сўзлари, *баландлик* ва *пастлик* сўзларига нисбатан *текислик* сўзи мантиқий марказ ҳисобланади.

Мантиқий марказ бўлиб келадиган сўз одатда нейтрал, нормал ҳолатни билдиради. Овқатнинг туз-намаги жойида бўлса, нормал ҳисобланади. Туз миқдори нормал ҳолатдан оз

1. Қаранг: У. Турсунов, Ж. Мухторов, Ш. Раҳматуллаев, Ҳозирги ўзбек адабий тили, Т. 1975, 39-бет.

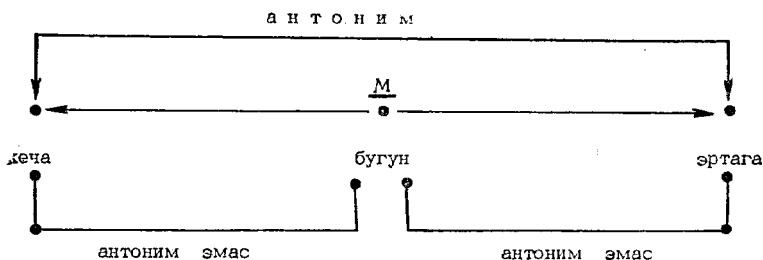
2. С. Усмонов, Антонимлар, «Ўзбек тили ва адабиёти масалалари» журналы, 1958, 2-сон, 38-бет; В. И. Ключева, Проблема антонимов, Ученые записки МГПИИЯ, том IX, М., 1956, 78-бет; Ҳозирги ўзбек адабий тили, I том, 1966, 146-бет; У. Турсунов, Ж. Мухторов, Ш. Раҳматуллаев, Ўша асар, 36-бет.

3. Ҳозирги ўзбек адабий тили, I том, 1966, 146-бет.

4. М. П. Колесниковнинг юқорида таъкидланган луғатига қаранг.

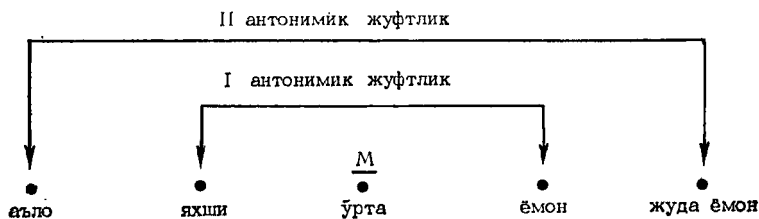
бўлса ёки бутунлай бўлмаса, тузсиз, ортиқ ёки жуда кўп бўлса, шўр дейилади. Ана шундай нормал ҳолатнинг икки қарама-қарши қутбини билдирувчи *тузсиз* ва *шўр* сўзлари ўзаро антоним бўлади.

Масалага мантиқий марказ нуқтаи назаридан қаралса, шу кунгача антоним деб ҳисоблаб келинган *кеча* — *бугун*, *бугун* — *эрта*, *қиш* — *баҳор* каби жуфтликларнинг антоним эмаслиги, чунки улардан бири асли оралиқ тушунча, яъни мантиқий марказ эканлиги маълум бўлади. Мантиқий марказга асосланиб фикр юритсак, *кеча* — *эртага*, *баҳор* — *куз*, *ёз* — *қиш* сўзлари антоним экани аниқ кўринади. Буни схемада қуйидагича кўрсатиш мумкин:

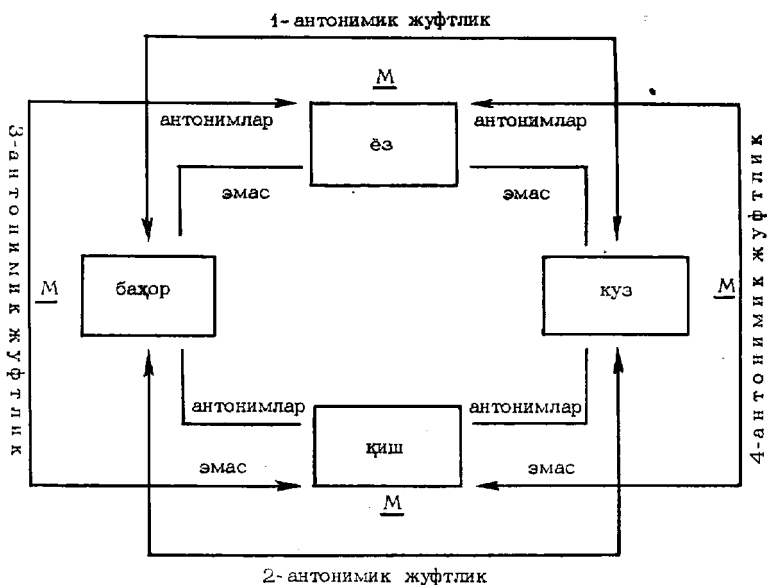
Ўтмиш — *ҳозир* — *келажак*, *иссиқ* — *илиқ* — *совуқ* каби муносабатларни ҳам ана шундай схема чизиб кўрсатиш мумкин.

Айрим ҳолларда мантиқий марказнинг икки томонида қарама-қарши тушунчаларни билдирувчи бир неча жуфтлик бўлади: *аъло* (*жуда яхши*) — *яхши* — *ўрта* (М) — *ёмон* — *жуда ёмон* каби. Буни схемада шундай кўрсатиш мумкин:

Бундай ҳолларда ўз маъносига кўра мантиқий марказдан тенг узоқликда жойлашадиган сўзлар ўзаро антонимик жуфтлик ҳосил қилади.

Фасл билдирувчи *баҳор*, *ёз*, *куз*, *қиш* сўзларининг антонимик муносабатини схемада қуйидагича кўрсатиш мумкин:

Бу ерда *баҳор* сўзи билан *куз* сўзи, *ёз* сўзи билан *қиш* сўзи, шунингдек *куз* сўзи билан *баҳор* сўзи ва *қиш* сўзи билан *ёз* сўзи ўзаро антонимлардир. Схемадан кўринадики, *баҳор* — *куз* муносабатида *ёз*, *куз* — *баҳор* муносабатида *қиш*, *қиш* — *ёз* муносабатида *баҳор*, *ёз* — *қиш* муносабатида эса *куз* мантиқий марказдир.

Дунё томонларини билдирувчи *шарқ*, *ғарб*, *жануб*, *шимо*л сўзларининг, шунингдек сутканинг айрим қисмларини билдирувчи *кундуз*, *кеча*, *шом*, *тонг* сўзларининг ўзаро антонимик муносабатини ҳам шу схема асосида кўрсатиш мумкин.

Баъзи антонимик жуфтликларда мантиқий марказни билдирувчи алоҳида сўз бўлмайди. Масалан, *қаҳқаҳа* — *фарёд*, *кулги* — *ийғи* жуфтликларида мантиқий марказни билдирувчи алоҳида сўз йўқ, аммо оралиқ ҳодисанинг ўзи бор: у — кишининг кулмасдан, йиғламасдан, нормал турган ҳолати. Бун-

дай ҳолларда мантиқий марказ сифатида экстралингвистик факторни — воқеликнинг ўзини кўзда тутиш лозим бўлади.

Бор — йўқ, адабли — адабсиз каби баъзи антонимик жуфтликларда оралиқ тушунча, бинобарин, мантиқий марказ умуман бўлмайди. Бундай ҳолларда сўзларнинг антонимлиги асосий ўлчов — ўзаро зид маънони англатишлари асосида белгиланади.

Баъзи луғатларга *аллопатия — гомеопатия, анаболизм — катаболизм* каби терминологик антонимик жуфтликлар кўп-лаб киритилган.¹ Биз бундай антонимик жуфтликлардан намуналар бериш билангина чекландик.

Луғатларнинг баъзисида туб ва ясама сўзлардан иборат антонимик жуфтликлар биргаликда берилган,² баъзисида эса булар алоҳида-алоҳида берилган.³ Қўлингиздаги луғатда тузилиш жиҳатидан турлича бўлган антонимлар биргаликда берилди. Чунки бундай қилиш луғат мақоласида тилдаги ҳар қандай антонимик жуфтликни қамраб олишга имконият яради.

Антонимик муносабат фақат сўзлар орасида эмас, балки сўз билан фразеологик ибора орасида ҳам (*бостир — чумчуқ пирр этса, юраги ширр этадиган; қўрқоқ — юрагиди ёли бор* каби) воқе бўлади. Шунини ҳисобга олиб, бу луғатга фразеологик ибора қатнашадиган антонимик жуфтликлар ҳам қисман киритилди.

II. Луғатнинг тузилиши

1. Луғат қатъий алфавит тартибида тузилди.

2. Луғатда икки хил мақолалар — изоҳ мақолалари ва ҳавола мақолалари мавжуд.

3. Изоҳ мақоласи анча мураккаб тузилишли бўлиб, унда аввал антонимик жуфтлик келтирилади. Изоҳ мақоласини бошлаб берувчи бундай жуфтликда антонимлар алфавит тартибида жойланди: *ёмон — яхши, секин — тез* каби.

4. Изоҳ мақоласида, агар мавжуд бўлса, ҳар бир антоним остида синоними келтирилди. Бундай синонимларни остуст жойлашда алфавит тартибига эмас, балки уларнинг нутқ-

¹ Н. П. Колесниковнинг юқорида таъкидланган луғатига қаранг.

² Юқорида таъкидланган луғатларга қаранг.

³ В. Н. Комиссаровнинг юқорида таъкидланган луғатига қаранг.

да оз-кўп ишлатилишига амал қилинди. Фразеологик ибора антоним бўлиб келса, у синоним сўзлардан кейин жойланди.

ХАФА 2

ғамгин
ғамли
гуссали
қайғули
қовоғидан қор ёғади

ХУРСАНД 2

шод
хурғам
хушнуд
вақти чоғ
оғзи қулоғида

Бундай антонимик группанинг биринчи вертикал қаторидаги ҳар бир сўз иккинчи вертикал қаторидаги ҳар бир сўзга антоним бўлади. Масалан, юқоридаги антонимик группада антонимик жуфтликлар миқдори 36 та бўлади.

5. Антонимик жуфтликлардан нутқда энг кўп ишлатиладигани доминант жуфтлик деб белгиланди. Масалан, *ботир* — *қўрқоқ*, *ботир* — *юраксиз*, *мард* — *қўрқоқ*, *мард* — *номард*, *дов юрак* — *юраксиз* каби жуфтликлардан биринчиси шундай хусусиятга эга.

Луғат мақоласида доминант антонимик жуфтлик қора рангли бош ҳарфлар билан ёзилди. Уларнинг синонимлари эса қора рангли кичик ҳарфлар билан ёзилди:

АЗОБ

азоб-уқубат
заҳмат

РОҲАТ

ҳузур
ҳузур-ҳаловат
роҳат-фағоғат

6. Шундан кейин ҳар бир антонимнинг маъносига таъриф берилди:

АЗОБ

. . . . .

Руҳан ёки жисмонан кучли
даражада қийналиш

РОҲАТ

. . . . .

Руҳан ёки жисмонан кучли да-
ражада яйраш

7. Ҳар бир антоним босма манбалардан, биринчи навбатда бадий асарлардан, шунингдек мақол, матал, қўшиқ каби-лардан олинган мисоллар билан тасдиқланди.

8. Луғат мақоласида мисоллар қуйидаги тартибда берилди:

а) таркибида антонимик жуфтлик ишлатилган мисоллар, қайси антонимик жуфтликни акс эттиришидан қатъи назар,

биринчи навбатда берилди ва кейинги мисоллардан уч бурчак белгиси (Δ) билан ажратилди;

б) шундан кейин аввал доминант антонимик жуфтликнинг биринчи компонентига ва унинг синонимларига, орага тўрт бурчак белгиси қўйиб ($\square$), доминант антонимик жуфтликнинг иккинчи компонентига ва унинг синонимларига мисол бериб борилди;

в) манбалардан олинган цитата мисолларидан ташқари, нутқда кўп ишлатиладиган бирикмалар ҳам ўрни билан келтирилди. Бундай бирикмалар цитата мисолларидан олдин берилди:

ХАБАРДОР

бохабар
огоҳ
воқиф

ХАБАРСИЗ

бехабар

Бирор нарса бўлишини ёки бўлганини эшитган, биладиган

Бирор нарса бўлишини ёки бўлганини эшитмаган, билмайдиган

Ҳаёт Ғуломжонга бола юборилганидан хабардор бўлса ҳам, лекин унинг келганидан бехабар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Δ У [Олимжон] — совхоз ҳаётининг ҳамми томонидан бохабар одам. «Тошкент ҳақиқати». Алишернинг барча яқинлари бу гапдан огоҳлар. Уйғун ва И. Султон, «Навойй». Бирор қишлоққа ўт кетса, одамлар дарҳол воқиф бўладилар, ёнғин даф этилади. С. Қароматов, Ҳижрон. $\square$ Сафар бўзчи Абдурахмоннинг тўхтаганидан хабарсиз икки-уч одим нарига ўтган эди. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

9. Кўп маъноли сўз бир маъноси билан бир сўзга, бошқа маъноси билан бошқа бир сўзга антоним бўла олади. Масалан, *бутун* сўзи «йиртиқ, тешик жойи-йўқ» маъноси билан *йиртиқ* сўзига, «синиқ жойи йўқ» маъноси билан эса *синиқ* сўзига антоним бўлади. Бундай антоним маънолар луғат мақолаларида араб рақамлари билан белгиланиб, алоҳида-алоҳида изоҳ мақоласи сифатида ишланди:

БУТУН 1

Йиртилмаган, тешилмаган, йиртиқ, тешик жойи йўқ

ЙИРТИҚ

Йиртилган, тешилган, йиртиқ, тешик жойи бор

БУТУН 2

СИНИҚ

Синмаган, синдирилмаган, синиқ жойи йўқ

Бутун эмас, бирор жойи учган, кўчган, ёрилган

10. Айрим антонимик жуфтликларда бирор сўз бошқа туркум сўзи сифатида келганида ҳам шундай бўлади. Масалан, *ошкор*—*яширин* сифат антонимларга *ошкора*, *очиқ* ҳамда *тажфий*, *пинҳон*, *хуфия*, *хуфиёна* сўзлари синоним бўлса, бу антонимлар ҳол вазифасида (равиш ўрнида) келганида эса, булардан ташқари, *очиқчасига* ҳамда *яшириқча*, *енг ичида* кабилар синоним бўлиб келади. Шунга кўра *ошкор*—*яширин* жуфтлигини икки мустақил мақола қилиб бериш лозим бўлади, чунки кейинги маънога оид синонимларни биринчи гурпуага қўшиб бўлмайди: *очиқчасига* ҳамда *яшириқча*, *енг ичида* кабилар сифатловчи вазифасида ишлатилмайди.

11. Бир сўзга хос маънолар луғатга киритилиш тартибига кўра номерлаб борилди (шу сабабли нумерация бу маъноларнинг луғатлардаги нумерациясига мос тушмаслиги мумкин).

12. Предметнинг ёки ҳаракатнинг белгисини билдириб келишига қараб сифатнинг (равишнинг) маъно таърифи озми-кўпми фарқ қилади; бундай фарқли маъно таърифлари қавсли араб рақами билан ажратиб кўрсатилди ва бир изоҳ мақоласининг ичида ҳар бири мустақил мақолача сифатида ишланди:

АКТИВ

фаол

1) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат билан киришадиган

.....

2) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат билан киришиб

.....

ПАССИВ

лоқайд

1) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат кўрсатмай киришадиган

.....

2) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат кўрсатмай киришиб

.....

13. Омонимлар рим рақамлари билан фарқланди (Шулар кўп маъноли бўлса, рим рақамидан кейин араб рақами ҳам қўйилди):

ТЕРС 3
ТУШ 1

ЎНГ I 1 .....
ЎНГ II 1 .....

14. Антонимларнинг бир-биридан катта фарқ қиладиган фонетик варианты ҳам ўрни билан бериб берилди:

АДАБЛИ   **АДАБСИЗ**
(одобли)   (одобсиз)

Бундай вариантлар қатнашадиган антонимик жуфтликлар ҳавола мақоласи сифатида ҳам берилди:

одобли — одобсиз. Қ. Адабли

одобсиз — одобли. Қ. Адабли

15. Антонимлар, уларнинг маъно таърифи ва бирикма ҳолатидаги мисоллар тик чиқиқ билан ажратилди. Текстли мисоллар сатр бошидан кетма-кет ёзилди.

16. Доминант антонимик жуфтликдан ташқари, барча антонимик жуфтликлар алфавит тартибида ҳавола мақоласи сифатида берилди. Бундай ҳавола мақолалари барча антонимик жуфтликларнинг тескари тартибига кўра ҳам берилди: бусиз луғатдан фойдаланиш имконияти сезиларли даражада камаяди.

17. Ҳавола мақолалари қора рангли кичик ҳарфлар билан терилди. Доминант антонимик жуфтликнинг тескари тартибидан луғат мақоласини бошловчи компонент бош ҳарф билан бошланди:

хурсанд 2—Хафа 2 каби.

Бундай жуфтлик луғатдан шу бош ҳарф билан бошланувчи сўзга кўра қидирилади.

18. Изоҳ мақоласини бошловчи сўз 1-компонент сифатида берилган ҳавола мақолаларида ҳам шу сўз бош ҳарф билан бошланди:

Аввал—баъдаз каби.

Бундай антонимик жуфтлик шу 1-сўз билан бошланувчи изоҳ мақоласи таркибидан қидирилади.

19. Доминант бўлмаган антонимик жуфтликларнинг тўғри ва тескари тартибига асосланган ҳавола мақолаларида Қ. қисқартмасидан кейин доминант антонимик жуфтликнинг бош сўзи келтирилди:

қайғули — хурсанд 2. Қ. Хафа 2

хурсанд 2 — қайғули. Қ. Хафа 2 каби.

Бундай антонимик жуфтлик луғатдан шу бош сўз билан бошланувчи изоҳ мақоласи таркибидан қидирилади.

20. Бирикма ҳолатида келтирилган мисолларда баъзи антонимларнинг синоними ҳам берилиб, улар орасига параллел белгиси қўйилди:

Бировдан абадий || жонгу ажралмоқ каби.

21. Сўз таркибидаги факультатив қисм ўрта қавсларга олинди:

БУТУНЛАЙ[ИН] каби.

22. Мисол текстига луғат тузувчилар томонидан қўшилган сўзлар ўрта қавсларга олинди: [*Йўлчи билан Петров*] . . . *кучли ҳаяжон ва сажимият билан қучоқлаша-қучоқлаша айрилишиди*. Ойбек, Қутлуғ қ.

23. Мисол текстларида автор ишлатган уч нуқта ўзича сақланди; луғат тузувчилар томонидан амалга оширилган қисқартиш ўрнида икки нуқта қўйилди: *У сафар олдидан ҳар еал шундай қилади...* А. Мухтор, Чинор. *Гигант каналнинг Мураккаб шароитларда қурилганлиги . . . гидроиншоот қурувчиларининг омавий қаҳрамонлигидан ҳам далолат беради.* «Қ. Ўзб.».

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

Афанди л.— Афанди латифалари
Бой ила х.— Бой ила хизматчи
Бўрондан к.— Бўрондан кучли
В. И. Ленин ҳ. х.— В. И. Ленин
ҳақида хотиралар
Жаннат қ.— Жаннат қидирганлар
Қўктерак ш.— Қўктерак шабадаси
Мақол — Ўзбек халқ мақоллари
Меҳробдан ч.— Меҳробдан чаён
Нур қ.— Нур қидириб
Обид к.— Обид кетмон
Олтин в. ш.— Олтин водийдан ша-
бадалар
Олтин ю.— Олтин юлдуз
Оқсой ш.— Оқсой шалолалари
Оғриқ т.— Оғриқ тишлар
«Равшан» — «Равшан» достони
«С. Ўзб.» — «Совет Ўзбекистони»
газетаси
Сўнмас ч.— Сўнмас чақмоқлар
Тобутдан т.— Тобутдан товуш

Улуғ й.— Улуғ йўл
Уч и.— Уч илдиэ
Фарғона т. о.— Фарғона тонг от-
гунча
Чин м.— Чин муҳаббат
«Шарқ ю.»— «Шарқ юлдузи» жур-
нали
Шинелли й.— Шинелли йиллар
Ўзб. х. қ.— Ўзбек халқ қўшиқлари
«Ўзб. х.-қ.»— «Ўзбек хотин-қизла-
ри» журнали
Ўтган к.— Ўтган кунлар
Қадрдон д.— Қадрдон далалар
Қорақалпоқ қ.— Қорақалпоқ қис-
саси
Қуёш қ.— Қуёш қораймас
Қутлуғ қ.— Қутлуғ қон
«Қ. Ўзб.» — «Қизил Ўзбекистон»
газетаси
Ҳаёт б.— Ҳаёт булоқлари
Ҳазрати и.— Ҳазрати инсон

АБАДИЙ 1

мангу 1

Ҳамиша давом этадиган, муддат билан чекланмаган, поёни Вўқ

Абадий осойишталик (тинчлик)

Мангу ҳукмронлик

Унинг назарида .. уй ва ундаги ҳар бир нарса абадий қашшоқлик нишонаси бўлиб кўринар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Коммунистик формация мангу формациядир. «Марксча-ленинча философия асослари». □ Бир қарасанг, ҳамма нарса бор, яна бир қарасанг, ҳеч нарса йўқдай. Бари вақтинча .. Худди ўзим ҳам бу дунёда вақтинча дайман А. Мухтор, Туғилиш.

абадий 2 — вақтинча 2. Қ. Бутунлай[ин]

абадий 3 — Вақтинча 3

абжир 1 — башанг. Қ. Лапашанг

абжир 1 — лаванг. Қ. Лапашанг

абжир 1 — лаванд. Қ. Лапашанг

абжир 1 — ландавур. Қ. Лапашанг

абжир 1 — Лапашанг

АБСОЛЮТ

Бошқа нарсага нисбат бермай, қиёс қилмай, ўз-ўзича олинадиган

Абсолют ҳақиқат

Абсолют камлик

ВАҚТИНЧА 1

Маълум муддат давом этадиган, муддати чекланган, поёни бор.

Вақтинча осойишталик (тинчлик)

Вақтинча ҳукмронлик

абжир 1 — ношуд. Қ. Лапашанг

абжир 1 — оғзидаги ошини олдирадиган. Қ. Лапашанг

абжир 1 — уқувсиз. Қ. Лапашанг

абжир 2 — сусткаш. Қ. Эпашанг

абжир 2 — тепса - тебранмас. Қ. Эпашанг

абжир 2 — Эпашанг

НИСБИЙ

Бошқа нарсага нисбат бериб, қиёс қилиб белгиладиган

Нисбий ҳақиқат

Нисбий камлик

Жойнинг океан юзасидан бўлган баландлиги абсолют баландлик деб аталади. География дарслиги. □ Тепаликнинг этагидан тепасигача бўлган тик баландлик нисбий баландлик деб аталади. География дарслиги.

АБСТРАКТ

мавҳум

Абстракцияга асосланган, абстрактлик белгиси бор; амалга ошиши реал бўлмаган

Абстракт тушунча

Абстракт || мавҳум отлар

КОНКРЕТ

Абстракцияга асосланмаган, конкретлик белгиси бор

Конкрет тушунча

Конкрет отлар (грамматика)

Халқимизнинг маданиятига хос миллий ва интернационал хусусият мавҳум эмас, балки мутлақо конкрет тушунчадир. «Қ. Ҷзб.». △ Коммунистик жамият қуриш қандайдир абстракт иш эмас. «Қ. Ҷзб.»

АВАНГАРД

Ҳарбий юришда асосий аскарый қисмлардан олдинда борувчи отряд

30 октябрь кечаси душман марказ Чайка дарёси бўйига чиқиб, Қизил билан тўқнашди. И. Раҳим, Чин м.

Аввал — баъдаз

АВВАЛ

аввало

бошлаб

олдин

Биринчи навбатда, бошқа иш-ҳаракатдан илгари, дастлабки фурсатда

АРЬЕРГАРД

Ҳарбий юришда асосий аскарый қисмлардан орқада, унинг хавфсизлигини таъминлаб борувчи отряд

группасининг авангард қисмлари Армия кучларининг арьергарди

КЕЙИН

сўнгра

баъдаз

Кейинги навбатда, бошқа иш-ҳаракат бўлиб ўтгач, орадан бирмунча вақт ўтгач

Бўтабой ака аввала яхши гапирди, кейин шовқин солиб: «Бригадирликдан туширамиз», — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Улар аввало ўз қишлоқларидан, сўнгра баланд тоғлардан узоқлаша бордилар. П. Турсун, Ҷқитувчи. [Азизбек] Бошлаб фуқарога салом берди, сўнгра синиқ ва ожиз қолган бир товуш билан халққа узр айтди. А. Қодирий, Ўтган к. Савдоарлардан олдин хат келади, кейин ўзлари келишарди. Ойбек, Кутлуғ қ. Аввал таом, баъдаз калом. Ҳикматли сўз.

Аввал | сўнгра

АВВАЛГИ

олдинги

Бошқасидан кўра олдин жой олган
Китобнинг аввалги || олдинги
 варағи

КЕЙИНГИ

Бошқасидан кўра кейин жой олган
Китобнинг кейинги варағи

Мирзакаримбей ўсиқ қисларини чимириб сукут қилди. Йўлидаги бу кескин ўзгарини унинг аввалги фикрини тасдиқлади. Ойбек, Қутлуғ қ. Қисм қоронғи тушгунча душманни олдинги окоплардан қувиб суриб чиқарди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. □ Раъно кейинги мисрани ўқиб, ўйла-ниб қолди. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

аввало — баъдаз. Қ. Аввал

аввало — кейин. Қ. Аввал

аввало — сўнгра. Қ. Аввал

АВЛОД

Бир ота-онанинг фарзандлари;
 келажак бўғин кишилари

Минг йиллар сўнгида ўсажак авлод Бизга раҳмат айтиб, чўзар қўли-ни. Уғғун. □ Аждодларимиз бизга бой, бебаҳо маданий мерос қол-диришди. «С. Ўзб.».

АЖДОД

Ҳозирги авлоднинг ота-онаси, ота-боболари; олдинги бўғин кишилари

АДАБЛИ

(одобли)

Ахлоқ қоидаларига амал қилади-ган, хулқи, ўзини тутуши яхши;
 тарбия кўрган
Одобли бола

АДАБСИЗ

(одобсиз)

Ахлоқ қоидаларига амал қилмай-диган, хулқи, қилиғи ёмон; тарби-яси бузуқ
Одобсиз бола

Ўткиржон шаддод бўлгани билан, жуда адабли йигит экан. Сўзла-шувдан. □ Ҳар адабсизга адаб, фикр ила дониш ўргатиб, Эл ичидо-обрўсин хўб расо қилди қалам. Ҳамза Ҳакимзода, Қалам.

адабсиз — Адабли

АДОЛАТ

Ҳақиқатга асосланган, беғараз му-носабат, тadbир, иш

АДОЛАТСИЗЛИК

Ҳақиқатга хилоф, ғаразга асослан-ган муносабат, тadbир, иш

Башарият тарихи зулм, ҳақсизлик, талончилик даврини поймол этиб, ерк ва адолатнинг нурли асрига ғолибона юраётмир. Ойбек, Нур қ.

□ Эммурад ўйлаиб ташқарига чиқди. Ҳақсизлик, адолатсизлик унинг ичини ўртаб бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи.

АДОЛАТЛИ

одил

Адолатга, ҳақиқатга асосланувчи

Адолатли уруш

Одил киши

АДОЛАТСИЗ

Адолатга, ҳақиқатга хилоф

Адолатсиз уруш

Адолатсиз киши

[Юсуфжон қизиқ:] Мен болаларни севаман. Чунки улар пок, адолатли ва талабчан. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ. Агар подшоҳ одил бўлса, унинг қўл остидаги бой, мулла, арбоб ва оқсоқоллар ҳам одил бўладилар. С. Айний, Қуллар. □ Ўзбек оғим Отабекка деди: «Инсофсиз, адолатсиз!» Отабек заҳарханда билан суради: «Мен бошида сизга нима деган эдим?» А. Қодирий, Ўтган к.

адолатсиз — Адолатли

адолатсиз — одил. Қ. Адолатли

адолатсизлик — Адолат

АДРЕСАНТ

Почта орқали хат, посылка кабиларни юборадиган киши, ташкилот; юборувчи

АДРЕСАТ

Почта орқали юборилган хат, посылка кабиларни оладиган киши, ташкилот; олувчи

Адресант алоқа бўлими индексини аниқ ёзса, адресат хатни тезроқ олади. Радиоэшигтиришдан.

адресат — Адресант

аждод — Авлод

Ажралмоқ 1 — бирлашмоқ 1

АЖРАЛМОҚ 1

айрилмоқ

Бирор гуруҳ билан боғланишини йўқотмоқ, унинг таркибий қисми бўлмай қолмоқ

Отряддан ажралмоқ

Тўпидан айрилмоқ

ҚЎШИЛМОҚ

бирлашмоқ 1

Бирор гуруҳнинг таркибий қисмига айланмоқ

Отрядга қўшилмоқ

Отряднинг асосий қисми билан бирлашмоқ

Элга эл қўшилса — даulat, элчи эл айрилса — кулфат. Мақол ажралмоқ 2 — ёпишмоқ. Қ. Ажрамоқ.

ажралмоқ 2 — жипшлашмоқ. Қ. Ажрамоқ.

АЖРАМОҚ

ажралмоқ 2

кўчмоқ

Биргалик, яхлитлик ҳолатини йўқотмоқ, алоҳида-алоҳида бўлиб қолмоқ

Туфлининг пошниси ажраб || ажралиб || кўчиб кетди.

Шурупни бўшатсангиз, чапсак кўчади, кейин орага пона едирасиз. Сўзлашувдан. □ Шурупни қотирсангиз, чапсак ёпишади, эшик табақаси ҳам бир сз тортилади. Сўзлашувдан.

Ажрамоқ — жипслашмоқ

АЖРАТМОҚ 1

айирмоқ 1

Маълум миқдор нарсадан бир қисмини олиб, алоҳидаламоқ

Шкафдаги китоблардан ўнтасини ажратиб олмоқ

Ўз ҳиссасини айириб олмоқ

[Йўли] Белбоғига тугилган қирқ тийин чақадан тегишлисини айириб олиб, пиёла ичига ташлади, ўрнидан турди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ўн сўм пулни катмондаги пулларга қўшиб қўйди. Ойбек, Қутлуғ қ.

АЖРАТМОҚ 2

айирмоқ 2

Бир-бири билан уришаётган кишилар ёки ҳайвонларни уришни тўхтатишга, бир-биридан узоқлашишга мажбур қилмоқ

Хўрозларни ажратмоқ

Уришаётган болаларни айирмоқ

Одамлар ажратмаганда, бу хотин мулла Норқўзини ғажиб ташлар эди. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. □ Маҳалла болалари, ўспирин йигитлар юнги тўзиган икки катта кучукни уриштирардилар. Ойбек, Қутлуғ қ.

ажратмоқ 3 — бирлаштирмоқ. Қ. Айирмоқ 3.

ажратмоқ 3 — бошини қовуштирмоқ. Қ. Айирмоқ 3.

ЁПИШМОҚ

жипслашмоқ

Биргалик, яхлитлик ҳолатига эга бўлмоқ

Бу пошна елим билан эмас, михлаш билан ёпишади || жипслашади.

ҚЎШМОҚ 1

Бирор нарса ёнига шу нарсадан яна маълум миқдор бирлаштирмоқ

Шкафдаги китобларга ўнта китоб қўшмоқ

Ўз ҳиссасини қўшиб бермоқ

УРИШТИРМОҚ

Қишилар ёки ҳайвонларни бир-бирига ҳамла қилишга, ташланишга мажбур қилмоқ

Хўрозларни уриштирмоқ

Болаларни уриштирмоқ

АЖРАШМОҚ

Эр-хотинлик муносабатини бекор қилмоқ

Уч талоқ билан ажрашган эр-у хотин ярашмоқчи бўлса, . . .
М. Исмоилий, Фарғона т. о.

азамат — кичик 1. Қ. Катта 1

азамат — майда 5. Қ. Катта 1

азамат — чоғ. Қ. Катта 1

АЗИЗ

Ҳамма эъозлайдиган, қадр-қиймат-ти баланд

Сув келтирган хор-у зор, кўза симдирган азий. Мақол. Эл азий этган кишини ҳеч киши хор айламас. Мақол. Δ Азий асримизнинг азий онла-ри Азий одамлардан сўрайди. қадрин. Ғ. Ғулом. □ Қуллар ва туллар .. Очликдан, зорликдан гезариб лаби, Ожиз, маҳжум, хор ва бетадбир, «Нон» дея, «Нон» дея суриниб кечмишидир. Ғ. Ғулом, Турксиб йўлларида.

азим — кичик 1. Қ. Катта 1

азим — майда 5. Қ. Катта 1

азим — чоғ. Қ. Катта 1

ЯРАШМОҚ 1

Эр-хотинлик муносабатини тикла-моқ

ХОР

Ҳамма таҳқирлайдиган, қадр-қий-матин йўқ

АЗОБ

азоб-уқубат
заҳмат

Ғуҳан ёки жисмонан кучли дара-жада қийналиш

Азоб-уқубатда яшамоқ

РОҲАТ

ҳузур
ҳузур-ҳаловат
роҳат-фароғат

Ғуҳан ёки жисмонан кучли дара-жада яйраш

Роҳат-фароғатда яшамоқ

Ун икки ойда келур бир таноб, Узгаларга роҳат-у, менга азоб. Му-қимий, Танобчилар. «Ҳар вақт шундоқ. Роҳатини бошқалар кўради, азоби сизга!» — Гулсумбиби пишиг қилди эрига. Ойбек, Қутлуғ қ. [Йўлдошев:] Пахтачиликнинг азоби ҳам, ҳузури ҳам бор. «Қ. Узб.». Қийинчиликни енгмай, заҳмат чекмай, роҳат кўриши мумкинми? «Қ. Узб.». Δ Антонина ўз ҳузур-ҳаловатини кўзламай, болала-рининг ғам-ташвиши билан яшади. «Узб. х.-қ.». «Сиз ҳам, ота-бобола-рингиз ҳам ўтмишининг ҳузур-ҳаловатини кўргансиз, мен ва ме-нинг ота-боболарим ўтмишининг жабр-зулминини кўрган», — деди Элмурод. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Николай замонида бир парча нон ташвиши билан азоб-уқубатда ўтдик. Ойбек, Қутлуғ қ. Султон Ҳасанбек ва Мир-

забек Ҳирстда роҳат-фароғатда умр кечириб, ўз ажллари билан ўлдилар. М. Осим, Сехрли сўз.

Азоб — роҳат-фароғат

Азоб — ҳузур

Азоб — ҳузур-ҳаловат

азоб-уқубат — роҳат. Қ. Азоб

азоб-уқубат — роҳат-фароғат. Қ.

Азоб

азоб-уқубат — ҳузур. Қ. Азоб

азоб-уқубат — ҳузур-ҳаловат. Қ.

Азоб

АЙБДОР

айбли

қора 1

Айб иш қилган, айби бор

Айбдор || айбли киши

Терговчи ҳам хит бўлди. Ахир у бу ерга ўйнагани келмаган-ку. Махсус топшириқ билан оқни оққа, қорани қорага ажратиш учун келган. С. Ансрбсев, Сқсэй. Текираминз: оқни оққа, қорани қорага ажратаминз. С. Аҳмад, Ҳукм. Δ Бу мажлисининг қаҳрамони бўлган комсомол Ҳасан айбдордай ерга қараб ўтирган бўлса ҳам, ўз кўнгида нималар ўтганини ҳеч кимга билдирмасликка уринмоқда эди. С. Айний, Қуллар. Ўзини айбли санаган Йўлчининг кўкраги оғир туйғулар билан тўлди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Кечаси яшиги тасодифан очиқ қолгани учун партизанлар билан алоқада айбланиб отилган айбсиз чолнинг мазорини .. кўрсатдилар. Ойбек, Қуёш қ. Адвокат Зайдль .. ҳужжат ва гувоҳлар баёнсти бўлишига қармай уни [всэсовчини] беайб бидоам деб кўрсатишга уринди. «Қ. Ўзб.»

Айбдор — беайб

Айбдор — оқ 1

АЙБЛАМОҚ

Айбдор деб исботламоқ

[Ҳамид] у ерда ҳам тинч ётмай, Утаббой қушбегини порахўрликда айбдлаб Мусулмон чўлққа ариза берган. А. Қодирий, Ўтган к. □ Рихси .. уни ҳимоя қилиб айтилайтган бундай сўзларни биринчи марта яшират, бу хилда одамлар борлигини илк бор кўриб турмоқда эди. С. Зуннунова, Гулхан.

айбли — айбсиз. Қ. Айбдор

айбли — беайб. Қ. Айбдор

айбли — оқ 1. Қ. Айбдор

айбсиз — Айбдор

АЙБСИЗ

беайб

оқ 1

Айб иш қилмаган, айби йўқ

Айбсиз || беайб киши

ҲИМОЯ ҚИЛМОҚ

Айбсиз деб исботламоқ

айбсиз — айбли. Қ. Айбдор

айбсиз — қора 1. Қ. Айбдор

Айёр — гўл

АЙЁР

ҳийлагар
муғамбир
қув
хирпа
қилвир
доғули

илоннинг ёғини ялаган

Макр-ҳийла, қувлик-шумлик билан
иш тутадиган, алдашга уста

Айёр || маккор аёл

Ҳийлагар || муғамбир йигит

Қув || қилвир || доғули чол

Илоннинг ёғини ялаган
кампир

СОДДА 1

содда дил
гўл⁴

Макр-ҳийлани, қувлик-шумликни
билмайдиган, осонгина алданадиган

Содда || содда дил аёл

Содда дил йигит

Гўл чол

Содда дил кампир

[Кумуш:] Сизни ҳийлагар дедим: Эсингиздами, содда отамни, гўл онамни қандоғлар қилиб алдадингиз? .. А. Қодирий, Ўтган к. «Уста, мен сизни содда деб юрардим, анча қув экансиз-а, тавба»,— деди Ашуртой ака. Р. Файзий, Ҳазрати и. △ Мирзакаримбой илоннинг ёғини ялаган одам: ҳамма бойлар каби айёр, муғамбир, пухта-пишиқ. Ойбек, Қутлур қ. Биласизми, ўша эски, хирпа Боймат бунинг ҳам чорасини аллақачон топиб қўйган. Яшин, Ёндирамиз. Ҳа-ҳа, жуда қилвирсан, илоннинг ёғини егансан. Яшин, Ёндирамиз. Бунақа доғулилар ишни бошлаб юради. Саид Аҳмад, Қадрдон д. □ Содда дил ва нодон одамлар қўй, қўчқор, сизир ва бузоқ етаклаб .. шайхларга назр қиларди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

Айёр — содда дил

айирмоқ 1 — қўшмоқ 1. Қ. Ажратмоқ 1

айирмоқ 2 — уриштирмақ. Қ. Ажратмоқ 2

АЙИРМОҚ 3

ажратмоқ 3
жудо қилмоқ

Қишиларни бирга бўлишдан маҳрум қилмоқ

Қариндошларни бир-биридан айирмоқ || ажратмоқ || жудо қилмоқ

Севишганларни бир-биридан жудо қилмоқ

БИРЛАШТИРМОҚ

бошини қовуштирмақ

Қишиларни бирга бўлишга эриштирмақ

Қариндошларни бир-бири билан бирлаштирмақ || қўшмоқ

Севишганларнинг бошини қовуштирмақ

«Фашистлар бизни руслардан айирмоққа тиришадилар. Улар сиёсатда бениҳоят доғули»,— деди Бектемир. Ойбек, Қуёш қ. [Мени | ўғлимдан а ж р а т с а, ўзи ҳам севганидан ажрасин. А. Қодирий, Ўтган к. «Хафа бўлма, болам,— деди ўша қақилдоқ хстин [Умидга],— ўгай онанг қилмишларидан хабардормиз. Сени биздан, бизни сендан жудо қилди». Мирмуҳсин, Умид. □ Завод жамсат конструкторлик бюроси ва студентларнинг жамсат конструкторлик бюроси ўз кучларини бирлаштиради, ишни охирига етказишга қарор қилди. «Қ. Ўзб.». Учаласи уч ёққа тортиб турса, колхоз харсб бўлади. Комилжонга оғир. Уларнинг бошини қовуштириш керак. И. Раҳим, Ихлос.

Айирмоқ 3 — бошини қовуштирмақ

АЙИРМОҚ 4

олмоқ 1

Бирор миқдор сон таркибидан бошқа миқдор сонни чиқармоқ

Йигирмадан тўққизни айирсак || олсак, ун бир қолади. □ Ўн бирга тўққизни қўшсак, йигирма бўлади.

айрилиқ — васл. Қ. Висол

айрилиқ — Висол

айрилмоқ — бирлашмоқ 1. Қ. Ажралмоқ 1

ҚЎШМОҚ 2

Бирор миқдор сонни бошқа миқдор сон билан бирлаштирмақ

айрилмоқ — қўшилмоқ. Қ. Ажралмоқ 1

айрим — бирга 1. Қ. Алоҳида

АЙШ-ИШРАТ

Меъеридан ортиб кетган кайф-сафо, маишат

Чексиз бойлик, айш-у ишрат бир ёнда, Қашшоқлик-у, қайғу-ҳасрат бир ёнда. Ўзб. х. қ.

аксилинкйлобий — инкйлобий. Қ. Контрреволюцион

аксилинкйлобий — революцион. Қ. Контрреволюцион

Актив — лоқайд

АКТИВ

фаол

1) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат билан киришадиган

Актив иши

Актив || фаол ўқувчи

.. Энг актив ва онгли граждандар .. Совет [Иттифоқи Коммунистик партиясига бирлашадилар. «ЎзССР Конституцияси»дан. Агар у билан

ҚАЙҒУ-ҲАСРАТ

Меъеридан ортиб кетган ғам-алам, ҳасрат-надомат

ПАССИВ

лоқайд

1) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат кўрсатмай киришадиган

Пассив иши

Пассив || лоқайд ўқувчи

турмуш курсам, уни .. социалистик қурилишнинг фаол бир иштирокчиси қилиб тарбиялайман. С. Айний, Қуллар. □ Коммунизмни қуришда пассив, беғам кишилар бўлмаслиги керак. «Қ. Ўзб.». .. Ҳақ ишмизнинг жозибадор кучи бутун дунёда қанчалик мустақамланиб бораётганлигини фақат лоқайд кишиларгина кўрмайтирлар. «Қ. Ўзб.».

2) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат билан киришиб

Актив қатнашмоқ
Фаол иштирок этмоқ

2) Бирор фаолиятга жонбозлик, ғайрат кўрсатмай киришиб

Пассив қатнашмоқ
Лоқайд иштирок этмоқ

Фаргона область комсомол ташкилотлари босмачиликка қарши айниқса актив курашдилар. «Қ. Ўзб.». [Ашуров] Қувасой цемент комбинатини, тиклашда фаол қатнашган. «Қ. Ўзб.». □ Улар [ёш ёзувчи, шоирлар] воқеликни, ҳаётни жуда юзаки ва пассив ўрганадилар. «С. Ўзб.». Қўнглинг сезган нарсага лоқайд қарама, ўғлим! А. Мухтор, Опа-синг.

АЛИК ОЛМОҚ

Ўзаро учрашганда иккинчи бўлиб «Ваалайкум ассалом» деб ёки маълум имо-ишора билан табрикламоқ

Салом бермаган бир марта гуноҳкор бўлса, алик олмаган юз марта гуноҳкор бўлади. Матал.

АЛОҲИДА

айрим

Бошқаларга қўшмаган (қўшилмаган) ҳолда

Алоҳида сақламоқ
Айрим боқмоқ

Ғовур .. ишида Саримсоқовнинг чинқириб йиғлаган товуши алоҳида эшитилиб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб. «Қолоқ хўжаликлар нима қилади?»— деб сўради Юсвали тоға. «Бу масалани айрим ҳал қиламиз»,— деди Алексей. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Домла .. пионер болалардан икитасини бирга олиб юра бошлад и. П. Турсун, Ўқитувчи.

АНАЛИЗ

Бутунни (яхлитни) бўлақларга (қисмларга) ажратиб текшириш усули

Химия анализ ва синтез фани дир. «Қизиқарли геохимия». Δ [Геклоглар] Лаборатория анализлари учун ер қатламларидан намуналар олишмоқда. «С. Ўзб.».

САЛОМ БЕРМОҚ

Ўзаро учрашганда биринчи бўлиб «Ассалому алайкум» деб ёки маълум имо-ишора билан табрикламоқ

БИРГА 1

Қимгадир, нимагадир қўшган (қўшилган) ҳолда

Бирга сақламоқ
Бирга боқмоқ

СИНТЕЗ

Бўлақларни (қисмларни) бутун (яхлитга) бирлаштириб текшириш усули

АНДИШАЛИ

Ноўрин, номаъқул иш қилиб қўй-масликни ўйлайдиган; юз-хотирни билладиган

Ашурмирзонинг катта опаси кўп андишали хотин эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. □ «Ози бир ой ўтмасданми, андишасиз?» деган сўзлар эшитила бошлади. А. Қодирий, Ўтган к.

андишасиз — Андишали

андух — вақтичоғлик. Қ. Шодлик

андух — севинч. Қ. Шодлик

андух — хурсандлик. Қ. Шодлик

АНДИШАСИЗ

Ноўрин, номаъқул иш қилиб қўйишдан чўчмайдиган; юз-хотирни билмайдиган

андух — хурсандчилик. Қ. Шодлик

андух — хушвақтлик. Қ. Шодлик

андух — Шодлик

андух — қувонч. Қ. Шодлик

АНИҚ

Яққол кўриниб, билиниб турадиган, очиқ-ойдин тасаввур қилиб бўладиган

Аниқ фикр

Унинг сўзлари болаларча содда, самимий, лекин аниқ .. эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Колхозчилар, айниқса Эшонхўжа ака меҳмонларнинг ҳар бир саволига тўлиқ, аниқ жавоб беришга ҳаракат қиларди. «Муштум». □ Худди шундай вақтларда бўлганидек, хабарлар ноаниқ, чалкаш-чулкаш эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Грейдернинг ёрдамга куч сўраб берган телеграмма, радиограммаларига турлича ноаниқ жавоблар келди. И. Раҳим, Чин м.

Анқов — ер тагида илон қимирласа, билладиган

Анқов — зийрак 1

АНҚОВ

меров

оғзинг қани деса, қулоғини кўрсатадиган

Вазиятни тезда сезиб, баҳолаб, бирор чора-тадбир белгилашга нўноқ

Анқов бола

Меров йигит

Оғзинг қани деса, қулоғини кўрсатадиган аёл

НОАНИҚ

Яққол кўриниб, билиниб турмайдиган, очиқ-ойдин тасаввур қилиб бўлмайдиган

Ноаниқ фикр

Анқов — сезгир

Анқов — туйғун

ҲУШЁР 1

зийрак 1

сезгир

туйғун

ер тагида илон қимирласа, билладиган

Вазиятни тезда сезиб, баҳолаб, бирор чора-тадбир белгилашга қодир

Ҳушёр || зийрак || сезгир бола

Ер тагида илон қимирласа, билладиган йигит

Туйғун аёл

Зийрак деган сўз нима-ю, Анқов деган сўз нимадир? Бу сўзларнинг жатносини, Айтингиз-чи, ким билади? Қ. Муҳаммадий. Δ Кекса эшон эса ўз тажрибасидан чиқарган лўнда хулосасини анқов отинойлага чайнаб бермоқда. П. Турсун Ҳқитувчи. .. Оғзинг қани деса, қулогини кўрсатадиган, меровроқ эди. «Муштум». □ ..ўртоқ Эргашевнинг ҳушёрлигига тан бериш керак. А. Қаҳҳор, Мунофиқ. Бундай туйғун, бундай зийрак, бундай боодаб қиз етти иқлимда ҳам топилмайди. Ойбек Қутлуқ қ. Аҳмад Ҳусайн воқеани яширишни истамади. Барибир унинг сезгир дадаси мана ҳозир келиб, бутун сирни очишга уни мажбур этади. Ойбек, Нур қ. Она деган ер тагида илон қимирлагакини билади, болам. М. Муҳамедов, Кичик г. Анқовлик — зийраклик

АНҚОВЛИК

меровлик

Вазиятни тезда сезиб, баҳолаб, бирор чора-тадбир белгилашга нўноқлик

Қоровулнинг анқовлиги (меровлиги) оқибатида чиққан ёнгин шифёрнинг ҳушёрлиги (зийраклиги) туфайли ўз вақтида ўчирилди. Сўзлашувдан.

анқога шафе — сероб. Қ. Камоб
анқонинг тухуми — сероб. Қ. Камоб
анқонинг уруғи — сероб. Қ. Камоб

АПОГЕЙ

Ой ёки сунъий йўлдош орбитасининг ердан энг узоқ нуқтаси

Ҳозирги вақтда «Салют-6» станцияси орбитасининг параметрлари қуйидагича: ер юзасидан максимал олислиги — апогейда — 137 километр ер юзасидан минимал олислиги — перигейда — 334 километр. «С. Ҳзб.»

апоқ-чапоқ — ноаҳил. Қ. Аҳил
апоқ-чапоқ — нонтифоқ. Қ. Аҳил
апоқ-чапоқ — терс 1. Қ. Аҳил

АРАНГ

зўрға
базўр

Қатта қийинчилик билан, қаттиқ уриниб, машаққат билан

*Қопни аранг || зўрға кўтармоқ
Юкни базўр кўтармоқ*

ҲУШЁРЛИК 1

зийраклик

Вазиятни тезда сезиб, баҳолаб, бирор чора-тадбир белгилашга қодирлик

ПЕРИГЕЙ

Ой ёки сунъий йўлдош орбитасининг ерга энг яқин нуқтаси

БЕМАЛОЛ

даст

Ҳеч қандай қийинчилик сезмасдан қийналмасдан

*Қопни бемалол кўтармоқ
Юкни даст кўтармоқ*

У жуда оғирлашган. Беш-олтита бўлишиб аранг қўзғатадилар. Бармоқлари ачишади, дам-бадам оғизларига, қўлтиқларига тикидилар, пуфлайдилар. Ойбек, Қутлуғ қ. [Домла] .. ҳар бирини бир одам зўрр а кўтарадиган икки чамадонни ўзи якка кўтарди ва машинага томон юрди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза. Ориф ота ҳайрон бўлиб қаддини ростлади, сувени ба зўр кўтариб, самоварга ағдарди. Р. Файзий, Ҳазрати и. □ Эрта-лаб кўприк бошиқатдан қилинди, энди ҳар қандай оғир юк билан бе м а л о л ўтса бўларди. А. Мухтор, Ола-сиягиллар. Аҳмаджон Ёуни [немисчи] да с т кўтариб, похолнинг устига улоқтирди. А. Қаҳҳор, Олтин ю.

Аранг — даст

арзимас — Аҳамиятли

арзимас — муҳим. Қ. Аҳамиятли

АРЗОН

Нархи паст, оз пулга сотиб олиш мумкин бўлган

Николай замонида майиз қиммат, кўкнор арзон эди, ҳозирги замонда майиз арзон, кўкнор қаҳат. Эсизгина ўша вақтда чала сиқи б ташланган кўкнорлар; А. Қаҳҳор, Башорат.

АРХАИЗМ

Истеъмолдан чиқиб, эскириб бо-раётган тил ҳодисаси

Масалан, дудоқ («лаб»), .. Қотиб («секретарь») каби эскилик белгиси мавжуд бўлган сўзлар архаизмлардир. «Ўзбек тили». □ Неологизмлар оддий сўзлар қаторига киргандан кейин изининг янгилигини йўқотади, бинобарин, неологизм бўлмай қолади. «Ўзбек тили».

арьергард — авангард

АСОСЛИ

Далиллар билан исботланган, егарли асосга эга бўлган

Асосли даъво

Асосли хулосалар

Докладларда .. меҳнаткашларга маиший хизмат кўрсатишни яхшилаш соҳасида эришилган муваффақиятлар тўғрисида асосли маълумотлар келтирилди. «С. Ўзб.». □ Лекин у асоссиз гумонсирашлар ҳам оғир хатоларга олиб келганини унутма олмасди... П. Қодиров, Уч и.

асоссиз — Асосли

ҚИММАТ

Нархи баланд, сотиб олиш учун кўп пул талаб қилинадиган

НЕОЛОГИЗМ

Истеъмолда янги пайдо бўлган, ҳали одатдаги бўлиб кетмаган тил ҳодисаси

АСОССИЗ

Далиллар билан исботланмаган, бирор асосга эга бўлмаган

Асоссиз даъво

Асоссиз хулосалар

АССИМИЛЯЦИЯ

Нутқ оқимида ўзаро таъсир сабабли товушларнинг ўхшаб кетиш томонга ўзгариши

.. агар ассиляцияда ноўхшаи товушлар ўзаро ўхшаи товушга айланса, диссимиляцияда, аксинча, иккита ўхшаи товушдан бири ўзгариб, бир-бирига нисбатан ноўхшаи бўлиб қолади. «Ўзбек тили».

аста 1 — жадал. Қ. Секин 1

каста 1 — илдам. Қ. Секин 1

АСТА-СЕКИН

(секин-аста)

Маълум вақт давомида шошилмай

Аста-секин совуқ тушиди.

Иқлим секин-аста ўзгаради.

ДИССИМИЛЯЦИЯ

Нутқ оқимида ўзаро таъсир сабабли товушларнинг ноўхшашлик (фарқланиш) томонга ўзгариши

аста 1 — тез. Қ. Секин 1.

аста 2 — қаттиқ 2. Қ. Секин 2.

БИРДАН

бирданига

Оз вақт ичида ва кутилмаганда

Бирданига совуқ тушиди.

Бу ернинг ҳавоси бирдан ўзгаради.

Аста-секин одамлар йиғила бошлади. Ғ. Ғулом Шум бола. «.. Авазхон ҳали ёш бола, сийсат билан, насиҳат билан секин-аста ўзимизники қилиб оламиз». «Хушкелди» достонидан. □ Булар шағал тўкилган атта йўлдан бурилиб, ён бағирдаги сўқмоққа чиққанларида жала яна ҳам шиддатлироқ ёриб, сўнг бирдан тинди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. Тавҳидий бирданига ўзини орқага ташлаб, Мирза Баҳромга қаттиқ урилди, иккови ҳам йиқилди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

Аста-секин — бирданига

атайин — Беихтиёр

атайин — бехосдан. Қ. Беихтиёр

атайлаб — Беихтиёр

атайлаб — бехосдан. Қ. Беихтиёр

атенст — диндор. Қ. Даҳрий

АФЕЛИЙ

Планета ёки комета орбитасининг

Қуёшдан энг узоқ нуқтаси

Орбитанинг Қуёшга энг яқин турган нуқтаси перигелий, энг узоқ турган нуқтаси эса афелий дейилади. «Астраномия» дарслигидан.

афсона — ҳақиқат. Қ. Уйдирма.

ПЕРИГЕЛИЙ

Планета ёки комета орбитасининг

Қуёшга энг яқин нуқтаси

АХЛОҚЛИ

Ахлоқ қондаларига риоя қиладиган, яхши тарбия кўрган, хулқи намунали

Ахлоқли бола

Ахлоқли аёл

АХЛОҚСИЗ

Ахлоқ қондаларига риоя қилмайдиган, ёмон тарбия кўрган, хулқи бузуқ

Ахлоқсиз бола

Ахлоқсиз аёл

Акаси муносиб, ахлоқли, одобли, ор-номусли йигит бўлса, бу қиз ҳам унинг тенги, муносиби эди. «Муштум». □ [Парлихўжа:] Энди билсам, кйп ахлоқсиз йигит экан Йўлчи жувонмарг.. Ойбек, Қутлуғ қ.

ахлоқсиз — Ахлоқли

Аччиқ 1 — чучук

АЧЧИҚ 1

Таъми қадампирникига ўхшаган.

Аччиқ дори

Аччиқ анор

Аччиқ билан чучукни тотган блар, Узоқ билан яқинни юрган билар. «Оталар сўзи». △ Бойвачча ҳозирча кабоб, коньяк, ширин вино буюрди, кечга палов тайёрлашни илтимос қилди. Ойбек, Қутлуғ қ.

АЧЧИҚ 2

Қишининг иззат-нафсига тегадиган хафа қиладиган

Аччиқ сўз

Аччиқ турмуш

Аччиқ савол бериб, ширин жавоб кутма. Мақол.

АЪЛО

беш

Ўқув юртларида энг

юқори баҳо (5)

Ўқувчининг билимига «аъло» баҳо қўймоқ

«Бу йил ўқиш бошланганидан бери нечта «аъло» баҳо олдинг?» — «Битта ҳам .. «ёмон» баҳо олганим йўқ». А. Қаҳҳор, Айб. Гажакдор «2»-ларни кимга қўйиш керак-у, савлатли «5» ларни кимга қўйиш керак? «С. Ўзб.».

Аъло — икки

АЪЛОЧИ

Барча дарсларни юқори савияда ўзлаштирадиган, ҳаминша «аъло» баҳо оладиган ўқувчи, студент

Аълочига олқиш ёрса, иккичига қарғиш ёрар. Мақол.

ШИРИН 1

чучук

Таъми шакарникига ўхшаган

Ширин || чучук дори

Чучук || ширин анор

ШИРИН 2

Қишига роҳат бағишлайдиган, хурсанд қиладиган

Ширин сўз

Ширин турмуш

ЁМОН 1

икки

Ўқув юртларида

энг паст баҳо (2)

Ўқувчининг билимига «ёмон» баҳо қўймоқ

ИККИЧИ

Дарсларни қониқарли ўзлаштира олмайдиган, сурункасига «ёмон» баҳо оладиган ўқувчи, студент

Ақлий I

АҚЛИЙ 1

Ақл-идрок фаолиятига оид, фикр юритиш қобилияти билан белгиладиган

Ақлий қобилият

Ақлий тарбия

Ақлий ривожланиш

Ақлий тарбия ўқувчиларда илмий, марксистик дунёқарашни таркиб топтиради. С. Р. Ражабов, Педагогика. □ Ушанда Бутун Иттифоқ жисмоний тарбия ва спорт комитети бу қурашни спортнинг алоҳид тури сифатида ажратиш ҳақида тавсия берди. «Тошкент оқшоми».

АҚЛИЙ 2

Ақл-идрок билан, фикр юритиш билан амалга ошадиган

Ақлий меҳнат

Ақлий фаолият

Бу уйда турадиганларнинг ақлий меҳнат билан шуғулланиши сезилиб турар эди. «В. И. Ленин ҳ. х.». □ Қаттиқ жисмоний меҳнат қилган ёки кўп йўл юриб чарчаган киши дам олса бўлади. П. Турсун, Ўқитучи.

ақли расо — ақлсиз. Қ. Ақлли

ақли расо — аҳмоқ. Қ. Ақлли

ақли расо — беақл. Қ. Ақлли

АҚЛЛИ

оқил

эсли

ақли расо

Ақли, мияси яхши ишлайдиган, ўйлаб иш қиладиган

Ақлли киши

Эсли одам

Оқил аёл

Ақли расо чол

Аҳмоқ дўстдан ақлли думан яхши. Мақол. Ақлли ўзини айблар, ақлсиз — дўстини. Мақол. □ Хўррам деган шергимиз .. жуда забардаст, оқил одам эди-да. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Жуда .. сахти келган, эсли .. қиз. Ўзбек х. д. [Набигул Қодира:] Сендай ақли расо, тушунадиган одам бўлса, заводдан кетмас эдим. А. Қаҳҳор, Қа

ЖИСМОНИЙ 1

Тана аъзолари ҳаракатига оид, мускуллар фаолияти билан белгиладиган

Жисмоний қобилият

Жисмоний тарбия

Жисмоний ривожланиш

ЖИСМОНИЙ 2

Мускуллар кучи билан амалга ошадиган

Жисмоний меҳнат

Жисмоний фаолият

ақли расо — тентак. Қ. Ақлли

Ақли — ақлсиз

АҲМОҚ

беақл

ақлсиз

тентак

Ақли, мияси яхши ишламайдиган ўйламай иш қиладиган

Аҳмоқ киши

Ақлсиз одам

Беақл аёл

Тентак чол

ностсиз чатак. □ *Уни кўрган беақл одамлар калака қилиб кулаётирлар.* «Равшан». *Равшанбек шу ерда қип-қизил тентакка чиқиб қолди.* «Равшан».

Ақлли — беақл
Ақлли — тентак
ақлсиз — ақли расо. Қ. Ақлли
ақлсиз — Ақлли

ақлсиз — оқил. Қ. Ақлли
ақлсиз — эсли. Қ. Ақлли
ағёр — дўст. Қ. Душман
Аҳамиятли — арзимас

АҲАМИЯТЛИ

муҳим

Диққат-эътиборга арзийдиган, аҳамияти катта
Аҳамиятли масала
Муҳим бир гап

АҲАМИЯТСИЗ

арзимас

Диққат-эътиборга арзимайдиган, йўқ даражадаги
Аҳамиятсиз масала
Арзимас бир гап

Анвар .. бу кун келган нома ва аризаларнинг муҳимини аҳамиятсизидан ажратиб, ҳудайчига топшириш учун тайёрлар .. эди.
А. Қодирий, Меҳрсбдан ч. △ *Йигинда аҳамиятли бир масала кўрилиб қолса, қишлоқилар тез-тез мулла Обидга мағноли қарашади.*
А. Қодирий, Обид к. □ *Савдо ҳодимлари орасида .. планини бажара олмаётганлигига арзимас баҳсаларни псих қилиб нолиб юрганлар ҳам учраб қолади.* «С. Ўзб.».

аҳамиятсиз — Аҳамиятли
аҳамиятсиз — муҳим. Қ. Аҳамиятли
аҳён[да]-аҳёнда — тез-тез. Қ. Гоҳо-гоҳо

АҲИЛ

иттифоқ
иноқ
апоқ-чапоқ
ораларидан қил ўтмайдиган
Бир-бири билан [тинч-тотув, дўст бўлиб] яшайдиган, бир-бирига ғам-хўрлик қиладиган
Аҳил улфатлар
Иноқ || апоқ-чапоқ ака-укалар
Ораларидан қил ўтмайдиган ҳамқишлоқлар

НОАҲИЛ

ноиттифоқ
терс I
Бир-бири билан чиқишмайдиган, келиша олмайдиган, ўзаро жанжаллашаверадиган
Ноаҳил улфатлар
Ноиттифоқ ака-укалар
Терс ҳамқишлоқлар

.. водокачкини тиклагани гишт ташинида, тайёр сувга ариқ чиқаришида шунчалик ноаҳил бўлган одамлар келовида аҳил бўлишармикан?
А. Қаҳҳор, Қўшчин ор. *Маҳсум Миробид билан илгари терсроқ бўлса, энди апоқ-чапоқ бўлишиди.* В. Ғафуров, Вафодор. .. *тайёр сувга*

ариқ чиқаришида ўшанчалик ноаҳил бўлган капсанчилар ҳозир бунчалик иттифоқ бўлиб қолганлариса ўзлари ҳам ҳойрсн эди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-нор. △ Шундан кейин тез-тез кирадиган бўлди. Мен ҳам ундан хабар олиб турадиган бўлдим. Қисқаси, хийла иноқ бўлиб қолдик. А. Қаҳҳор, Оғриқ т. Иккалалари ораларидан қил ўтмай диган дўст эдилар. Ш. Рёшидсв, Бўрондан к. □ Ака-уканинг ўзлари аҳил-у, хотинлари жўса ноиттифоқ яшашади. Сўзлашувдан.

Аҳил — ноиттифоқ

Аҳил — терс 1

аҳмоқ — ақли расо. Қ. Ақлли

АҲМОҚОНА

Аҳмоқлик, бефаросатлик билан воқе бўладиган

Аҳмоқона тадбир

Аҳмоқона ҳаракат

Аҳмоқона таклиф

«Мен сени шундай ишлатайки, мянғаси аҳмоқона ўйлар тер бўлиб чиқиб кетсин!» — деди уста. О. Ёкўср, Ўргез. □ Республика халқ маорифи ходимлари .. ана шу оқилона сўзга амал қилишлари .. зарур. «Қ. Ўзб.».

бадавлат — бечораҳол. Қ. Бой 1

бадавлат — камбағал. Қ. Бой 1

бадавлат — фақир. Қ. Бой 1

бадавлат — қашшоқ 1. Қ. Бой 1

бадбашара — барно. Қ. Хунук

бадбашара — гўзал. Қ. Хунук

бадбашара — зебо. Қ. Хунук

бадбашара — соҳибжамол. Қ. Хунук

бадбашара — сулув. Қ. Хунук

бадбашара — хушрўй. Қ. Хунук

бадбашара — хушсурат. Қ. Хунук

бадбашара — чиройли. Хунук

бадбашара — ҳусндор. Қ. Хунук

аҳмоқ — Ақлли

аҳмоқ — оқил. Қ. Ақлли

аҳмоқ — эсли. Қ. Ақлли

ОҚИЛОНА

Ақл-идрок билан воқе бўладиган

Оқилона тадбир

Оқилона ҳаракат

Оқилона таклиф

бадбашара — ҳуснли. Қ. Хунук

бадбуруш — барно. Қ. Хунук

бадбуруш — гўзал. Қ. Хунук

бадбуруш — зебо. Қ. Хунук

бадбуруш — соҳибжамол. Қ. Хунук

бадбуруш — сулув. Қ. Хунук

бадбуруш — хушрўй. Қ. Хунук

бадбуруш — хушсурат. Қ. Хунук

бадбуруш — чиройли. Қ. Хунук

бадбуруш — ҳусндор. Қ. Хунук

бадбуруш — ҳуснли. Қ. Хунук

бадбўй — муаттар

БАДБЎЙ

сассиқ

қўланса

Ҳид сезиш аъзосига ёқимсиз таъсир қилувчи

Бадбўй || сассиқ ис

Қўланса ҳид

ХУШБЎЙ

муаттар

Ҳид сезиш аъзосига ёқимли таъсир қилувчи

Хушбўй || муаттар ис

Хушбўй ҳид

Юешиб-тараниб юрғини яхши кўрадиган бей, савдогарлар бадбўй хиддан кўнгиллари ағдарилиб зўрға чидаб турардилар. М. Осим, Ўтрор. Элмурод бу гапларни эшитганда, худди сассиқ бир нарсадан ҳазар қилгандай, жирканди. П. Турсун, Ҳўқитовчи. [Мингбосшининг] Семиз баданидан қўла н с а тер ҳиди анқир эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Бутўн слам хушбўй, муаттар гўлларга бурканиб олгандай. О. Ёқубсов, Қамтар. Бсма-бсг ошиб эсаётган шамол димоққа аллақандай хушбўй исларни олиб келади. С. Аҳмад, Ҳукм.

БАДХАТ

Ҳуснихат қондаларига риоя қилмай,
хунук ёзадиган
Б а д х а т ўқувчи

Б а д х а т ўқитувчи куракда турмайдиган сассиқ гапларни топиб, .. ҳам-мани роса ишдан қолдирди. «С. Ўзб.». □ Мавлоно Абдусаммад жуда хуш-х а т котиб ва моҳир наққош эди. М. Осим, Сеҳрли сўз.

Батхўр — хуштаъм

БАДХЎР

Таъми ёмон, ўта бемаза

Б а д х ў р дори
Б а д х ў р ичимлик

Буларнинг ҳаммаси қўшилиб, [овқат] б а д х ў р бўлиб кетмасин деб қўр-қаман. У. Исмомилсов, Рустам. □ Бай-бай, бирам хушхўр таом бўл-ти-да!... «Муштум». Ташир соқий қизлар ишх, ширинзабон Апелсин шар-батчи ва хуш т а ъ м шароб. М. Бобоев.

базўр — бемалол. Қ. Аранг

базўр — даст. Қ. Аранг

БАЛАНД 1

Бирор нуқтадан юқорига томон ўл-чами, бўйи нисбатан узун

Б а л а н д бино

Мингбоши чўрт бурилди-да, .. б а л а н д, баҳайбат дарвоза томонга югурди. М. Исмомиллий, Фарғона т. о. □ Боғнинг ьтрофи эски, п а с т .. деворлар билан ўралган. Ойбек, Қутлуғ қ.

ХУШХАТ

Ҳуснихат қондаларига риоя қилиб,
чиroyли ёзадиган
Х у ш х а т ўқувчи

ХУШХЎР

хуштаъм

Таъми яхши, иштаҳа билан еб-ичи-ладиган

Х у ш х ў р дори
Х у ш т а ъ м ичимлик

ПАСТ 1

Бирор нуқтадан юқорига томон ўл-чами, бўйи нисбатан узун бўл-маган

П а с т бино

БАЛАНД 2 юқори 1

Кучи, даражаси, ўлчами одатдагиган ортиқ

Радионинг овози баланд.

Беморнинг ҳарорати баланд || юқори.

Молнинг нархи баланд.

Бир гап Элмурод билан Омон дарс тайёрлаб ўтирганларида домла баланд овози билан ниманидир уқтириб кириб келди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Абдушукурнинг кайфи баланд бўлса-да, ҳуши ҳали ўзида, мумкин қадар ўзини ҳушёр тутишга тиришади. Ойбек, Қўтлуғ қ. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, турнир юқори савияда ўтди. «Тошкент оқшоми».

□ *Буни билмаган, балки билгиси ҳам келмаган Қўлматқора эса гўр ичидан гапиргандай паст ва йўғон овози билан давом этди. А. Мухтор, Опа-синг.*

баландлик — Пастлик

БАМАСЛАҲАТ

Ким биландир маслаҳатлашиб, кимнингдир фикрини ҳисобга олиб

Бамаслаҳат жавоб бермоқ

Давронов билан бамаслаҳат иш қилиш, унинг назарида, ҳар қандай муаммони ҳал қилишни осонлаштирарди. И. Раҳим, Ихлос. □ «Менки шу Қамшикапанинг раиси эканман, ҳеч ким мендан бемаслаҳат иш қилмаслиги керак», — деди [Тожибой]. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

БАМАЪНИ 1

Бирор маъно чиқадиган, фойдали, керакли хулоса чиқариш учун хизмат қиладиган

Бамаъни гап

Бамаъни суҳбат

Ғуломжон мантиқли тадбири билан, ўзининг тўғрилигига, ҳақиқатга ишонч тўғдирувчи бамаъни гаплари билан Азим тажавгага ёқиб қолган эди. М. Исмилий, Фарғона т. о. □ Бемаъни гапни гапирма, қизим. Сен ким, улар ким? Ойбек, Қўтлуғ қ.

ПАСТ 2

Кучи, даражаси, ўлчами одатдагидан оз

Радионинг овози паст.

Беморнинг ҳарорати паст.

Молнинг нархи паст.

БЕМАСЛАҲАТ

Ҳеч ким билан маслаҳатлашмай, кимнингдир фикрини ҳисобга олмай

Бемаслаҳат жавоб бермоқ

БЕМАЪНИ 1

Бирор маъно чиқмайдиган, фойдали, керакли хулоса чиқариш учун хизмат қилмайдиган

Бемаъни гап

Бемаъни суҳбат

БАМАЪНИ 2

Фойдали фикр-маслаҳатлар бера оладиган

Бамаъни йигит

Бамаъни чол

Ақлли, бамаъни қизга дўшайди, бир пас гаплашиб, кўнглини ёзиб келади. А. Қаҳқор, Кўк конверт. □ «Ҳози эмон ҳузурингизда экан», — деди Маҳдум. «Ўзи кўп бамаъни одам, зиёфат-миёфат деб яқин бир соат вақтимни олди». А. Қодирий, Меҳробдан ч.

БАНД 1

Сатҳи ёки ичи бирор нарса билан ишғол этилган

Банд сандиқ

Банд идиш

Бу жой банд.

Ҳамма ёқ яшиқлар билан банд. И. Раҳим, Ихлос. Уқув залида ҳамма дўринлар банд. П. Қодиров. Учи. □ Зебо дўздан нарироққа итариб қўйган бўш стаканни хаёл билан яна олдиға тортди. И. Раҳим, Ихлос. Элмурод ёнида турган бўш табуреткани тортиб, уни ўтиришиға таклиф этди. Шухрат, Шинелли й.

БАНД 2

Вақти бирор иш-машғулот билан эгалланган

Бугун жуда бандман.

Бригадир зарур иш билан банд эканлигини кўрсатишиға интиларди.

Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ Мўлҳамингиз, кегалар бўш бўламан, шунинг билан бирга, отангиз қайси вақтда ихтиёр қилсалар, ижобат этишидан ўзга чорам бўлмас. А. Қодирий, Ўтган к.

баобрў — беобрў. Қ. Обрўли

баобрў — обрўсиз. Қ. Обрўли

баракали — бебарака. Қ. Серунум

БАРДАМ

тетик

Қари бўлишиға қарамай куч-қуввати етарли даражада сақланган

Бардам || тетик чол

Тетик || бардам кампир

БЕМАЪНИ 2

Бефойда фикр-маслаҳатларгина чиқадиган

Бемаъни йигит

Бемаъни чол

БЎШ 1

Сатҳи ёки ичи бирор нарса билан ишғол этилмаган

Бўш сандиқ

Бўш идиш

Бу жой бўшми?

БЎШ 2

Вақти бирор иш-машғулот билан эгалланмаган

Эртаға бутунлай бўшман.

баракали — самарасиз. Қ. Серунум

баракали — унумсиз. Қ. Серунум

барвақт — Кеч 2

МУНКИЛЛАГАН

шарти кетиб парти қолган

Қарилик туфайли куч-қуввати йўқолган

Мункиллаган || шарти кетиб парти қолган чол

Шарти кетиб парти қолган || мункиллаган кампир

Ота ҳали бардам. У пенсионер бўлишига қарамай, колхоз ишларига ёрдамлашиб туради. «Қ. Ўзб.». У кишининг ёшлари анча улғайган бўлса ҳам, лекин ҳали жуда тетиклар. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Домламизнинг отлари Шомахмуд охун бўлиб, .. ўзлари мункиллаган .. бир чол эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. «Шартлари кетиб, партиялари қопти-ю, ғунчаман деганларига бало борми», — деди яна Абдуҳафиз ўшаларга [чойхўрларга] қараб. Р. Файзий, Ҳазрати и.

Бардам — шарти кетиб парти қолган

бардошли 1 — бардошсиз 1. Қ.

Сабрли

бардошли 1 — бетоқат. Қ. Сабрли

бардошли 1 — сабрсиз. Қ. Сабрли

бардошли 1 — тоқатсиз. Қ. Сабрли

бардошли 2 — бардошсиз 2. Қ. Чидамли 1

бардошли 2 — чидамсиз 1. Қ. Чидамли 1

бардошсиз 1 — бардошли 1. Қ.

Сабрли

бардошсиз 1 — Сабрли

бардошсиз 1 — тоқатли. Қ. Сабрли

бардошсиз 2 — бардошли 2. Қ.

Чидамли 1

бардошсиз 2 — Чидамли 1

барно — бадбашара. Қ. Хунук

барно — бадбуруш. Қ. Хунук

барно — тасқара. Қ. Хунук

барно — таъвия. Қ. Хунук

барно — Хунук

барпо этмоқ — йўқотмоқ 1. Қ.

Барпо қилмоқ

БАРПО ҚИЛМОҚ

(барпо этмоқ)

Қуриш, ясаш, жорий қилиш каби йўллар билан ҳосил этмоқ, юзага келтирмоқ

Янги дастгоҳлар барпо қилмоқ

Янги тузумни барпо этмоқ

ЙЎҚОТМОҚ 1

Бузиш, куйдириш, тақиқлаш каби йўллар билан битирмоқ, тамом қилмоқ, тугатмоқ

Эски дастгоҳларни йўқотмоқ

Эски тузумни йўқотмоқ

Ўртоқ Кузьмин мамлакатда экономика фанлари академиясини барпо қилиш масаласини муҳокама қилиш керак эди деб ҳисоблайди. «Қ. Ўзб.». Совет кишиларининг меҳнати билан янги завод ва фабрикалар, цй-жой ва мактаблар барпо этилмоқда. «Қ. Ўзб.». □ Жамини буржуяларни, тўраларни йўқотиб, ҳамма шини биз ўз одамларимизга, ишчиларга топширамиз. Ойбек, Қутлуғ қ.

БАРҚАРОП

турғун

доимий 1

Ўз ҳолатини ҳамиша сақлаб турадиган, ўзгармайдиган

БЕҚАРОП

ўзгарувчан

Ўз ҳолатини ўзгартириб турадиган, ўзгариб турадиган

Барқарор валюта
Турғун график
Доимий температура
Барқарор ходим

Ўзгарувчан валюта
Ўзгарувчан график
Ўзгарувчан температура
Беқарор ходим

Мангу барқарор дир ватаннинг бахти, Кул бўлди фашизм қурган қонли ғоя. Уйғун. У кўзларини ҳовуздаги турғун кўкимтир сувга тикиб ўйлади. Ойбек, Қутлуғ қ. Батъи элементлар бошқа элементлар билан бирикканда бир хил доимий валентликка эга бўлади. Химия дарслиги. □ Зарафшон водийсининг об-ҳавоси жуда беқарор — бир кунда юз марта ўзгаради. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Кўпчилик элементлар ўзгарувчан валентликка эга бўлади. Химия дарслиги.

Барқарор — ўзгарувчан батамом — вақтинча 2. Қ. Бутунлай[ин]

БАХТ

Ҳаётдан ўта мамнунлик ҳолати,
ўта хурсандлик билан, беармон
яшаш ҳисси

БАХТСИЗЛИК

Ҳаётдан ўта норозилик ҳолати,
ўта хафалик билан, армон билан
яшаш ҳисси

Меҳнат бахт келтирар, ялқовлик — бахтсизлик. Мақол. △ Гулнорнинг кўзлари унга [Йўлчиға] бутун умрини ёритган бир бахт ваъда этар эди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Анеарнинг бу ҳолати балки оила бахтсизлигидан, ота-она бағрида яйрамаганликдан туғилгандир. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

бахтиёр — бахти қора. Қ. Бахтли
бахтиёр — бахтсиз. Қ. Бахтли
бахтиёр — бебахт. Қ. Бахтли
бахтиёр — толесиз. Қ. Бахтли

бахти қора — бахтиёр. Қ. Бахтли
бахти қора — Бахтли
бахти қора — саодатли. Қ. Бахтли
Бахтли — бахти қора

БАХТЛИ

бахтиёр
саодатли

Ҳаётидан ўта мамнун, беармон ва
шоду хуррам яшайдиган

Бахтли йигит
Бахтиёр ота-она
Саодатли қиз

БАХТСИЗ

бебахт
толесиз
бахти қора

Ҳаётидан ўта норози ва қайғу-ҳас-
рат билан яшайдиган

Бахтсиз йигит
Бебахт ота-она
Толесиз || бахти қора қиз

Сўзлашдик, хотин, у киши сўзни айлантириб, «Сиздек бахтли ота жаҳонда йўқ», — деди. Ойбек, Қутлуғ қ. Бир томонда десангиз товусдай товланиб, гулдай очилиб бахтиёр кўёв-келинлар ўтирибди. А. Қодирий, Ўтган к. Бу бино Кумўшининг ўз ўйи бўлиб, бу ўй ичида Отабекнинг саодатли кунларининг ширин хотиралари сақланар .. эди. А. Қодирий. Ўтган к. □ .. икки ёш қалб қовушолмай, бахтсиз бўлгани учун йиғлар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бебахтнинг ошига пишша ҳам, кана ҳам, сўна ҳам, қолаверса, шалоплаб олиб мана шунақа аэропл ҳам, мункарнакир ҳам тушаверади. Ҳ. Ҳакимзода, Майсаранинг иши. [Эрдан толесиз эмас эди у [Норбуви.] Ҳ. Шамс, Душман.] Бахти қора ота осмонга нурсиз кўзларини тикиб, худодан марҳамат, раҳм-шафқат сўрамоқда. «С. Ўзб.»

Бахтли — бебахт

Бахтли ² — толесиз

бахтсиз — бахтиёр. Қ. Бахтли

бахтсиз — Бахтли

бахтсиз — саодатли. Қ. Бахтли

бахтсизлик — Бахт

баъдаз — Аввал

баъдаз — аввало. Қ. Аввал

баъдаз — бошлаб. Қ. Аввал

баъдаз — олдин. Қ. Аввал

бақувват — беқувват. Қ. Кучли 1

бақувват — заиф 1. Қ. Кучли 1

бақувват — камқувват. Қ. Кучли 1

бақувват — кучсиз 1. Қ. Кучли 1

бағри тош — кўнгличан. Қ. Шафқатли

бағри тош — кўнгли бўш. Қ. Шафқатли

бағри тош — раҳмдил. Қ. Шафқатли

бағри тош — Шафқатли

БАҲОР

кўклам

Йилнинг қиш билан ёз орасидаги фасли

Баҳор || *кўклам бошланди.*

Дарё бўйида князнинг каттакон боғи бўлиб, князь ҳор йил баҳорда бола-чақаси, ўн саккизта ити билан келиб, кўзакда кетар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинср. △ [Раъно Анварга:] «Хўп бўлғай. Мен эртага тўйимиз кўкламга бўлсин деб жавоб айтаман». А. Қодирий, Меҳробдан ч. □ Шу йил кузда ўғлимга тўй қиламан деган ниятим бор. Ойбек, Қутлуғ қ.

Баҳор — кузак

БАҲОРГИ

Баҳорда бўладиган, баҳорга онд

Баҳорги ёмғир

Баҳорги изғирин

Баҳорги дала ишлари

КУЗ

(кузак)

Йилнинг ёз билан қиш орасидаги фасли

Куз || *кузак киргани билинди.*

КУЗГИ

Кузда бўладиган, кузга онд

Кузги ёмғир

Кузги изғирин

Кузги дала ишлари

Баҳорги беғамлик — кузги пушаймонлик. Мақол.

беайб — Айбдор

беайб — айбли. Қ. Айбдор

беайб — қора 1. Қ. Айбдор

беақл — ақли расо. Қ. Ақлли

беақл — Ақлли

беақл — оқил. Қ. Ақлли

беақл — эсли. Қ. Ақлли

бебарака — баракали. Қ. Серунум

БЕВАФО

вафосиз

Аҳдида қаттиқ турмайдиган, аҳдига вафо қилмайдиган

Бевафо дилбар

Бевафо йигит

Вафосиз дўст

Вафолилар доим шодона, Вафосизлар эмасдир инсон. Ҷзб. х. қ.

△ Бевафо ёр экан, ташлади-кетди. Ҷзб. х. қ. *Билдингки, бевафодир, кўнгил қўймоқ хатодир.* Мақол. *Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.* Мақол. □ *Икки юрак, икки вафодор* *Ҳаёлида гўзал орзулар.* Т. Тўла. *Тилга кирди созимда Бахт куйи, вафоли ёр.* Ғайратий.

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

БЕГОНА 1

ёт 1

Қариндошлиги йўқ; яқин муносабатдаги дўст, сирдош бўлмаган

Бегона || *ёт кишилар*

Менга бегона бўлсангиз, ўғлингизга бегона эмасиз-ку. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. *Отабек ўзи билан кўришган бундаги иккита ёт кишини танимаганликдан бир-икки қайта уларни кўз остидан кечирди.* А. Қодирий, Ўтган к. *Қадр билмас қариндошдан қадр қилган ёт яхши.* Мақол.

□ *«Демак, Худойқул ўз жигарингиз бўлгани учун ўзгалардан кўра кўпроқ эзиб, уни оғир бир аҳволга солишга ҳақли экансиз-да!»* — деди Элмурод. П. Турсун, Ҷқитувчи.

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бегона 2 — таниш. Қ. Нотаниш

бебарака — самарали. Қ. Серунум

бебарака — Серунум

бебарака — унумли. Қ. Серунум

бебахт — бахтиёр. Қ. Бахтли

бебахт — Бахтли

бебахт — саодатли. Қ. Бахтли

бебурд — Бурдли

ВАФОДОР

вафоли

Аҳдида қаттиқ турадиган, аҳдига вафо қиладиган

Вафодор дилбар

Вафоли йигит

Вафодор дўст

Вафолилар доим шодона, Вафосизлар эмасдир инсон. Ҷзб. х. қ.

△ Бевафо ёр экан, ташлади-кетди. Ҷзб. х. қ. *Билдингки, бевафодир, кўнгил қўймоқ хатодир.* Мақол. *Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.* Мақол. □ *Икки юрак, икки вафодор* *Ҳаёлида гўзал орзулар.* Т. Тўла. *Тилга кирди созимда Бахт куйи, вафоли ёр.* Ғайратий.

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Бевафо — вафоли

Хон бир бегуноҳ рдамни ғазабига олиб тошибуроқ қилдирибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Қушибеги секин-секин қороз тахларини оча бошлади... [Юсуфбек ҳожин:] «Худо ризоси учун тезроқ! Йўқса... Икки гуноҳ сизнинг қонларига ботамиз». А. Қодирий, Ўтган к. □ Муңжарнакир .. шунча йил терговчилик қилиб, бундай гуноҳкорни биринчи кўриши эди; яна гурзисини ишга солди. А. Қаҳҳор, Тобутдан т.

бедармон — Забардаст
бедармон — тоғни толқон қилади-
ган. Қ. Забардаст
безбет — иболи. Қ. Уятчанг
безбет — тортинчоқ. Қ. Уятчанг

безбет — уятчан. Қ. Уятчанг
безбет — Уятчанг
безбет — шармля. Қ. Уятчанг
безбет — ҳаёли. Қ. Уятчанг
Безовта — осойишта 1

БЕЗОВТА

Ташвиш-ҳаяжон сабабли нотинч
Безовта киши
Безовта яшамоқ

ХОТИРЖАМ

осойишта 1
Ташвиш-ҳаяжон йўқлигидан тинч
Хотиржам киши
Хотиржам яшамоқ

Максим қшилоқда табиблик қилиб юрган вақтларида бундай безовта бетобларни кўп кўрган. И. Раҳим, Чин м. [Раҳима] Атрофга безовта аланглаб, кимчидир ахтарди. Ҳ. Назир, Сўнмас ч. □ Ота хотиржам чиқиб кетди. С. Аҳмад, Томоша. Бу қоматни [Фотимани] кўриши биланоқ Элмуроднинг осойишта қалбида нимадир кўзгалди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сергей ўрнидан туриб, олдинги стулнинг суянишига қўлини қўйди-да, осойишта гапира бошлади. П. Қодиров, Уч и.

БЕЗОВТА БЎЛМОҚ

Ташвиш-ҳаяжон сабабли тинчлигини йўқотмоқ
Кампир безовта бўлди.

ХОТИРЖАМ БЎЛМОҚ

Ташвиш-ҳаяжондан холи бўлиб тинчланмоқ
Кампир хотиржам бўлди.

[Навоий:] Гулим, беҳудага безовта бўлма, ўзингни қийнама, ғамларга тўлма. Уйғун ва И. Сулгон, «Атишар Навоий». □ Бишқарма ҳайъати янгилангандан кейин муҳаррир хотиржам бўлди. А. Қаҳҳор, Сароб.

беибо — иболи. Қ. Уятчанг
беибо — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
беибо — уятчан. Қ. Уятчанг
беибо — Уятчанг

беибо — шармля. Қ. Уятчанг
беибо — ҳаёли. Қ. Уятчанг
Беихтиёр — атайин
Беихтиёр — атайлаб

БЕИХТИЁР

бехосдан

Ўз ихтиёридан ташқари ва бирор мақсадни кўзламаган ҳолда

Чироқни беихтиёр ўчирмоқ
Эшикни бехосдан ёпмоқ

ЖЎРТТАГАатайин
атайлаб

Ўз ихтиёри билан ва бирор мақсадни кўзлаган ҳолда

Чироқни жўрттага ўчирмоқ
Эшикни атайин || атайлаб ёпмоқ

Бекнинг вужуди титраб, беихтиёр «ух» деб юборганини ўзи ҳам билмай қолди. Ҳ. Ғулом, Машъал. Низомиддиновнинг ранги бўзарди, «Чол нима деб алжияпти, билиб айтяптими ё бехосдан гапириб қўйдими, бу гап Бектемировнинг қулоғига чалинмадими?» деган ўй ялт этиб хаёлидан ўтди. С. Аҳмад, Ҳукм. □ Улар эшитмадиларми ё, эшитсалар ҳам, жўрттага шундай қилдиларми? П. Турсун, Ўқитувчи. Немислар ҳалиги икки болани ҳам, бу хотинни ҳам атайин чала ўлик қилиб, миналаштириб кетган эди. А. Қаҳҳор, Олгин ю. Бу қўйлак атайлаб галстук тўқмаслик учун чиқарилгандай, ёқасининг қулоқлари, ҳатто орқа томонда бўладигач учбуриак қулоғи ҳам тугмаланиб қўйилган. П. Турсун; Ўқитувчи.

бекик — очик 1. Қ. Ёпиқ
бекинмоқ — Кўринмоқ

БЕКИТМОҚ 1

(беркитмоқ 1)

Бирор нарса билан тўсиб, қоплаб, кўринмайдиган қилиб қўймоқ

Юзни бекитмоқ (беркитмоқ)
Юкни брезент билан ёпмоқ

ОЧМОҚ 1

Тўсиб, қоплаб турган нарсани кўтариб, олиб ташлаб, кўринадиган қилиб қўймоқ

Юзни очмоқ
Юк устини очмоқ

Нормат бинтни противогаз халтасининг устга чўнтағига солиб қўйди ва медални .. шимининг чўнтағига бекитди. И. Раҳим, Чин м. Зебо .. чакка соғларини тузатиш баҳонаси билан кўзини беркитди. Шуҳрат, Шинелли й. Гулнор .. кўрпачи тўртлаб, кўкрагини ёпди ва йўлчига тикилди. Ойбек, Қутлуг қ. □ Опишк .. Қумушнинг ботибга келди, юзини очиб, манглайини босди ва ўтди. А. Қодирӣ, Ўтган к. [Гуландом] Атлас қўйлагининг кенг енгини тирсақка қадар шимариб, .. ёғзал билакларини очиб, дуторни чертди. Ойбек, Қутлуг қ.

БЕКИТМОҚ 2

(беркитмоқ 2)
ёпмоқ 2Табақаларини кесакисига жипслаб,
ёпиқ ҳолатга келтирмоқ*Деразани бекитмоқ* || ёпмоқ

ОЧМОҚ 2

Табақаларини кесакисидан силжи-
тиб, очиқ ҳолатга келтирмоқ*Деразани очмоқ*

Икки дўст кулбанинг эшигини эши беркитиб, . . . кун қорайгунча ўтиришиди. Ойбек, Қутлуғ қ. [Қутидор] Дарвозани ёпиб, шилдир-шилдир занжирини боғлай бошлади. А. Қодирий, Ўтган к. □ Чанг чиқсин учун. деразаларни очди. Ойбек, Қутлуғ қ. «Очингиз, бек ака, тезроқ очингиз!» А. Қодирий, Ўтган к.

бекитмоқ 3 — очмоқ 5. Қ. Фош қилмоқ

бекитмоқ 3 — ошкор қилмоқ. Қ. Фош қилмоқ

бекитмоқ 3 — Фош қилмоқ

белаззат — лаззатли. Қ. Бемаза

белаззат — лазиз. Қ. Бемаза

белаззат — мазали. Қ. Бемаза

белаззат — тотли. Қ. Бемаза

бемадор — Забардаст

бемадор — тоғни толқон қиладиган
Қ. Забардаст

бемажол — Забардаст

бемажол — тоғни толқон қиладиган.
Қ. Забардаст

Бемаза — лаззатли

Бемаза — лазиз

БЕМАЗА

белаззат

Таъм-мазаси ёқимсиз, салбий таъ-
сир берадиган*Бемаза овқат**Белаззат бўтқа**Бемаза шарбат*

МАЗАЛИ

лаززатли

лазиз

тотли

Таъм-мазаси ёқимли, ижобий таъ-
сир берадиган*Мазали || лаззатли овқат**Лазиз || тотли шовла**Мазали || тотли шарбат*

Энг бемаза, энг арзон шўрза-шўлтми қайнатили учун игна билан қудуқ қазши керак бўлар экан. Ойбек, Қутлуғ қ. Нархи қиммат, ўзи белаззат овқат қайси ошхоналарда топилади. «Муштум». □ Черницева мазали ҳид таратиб турган хилма-хил овқатларни кўргач: «Бу—Великаннинг иши», — деди. И. Раҳим, Чин м. Мўҳомлар лаззатли таомлардан кўп ейишиди. П. Турсун. Ўқитувчи. Лазиз таомларни шу Маматхон ака пиширади. «Қ. Ўзб.». Хилма-хил ва тотли таомлар билан пассажирларни хурсанд қилиши — мураккаб иш. «С. Ўзб.»

Бемаза — тотли
 бемалол — Аранг
 бемалол — базўр. Қ. Аранг
 бемалол — зўрга. Қ. Аранг
 бемаслаҳат — Бамаслаҳат
 бемаъни 1 — Бамаъни 1

БЕОЗОР

Озор бермайдиган, дилни огритмай-
 диган, хафа қилмайдиган
 Бе о з о р киши

[*Дадавой Хадичага:*] Мен илгари билмай у кишидан [*Комиловдан*] ран-
 жиб юрган эканман. Гаплари мулоим, бе о з о р, б а м аъ н и, е т у қ, гапга
 жуда чапдаст одам экан. Уйғун, Навбахор. □ Бу тилак қанчалик ди-
 л о в о р бўлмасин, шунчалик д и л о з о р ҳам эди. М. Исмоилий, Фарғона
 т. о.

беоқибат — Оқибатли

БЕПАНД

Пухта-пишиқ қилиб ишланмаган,
 узоққа чидамайдиган

*Айвон шунақанги б е п а н д қурилганки, кўрсангиз, ёш болаларнинг ўйин-
 чоқ уйи ундан м у с т а ҳ к а м р о қ дейсиз. «С Ўзб.».*

бераҳм — кўнгилчан. Қ. Шафқатли
 бераҳм — кўнгил бўш. Қ. Шафқат-
 ли

БЕРИ

Кўзда тутилган ўрин ёки пайдан
 сўзловчига яқинроқ (бу томондаги)
 ўрин ёки пайт
 Б е р и келмоқ

[*Қизлар*] . . «Н а р и ёт», «Б е р и ёт» билан бир-бирларини итариб, су-
 риб, кўрпани тўрт томонга тортишиб жанжаллаша босладилар. А. Қо-
 дирий, Меҳробдан ч. Яхшиси — дўшанба кун, ундан н а р и г а ўтгани
 ярамагандек, б е р и с и ҳам фойдасиз . . , чунки бир-икки кун бунга ҳо-
 зирлик ҳам керак. А. Қодирий, Ўтган к.

БЕРИГИ

Нисбатан яқин масофада жойлаш-
 ган

бемаъни 2 — Бамаъни 2

беномус — Номусли
 беномус — ориятли. Қ. Номусли
 беномус — орли. Қ. Номусли
 беобрў — баобрў. Қ. Обрўли
 беобрў — Обрўли

ДИЛОЗОР

Озор берадиган, дилни огритади-
 ган, хафа қиладиган
 Д и л о з о р киши

МУСТАҲКАМ

Пухта-пишиқ қилиб ишланган,
 узоққа чидайдиган

бераҳм — раҳмдил. Қ. Шафқатли
 бераҳм — Шафқатли

НАРИ

Кўзда тутилган ўрин ёки пайдан
 сўзловчига узоқроқ (у томондаги)
 ўрин ёки пайт
 Н а р и тўрмоқ

НАРИГИ

Нисбатан узоқ масофада жойлаш-
 ган

Отабек б е р и г и бурчақдан туриб уни [Кумушнини] қўли билан янар ва кулимсираб хўмраяр эди. А. Қодирий, Ўтган к. □ Қора Аҳмад ҳовлининг н а р и г и бурчида юзини катта рўмол билан Йўлчидан яширган бир хотин олдиға кетди. Ойбек, Қутлуғ қ.

берк — очиқ 1. Қ. Ёпиқ
беркитмоқ 1 — очмоқ 1. Қ. Бекит-
моқ 1
беркитмоқ 2 — очмоқ 2. Қ. Бекит-
моқ 2

беркитмоқ 3 — очмоқ 5. Қ. Фош
қилмоқ
беркитмоқ 3 — ошкор қилмоқ. Қ.
Фош қилмоқ
беркитмоқ 3 — Фош қилмоқ

БЕРМОҚ 1

Нарсан и ўз қўлидан ўзганинг қў-
лиға тутқазмоқ, топширмоқ
У чамадонни укасиға берди.

ОЛМОҚ 2

Нарсани ўзганинг қўлидан ўз қў-
лиға ўтказмоқ, киритмоқ
У чамадонни укасидан олди.

Мактубни ёнидағиға берар экан, Қушбеги деди: «Бу хат тошкент-
лик Юсуфбек тўғрисидағи фикримизни тамом ўзгартирди, тақсир!» А.
Қодирий, Ўтган к. □ [Ўзбек ойим] Зайнабдан чақалоқни олиб, уни
жомни тўқиб келишға буюрди. А. Қодирий. Ўтган к.

БЕРМОҚ 2

Ўзганинг ихтиёриға унинг хусусий
мулки қилиб топширмоқ

ОЛМОҚ 3

Ўз ихтиёриға хусусий мулк қилиб
қабул қилмоқ

У отасидан қолган машинани укасиға берди, бой кутубхонани ўзига
олди. Сўзлашувдан. △ Ҳовли олма, қўшни ол. Мақол.

БЕСЎНАҚАЙ 1

беўхшов

Тана аъзолари номутаносиб тузил-
ган, жуссаси кишиға ёқмайдиған

Бесўнақай киши

Беўхшов йигит

ХУШБИЧИМ

хушқомат

Тана аъзолари мутаносиб тузил-
ган, жуссаси кишиға ёқадиган

Хушбичим киши

Хушқомат қиз

У [Исма] бесўнақай гавдасини баланд кўтариб . . . нотиклар сингари
нутқ сўзлади. Ф. Нуриллғаев, Бўз йигит. Уларнинг [тарчиларнинг] кў-
ринишлари беўхшов, свозлари ёқимсиз. «С. Ўзб.». □ Автобус . .
хушбичимгина бир қизни ҳам тушириб кетди. Ш. Ғуломов, Ёрқин
уфқлар. . . хушқомат қизни кўриб, [Йигиталининг] юрағи жиз этди.
С. Қароматов, Бир томчи қон.

Бесўнақай 1 — хушқомат
 бесўнақай 2.— Ихчам
 бетамиз — зийрак 2. Қ. Фаросатли
 бетамиз — идрокли. Қ. Фаросатли
 бетамиз — тамизли. Қ. Фаросатли
 бетамиз — Фаросатли
 бетамиз — фаҳмли. Қ. Фаросатли
 бети қаттиқ — иболи. Қ. Уятчанг
 бети қаттиқ — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
 бети қаттиқ уятчан — Қ. Уятчанг
 бети қаттиқ — Уятчанг
 бети қаттиқ — шармли. Қ. Уятчанг
 бети қаттиқ — ҳаёли. Қ. Уятчанг
 бетоб — саломат. Қ. Касал
 бетоб — соғ. Қ. Касал
 бетоб — соғлом. Қ. Касал
 бетоб бўлмоқ — соғаймоқ. Қ. Қасалланмоқ
 бетоб бўлмоқ — тузалмоқ. Қ. Қасалланмоқ
 бетоқат — бардошли 1. Қ. Сабрли
 бетоқат — Сабрли
 бетоқат — тоқатли. Қ. Сабрли
 бефаросат — зийрак 2. Қ. Фаросатли
 бефаросат — идрокли. Қ. Фаросатли
 бефаросат — тамизли. Қ. Фаросатли
 бефаросат — Фаросатли
 бефаросат — фаҳмли. Қ. Фаросатли
 бефаҳм — зийрак 2. Қ. Фаросатли
 бефаҳм — идрокли. Қ. Фаросатли
 бефаҳм — тамизли. Қ. Фаросатли
 бефаҳм — Фаросатли

БЕҒАРАЗ

ғаразсиз

Бирор манфаатни кўзламай, яхши ният билан қилинадиган
Беғараз || ғаразсиз улфат
Беғараз || ғаразсиз ёрдам

бефаҳм — фаҳмли. Қ. Фаросатли
 беҳабар — боҳабар. Қ. Хабардор
 беҳабар — воқиф. Қ. Хабардор
 беҳабар — огоҳ. Қ. Хабардор
 беҳабар — Хабардор
 беҳатар — Хавfli
 беҳатар — хатарли. Қ. Хавfli
 бехосдан — атайин. Қ. Беихтиёр
 бехосдан — атайлаб. Қ. Беихтиёр
 бехосдан — жўртгага. Қ. Беихтиёр
 бечораҳол — бадавлат. Қ. Бой 1
 бечораҳол — Бой 1
 бечораҳол — давлатли. Қ. Бой 1
 бечораҳол — давлатманд. Қ. Бой 1
 беш — ёмон 1. Қ. Аъло
 беш — инки. Қ. Аъло
 бешарм — иболи. Қ. Уятчанг
 бешарм — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
 бешарм — уятчан. Қ. Уятчанг
 бешарм — Уятчанг
 бешарм — шармли. Қ. Уятчанг
 бешарм — ҳаёли. Қ. Уятчанг
 беўхшов — хушбичим. Қ. Бесўнақай 1
 беўхшов — хушқомат. Қ. Бесўнақай 1
 беқаноат — Қаноатли
 беқарор — Барқарор
 беқарор — доимий 1. Қ. Барқарор
 беқарор — тургун. Қ. Барқарор
 беқувват — бақувват. Қ. Кучли 1
 беқувват — зўр 2. Қ. Кучли 1
 беқувват — Кучли 1
 беқувват — қувватли. Қ. Кучли 1

ҒАРАЗЛИ

Бирор манфаатни кўзлаб, ёмон ният билан қилинадиган
Ғаразли улфат
Ғаразли ёрдам

Халқ ғамида, эл ғамида келган беғараз . . кишиларни мижбоши масхара қилар, . . қувар деб ўйламаган эдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Сизлар билан бизнинг дўстлигимиз беғараз, самимий дўстликдир. «Қ. Ўзб.». Мулла Обид ҳар қанча диндор бўлса ҳам, Хатиб домланинг» ғаразсиз бир киши эканлигига унча шиномайди. А. Қодирий, Обид к. □ . . бизнинг сиёсатимиз ҳеч қандай ғаразли мақсадларни кўзламайди. «Қ. Ўзб.». [Муродхон] Сарой атрофида оралашган ғаразли беклар ва саркардаларнинг қора фикрига қўшилмайди. «Муродхон» дostonидан.

беҳаё — иболи. Қ. Уятчанг
 беаё — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
 беҳаё — уятчан. Қ. Уятчанг

беҳаё — Уятчанг
 беҳаё — шармли. Қ. Уятчанг
 беҳаё — ҳаёли. Қ. Уятчанг

БЕҲ-БЕҲ-БЕҲ

Товуқларни, қушларни чақиршида
 ишлатиладиган хитоб

КИШТ

Товуқларни, қушларни ҳайдашда
 ишлатиладиган хитоб

Аёл катакдан чиқиб келаётган товуқларни дон селиб чақирди: «Беҳ-беҳ-беҳ». Ойбек. □ Она уларга [чумчуқларга] бир қаради-ю, ғўшти қочган қўлини мушт қилиб, хотинча кесак стии аломатини қилди. «Кишт, хира бўлмай ўлинглар!» — деб қўйди. Шухрат, Шинелли й.
 беҳишт — Дўзах
 беҳишт — жаҳаннам. Қ. Дўзах

БИЛИМЛИ

илмли
 ўқиган
 Муайян билимни, маълумотни эгаллаган

БИЛИМСИЗ

илмсиз
 ўқимаган
 Ҳеч қандай билимни, маълумотни эгалламаган

Билимли ўзар, билимсиз тўзар. Мақол. Илмли минг яшар, илмсиз бир яшар. Мақол. Қизиқ, илмсиз, ҳатто қўл қўйшини билмайдиган одам қандай қилиб сиздек илмли сдамга пир бўлади? Ойбек, Қутлуғ қ. [Пўлатхон] Ўқиган бўлса ҳам, ўқимаган йигитга ўхшайди, йўқса Насибанинг ўқишини ора йўлда қолдириб, мактабидан юлиб олмоқчи бўлмас эди. А. Қаҳҳор, Оғриқ т. △ «Хон ҳазратлари, мен ўқимаган, ёвонлик бир оли одамман». Ж. Шарипов, Хоразм.

Билимли — илмсиз
 Билимли — ўқимаган
 билимсиз — Билимли
 билимсиз — илмли. Қ. Билимли

билимсиз — ўқиган. Қ. Билимли
 бирга 1 — айрим. Қ. Алоҳида
 бирга 1 — Алоҳида

БИРГА 2**биргаликда**

Бирор киши ҳамроҳлигида, бошқа кишилар билан бирлашган ҳолда

Бошқалар билан бирга яшамоқ

Бошқалар билан биргаликда юрмоқ

ЕЛҒИЗ**танҳо**

Бошқа кишисиз, бошқа кишилардан холи

Елғиз яшамоқ

Елғиз юрмоқ

*Шундай қилиб, Анзират хола набираси Ҳошимжон ва кейинчалик Ғромжон келтириб қўйган Қанизак деган бир жувон билан бирга ту-
рар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Биргаликда ўтган шовқин-
суронли болалик, қувноқ ёшлик тугади. П. Турсун, Ҳўқитувчи □
Елғиз чой ичишдан хунук нарса йўқ. Ҳамза Ҳакимзода, Паранжи сир-
ларни. Йўлчи Мирзакаримбойнинг дарвозаси олдида танҳо ўтирар эди.
Ойбек, Қутлуғ қ.*

Бирга 2 — танҳо

биргаликда — ёлғиз. Қ. Бирга 2

биргаликда — танҳо. Қ. Бирга 2

бирдан — Аста-секин

бирдан — секин-аста. Қ. Аста-се-

кин

бирданига — Аста-секин

бирданига—секин-аста. Қ. Аста-
секин

бирлашмоқ 1 — Ажралмоқ 1

бирлашмоқ 1 — айрилмоқ. Қ. Аж-
ралмоқ 1

БИРЛАШМОҚ 2**уюшмоқ**

Парокандаликни йўқ қилиб, бирга-
лашиб ҳаракат қиладиган, ишла-
диган, бир-бирига ёрдам берадиган
бўлмоқ

ТАРҚАЛМОҚ 1**тарқамоқ**

Биргалашиб ҳаракат қилишдан,
бирга ишлашдан воз кечиб, парокан-
даликка йўл қўймоқ

*Бирлашсак, тоғни тепиб қулатамиз. Ойбек, Олтин в. ш. Дастлаб,
аёлларни далага чиқармаслик шарти билан, йигирма тўрт хўжалик
уюшди. С. Аҳмад, Ҳукм. □ «Бу ўзи сизларга тушунтириб бўладими?»—
— «Раис бекор бўлиб, колхоз тарқади-ку» С. Аҳмад, Ҳукм.*

Бирлашмоқ 2 — тарқамоқ 1

бирлаштирмоқ — ажратмоқ 3. Қ.

Айирмоқ 3

бирлаштирмоқ — Айирмоқ 3

бирлаштирмоқ — жудо қилмоқ. Қ.

Айирмоқ 3

Бирлик — парокандалик

БИРЛИК**иттифоқлик**

Бир-бири билан бирлашганлик,
уюшганлик ҳолати

ТАРҚОҚЛИК**парокандалик**

Бир-бири билан бирлашмаганлик,
уюлмаганлик ҳолати

Зиёфат аъжиди и т т и ф о қ л и к н и н г фойдалари, т а р қ о қ л и к н и н г зарарлари сўзланди А. Қолирий, Ўтган к. Δ Куч бирлик да. Матал. Партия аъзоси қуйидагиларни бажариши лозим: а) партия кучи ва қудратининг асосий шарти бўлган партия бирлигини астойдил қўриқлаш . . «ҚПСС Устави» дан. Жўн социалистик лагердаги мамлакатлар . . халқларнинг бирлиги ва жипслигига эгадирлар. «ҚПСС тарихи» дан. $\square$ Россия билан кўпроқ яқинлашиш . . феодал тарқоқлик ва ўзаро урушлардан қутулишнинг бирдан-бир йўли эди. «Қ. Ўзб.». Уларнинг руҳи туйиб кетди, саёрда парокандалик бошланди И. Раҳим, Чин м.

БИРПАС

Оз вақт давомида
Бирпас ўтирмақ
Бирпас гаплашмоқ

Ўзи ҳам сизни бир айтиб келаман, бирпас гаплашиб ўтирамыз деб юрган эдим. А. Қаҳҳор, Йиллар. $\square$ Ойқиз севимли ёрига узоқ термилди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. У кўзини қисиб, . . узоқ ўйлади. Ҳ. Назир, Сўнмас ч.

УЗОҚ 1

Кўп вақт давомида
Узоқ ўтирмақ
Узоқ гаплашмоқ

БИР ХИЛ

Бир-биридан фарқ қилмайдиган,
бир-бирига айнан ўхшайдиган
Бирхил машиналар
Иккита бирхил қалам

ҲАР ХИЛ

Бир-биридан фарқ қиладиган, бир-бирига ўхшамайдиган
Ҳархил машиналар
Ҳархил қаламлар

Совет мамлакатидеги барча халқлар учун бирхил турмуш, бирхил закон, бирхил мақсадни булар ўйлаб чиқарди, амалга ҳам оширди. Ойбек Қуёш қ. $\square$ От гижинг эди. Бўйнига ҳархил латта-пўтталар, иплар осилиб, «юган» ҳам урилган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

бисёр — кам 2. Қ. Кўп
бисёр — оз. Қ. Кўп

битирмоқ — Бошламоқ
Бой 1 — бечораҳол

БОЙ 1

бадавлат
давлатманд
давлатли

Йирик мол-мулкка, материал бойликка эга

Бой || давлатли киши
Давлатманд || бадавлат
хонадон

КАМБАҒАЛ 1

қашшоқ 1
фақир
бечораҳол

Топиш-тутиши тирикчилик ўтка-зиш учунгина зўрға етадиган

Камбағал || фақир киши
Қашшоқ || бечораҳол хонадон

Уруш бойларга ёқиб тўли, камбағалларни ишди. Ойбек, Қутлуғ қ. Илгари қолоқ ва қашшоқ бўлган бу оила маданиятли ва давлат манд оллали алмашди. Н. Сафаров. Қурбонали. Бир фақир бир бадавлат одамга ҳамсоя эрди. Бир кун бадавлатнинг ўғли фақирнинг уйига бориб кўрди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар. △ «Бу орада Ҳомид нима қилиб юрибдир, . . . ўзига тузуккина бой киши эмасми эди?» — деди Офтоб ойм. А. Қодирий, Ўтган к. [Фауд афанди] Аввал . . . ба давлат савдогарларга, кейин эса ўрта-миёналарга, бориб-бориб яланг оёқларга ҳам қўшадиган бўлди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Тавҳидий] Яхши оиллага кўёв бўлганидек, шаҳардаги бошиқа давлат мандлар билан ҳам алоқа боғлади. А. Қодирий, Меҳробдан ч. . . бу оиланинг илгарида давлатли бир хонадон бўлганлиги . . . англашилур эди. А. Қодирий, Ўтган к. □ Камбағал йигит . . . ҳамма отларни айрим-айрим кўздан кечирди. Ойбек, Қутлуғ қ. Қашшоқлар топганига соллар ўзгалар чангал. Ғайратий. Революция ғалаби қилиб, Совет ҳокимияти ўрнатилганидан кейингина фақир халқ озодликка эришди. «С. Ўзб.». «Мен домланг олдига бориб, бироч бечора ҳол одамга [келинимни] хуфия равишда иримини қилиб қўя қолишни сўрадим», — деди чол. А. Муҳиддин, Ёдгорнинг тўйи.

Бой 1 — фақир

Бой 1 — қашшоқ 1

БОЙ 2

Мўл-кўл бор

Фойдали қазилмаларга бой ер

Сўзга бой киши

Мазмунан бой асар

Лагерда бой кутубхона ҳамда шахмат ва физкультура тўғарақлари бор. «Ленин учқуни». □ Изоҳли луғат картотекаси ҳали ҳам камбағал. Сўзлашувдан. Ўйлаб-ўйлаб, . . . қашшоқ кулдамда ўзимга ўзим ўт қўйишга қарор бердим. Ҳ. Фулом, Машъал.

Бой 2 — қашшоқ 2

бойламоқ — бўшатмоқ 1 1. Қ.

БОЙЛИК

Мол-мулкнинг, сармоянинг ғоят кўплиги

Дехқонларнинг бойлиги

КАМБАҒАЛ 2

қашшоқ 2

Деярли йўқ

Фойдали қазилмаларга камбағал ер

Сўзга камбағал киши

Мазмунан қашшоқ асар

Боғламоқ

бойламоқ — ечмоқ 1. Қ. Боғламоқ

КАМБАҒАЛЛИК

қашшоқлик

Яшаш учун энг зарур нарсаларнинг, маблағнинг ғоят озлиги ёки йўқлиги

Дехқонларнинг камбағаллиги
|| қашшоқлиги

Бу йигит яхшигина давлатманд бўлса ҳам, нима учундир бойлиги билан эмас, «Ҳомид хотинбоз» деб шуҳратланган. А. Қодирий, Утган к. □ Маллаовой ака камбағалликдан қутулиши йўлига тушган кишилар ҳозир қай ҳолда ишлаётганликлари ҳақида гапирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Мени отам қашшоқликдан бир бойга топширди. Мен чеккан азобни ҳеч сўраманглар. П. Турсун, Ўқитувчи.

Бойлик — қашшоқлик

БОП

Ўта даражада ўринли, тўғри келадиган

НОБОП

Ўта даражада ноўрин, тўғри келмайдиган

«Не, ухлаш учун жуда боп жой экан-да» деган фикрга келиб, ғарам томон йўл олди. Т. Обидов, «Юсуфжон қизик». □ Лекин айрим қишлоқ кутубхоналари нобоп ва кўримсиз хоналарга жойлашган. «Қ. Ўзб.».

БОР 1

мавжуд

Воқе ҳолатда, нақд ҳолатда бўлган

ЙЎҚ 1

Воқе ҳолатда, нақд ҳолатда бўлмаган

Одамзод шундайки, бор нарса аста-секин йўқолса ҳам, пайқайди, лекин йўқ нарса аста-секин пайдо бўлса, пайқаймайди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Борни тежаб, йўқни йўндириб, дам оч, дам чала курсоқ бўлиб яшадик. Ойбек, Қутлур қ. △.. яримта бўз бор экан, қўлтигимга тиқиб олдим. А. Қодирий, Меҳробдан ч. Қурилиши ташкилотлари .. мавжуд ишчи кучларидан ва техника воситаларидан максимал фойдаланиши тadbирларини амалга оширмадилар. «Қ. Ўзб.» □ .. бирининг поинаси бутунлай йўқ, бириники яримта. Ойбек, Қутлур қ.

БОР 2

Бойликка эга бўлган, бой киши

ЙЎҚ 2

Бойлиги йўқ, камбағал киши

Бор мақтанса, тэпилар, йўқ мақтанса, чопилар. Мақол. Бор — борича, йўқ — ҳолича. Мақол.

БОРЛИК

Яшаш учун керакли ҳамма нарсаларнинг муҳайёлиги, фаровон ҳаёт кечриши

ЙЎҚЛИК

йўқчилик

Яшаш учун керакли нарсаларнинг мавжуд эмаслиги, қашшоқликда ҳаёт кечриши

Йўқликдан зорлансанг ҳам, борликдан мақтанма. Матал. Δ Уша вақтларда .. йўқчилик азобини тортиб, бамисоли қулдек кун кечирардик. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

Борлик — йўқчилик

БОРМОҚ 1

Яқиндаги жойдан узоқдаги жойга томон ҳаракатланиб етмоқ

Москвага бормоқ

«Шу ердан .. Шайхантовургача қанчада борасиз?» — «Кўз очиб юмгунча». Ойбек, Қутлуғ қ. □ Бугун [Урмонжон] МТСга келган бўлиши керак. Келмаган бўлса, энди келади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

БОРМОҚ 2

Бирор жойдан маълум манзилга томон ҳаракатланмоқ

Бухорога бормоқ

[Қурбон ота:] «Намангангача машинада борсангиз, у ёғи яқин», — деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ У [Сиддиқжон] уйга хийла таъби очилиб қайтди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

БОСИБ ОЛМОҚ

Бирор территорияни зўрлик билан ишғол қилмоқ, ноҳақ равишда ўзиники қилиб олмоқ

Европада фашистлар Германияси босиб олган бир неча мамлакатни Совет Армияси озод қилди. Докладдан. Δ Душман Орёлни 1941 йилнинг октябрида босиб олган эди. А. Қаҳҳор, Олтин ю.

Босиқ — енгил табиат

БОСИҚ

оғир 1

вазмин 1

сипо

Чуқур ўйлаб, ҳовлиқмай иш қиладиган, ўзини тута билладиган

Босиқ қиз

Оғир || вазмин йигит

Сипо жувон

КЕЛМОҚ 1

Узоқдаги жойдан яқиндаги жойга томон ҳаракатланиб етмоқ

Москвадан келмоқ

ҚАЙТМОҚ

Борган манзилдан илгарии жойига томон ҳаракатланмоқ

Бухородан қайтмоқ

ОЗОД ҚИЛМОҚ 1

Бирор территориядан босқинчиларни қувиб чиқармоқ, босиб олинган территория халқига озодлик бермоқ

ЕНГИЛТАК

енгил табиат

Чуқур ўйламай, ноҳўя иш қилиб қўядиган, ўзини тута билмайдиган

Енгилтак қиз

Енгил табиат йигит

Енгилтак жувон

Бизнинг сабр-тоқатимиз етарли. Биз босиқ кишилармиз. «С. Ўзб.». Аминжон, ўзи ёш бўлса ҳам, жуда пишиқ, оғир, ғайратли. А. Қаҳҳор, Хотинлар. У [Элмурод] бу вазмин, хушфезл аёлнинг содда ва беғубор гапларини тинглаганда, энг меҳрибон бир кимсанинг олдига ўтиргандай бўлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сатинбой .. кўп тинглаб, оз сўзлайдиган, сўзласа ҳам, гапини маъқул қилдирадиган, ўзини босиб олган сипо одам. «Шарқ ю.» □ «Роҳатой! — деди у шиддат билан. — Мен сизни бунчалик енгил табиат деб ўйламаган эдим». Р. Файзий, Тошойна.

Ботир — номард

Ботир — чумчуқ пирр этса, юраги ширр этадиган

Ботир — юраксиз

БОТИР

мард
қўрқмас
жасур

юракли
дов юрак
юрагида ёли бор

Шижоати кучли, хавф-хатардан, қийинчиликдан қўрқмайдиган

Ботир || *мард* || *жасур* *йигит*

Дов юрак || *юракли* || *қўрқмас жангчи*

Юрагида ёли бор йигит

ҚЎРҚОҚ

номард
юраксиз
чумчуқ пирр этса, юраги ширр
этадиган

Қўрққиш ҳисси кучли, шижоати йўқ даражада

Қўрқоқ йигит

Юраксиз жангчи

Чумчуқ пирр этса, юраги ширр этадиган йигит

Кўз қўрқоқ, қўл ботир. Мақол. Мард йигит қўлида аждар ўлади. Но мард одам ипни аждар билади. Фозил шоир, Қунларим. △ «Ботир йиғитлардан топмоқ керак, улар ҳеч нарсадан қўрқмасинлар, ҳатто ўлимдан ҳам», — деб уқтирди Иван Гаврилович. Ж. Шарипов, Хоразм. [Мўттихон:] Зебихон опангиз сизни жуда мақтади. «Юракли қиз-якан», — деди. С. Зуннунова, Гулхан. Ёв ташлаган бомбаларнинг изидан Чопишади жасур, қўрқмас болалар. Ҳ. Олимжон. Эй қаҳрамон, дов юрак, жасур, улғ халқ, Қудратингдан йўқ бўлди хўрлик, асорат. Ғайратий. Мен юрагида ёли бор кишилар билан шилаб ўрганганман. А. Қаҳҳор, Тобутдан т. □ Сендақа қўрқоқ одам менга керакмас А. Қаҳҳор, Тобутдан т. Ўғриларнинг каттаси: «У қаёқдан билар эди. Сен ўзинг аввалданоқ юраксиз кишисан», — дебди. «Эртақлар». [Амирбой:] «Оббо уста-ей. Оббо тақачи-ей... Чумчуқ пирр этса, юраги ширр таркан-ку». Р. Файзий, Ҳазрати и.

БОТИРЛИҚ

Хавф-хатардан, қийинчиликдан
қўрқмаслик ҳисси

Ботирлик — жангчининг кўриги, қўрқоқлик — ўлиги. Мақол. Δ Элмурод Горкуновнинг кўзига қараб, ботирлик, қўрқмасликка хос ҳеч нима кўрмади. Шухрат, Шинелли й. □ [Шербек] Қурашда кўрқоқлик.. нималигини билмайди. С. Анорбоев, Оқсой.

БОТИҚ

Сатҳи ич томонга бир оз кирган

Ботиқ линза,

Ботиқ кўз

Тождиддин Қосим — бўйи шипга етеудай, қориндор, ола кўз, ботиқ пешана, кўсанамо, қирқ беш ёшлардаги киши — дастлаб столдаги дафтарларга кўз ташлади: Ойбек, Нур қ. □ Соат ўнларга борганда жағи тор, дўнг пешана йигит даҳлизда кавушга қоқилиб кириб келди. А. Мухтор, Туғилиш. Загчакўз қоронғида ҳассасини босишга жой тополмай туртиниб, бир дўнг ерга қоқилиб кетди, Мўдамин эпчиллик билан ёнбошидан суяб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.

БОТМОҚ

Уфқдан пастга йўналиб, кўринмай
қолмоқ

Қуёш ботди.

Тун ниҳоят қоронғи, чунки янги туғилган ой аллақачон ботган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Янги ой чиққан кеча Қайрилма қош ёдга тушар. Тошга қўйғачда бошимчи, Бяғри тили ёдга тушар. Ўзб. х. қ бохабар — бехабар. Қ. Хабардор бохабар — хабарсиз. Қ. Хабардор

БОШ

Бошланиш қисми

Ариқнинг боши

Кўчанинг боши

Сафнинг боши

Тўйнинг боши

Мажлиснинг боши

Қиз сўзининг бошини эшитиб, илжайди, охирини эшитиб, қўрқувдан бўзарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ҚЎРҚОҚЛИК

Кучли қўрқиш ҳисси

ДЎНГ

Сатҳи сирт томонга бир оз чиққан

Дўнг линза

Дўнг пешана

ЧИҚМОҚ 1

Уфқдан юқорига кўтарилиб, кўринмоқ

Қуёш чиқди.

ОХИР

Тугаш қисми

Ариқнинг охири

Кўчанинг охири

Сафнинг охири

Тўйнинг охири

Мажлиснинг охири

БОШИ БОҒЛИҚ

Унаштириб қўйилган, эри бор

*Боши боғлиқ қиз**Энди у [Мунаввар] боши очик қиз бола эмас. Боши боғлиқ, оила-ли. С. Анорбоев, Оқсой.*

бошини қовуштирмоқ — ажратмоқ 3.

Қ. Айирмоқ 3

бошини қовуштирмоқ — Айирмоқ 3

бошини қовуштирмоқ — жудо қил-моқ. Қ. Айирмоқ 3

БОШЛАМОҚ

Бирор иш-ҳаракатни ижро этишга, бажаришга киришмоқ

*Канал қазиини бошламоқ**Чигит экишини бошламоқ**Гуландом чойдан бир хўлаб, ўз ҳикоясини бошлади. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ҳовлидаги икир-чикир ишларни тамомлагач, айвоннинг олдига ўтириб, тузатинди .. А. Қодирий, Ўтган к. Аҳмедов капсанчиларни колхоз тузишга чақириб сўзини тамом қилди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-нор. Қумушбиби хатни ўқиб тузатди-да, югурганича уйига кириб кетди. А. Қодирий, Ўтган к. Яна бир ғайрат қилиб, ГЭСни бити-риб олсак, .. марра бизники. Оўдин, Мардлик — мангулик.*

Бошламоқ — тамом қилмоқ

Бошламоқ — тугатмоқ

бошқа — Ўз 3

Боғламоқ — бўшатмоқ I 1

БОҒЛАМОҚ

(бойламоқ)

Ип, арқон кабилар воситасида бир-китиб, ўраб, ҳаракатланиш имко-ниятини чекламоқ

*Отни боғламоқ (бойламоқ)**Итни бойламоқ***БОШИ ОЧИҚ**

Унаштириб қўйилмаган, эри йўқ

Боши очик қиз

боши очик — Боши боғлиқ

бошлаб — баъдаз. Қ. Аввал

бошлаб — кейин. Қ. Аввал

бошлаб — сўнгра. Қ. Аввал

Бошламоқ — битирмоқ

ТАМОМЛАМОҚ

тамом қилмоқ

тугатмоқ

битирмоқ

Бошланган бирор иш-ҳаракатни ба-жариб бўлмоқ, охирига етказмоқ

*Канал қазиини тамомламоқ || тугатмоқ**Чигит экишини тамом қилмоқ**Ойбек, Қутлуғ қ.**□ Ҳовлидаги икир-чикир ишларни тамомлагач, айвоннинг олдига ўтириб, тузатинди .. А. Қодирий, Ўтган к. Аҳмедов капсанчиларни колхоз тузишга чақириб сўзини тамом қилди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-нор. Қумушбиби хатни ўқиб тузатди-да, югурганича уйига кириб кетди. А. Қодирий, Ўтган к. Яна бир ғайрат қилиб, ГЭСни бити-риб олсак, .. марра бизники. Оўдин, Мардлик — мангулик.***ЕЧМОҚ I**

бўшатмоқ I 1

Ип, арқон кабилар билан бирки-тилган, ўралган ҳолатдан халос этиб, эркин ҳаракат қилишга им-кон бермоқ

*Отни ечмоқ**Итни бўшатиб юбормоқ*

[Отабек] Отини отхонага боғлаб, соғга тўлдириб келган ипак хуржунни кўтариб ичкарига кирди. А. Қодирий, Утган к. [Ермат] Отни бир четдаги Ҷарахтага маҳкам бойлади. Оғбек, Қутлуғ қ. □ Бобоси югургилаб, от ечмоқчи бўлди. «Эрали ва Шерали». Минг бало билан. қўтидир қўлини бўшатиб, гал Стабекка келди. А. Қодирий, Утган

БУЗМОҚ 1

Ишлаб турган, ишга яраб турган нарсани яроқсиз ҳолга келтирмоқ, ишдан чиқармоқ

ТУЗАТМОҚ

Ишдан чиққан нарсани ремонт қилиб, яроқли ҳолга келтирмоқ, ишга туширмоқ

[Дадавой Хадичага:] Ссот меники, бузадиган ҳам ўзим, тузатадиган ҳам ўзим. Уйғун, Навбаҳор.

БУЗМОҚ 2

Мавжуд нарсани вайрон қилмоқ, йўқ қилмоқ

ҚУРМОҚ

Қурилиш материалларидан фойдаланиб барпо қилмоқ, яратмоқ

Отхонани бузмоқ

Отхона қурмоқ

.. водокачкаларни босмачилар бузиб ташлагандан кейин капсанчиларнинг бир қисми аста-секин ҳар ёққа қўчиб кетиб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Мактаб деб қурдик бино, ҳамма илм олсин деб. Ўзб. х. қ.

булғамоқ — тозаламоқ. Қ. Ифлос қилмоқ

Бурдли — бебурд

БУРДЛИ

Ишонч-эътиборга лойиқ, ишонч-эътиборини йўқотмаган

БУРДСИЗ**бебурд**

Ишонч-эътиборга нолойиқ, ишонч-эътиборини йўқотган

Мана шу ёмон бўлди, чунки Пйлатовнинг унга бундай муносабатда бўлиши Баратнинг бурдсиз гапларини бурдли қилар эди. А. Қаҳҳор. Сароб. △ Бўлса, шу Гридневнинг суратини дарров олардим. Лекин ишчан, бурдли бошлиқ деб эмас, мақтанчоқ, ваъдабоз сифатида. «Муштум». □ «Энг муҳими — Сардоровнинг ўзимга муносабатини охиригача аниқлаб, раиснинг Сардоровнинг неғорасига ўйнаган бебурд одамлигини яхшироқ билиб олдим», — деди Камол. Ҳ. Назир, Кўктерак ш. Орқа қоқиб, куф-суфлаб, бебурд сўзларни сўзлаб, Ноден бечораларни ипсиз боғлар эканлар. «Ўзбек шоирлари».

бурдсиз — Бурдли

бурнидан тортса йиқиладиган —

Забардаст

бурнидан тортса — йиқиладиган —

тоғни толқон қиладиган. Қ. Забардаст

буромад — Даромад

буромад — келим. Қ. Даромад.

буромад — кирим. Қ. Даромад.

БУТУН 1

Йиртилмаган, тешилмаган, йиртиқ,
тешик жойи йўқ

Б у т у н қоп

Б у т у н этик

ЙИРТИҚ

Йиртилган, тешилган, йиртиқ, тешик жойи бор

Й и р т и қ қоп

Й и р т и қ этик

Камбағал халқ ўлиб-тирилиб меҳнат қилади-ку, қорни тўймайди, зени бутун бўлмайди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ҳаммининг кўзи Раҳимовнинг тирсаги чиқиб турган й и р т и қ енисига тушди. Ҳ. Назир, Сўнмас ч.

БУТУН 2

Синмаган, синдирилмаган, синиқ
жойи йўқ

Б у т у н коса

Б у т у н шиша

СИНИҚ

Бутун эмас, бирор жойи учган, кўчган, ёрилган

С и н и қ коса

С и н и қ шиша

Мураббия ҳалиги қўли синган қўғирчоқни олиб, ўрнига бутун қўғирчоқни ётқизиб қўяётган экан. Ойдин, Болали уйда гийбат йўқ. □ Меҳмонхона эшиги олдидаги супада синиқ чойнак-пиёла, кенг айвонда эса ўқ теккан икки ст кашаниб ётарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

БУТУНЛАЙ[ИН]

батамом

абადий 2

мангу 2

Ҳеч қачон қайтмайдиган, қайта кўрмайдиган ёки кўришмайдиган бўлиб

Шаҳардан бутунлай [ин] || батамом кетмоқ

Бировдан абадий || мангу ажралмоқ

ВАҚТИНЧА 2

Маълум муддатдан кейин қайта кўрадиган ёки кўришадиган бўлиб

Шаҳардан вақтинча кетмоқ

Бировдан вақтинча ажралмоқ

Очил бува бугун чинор билан хайрлашмоқда. Бутунлай эмас, албатта. Вақтинча. У сафар олдидан ҳар гал шундай қилади... А. Мухтор, Чинор. Икки кун ичида жуда кўп ўртоқлар ё абадий, ё вақтинча кўздан ғойиб бўлган эди. Ойбек, Қуёш қ. .. у [Нури] Йўлчига етишув ўрнига, ундан мангу айралади. Ойбек, Қутлуғ қ. □ [Йўлчи билан Петров] .. кучли ҳаяжон ва самимият билан қучоқлаша-қучоқлаша вақтинча айрилишди. Ойбек, Қутлуғ қ.

БЎЛИМЛИ

Юриш-туришидан бирор салмоқли ишни эплаб кета оладиган

У [Тўқли] Тўғоқбекни бўлимли, ишбилармон йегит деб ҳисоблар эди. Ойбек, Навоий. □ «Аканг жуда тектак, жуда бўлимсиз йегит», — деди ниҳоят тўнғиллаб бсй.. Ойбек, Қутлуғ қ.

бўлимсиз — Бўлимли

БЎЛИМСИЗ

Юриш-туришидан бирор салмоқли ишни эплаб кета олмайдиган

БЎЛИШЛИ

Тасдиқ формасидаги

Ҳаракатнинг бажарилиши ёки рўёбга чиқиши мумкинлигини англатувчи феъл шакллари бўлишли феъл дейилади. «Ҳозирги ўзбек адабий тили». □ Ҳаракатнинг бажарилмаслиги ёки юзага келмаслигини англатувчи феъл шакллари бўлишсиз феъл дейилади. «Ҳозирги ўзбек адабий тили».

бўлишсиз — Бўлишли

бўш 1 — Банд 1

бўш 2 — Банд 2

БЎШ 3

қуруқ 1

Ичида ҳеч нарса йўқ, ичига ҳеч нарса солинмаган

Бўш бочка

Қуруқ челақ

Бўш қоп тик турмайди. Мақол [Бой] Хатни курси устидаги қуруқ патнис тагига қистирди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Олим мева-чева билан тўла бир патнис олиб чиқди. Ойбек, Қутлуғ қ.

бўшанг — абжир 1. Қ. Лапашанг

бўшанг — игна тешигидан ўта оладиган. Қ. Лапашанг

бўшанг — ишбилармон. Қ. Лапашанг

бўшанг — уддабуро[н]. Қ. Лапашанг

БЎШАТМОҚ I 2

Таранг турган ип, сим кабиларни бўш, салқи ҳолатга келтирмоқ

Танбур торини бўшатмоқ

БЎЛИШСИЗ

Инкор формасидаги

ТЎЛА

Ичи бирор нарса билан тўлган, ичида бўш жой йўқ

Тўла бочка

Тўла челақ

бўшанг — эпчил 1. Қ. Лапашанг

бўшанг — юлдузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг

бўшатмоқ I 1 — бойламоқ. Қ. Боғламоқ

бўшатмоқ I 1 — Боғламоқ

ТАРАНГЛАМОҚ

Бўш, салқи бўлиб турган ип, сим кабиларни тортиб, таранг ҳолатга келтирмоқ

Танбур торини тарангламоқ

«Уртоқ Дўсматов билан бир беллашиб қўйай» — деди Мели полвон, ўртага чиқиб, кўк белбоғини бўшатиброқ бсғлай бсшгади. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Торини тарангламай, созига келтирмай туриб чалиб бўлмаслигини яхши билади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

БЎШАТМОҚ I 3

қўйиб юбормоқ
чиқариб юбормоқ
озод қилмоқ 2

Қамоққа, ҳибсга олинган кишига озодлик бермоқ

Маҳбусни қамоқдан бўшати моқ ||
чиқариб юбормоқ || озод қилмоқ

Ароқхўрни ҳушёрхонадан чиқариб юбормоқ || қўйиб юбормоқ

ҚАМАМОҚ

қамоққа олмоқ
ҳибсга олмоқ
қўлга олмоқ

Кишини озодликдан маҳрум этмоқ, соқчи назорати остида сақламоқ

Безорини қамамоқ || ҳибсга олмоқ || қўлга олмоқ

Ароқхўрни ҳушёрхонага қамаб қўймоқ

«Зиё ака билан ўғли Раҳматни бўшати нгиз, сўнгра ановини қўлга олингиз!» — деган амрни олиб, қўрбсми ҳам силжиди. А. Қодирий, Ўтган к. △ [Қушбеги Қумуша:] Мен ҳам сизнинг бу хизматингиз эвазига эрингиз билан отангизни ҳозирдан бсшлаб озод қилдим. А. Қодирий, Ўтган к. □ .. кунларнинг бирида уни [Қудратни] жандарма исковучлари тутиб, қамадилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бўшатмоқ I 3 — қамоққа олмоқ
Бўшатмоқ I 3 — қўлга олмоқ

Бўшатмоқ I 3 — ҳибсга олмоқ
Бўшатмоқ II 1 — тўлатмоқ

БЎШАТМОҚ II 1

Ичини ундаги нарсадан холи қилмоқ, ичидаги нарсани олиб, бўш ҳолатга келтирмоқ

Қопни бўшати моқ

Сандиқни бўшати моқ

ТЎЛДИРМОҚ

(тўлатмоқ)

Ичини бирор нарса билан бутунлай банд қилмоқ, ичига сиққунча бирор нарса солмоқ

Қопни тўлдирмоқ || тўлатмоқ

Сандиқни тўлдирмоқ || тўлатмоқ

Қози пилани бўшати б, Асал қорига узатди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Сиддиқжон .. кунни Қурбон отага қарашиб ўтказди, кўмир майдалади, хумга сув тўлдирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Эри келганда шошиб қолмаслик учун умивальникка сув тўлатиб қўйди. Ойдин, Қўнгли тўлдири, яхши йигит.

БЎШАТМОҚ II 2

Бирор лавозимдан, хизматдан маҳ-
рум қилмоқ, ишламайдиган қилмоқ

Ишдан бўшатмоқ

Қоровулликдан бўшатмоқ

Бунақа секретарнинг бордан йўғи. Бўшатаман. С. Аҳмад, Лаъли Бадаҳшон. □ [Мария] Ниҳоят бой бир рус оиласига бола боқувчи сифатида қабул қилинади. Ойбек, Қутлуг.

бўшатмоқ II 3 — Ортмоқ II

бўшатмоқ II 3 — юкламоқ. Қ. Орт-
моқ II

вазмин 1 — енгил, табиат. Қ. Бо-
сиқ

вазмин 1 — енгилтак. Қ. Босиқ

вазмин 2 — Енгил 1

вайсақи — Камгап

вайсақи — камсухан. Қ. Камгап

васл — айрилиқ. Қ. Висол

васл — фироқ. Қ. Висол

васл — ҳажр. Қ. Висол

васл — ҳижрон. Қ. Висол

вафодор — Бевафо

вафодор — вафосиз. Қ. Бевафо

вафоли — Бевафо

вафоли — вафосиз. Қ. Бевафо

вафосиз — вафодор. Қ. Бевафо

ВАҚТИНЧА 3

Фақат маълум муддат давомида

Вақтинча қишлоқда яшамоқ

.. вақтинча қозонган муваффақиятлари билан тилпўйиб кетган фашистлар энди адабларини емоқдалар. Н. Сафаров, Жангчи шоир. □ Эл юрт сенга чўзса қўл, Унга доим содиқ бўл. Мақол. Ленин васиятла-
ларига абадий содиқ, Ҳамиша оқланар комсомол онти. Ю. Ҳам-
дам, Тинчлик баҳори. [Она:] «.. умрбод ҳалол меҳнат қилинг, би-
ровларга азоб берманг, давлатга учманг», — деб қўяр эди. Т. Обидов,

ҚАБУЛ ҚИЛМОҚ 1

Бирор лавозимга, хизматга тайин-
ламоқ, ишлайдиган қилмоқ

Ишга қабул қилмоқ

Қоровулликка қабул қилмоқ

вафосиз — вафоли. Қ. Бевафо

вафот этмоқ — дувёга келмоқ. Қ.

Туғилмоқ

вафот этмоқ — Туғилмоқ

вафот қилмоқ — дунёга келмоқ. Қ.

Туғилмоқ

вафот қилмоқ — туғилмоқ

вақтинча 1 — Абадий 1

вақтинча 1 — мангу 1. Қ. Абадий 1

вақтинча 2 — абадий 2. Қ. Бутун-
лай[ин]

вақтинча 2 — батамом. Қ. Бутун-
лай[ин]

вақтинча 2 — Бутунлай[ин]

вақтинча 2 — мангу 2. Қ. Бутун-
лай[ин]

Вақтинча 3 — абадий 3

ДОИМ

ҳамиша

умрбод

абадий 3

мангу 3

Доимий равишда

Доим шаҳарда яшамоқ

«Юсуфжон қизик». Ленин руҳи билан ҳаёт мангу сўнмасдир, бар-ҳаётлиги абадул-абаддир. «С. Ўзб.».

Вақтинча 3 — мангу 3

Вақтинча 3 — умрбод

Вақтинча 3 — ҳамиша

ВАҚТИНЧА 4

муваққат.

Узоқ вақт давом этмайдиган, тез орада ўзгарадиган

Вақтинча ариқ

Вақтинча раҳбар

Муваққат ҳукумат

Маҳсулот ишлаб чиқариш ўзлаштирилгандан кейин вақтинча иш нормалари доимий иш нормалари билан алмаштирилади. «СССР Олий Совети ведомостлари». □ Эрон газеталари хабар беришича, министрлар кабинети муваққат чора сифатида ишсизларга нафақа тўлаш учун ҳар ойда 120 миллион доллар ажратиб бериш ҳақида қарор қабул қилган. «С. Ўзб.»

вақти чоғ — Хафа 2

вақти чоғ — қайғули. Қ. Хафа 2

вақти чоғ — қовоғидан қор ёғди.

Қ. Хафа 2

вақти чоғ — ғамгин. Қ. Хафа 2

вақти чоғ — ғамли. Қ. Хафа 2

вақти чоғ — ғуссали. Қ. Хафа 2

вақтичоғлик — андуҳ. Қ. Шодлик

ДОИМИЙ 2

Узоқ вақт давом этадиган, яқин орада ўзгармайдиган

Доимий ариқ

Доимий раҳбар

Доимий қўлланма

вақтичоғлик — хафагарчилик. Қ.

Шодлик

вақтичоғлик — хафалик. Қ. Шодлик

вақтичоғлик — хафачилик. Қ. Шодлик

вақтичоғлик — қайғу. Қ. Шодлик

вақтичоғлик — ғам. Қ. Шодлик

вақтли — Кеч 2

ВЕРТИКАЛ

Пастдан юқорига ёки аксинча йўналган, тик тушган

Иморатлар қуришида ғиштларнинг ҳам вертикал, ҳам горизонтал чоклари қоршима билан тўлдирилиши керак. «С. Ўзб.»

ВИЖДОНЛИ

Виждонан иш тутадиган

Гулсум, Давлатёр каби виждонли одамларнинг ҳаётлари ёруғ ва ўзлари чинакам бахтиёр бўлмоқлари учун қандай чоралар бор деб ўйлайдиган бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Виждонсиз, вафосиз у

ГОРИЗОНТАЛ

Уфқ чизигига параллел йўналган, вертикал чизиққа перпендикуляр жойлашган

ВИЖДОНСИЗ

Виждонан иш тутмайдиган

она ҳали бу гўдакнинг тирноғига ҳам зор бўлади. М. Алиев, Шонли авлод.

виждонсиз — Виждонли

Висол — айрилиқ

ВИСОЛ

васл

Ёр ондан учрашув, ёрга етишув

Узоқ муддатли ҳижрон кунларидан кейинги висол соатлари қандай яхши, қандай лаззатли! С. Аҳмад, Қадрдон д. [Анвар:] Ишқ давоси, авом йўлаганча, васл эмас, ҳажр дир. А. Қодирий, Меҳробдан ч. △ Гилнор бутун юраги билан Йўлига мафтун, унинг кўксини севги ҳасрати ва айрилиқ дарди лим-лим тўлдирган. Ойбек, Қутлуғ қ. Бир ой-у йн кундан буён фироқ ўтида қовуриламан. Қанотим йўқки, бойнинг зиндонидан чиқиб, ёнингизга борсам... Ойбек, Қутлуғ қ.

воқиф — беҳабар. Қ. Хабардор

воқиф — хабарсиз. Қ. Хабардор

ГАПИРМОҚ

сўзламоқ

(сўйламоқ)

Сўз талаффуз қилмоқ, товуш нутқи ҳосил этмоқ

Ҳакимбойвачча уруи хабарларига ҳар вақт қизиққанликдан диққат билан тинглади. Сўнгра ўзи ҳам гапирди. Ойбек, Қутлуғ қ. Уста Олим қўлидаги пиёласини қулт этиб бўшатди-да, устакори билан ачиқлашиши сабабини сўзлаб берди. А. Қодирий, Утган к. Сўйла менга, эй мажнунтол, Нечун ҳолинг паршон? Т. Тўла. □ Ермат бир нафас сукут қилди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ГИГАНТ 1

улкан 1

Ҳажман ғоят катта

Гигант || улкан музлик

Гигант || улкан ҳайвон

Висол — фироқ

Висол — ҳажр

ҲИЖРОН

ҳажр

айрилиқ

фироқ

Ёр билан учраша олмаслик, ёрга етиша олмаслик

СУКУТ ҚИЛМОҚ

Ҳеч қандай сўзни талаффуз қилмай турмоқ, товуш нутқи ҳосил этмаслик

МИКРОСКОПИК

митти 1

Ҳажман ғоят кичик

Микроскопик || митти ўсимлик

Микроскопик || митти ҳайвон

Гигант каналнинг мураккаб шароитларда қурилганлиги .. гидроиншоот қурувчиларининг оммавий қаҳрамонлигидан ҳам далолат беради. «Қ. Ўзб.». У [қайрағоч] шу қадар улкан эдики, агар унинг гумбазсимон доира шаклидаги қалин шохлари остига бутун колхоз одамлари тўпланса, сиғиб кетгудай эди. Ҳ. Назир, Сўнмас ч. □ Сув бағрида яшайдиган кўпгина микроскопик сув ўтлари ва сув ўсимликлари корбонат ангидриддан фотосинтез учун фойдаланади. «Дарвинизм асослари». Биз митти туздондан тортиб чинни ликопча ва лаганларни, турли совға буюмларини умратамиз. «Ўзбекистон маданияти».

Гигант 1 — митти 1

ГИГАНТ 2

Ёрқин кўринадиган

Ёрқинлиги катта бўлган юлдузлар гигант юлдузлар дейилади. «Астрономия» дарслигидан. □ Ёрқинлиги кичик бўлган юлдузлар митти юлдузлар дейилади. «Астрономия» дарслигидан.

горизонтал — Вертикал

гоҳ-гоҳ — тез-тез. Қ. Гоҳо-гоҳо

ГОҲО-ГОҲО

(гоҳ-гоҳ)

аҳён[да]-аҳёнда

Орадан кўп вақт ўтгачгина такорланиб

Гоҳо-гоҳо келиб турмоқ

Аҳён-аҳёнда ичрашмоқ

Нурининг қайнонаси гоҳ-гоҳ келиб, Гулнорга боқшиар эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Аҳёнда-аҳёнда Қурбон ота ўтмишини ҳикоя қилиб қолса, Бегжон учун мудҳиш афсонадек бўлиб туюлар эди. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. □ Гулнор бу ой ичида тез-тез оғриб турди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ГУНОҲ

Шариат қонунида, диний ақидаларда салбий баҳоланадиган

[Ёрмат:] Нима иш қилдим? Гуноҳми, савобми? Соқолим оқарганда қўлимни қонга ботирдим! Ойбек, Қутлуғ қ.

гуноҳқор — Бегуноҳ

гуноҳқор — гуноҳсиз. Қ. Бегуноҳ

гуноҳсиз — гуноҳқор. Қ. Бегуноҳ

гўзал — бадбашара. Қ. Хунук

МИТТИ 2

Хира кўринадиган

ТЕЗ-ТЕЗ

Орадан кўп вақт ўтмай такорланган ҳолда

Тез-тез келиб турмоқ

Тез-тез ичрашмоқ

САВОБ

Шариат қонунида, диний ақидаларда ижобий баҳоланадиган

гўзал — бадбуруш. Қ. Хунук

гўзал — тасқара. Қ. Хунук

гўзал — таъвия. Қ. Хунук

гўзал — Хунук

гўл — Айёр
 гўл — доғули. Қ. Айёр
 гўл — илоннинг ёғини ялаган. Қ.
 Айёр
 гўл — муғамбир. Қ. Айёр
 гўл — хирпа. Қ. Айёр
 гўл — қилвир. Қ. Айёр
 гўл — қув. Қ. Айёр
 гўл — ҳийлагар. Қ. Айёр

ДАЛИ-ГУЛИ

Фикрини, ниятини бошқалардан
 яширмайдиган, ошкора иш қилади-
 ган

Дали-гули одам

*Ўртоғим .. жуда серзавқ, дали-гули, ишх бола. Ойбек, Болалик. □
 Чандир, тоғай гўшт бўлмас, Писмиқ одам дўст бўлмас. Мақол.*

ДАНГАСА

ишёқмас
 ялқов

Меҳнат қилишни истамайдиган, иш-
 дан қочадиган

*Дангаса || ишёқмас йигит
 Ялқов киши*

*.. чўлга келганларнинг ҳаммаси ялқов дейиш ноинсофлик бўлади. Улар
 орасида чинакам меҳнаткаш, ҳақиқий деҳқонлар кўп. Б. Раҳмонов,
 Чўл қалдирғочлари. Дангасага улфат бўлган қолар уятга, Иш-
 чанларга улфат бўлган стар муродга. Мақол. △ Иш иштаҳа очар
 дангаси шидан қочар. Мақол. Ишёқмасга иш буюрсанг, сенга
 ақл ўргатар. Мақол □ Меҳнатсевар колхозчи Ҳидоятхон Холма-
 това ўз ҳайтининг тўғри йўлини .. ҳалол меҳнат қилиш орқасида топ-
 ди. «Қ. Ўзб.».*

Дангаса — меҳнаткаш
 Дангаса — меҳнатсевар
 дармонсиз — Забардаст

ДАРОМАД

кирим
 келим

Бирор нарса ёки фаолият эвазига
 олинадиган маблағ

давлатли — бечораҳол. Қ. Бой 1
 давлатли — камбағал 1. Қ. Бой 1
 давлатли — фақир. Қ. Бой 1
 давлатли — қашшоқ 1. Қ. Бой 1
 давлатманд — бечораҳол. Қ. Бой 1
 давлатманд — камбағал 1. Қ. Бой 1
 давлатманд — фақир. Қ. Бой 1
 давлатманд — қашшоқ 1. Қ. Бой 1

ПИСМИҚ

Фикрини, ниятини бошқалардан
 яширадиган, зимдан иш битиради-
 ган

Писмиқ одам

ИШЧАН

меҳнатсевар
 меҳнаткаш

Астойдил меҳнат қиладиган, иш-
 га берилиб кетадиган

*Ишчан || меҳнатсевар йигит
 Меҳнаткаш киши*

дармонсиз — тоғни толқон қилади-
 ган. Қ. Забардаст
 Даромад — буромад

ХАРАЖАТ

чиқим
 буромад

Бирор нарса ёки фаолият эвазига
 сарфланадиган маблағ

Дала шиларини комплекс механизациялаштирган бўлим ва бригадаларда харажат ва чиқим камайди, кирим ва даромад кўпайди. «С. Ўзб.» .. илгари деҳқоннинг тинчасини кетмон қуритган, .. даромади буромадини қопламаган. «С. Ўзб.» . Δ .. бирор кун келим канда бўлиб қолса, Исломга ҳамма ёқ қоронғи бўлиб кетади. «Муштум».

Даромад — чиқим

даст — Аранг

ДАСТЛАБКИ

Бошқаларига нисбатан энг олдинги

Ўқшининг дастлабки кунлари

Дастлабки учрашув |

Ойнинг дастлабки кунлари

даст — базўр. Қ. Аранг

даст — зўрға. Қ. Аранг

ОХИРГИ

сўнгги

Бошқаларига нисбатан энг кейинги

Ўқшининг охириги || сўнги кун

Сўнги учрашув

Ойнинг сўнги || охириги кунлари

Совет ҳокимиятининг дастлабки йилларида озиқ-овқат масаласи энг мушкул масалалардан бири эди. «Тошкент оқшоми». □ Унинг [Сиддиқжоннинг] ҳолатини сезган Қурбон ота МТСга уч марта бориб келди. ва, ниҳоят, охириги боришида: «Келипти, оти шу ерда», — деб келди. А. Қаҳқор, Қўшчинор, Сўнги қаватда ортопедия стомат ологияси ва тиш техникларининг лабораториялари бўлади. «Тошкент оқшоми».

Дастлабки — сўнгги.

ДАҒАЛ 1

Нисбатан йўғон бўлгани сабабли

эгилувчанлик хусуеияти кучсиз,

ушлаганда қаттиқ туйиладиган

Биринчиси чидамли, аммо жуни дағалроқ, иккинчиси бўлса жуни

майин .. С. Анорбоев, Оқсой. Майин ва дағал жуни берадиган қўй-

чилик тиклансин ва ривожлансин. «Қ. Ўзб.».

МАЙИН

Нисбатан ингичка бўлгани сабабли

эгилувчанлик хусуеияти кучли.

ушлаганда юмшоқ туйиладиган

Дағал 2 — мулойим 1

ДАҒАЛ 2

тўнг 1

Муомаласи, гап-сўзлари, хатти-

ҳаракати кишини ранжитадиган

Дағал киши

Дағал || тўнг аёл

Доимо кулимсираб гапирадиган хушмуомала комиссар ҳозир дағал

ва шиддатли эди. И. Раҳим, Чин м. [Устани] Ансамблдан бўиатиб

ХУШМУОМАЛА

хушфеъл

мулойим 1

Муомаласи, гап-сўзлари, хатти-

ҳаракати кишига ёқадиган

Хушмуомала || хушфеъл

киши

Хушфеъл || мулойим аёл

юборайлик деймиз-у, яна қари одам, тирикчилиги нима бўлади деймиз. Ўзи ҳам ўлгудай тўн г. Мирмуҳсин, Созанда. □ Мукамбархон ая ҳам х у ш ф е ъ л, ҳозиржавоб, меҳмондўст, етимпарвар аёл. «Гулистон» жур-наладан. Абдувоҳид Худойқулов—умри бино бўлиб бирор кишига қаттиқ-қурум гапирмаган, мулойим, ширин сўз йигит. «Муштум».

Дағал 2 — хушфёъл

дағал 3 — Мулойим 2

дағал 3 — юмшоқ 1. Қ. Мулойим 2

ДАҲРИЙ

атекст

Динга ишонмайдиган, диний урф-одатларга бутунлай риоя қилмайдиган киши

Кутмайди энди диндан, Ҳар ёш юрак бир даҳрий. Ҳ. Олимжон. Кейинги пайтларда атеист лекторлар сафи анча ўсди. «Қ. Ўзб.» □ Обид ҳар қанча диндор бўлса ҳам, Хатиб домланинг ғаразсиз бир киши эканлигига унча ишонмайди. А. Қодирий, Обид к.

ДЕБЕТ

Бухгалтерия дафтарининг барча киримлар ва шуларга боғлиқ қарз ҳамда харажатлар ёзиб бориладиган чап саҳифаси; умуман кирим, даромад

«Бухгалтернинг дебет, кредити учма-уч бўлиши керак», — деди Очил. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

ДЕМОНТАЖ ҚИЛМОҚ

Тайёр, йиғилган машина, иншоотни айрим қисмларга ажратмоқ, турган жойидан кўчириб олмоқ

Насослар, дизеллар, ҳамма қимматли механизмлар демонтаж қилинсин! П. Қодиров, Эрк. □ Бетон ётқизишида, бино қуришида, агрегатлар, электр қувватини кўпайтирувчи ёрдамчи станцияни монтаж қилишда ҳам наманганлик азаматлар ишлашди. Ойдин, Мардлик — мангулик.

ДИАЛОГ

Икки ва ундан ортиқ кишининг ўзаро сўзлашувини акс эттирадиган нутқ

ДИНДОР

Динга ишонадиган, диний урф-одатларга қатъий риоя қиладиган киши

КРЕДИТ

Бухгалтерия дафтарининг барча чиқимлар ва шуларга боғлиқ қарз ҳамда харажатлар ёзиб бориладиган ўнг саҳифаси; умуман чиқим, харажат

МОНТАЖ ҚИЛМОҚ

Машина, иншоот қисмларини маълум план ва чертёж асосида йиғмоқ, тайёр ҳолга келтириб ўрнатмоқ

МОНОЛОГ

Якка кишининг ўз-ўзига ёки бош. қаларга қаратилган ва нисбатан катта ҳажмли нутқи

Икки ва ундан ортиқ шахснинг гапидан иборат бўлган гап диалог деб аталади. Ўзбек тили дарслиги □ [Латофатнинг] Қўзи олдида Фофур монологини айтаётган Аҳмаджон жонланди. С. Кароматов, Ҳижрон.

диловор — Беозор

димоғдор — Камтар

димоғдор — камтарин. Қ. Камтар

димоғдор — ҳокисор. Қ. Қамтар

диндор — атеист. Қ. Даҳрий

диндор — Даҳрий

дирр — чу[в]. Қ. Так [-так]

дирр — чуҳ. Қ. Так [-так]

диссимляция — Ассимиляция

ДИССОНАНС

Куйда овозлар гармониясининг, ҳамоҳанглигининг бузилиши

КОНСОНАНС

Куйда овозларнинг гармоник бирлашуви, ҳамоҳангликнинг юзага келиши

Диссонанс — икки ва ундан ортиқ товуш баравар чалинганда чиққан товушнинг қулоққа кескин ва нотинч эшитилиши. И. Акбаров, Музыка саводи. □ Консонанс — бараварига чалинганда юмшоқ ва осойишта эшитиладиган иккита ва ундан ортиқ товуш. И. Акбаров, Музыка саводи.

дов юрак — номард. Қ. Ботир

дов юрак — чумчуқ пирр этса

юраги ширр этадиган. Қ. Ботир

дов юрак — юраксиз Қ. Ботир

дов юрак — қўрқоқ. Қ. Ботир

доим — Вақтинча 3

доимий 1 — беқарор. Қ. Барқарор

доимий 1 — ўзгарувчан. Қ. Барқарор

доимий 2 — Вақтинча 4

доимий 2 — муваққат. Қ. Вақтинча 4

довишманд — нодон. Қ. Доно

ДОНО

донишманд

Ҳамма нарсага чуқур тушунадиган, масалани атрофлича, тўғри таҳлил қиладиган, ақл-заковати кучли тараққий этган

НОДОН

Ҳеч нарсага фаҳми етмайдиган, масалани юзаки тушуниб ҳукм юртадиган, ақл-заковати нормал тараққий этмаган

Доно сўзини, нодон кўзини тергайди, хола. Ҳамза Ҳакимзода, Майсаранинг иши. Айшни нодон суриб, кулфатни доно тортадур. Фурқат. △ Ибн Синодай донишмандни яратган, Нодирани камол топтирган Она! «Гулистон» журналидан.

доғули — гўл. Қ. Айёр.

доғули — содда 1. Қ. Айёр

доғули — содда дил. Қ. Айёр

дунёга келмоқ — вафот этмоқ. Қ.

Туғилмоқ

дунёга келмоқ — вафот қилмоқ. Қ. Туғилмоқ

дунёга келмоқ — дунёдан кетмоқ. Қ.

Туғилмоқ

дунёга келмоқ — дунёдан ўтмоқ. Қ.
Туғилмоқ
дунёга келмоқ — кўзини юймоқ. Қ.
Туғилмоқ
дунёга келмоқ — ўлмоқ. Қ. Туғил-
моқ
дунёга келмоқ — қазо қилмоқ. Қ.
Туғилмоқ

ДУШМАН

ганим
ағёр

Доим ёмонлик қилишни] истайдиган, қарши иш қиладиган киши

Д у ш м а н сирингни ўғирлайди, *Д ў с т* хатоингни тўғрилайди. Мақол. *△ Узоқ ва изтиробли айрилиқда жафо чека-чека севгилиси ёчига олам тўла қувонч билан қайтган шўрлик ошиқ ёрини вафосизликда, ганим хасмида кўриб, қандай аҳволга туиса, .. Фуломжон ҳам ҳозир шундай ҳолатда эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бўлса, йўқ бўлсин ёмон ниятли ағёринг сенинг. Ғайратий.*

ДУШМАНЛИК

Иноқ-иттифоқлик йўқ муносабат

Нири бу оилага тушгач, уч кун ўтар-ўтмас икки қайнона кундошлар орасидаги душманликни сезди. Ойбек, Қутлуг қ. □ У [рус тили]— тинчлик, д ў с т л и к ва қардошлик тилидир. «С. Ўзб.»

Дўзах — беҳишт

ДЎЗАХ

жаҳаннам

Диний тасаввурга кўра, «гуноҳкор» бандалар «нариги дунё»да абадий азобда бўладиган жой

.. намоз ўқиганлар ж а н н а т г а, зино қилганлар д ў з а х г а кирар экан .. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Абдурахмон .. айниқса орада хонга тегишли ҳуқуқматдор беклардан кўришиб қолса, ж а н н а т ва ж а ҳ а н н а м устидаги масалани дарҳол хонга итоат, бекларга ҳурмат билан айрибошлаб олар эди. А. Қодирий, Меҳробдан ч. [Комил:] Дунёнинг ишлари шумақа,] бек афанди, биров қиёматда беҳиштга борса, яна биров пилсиротга етмасданоқ жаҳаннамга тушади. Х. Фулом, Машъал.

ДЎСТ

Доим яхшилик қилишни] истайдиган, тарафини оладиган киши

ДЎСТЛИК

Иноқ-иттифоқлик бор муносабат

ЖАННАТ

беҳишт

Диний тасаввурга кўра, «гуноҳсиз» бандалар «нариги дунё»да абадий роҳатда бўладиган жой

ДЎЗАХИ

Диний тасаввурга кўра, «нариги дунё»да дўзахга тушишга лойиқ

*Шариат — Ғиёс дўзахи га ўхшаганлар кўлида ҳар қанақа шаклга ки-
«раверадиган юмшоқ мум. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ [Қоллонбек:]
.. бунақа жаннати одам дунёга кам келди», — деб пиқ-пиқ йиғлаб
туриб, бирдан ҳушидан кетди. Шухрат, Шинелли й.*

дўнг — Ботиқ

ДЎНГЛИК

Атрофдаги ерларга нисбатан бир оз дўмпайиб турадиган, кўлами эса унчалик катта бўлмаган жой

Дўнгликка чиқмоқ

*Икки жангчи .. командир билан политрук турган дўнгликка чиқдилар.
Ҳ. Ғулом, Машъал. □ Чуқурликда ҳар жой-ҳар жойда одамлар
тўп-тўп бўлиб ер қазимоқда. И. Раҳим, Чин м.*

дўст — ағёр. Қ. Душман

дўст — Душман

дўст—ғаним. Қ. Душман

ЖАННАТИ

Диний тасаввурга кўра, «нариги дунё»да жаннатга киришга лойиқ

ЧУҚУРЛИК

Атрофдаги ерларга нисбатан бир оз чўкиб турадиган, кўламя эса унчалик катта бўлмаган жой

Чуқурликка тушмоқ

дўстлик — Душманлик

Енгил 1 — вазмин 2

ЕНГИЛ 1

Тош босмайдиган, кичик вазнли

Енгил юк

Юки енгил

*Эшакнинг юки енгил бўлса, ётагон бўлади. Мақол. □ Домла иккита
оғир чамадонни машинага ўзи олиб чиқди ва багажникка ўз қўли би-
лан жойлади. А. Қаҳҳор, Тўйда аза. Уларнинг [кранларнинг] пўлат
панжалари ҳар қандай вазмин машинани даст кўтариб, истаган
жойингизга етказиб беради ва ўртанади. «Қ. Ўзб.».*

ЕНГИЛ 2

Ҳазм бўлиши осон, калорияси оз

*Илгари вақтларда парҳез таомлари енгил ва оғир овқатлар деб
икки гурппага бўлиб, касалларга буюрилар эди. Н. И. Исмоилов, Қасал-
ларни парварииш қилиш.*

енгил 3 — душвор. Қ. Осон

енгил 3 — мушкул. Қ. Осон

ОҒИР 2

вазмин 2

Тош босадиган, катта вазнли

Оғир юк

Юки оғир || вазмин

ОҒИР 3

Ҳазм бўлиши қийин, калорияси кўп

енгил 3 — оғир 4. Қ. Осон

енгил 3 — қийин. Қ. Осон

ЕНГИЛЛАШМОҚ

Аввалгига нисбатан осонроқ амалга ошадиган бўлмоқ

Нафас олиши тобора енгиллашмоқда.

Бир иш кўнгилдагидек адо этилса, иккинчисини бажариши анча енгиллашди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ *Қуюқ туман тушиб, машиналарнинг юриши қийинлашди.* «Қ. Ўзб.»

ЕНГИЛЛАШТИРМОҚ 1

Озми-кўпми юмшатишга олиб келмоқ

Жиноятни енгиллаштирмоқ
Жазо чорасини енгиллаштирмоқ

Ишни енгиллаштириб судга чиқарганимда халқ суди Иброҳимов ишни яна оғирлаштирди. Эринг отилса, эҳтимол. А. Қаҳҳор, Сароб.

енгиллаштирмоқ 2 — оғирлаштирмоқ 2. Қ. Осонлаштирмоқ

енгиллаштирмоқ 2 — қийинлаштирмоқ. Қ. Осонлаштирмоқ

Енгилмоқ — ғалаба қозонмоқ

ЕНГИЛМОҚ

Мусобақада ёки олишувда рақибидан кучсиз, заиф эканини кўрсатмоқ

Қураида енгилмоқ

Мусобақада енгилмоқ

Қора Аҳмад кеча у йигит билан анча олишганини айтса-да, енгилгани тўғрисида, йигитнинг кучи тўғрисида ҳеч нима демади. Ойбек, Қўтлуғ қ. □ *Баҳодирнинг мусобақада ғолиб чиққани яхши бўлди.* М. Жалолитдинов, Шонли авлод. *Шу ерда ҳикоя ҳам тамом, чунки унинг манتيқий давоми ғалаба қозонган Суярнинг бу икки танқидчидан ўч олиши бўлар эди.* А. Қаҳҳор, Ўжар.

енгил табиат — Босиқ

енгил табиат — вазмин 1. Қ. Босиқ

енгил табиат — оғир 1. Қ. Босиқ

енгил табиат — сипо. Қ. Босиқ

енгилтак — Босиқ

енгилтак — вазмин 1. Қ. Босиқ

ҚИЙИНЛАШМОҚ

Аввалгига нисбатан қийинроқ амалга ошадиган бўлмоқ

Нафас олиши тобора қийинлашмоқда.

ОҒИРЛАШТИРМОҚ 1

Озми-кўпми кучайтиришга олиб келмоқ

Жиноятни оғирлаштирмоқ
Жазо чорасини оғирлаштирмоқ

ҒОЛИБ ЧИҚМОҚ

ғалаба қозонмоқ

Мусобақада ёки олишувда рақибидан устун, кучли эканини кўрсатмоқ

Қураида ғолиб чиқмоқ

Мусобақада ғалаба қозонмоқ

енгилтак — оғир 1. Қ. Босиқ

енгилтак — сипо. Қ. Босиқ

енг ичида — очиқ 2. Қ. Ошкор

енг ичида — очиқчасига. Қ. Ошкор

енг ичида — Ошкор

Ер — кўк

ЕР

замин

Планетамизнинг осмонга энд қўйилувчи юзаси

«Қўядиган хотиним йўқ, — муштини сиқиб деди Боқижон. — Осмонга учсанг — оёғингдан, ерга қирсанг — қулоғингдан тортаман, билиб қўй». Ойбек, Олтин в. ш. Δ Фарғонанинг сахий замини инсонга .. ширин-шакар мевалар ҳам туҳфа қилмоқда. «С. Ўзб.». $\square$ Ҳаво очик, кўкда сон-саноксиз юлдузлар чарақлайди. С. Аҳмад, Қадрдон д. Тун. Сажонинг у ер-бу ерида юлдузлар милт-милт этиб қўяди. «С. Ўзб.».

Ер — само

ерга урмоқ—мақтамоқ 1. Қ. Ёмонламоқ

ерга урмоқ — осмонга кўтармоқ. Қ.

Ёмонламоқ

ер тагида илон қимирласа, биладиган — Анқов

ер тагида илон қимирласа, биладиган — меров. Қ. Анқов

ер тагида илон қимирласа, биладиган — оғзинг қани деса, қулогини кўрсатадиган. Қ. Анқов

етишмовчилик — кенгчилик. Қ.

Муҳтожлик

етишмовчилик — маъмурчилик. Қ.

Муҳтожлик

ЕЧИНМОҚ

Бирор ерга борганда ёки кундузи кийиладиган кийим-кечакни кундалик ёки тунги кийимга алмаштирмоқ

Бола ечинди.

Муҳаррам ечинаётиб каравот тепасидаги суратларга беихтиёр кўз ташлади. Шухрат, Шинелли й. $\square$ *Кийинаётиб столдаги графининг тагига қистирилган бир парча қоғозга кўзи тушди.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

ечмоқ 1 — бойламоқ. Қ. Боғламоқ

ечмоқ 1 — Боғламоқ

ОСМОН

кўк

само

Ер юзасини гумбаз шаклида ўраб турувчи ҳаво қатлами

етишмовчилик — мўл-кўлчилик. Қ.

Муҳтожлик

етишмовчилик — мўлчилик. Қ. Муҳтожлик

етишмовчилик — сероблик. Қ. Муҳтожлик

етишмовчилик — серобчилик. Қ.

Муҳтожлик

етишмовчилик — тўйинчилик. Қ.

Муҳтожлик

етишмовчилик — тўкинчилик. Қ. Муҳтожлик

етишмовчилик — фаровонлик. Қ.

Муҳтожлик

КИЙИНМОҚ

Кундалик ёки тунги кийимни бирор ерга борганда ёки кундузи кийиладиган кийим-кечакка алмаштирмоқ

Бола кийинди.

ЕЧМОҚ 2

Бирор аъзосини кийимдан холи қилмоқ, кийимни ташламоқ

Дўппини ечмоқ
Кўйлакни ечмоқ
Этикни ечмоқ
Қўлқопни ечмоқ

КИЙМОҚ

Бирор аъзосини кийим билан бер-китмоқ, қопламоқ, кийимга буркамоқ

Дўппини киймоқ
Кўйлакни киймоқ
Этикни киймоқ
Қўлқопни киймоқ

Тешабой ҳам кавушини ечиб, супага чиқди-да, унинг ёнига бориб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ [Кумушбиби] .. кавушини кийди ва ошхона юмуши билан қоршиб ётган онасининг олдига борди. А. Қодирӣ, Ўтган к.

ЎВУЗЛИК

Қишиларга катта зиён-заҳмат келтирадиган, жиноят деб баҳоланадиган ёмонлик

.. гитлерчилар мислсиз террор, ёвузликлар қилиб, совет халқининг руҳини синдирмоқчи бўлди. «С. Ўзб.». □ Бу пьесада .. одамийлик, эзгулик .. ҳақида мулоҳаза юритилади. «С. Ўзб.».

ЭЗГУЛИК

Қишиларга катта манфаат келтирадиган, енгилликлар туғдирадиган яхшилик

ЎЗ

Йилнинг баҳор билан куз орасидаги фасли

Йўлчи ёзда ёниб, чанг-тупроқ ялаб, қишда қор-муз кечиб .. жонкашлик билан ишлади. Ойбек, Қутлур қ.

ҚИШ

Йилнинг куз билан баҳор орасидаги фасли

ЎЗГИ

Ёзда бўладиган, ёзга оид
Ёзги ҳаво
Ёзги каникул
Ёзги иссиқлар

ҚИШКИ

Қишда бўладиган, қишга оид
Қишки ҳаво
Қишки каникул
Қишки совуқлар

Баҳор кезларида майсаларга ястаниб, дарахт тағларида бирга дарё тайёрлаганимиз, ёзги каникулда тоғларга сайҳат қилганимиз, агар сизнинг эсингиздан чиққан бўлмаса, менинг эсимдан чиқмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Бироқ Қизил Армиянинг қишки ҳужуми бу районда [Орёл, Тула] немисларнинг биқинига ўткир ханжар қадаб қўйди. А. Қаҳҳор, Олтин ю.

ЕЗМА

Ёзув (график воситалар) билан
ифодаланадиган

Е з м а савол

Е з м а нутқ

.. ЎзССР Олий Совети депутатидан сўров тушганда шу сўровга уч кундан кечиктирмай ЎзССР Олий Советига ЎзССР Ҳукумати оғзаки ёки ёзма жавоб бериши лозим. «ЎзССР Конституцияси» дан.

ёлғиз — Бирга 2

ёлғиз — биргаликда. Қ. Бирга 2

ЁЛҒОН

Воқе бўлмаган, ҳақиқатга тўғри келмайдиган

[Гулнор:] *Мен уни [Йўлчини] севаман. Бу — рост. Қолган гапларнинг бари ёлғон, бари туҳмат!* Ойбек, Қутлуғ қ. *Рост турганда, ёлғонни шилатма.* Мақол. «*Ёлғонми, чинми, — деди Офтоб ойим тилар-тиламас, — эшитгандек бўлган эдим.*». А. Қодирий, Ўтган к.

Ёлғон — чин1

ЁЛҒОНЧИ

Ёлғон гапирадиган, ҳақиқатни бузиб кўрсатадиган

Сервазда киши ёлғончи бўлади. Мақол. △ *Шолохов — атоқли санъаткордир, улуғ давримизнинг талантили ва ростгўй воқеанависидир.* «Қ. Ўзб.».

ёмон 1 — Аъло

ёмон 1 — беш. Қ. Аъло.

ЁМОН 2

Салбий сифат ва хусусиятларга эга бўлган, салбий баҳоланадиган, талабга жавоб бермайдиган

Ёмон уруғдан яхши ҳосил кутма. Мақол. *Яхши ўғил юрт тузар, ёмон ўғил юрт бузар.* Мақол.

ЁМОН 3

Ёмонлик қилишга, зиён-заҳмат етказишга қаратилган

Ёмон одат

Ёмон мақсад

ОҒЗАКИ

Талаффуз (фонетик воситалар) билан ифодаланадиган

Оғзаки савол

Оғзаки нутқ

РОСТ

чин 1

Воқе бўлган, ҳақиқатга тўғри келадиган

РОСТГЎЙ

Рост гапирадиган, ҳақиқатни тўғри кўрсатадиган

ЯХШИ 1

Ижобий сифат ва хусусиятларга эга бўлган, ижобий баҳоланадиган, талабга жавоб берадиган

ЯХШИ 2

Яхшилик қилишга, фойда келтиришга қаратилган

Яхши одат

Яхши мақсад

Бизларни душман билманг, Ниятни ёмон қилманг. Ўзб. х. қ. □ Яхши ният — ярим мол. Мақол.

ЁМОН 4

Феъл-атвори, хулқи салбий

Ҳикоя алоҳида кишиларнинг яхшилиги ё ёмонлиги, ё бўлмаса турмушдаги бирор тасодиф устида ёзилмайди. А. Қаҳҳор, Сароб. Яхшидан от қолади, ёмондан дод қолади. Мақол. Яхшига ямоқ бўл, ёмонга — таёқ. Мақол. Яхшилар кўпайсин, ёмон қолмасин. Қизда тўй қилмаган деҳқон қолмасин. Ўзб. х. қ.

ЁМОН 5

Ўқув юртларида беш баҳоли системада қониқарли (3) билан жуда ёмон (1) орасидаги баҳо (2)

Ўқувчининг ишосига илгарилари «ёмон» баҳо ҳам, «жуда ёмон» баҳо ҳам қўйилар эди. Сўзлашувдан. □ Синфимизда «яхши» баҳога ўқувчилар борган сари кўпайиб бермоқда. Сўзлашувдан.

ЁМОН КЎРМОҚ

Ёқтирмаслик, салбий муносабатда бўлмоқ

Битта географиянг чатоқ деб мени ёмон кўрармиди акам. Ҳ. Назир, Кўкорол чироқларни. □ Укаларимни, дадамни севганимдан ҳар қандай оғирликни орқага ташладим. Ойбек, Қутлуғ қ. Бу камбағал йигитни Йўлчи яхши кўрар, аҳолига кўнгулдан қайғурар эди. Ойбек, Қутлуғ қ.

Ёмон кўрмоқ — яхши кўрмоқ

ЁМОНЛАМОҚ

ерга урмоқ

Ёмон хислат қидирмоқ, камчиликларини бўрттириб гапирмоқ

Кўпни ёмонлаган кўмилар. Мақол. Мулла Сулаймон — ҳалол одам! Ғайратли бригадир. Ноҳақ ерга ураверма, Бекбўта! Ш. Рашидов. Бўрондан к. □ Сен ўзингни мақтама, сени биров мақтасин. Матал. Совет қизларини осмонга кўтарсанг арзийди Ойбек, Олтин в. ш.

Ёмонламоқ — осмонга кўтармоқ

ЯХШИ 3

Феъл-атвори, хулқи ижобий

Ҳикоя алоҳида кишиларнинг яхшилиги ё ёмонлиги, ё бўлмаса турмушдаги бирор тасодиф устида ёзилмайди. А. Қаҳҳор, Сароб. Яхшидан от қолади, ёмондан дод қолади. Мақол. Яхшига ямоқ бўл, ёмонга — таёқ. Мақол. Яхшилар кўпайсин, ёмон қолмасин. Қизда тўй қилмаган деҳқон қолмасин. Ўзб. х. қ.

ЯХШИ 4

Ўқув юртларида беш баҳоли системада аъло (5) билан қониқарли (3) орасидаги баҳо (4)

Ўқувчининг ишосига илгарилари «ёмон» баҳо ҳам, «жуда ёмон» баҳо ҳам қўйилар эди. Сўзлашувдан. □ Синфимизда «яхши» баҳога ўқувчилар борган сари кўпайиб бермоқда. Сўзлашувдан.

СЕВМОҚ

яхши кўрмоқ

Хайрихоҳлик билан қарамоқ, илиқ муносабатда бўлмоқ

МАҚТАМОҚ 1

осмонга кўтармоқ

Яхши хислат қидирмоқ, фазилатларини бўрттириб гапирмоқ

ЁМОНЛИК

Зарар етказишга, хафа қилишга интилиш хислати

«Бизнинг мақсадимиз кишиларга онг, тушунча бермоқ, токи ҳар бир киши яхшилик ва ёмонликни .. ажрата оладиган бўлсин!» — деди Элмурод. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

Ёнмоқ — сўнмоқ

ЁНМОҚ

Нур бермоқ

Ҳўчадиган чироқ ёниб ўчади. Мақол. △ [Ҳасанали] .. ўрнидан туриб, тоқчада ёниб турган шамни ўчирди. А. Қодирӣ, Ҳўтган қ. □ Мойи тугаб, пилиги сўхта булган чироқ бир лип этиб сўнди. С. Аҳмад, Ҳўкм.

ёпишмоқ — ажралмоқ 2. Қ. Ажрамоқ

ёпишмоқ — Ажрамоқ

ёпишмоқ — кўчмоқ. Қ. Ажрамоқ

ЁПИҚ

берк

бекик

Табақалари кесақисига жипсланган

Ёпиқ || берк дераза

Ёпиқ || бекик дарвоза

Ҳўларнинг эшиклари, деразалари тақа-тақ ёпиқ. Ойбек, Қўтлуғ қ. Дарчаси берк бўлганидан уй ичи қоронғироқ эди. Ойбек, Қўтлуғ қ. Ҳўмма меҳмонхоналарнинг ойнаванд, нақили, бўёқли эшиклари ва деразалари бекик... Ойбек, Қўтлуғ қ. □ Эшик ва дарвозалар очиқ бўлса ҳам, уйда биров кўринмади. А. Қодирӣ, Ҳўтган қ.

ёпмоқ 1 — очмоқ 1. Қ. Бекитмоқ 1

ёпмоқ 2 — очмоқ 2. Қ. Бекитмоқ 2

ЁПМОҚ 3

Саҳифаларини ёпиқ ҳолатга келтирмоқ

Китобни ёпмоқ

ЯХШИЛИК

Ёрдам беришга, хурсанд қилишга, манфаат келтиришга интилиш хислати

ҲўЧМОҚ

сўнмоқ

Нур беришдан тўхтамоқ

ОЧИҚ 1

Табақалари кесақисидан силжитиб, орада бўшлиқ ҳосил қилинган

Очиқ дераза

Очиқ дарвоза

ОЧМОҚ 3

Саҳифаларини очиқ ҳолатга келтирмоқ

Китобни очмоқ

Очил кичкина блокнотини дам очиб, дам ёпиб, .. Муслимовга муурожаат этиб сапирди. П. Қодиров, Уч и.

Ёпмоқ 4 — очмоқ 5. Қ. Фош қилмоқ
ёпмоқ 4 — ошкор қилмоқ. Қ. Фош
қилмоқ

ЁРИШМОҚ

оқармоқ

Қуёш нурининг пайдо бўлиши туфайли кўринадиган бўла бошламоқ,
ёруф бўла бошламоқ

Теварак-атроф ёришмоқда.

Тонг оқармоқда || ёришмоқда.

ёпмоқ 4 — Фош қилмоқ
ёришмоқ — қораймоқ

ҚОРОНҒИЛАШМОҚ

қораймоқ

Қуёш нурининг камайиши туфайли кўринмайдиган бўла бошламоқ,
қоронғи бўла бошламоқ

Теварак-атроф қоронғилашмоқда.

Шом қоронғилашмоқда || қораймоқда.

Тонг отди-ю, олам ёришиб кетди. «Қ. Ўзб.». Табиатнинг мрамар тачли, гул сочли Эрка қизи — тонг оқариб келади. Уйғун. □ Атроф-теварак қоронғилашиб қолган эди. Унда-мунда мушаклар ярқирайди. Шухрат, Шинелли й. Икки дўст кулбанинг эшигини зич беркитиб, .. кун қорайгунча ўтиришди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ЁРУҒ

Нур билан тўлган, ҳамма нарса аниқ кўринадиган

Ёруғ хона

Уй кичкина, лекин ёруғ ва тоза эди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Номатлум кимса йўлакнинг қоронғу қисмига ўзини олиб, кўзини Сайфидан узмай тура бошлади. А. Қодирӣ, Ўтган к.

ҚОРОНҒИ

Нур йўқ ёки кам бўлган, ҳеч нарса аниқ кўринмайдиган

Қоронғи хона

ЁРУҒЛИК

Нур кўп бўлган ҳолат

Бухоро зиндонларидан бирини ҳис этилур ва қоронғу йўлакнинг ниҳоятидаги ёруғликка томон ошиқилур. А. Қодирӣ, Ўтган к. □ Қўрқинчли хаёллар, ваҳималар билан тўлган Ёрмат қоронғиликка шўнғиди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ёт 1 — ўз 1. Қ. Бегона 1

ёт 2 — таниш. Қ. Нотаниш

ҚОРОНҒИЛИК

Нур йўқ ёки оз бўлган ҳолат

ЁТМОҚ

Бутун гавдасини горизонтал ҳолатга келтирмоқ

Қаравотга ётмоқ

ТУРМОҚ

Оёқларини ерга қўйиб, бутун гавдасини тик ҳолатга келтирмоқ

Ётган жойидан турмоқ

Йўли қуруқ наमतга ётиб, устига кўрпача ёнди. Ойбек, Қутлуғ қ. □
Йўли ўрнидан туриб, елкасига эски юпқа пахталик чопонини ташлади. Ойбек, Қутлуғ қ.

Ёш 1 — кекса

ЁШ 1

ёш-яланг

Оз яшаган, етук ёшга етмаган, органиزمи кучга тўлиб бораётган (киши)

ҚАРИ

кекса

қария

қари-қартаг

Қўп яшаган, ёши катта, организм заифлашиб бораётган (киши)

Ёшнинг ҳурмати — қарз, қарининг ҳурмати — фарз. Мақол. *Элтаомлида кексалар ҳамшиша маслаҳат беришар, ёшлар эса маслаҳат меваларини теришар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Василич тўпланганларни кўздан кечирди: қари-қартаг, ёш-яланглар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *У [Майна] ёш-яланг, қари-қартаг одамларга кўниккан, ёлғизлик унга — зах қабр...* Ш. Тошматов, Эрк қуши. △ *Ҳожи четроқдаги қариялар даврасига қўшилди.* С. Аҳмад, Қадрдон д.

Ёш 1 — қария

Ёш 1 — қари-қартаг

ёш 2 — Катта 2

Ёшармоқ — кексаймоқ

Ёшармоқ — қаримоқ

ЕШАРМОҚ

ҚАРТАЙМОҚ

кексаймоқ

қаримоқ

Оғзингиздан айланай, .. қиз дедингизми? Яна ўн йил ёшарар эканми эда. Ойбек, Қутлуғ қ. □ *Қартайсангиз ҳам, қуюлмайсиз.* Ҳ. Назир, Яхши исм. *Дунё можаросидан қўл ювмоқчи бўлган бир отага кексайган кўнларида фарзанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улғу мукофотдир.* А. Қодирий, Ўтган к. *Ҳар куни эртанинг бу кўндан яхши бўлиши умиди билан киши қариганини ҳам билмай қолар экан.* А. Қаҳҳор, Мастон.

ЕШЛИК

Киши ҳаётининг етук ёшгача бўлган, куч-қувватга тўлиб борадиган даври

ҚАРИЛИК

Киши ҳаётининг етук ёшдан кейинги, куч-қуввати камайиб борадиган даври

Ўрта бўйли, хушқомат, вужудидан ёшлик кучи ва ғайрати ёғилиб турган қоп-қора жувон отда .. йўл бўйида турар эди. А. Қаҳҳор, Минг

бир жон. □ Қариллик да фарзанд кўрган чол Бўйим кўриб беҳад шод бўлди. Ё. Мирза.

ёш-яланг — кекса Қ. Ёш 1

ёш-яланг — қари. Қ. Ёш 1

ЁҚИМЛИ

ёқимтой

Қишининг баҳрини очадиган, хуш келадиган

Ёқимли || ёқимтой овоз

Ёқимли хид

ёш-яланг — қария. Қ. Ёш 1

ёш-яланг — қари-қартанг. Қ. Ёш 1

ЁҚИМСИЗ

Қишининг таъбини хира қиладиган, хуш келмайдиган

Ёқимсиз овоз

Ёқимсиз хид

Халқ Гуломжоннинг ишрали, ёқимли овозини чуқур сукунат ичида бош чайқатиб ўтириб тинглади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. .. уйқуси келмаган набирани ёқимтой аллалари билан ухлатгучи бувилар, «С. Ўзб.». □ Узоқ-узоқлардан ёқимсиз сароб кўринар, сарғиш тўзон ойнадай мусаффо осмонга қараб сузиб борарди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. Шу билан бирга унинг [Тўқсоновнинг] гапирishi ҳам жуда ёқимсиз эшитилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ёқимсиз — Ёқимли

ёқимсиз — ёқимтой. Қ. Ёқимли

ёқимтой — ёқимсиз. Қ. Ёқимли

ЁҚМОҚ

Ёритадиган қилмоқ, ёритишга хизмат қилдирмоқ

Чироқ ёқмоқ

Николин қўл фонарини ёқиб, ягона ҳамшира билан бирга ярадор командирга ёрдам кўрсатишга киришди. Ойбек, Қуёш қ. □ [Ҳасанали] .. ўрнидан туриб, тоқчада ёниб турган шамни ўчирди. А. Қодирий, Ўтган к.

ЖАВОБ

Савол талаби билан айтиладиган тасдиқ-инкор, хабар сўз(лар)и

Аччиқ савол бериб, ширин жавоб кутма. Мақол. Физик олимлар Ернинг иккинчи совет сунъий йўлдоши учирилган пайтдан бери ана шу саволларга жавоб топши учун ҳаракат қилаётирлар. «Фан ва турмуш». △ «Жуда яхши савол!—деди Иброҳимов. — Қани, бу саволга ким жавоб беради?» А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Жавоб бермоқ — савол бермоқ

ЎЧИРМОҚ

Ёритишдан тўхтатмоқ, ёритмайдиган қилмоқ

Чироқни ўчирмоқ

САВОЛ

Жавоб талаб қиладиган мурожаат сўз(лар)и

Жавоб бермоқ

ЖАВОБ БЕРМОҚ

жавоб қайтармоқ

Сўроқ сўзлари билан мурожаатга жавобан нимадир айтмоқ, бирор хабар бермоқ

У кампирнинг тинмай ёғдираётган саволларига гоҳ бош ирғиб, гоҳ сўз билан жавоб беради, сула томонга келар эди. А. Қаҳдор, Қўшчинор. Шоазимнинг бўлмағур пичинларига дуруст жавоб қайтара олмагани яна эсига тушди. П. Қодиров, Уч и. □ [Ҳасанали] Қоронғида занжирни тимириқилар экан, «Қим?» — деб сўради ва жавобига «Миман» деган .. товушни эшитди. А. Қодирий Ўтган к. Караматов унга Акбаров ва Тошев ҳақида саволлар берди. П. Қодиров, Уч и.

жавоб қайтармоқ — савол бермоқ.

Қ. Жавоб бермоқ

жавоб қайтармоқ — сўрамоқ. Қ.

Жавоб бермоқ

жаврақи — Камгап

жаврақи — камсухан. Қ. Камгап

жадал — аста 1. Секин 1

жадал — оҳиста. Қ. Секин 1

ЖАЗО

Ёмон, зарарли иш ёки жиноятга нисбатан қўлланадиган таъсирий чора, қийноқ

«Зап қилгансиз, Отабек, — деди уста, — ёмонларнинг жазоси шундай бўлади». А. Қодирий, Ўтган к. □ Қишлоқ тарихида биринчи қурилган кўркем мактабнинг катта байрамга айланган тантанаси ишда ғайрат кўрсатганларга мукофот улашиши билан тугади. П. Турсун, Ўқиувчи.

жазо бермоқ — мукофотламоқ. Қ. Жазоламоқ

ЖАЗОЛАМОҚ

жазо бермоқ

Ёмон, зарарли иш ёки жиноятга қарши таъсирий чора кўрмоқ

Безориларни жазоламоқ

СЎРАМОҚ

савол бермоқ

Бирор жавоб олиш мақсадида сўроқ сўзлари билан мурожаат қилмоқ

жадал — Секин 1

жадал — султ. Қ. Секин 1

жадалламоқ — секинламоқ. Қ. Секинлашмоқ

жадалламоқ — Секинлашмоқ

жадаллашмоқ — секинламоқ. Қ.

Секинлашмоқ

жадаллашмоқ — Секинлашмоқ

МУКОФОТ

Яхши, фойдали ёки намунали иш учун бериладиган орден, медаль, пул ёки бирор буюм кабилар

«Зап қилгансиз, Отабек, — деди уста, — ёмонларнинг жазоси шундай бўлади». А. Қодирий, Ўтган к. □ Қишлоқ тарихида биринчи қурилган кўркем мактабнинг катта байрамга айланган тантанаси ишда ғайрат кўрсатганларга мукофот улашиши билан тугади. П. Турсун, Ўқиувчи.

жазо бермоқ — мукофотламоқ. Қ. Жазоламоқ

МУКОФОТЛАМОҚ

Яхши, фойдали иш ёки ҳаракат учун рағбатлантирувчи мукофот бермоқ

Илғор ишчиларни мукофотламоқ

Ҳеч кимни қамамади ҳам, ҳеч кимни жазоламади ҳам, шундайми?
 М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қани шунга жазо бермангларчи,
 жазо бермангларчи, Охунбобоевнинг олдиларига бораман. С. Аҳ-
 мад, Ҳукм. □ ҶЗССР Олий Совети Президиуми .. ҶЗССР Олий Совети-
 нинг Фахрий Ёрлиқлари билан мукофотлайди. «ҶЗССР Конститу-
 цияси».

жамламоқ — тарқатмоқ. Қ. Ёйғ-
 моқ 2

жамғармоқ — сарфламоқ. Қ. Ёйғ-
 моқ 1

жамғармоқ — сарф қилмоқ. Қ. Ёйғ-
 моқ 1

жамғармоқ — харажат қилмоқ. Қ.
 Ёйғмоқ 1

жамғармоқ — харж қилмоқ. Қ. Ёйғ-
 моқ 1

жаннат — Дўзах

жаннат — жаҳаннам. Қ. Дўзах

жаннати — Дўзахи

ЖАНУБ

Экваторга нисбатан қуйида жой-
 лашган томон, шимолга қарама-
 қарши томон

ШИМОЛ

Экваторга нисбатан юқорида жой-
 лашган томон, жанубга қарама-
 қарши томон

*Шундан кейин бир бўйлиқ ер билан қўрғоннинг жанубига қараб
 кетиладур. А. Қодирий, Ўтган к. □ От қўчанинг .. шимолига бури-
 либ, тор қўча бўйлаб узоқ кетди. А. Қодирий, Ўтган к.*

ЖАНУБИЙ

Жануб томондаги, жануб томонга
 хос

Жанубий қутб

Жанубий ярим шар

*Мамлакатнинг жанубий чегар-
 алари*

Жанубий шамо

Жанубий Америка

ШИМОЛИЙ

Шимол томондаги, шимол томонга
 хос

Шимолий қутб

Шимолий ярим шар

*Мамлакатнинг шимолий чегар-
 алари*

Шимолий шамо

Шимолий Америка

*.. менинг мамлакатим Исроилнинг Жанубий Ливанда ўзига ўхшаш
 ирқши давлат тузишини қоралайди, Ливаннинг мустақиллиги, бирлиги
 ва территориял бутунлигини қўллаб-қувватлайди. «С. Ўзб.».*
 □ Танасида бальзам бўладиган ўсимликлар асосан иссиқ ва мўътадил
 иқлимли мамлакатларда ўсади. Шимолий ва ўртача кенгликларда
 ҳам учрайди. «Тошкент оқшоми».

жасур — номард. Қ. Ботир
 жасур — чумчуқ пирр этса, юраги
 ширр этадиган. Қ. Ботир
 жасур — юраксиз. Қ. Ботир
 жасур — қўрқоқ. Қ. Ботир
 жаҳаннам — беҳишт. Қ. Дўзах
 жаҳаннам — жаннат. Қ. Дўзах

ЖИСМОНИЙ 3

Кишининг тана аъзоларида рўй берадиган

Жисмоний азоб
Жисмоний таъсир
Жисмоний ҳолат

Улар руҳий ва жисмоний ўсиш даврида адолатсиз дунёнинг оғир кулфатларини татиб ўсардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖОНЛИ 1**тирик 1**

Ўсиш-ўзгариш, яшаш фаолияти бор

Жонли || тирик балиқ
Жонли || тирик табиат

Жамоат корхоналари ва уларнинг жонли ва жонсиз мол-мулклари колхознинг ва кооператив ташкилотларининг жамоат социалистик мулкидир. «ЎзССР Конституцияси». «Ўликми, тирикми — билармиз. Мен ҳам қараб турмайман. Аммо сўз тарқамасин, айт, хотининг тилини қиссин». Ойбек, Қутлуг қ. Қўйдилар бир нақшга иковни — Жонсиз келин-у ўлик куйёни. Навоий, «Фарҳод ва Ширин». △ Унда от, одам каби жонли нарсаларнинг сурати бор. С. Айний, Қуллар.

Жонли 1 — ўлик 1

ЖОНЛИ 2**тирик 2**

Таъсири катта, диққатни ўзига торта оладиган, кишини зериктирмайдиган

Жонли нутқ

жипслашмоқ — ажралмоқ 2. Қ. Ажрамоқ

жипслашмоқ — Ажрамоқ
 жипслашмоқ — кўчмоқ. Қ. Ажрамоқ

жисмоний 1 — Ақлий 1

жисмоний 2 — Ақлий 2

РУҲИЙ

Кишининг руҳида, ички дунёсида рўй берадиган

Руҳий азоб
Руҳий таъсир
Руҳий ҳолат

ЖОНСИЗ 1**ўлик 1**

Ўсиш-ўзгариш, яшаш фаолияти йўқ

Жонсиз || ўлик балиқ
Жонсиз || ўлик табиат

ЎЛИК 2

Таъсири йўқ даражада, диққатни ўзига торта олмайдиган, кишини зериктириб қўядиган

Ўлик нутқ

Тирик, яъни юракдан чиққан, жийқин нутқ ўликни тирилтирса, ўлик, яъни юракдан чиқмаган, совуқ нутқ, дарҳақиқат, ўликка ҳам

озор етказди. А. Қаҳҳор, Қуюшқон. △ . . дунёдаги энг бой, жоқли ва кўркам тиллардан бўлган рус тилида ҳозир қарийб бир ярим миллиард киши и ёки бу даражада гаплаша олади . . «С. Ўзб.».

жонсиз 1 — Жонли 1

жонсиз 1 — тирик 1. Қ. Жонли 1

ЖОНСИЗ 2

Яхши эшилмаганлиги сабабли осон узилиб кетадиган

Жонсиз арқон

Жонсиз ип

Бунинг устига домла кўндан бери кутиб юргани бир мақола марказий газетада босилиб чиқди-да, Саудийни ундан тортиб турган жонсизгина ипни шартта келди. А. Қаҳҳор, Сароб. □ Чўзаверсанг, пишиқ ип ҳам узилади. Иш вақтида қилинмаса, бузилади. «Муштум»

жудо қилмоқ — бирлаштирмоқ. Қ.

Айирмоқ 3

жудо қилмоқ — бошини қовуштирмоқ. Қ. Айирмоқ 3

жўрттага — Беихтиёр

жўрттага — бехосдан. Қ. Беихтиёр

жўяли — ножўя. Қ. Ўринли

жўяли — ноўрин. Қ. Ўринли

ПИШИҚ 1

Яхши эшилгани сабабли осон узилиб кетмайдиган

Пишиқ арқон

Пишиқ ип

жўяли — ўринсиз. Қ. Ўринли

Забардаст — бедармон

Забардаст — бемадор

Забардаст — бемажол

Забардаст — бурнидан тортса-йиқиладиган

Забардаст — дармонсиз

Забардаст — мадорсиз

Забардаст — мажолсиз

ЗАБАРДАСТ

тоғни толқон қиладиган

Куч-қуввати ошиб-тошиб ётган

НИМЖОН

мадорсиз

мажолсиз

дармонсиз

бедармон

бемадор

бемажол

бурнидан тортса-йиқиладиган

Куч-қуввати жон сақлаш учунгина етарли даражада жуда оз

Икки забардаст паҳлавон ўртада бел тутушиб кетдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Далада суқсурдек қиз-жувонларимиз тер тўкса-ю, Қўйқорбеклар тоғни толқон қиладиган пайтида идера қоровули бўлиб ўтирса. Мирмуҳсин, Момо. □ Нимжон Пирнафас ака калтак зарбидан касал бўлиб ётиб олди. Ж. Шарипов, Хоразм. Иигирмага яқин ҳаммол ўтиради. Ораларида . . мадорсиз, елкас

чиқиқ, бели букик чоллар ҳам бор. Ойбек, Қутлуғ қ. Бола операцияни кутаролмайдиган даражада мажолсиз эди. С. Аҳмад, Қадрдон д. Ариқ қазувчиларнинг . . . илклари пучайган, . . . дармонсиз эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан ч. Икки элат ҳорғин, бедармон судралиб, бир чеккага, қовжираган дарахт остига чордана қуршиди-да, ўқчиб кўмир тупуришиди. Ойбек, Қуёш қ. Усти-боши йиртилган Сонсиз чорақор Меҳнат, влам даштида Кезар бе ма д о р. Ғайратий, Онамга хат. Нормат бе ма ж о л ётганича яна хаё суриб кетди: «Бундай хавф туғилган чоқда большевиклар жаллоднинг болтасини кутмай, ўз-ўзини ўлдиршини афзал кўрган эдилар». И. Раҳим, Чин м. Бурнидан тортса-й и қ и л а д и г а н, кучсиз . . . Абдухолиқбой . . . хотинчалиш овози билан галга аралашди. Ойбек, Қутлуғ қ.

заиф 1 — бақувват. Қ. Кучли 1

заиф 1 — зўр 2. Қ. Кучли 1

заиф 1 — Кучли 1

заиф 1 — қувватли. Қ. Кучли 1

заиф 2 — Кучли 2

заиф 2 — қудратли. Қ. Кучли 2

замин — кўк. Қ. Ер

замин — осмон. Қ. Ер

замин — само. Қ. Ер

Зарар — наф

ЗАРАР

зиён

Ёмон оқибат, зарарли натижа

ФОЙДА

наф

хаён

Яхши оқибат, фойдали натижа

Бир мири хаён, уч мири зиён. Мақол. Елгон айтиб фойда кўрсанг, охири зарар топарсан. Матал. Фойда билан зиённи фарқ қила билмайдиган . . . ўжар раҳбарлар эҳдиликда хўжаликка бошчилик қилолмайдилар. «С. Ўзб.». Малай . . . бойнинг нафини ўзининг нафи, унинг зарарини ўзининг зарари деб билган. С. Айний, Эсдаликлар.

Зарар — хаён

ЗАРАРЛИ

Ёмон натижа берадиган, зарар келтирадиган

Чекши зарарли.

Зарарли ҳашаротлар

Зарарли маслаҳат

ФОЙДАЛИ

Яхши натижа берадиган, фойда келтирадиган

Спорт билан шуғулланиш фойдали.

Фойдали қушлар

Фойдали маслаҳат

Офтоб оймнинг бу саволи ўзи учун зарарли бўлиб чиқди. А. Қодирий. Ўтган к. □ Пахта терши машинаси беқиёс фойдали экани амалда исботланди. «Муштум».

зарбдор — қолоқ. Қ. Илғор
 зарур — кераксиз. Қ. Керакли
 зафар — Мағлубият
 заҳмат — роҳат. Қ. Азоб
 заҳмат — роҳат-фароғат. Қ. Азоб
 заҳмат — ҳузур. Қ. Азоб

ЗЕРИҚАРЛИ

Кишини зериктирадиган, зерикниш
 уйғотадиган

Зерикарли суҳбат
Зерикарли машғулот

[Умматали] Радио эшитиб, ҳордиғини чиқармоқда эди, зерикарли
 мавзуда суҳбат кетаётган эди. Шуҳрат, Жаннат қидирганлар. □ Ут-
 ган йил ўтказилган аҳоли рўйхати вақтида қизиқарли маълумотлар
 олинди. «Қ. Ўзб.».

зеҳни тўмтоқ — зеҳни ўткир. Қ.
 Зеҳнли
 зеҳни тўмтоқ — Зеҳнли
 зеҳни ўткир — зеҳни тўмтоқ. Қ.
 Зеҳнли

ЗЕҲНЛИ

зеҳни ўткир
 Тез идрок эта оладиган, дарров
 тушунадиган

*Зеҳнли Тошмуҳаммад . . . 1917 йилда esa Қўқондаги рус-тузем мак-
 табини битирди. «Қ. Ўзб.». Унинг зеҳни ўткир, ўзи тиришқоқ эди.
 мактабда энг кучли ўқувчилардан ҳисобланарди. П. Қодиров, Уч н. □
 . . . зеҳнсиз муллаваччанинг дайди фикрларидан тортиб то онанинг
 беҳад таъвишигача жозибали қилиб яққол кўрсатди. «С. Ўзб.». Уч-тўрт
 кундаёқ Тожибойнинг ўқишига қунти йўқ, зеҳни тўмтоқ ўқувчилар-
 дан экани билиниб қолди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

зеҳнсиз — зеҳни ўткир. Қ. Зеҳнли || зеҳнсиз — Зеҳнли

ЗИД

қарама-қарши
 Инкор этадиган
*Бир-бирига зид || қарама-қар-
 ши маълумотлар*
Бир-бирига зид фикрлар

заҳмат — ҳузур-ҳаловат. Қ. Азоб
 зебо — балбашара. Қ. Хунук
 зебо — бадбуруш. Қ. Хунук
 зебо — тасқара. Қ. Хунук
 зебо — таъвия. Қ. Хунук
 зебо — Хунук

ҚИЗИҚАРЛИ

Қиши диққатини ўзига жалб қи-
 ладиган, қизиқиш уйғотадиган

Қизиқарли суҳбат
Қизиқарли машғулот

зеҳни ўткир — зеҳнсиз. Қ. Зеҳнли
 Зеҳнли — зеҳни тўмтоқ

ЗЕҲНСИЗ

зеҳни тўмтоқ
 Тез идрок эта олмайдиган, дарров
 тушунавермайдиган

МОС

Уйғун келадиган
Бир-бирига мос маълумотлар
Бир-бирига мос фикрлар

«Сизнинг йўлингиз Ленин йўлига зид», — Ботирали бўш келмади. Ҳ. Ғулом, Машъал. Демак, бу қарам-қарши икки фикрнинг қайси бири тўғри эканини фақат тажриба қилиб билиш мумкин. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ «Заманга мос гап гапиршига ўрганши керак», — деди бир мўйсафид. «Муштум».

ЗИД КЕЛМОҚ

Бири иккинчисига тўғри келмаслик, акси бўлиб чиқмоқ

Фикримиз бир-бирига зид келди.

МОС КЕЛМОҚ

Бири иккинчисига тўғри келмоқ, яқин, ўхшаш бўлиб чиқмоқ

Фикримиз бир-бирига мос келди

Халқ тажрибаси билан илм бир-бирига зид келиб қолган пайтларда илмни қўллаш, илмга йўл очиб бериш керак. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Икки севаучи қалбнинг орзулари, ўйлари, қарашлари ҳар масалада ғоят мос келар . . . эди. Ойбек, Қутлуғ қ.

зиён — наф. Қ. Зарар

зиён — фойда. Қ. Зарар

зиён — ҳаён. Қ. Зарар

зийрак 1 — Анқов

зийрак 1 — меров. Қ. Анқов

зийрак 1 — оғзинг қани деса, қулогини кўрсатадиган. Қ. Анқов

зийрак 2 — бетамиз. Қ. Фаросатли

зийрак 2 — бефаросат. Қ. Фаросатли

зийрак 2 — бефаҳм. Қ. Фаросатли

зийрак 2 — калтафаҳм. Қ. Фаросатли

зийрак 2 — фаросатсиз. Қ. Фаросатли

зийрак 2 — фаҳмсиз. Қ. Фаросатли

зийраклик — Анқовлик

зийраклик — меровлик. Қ. Анқовлик

Зич — Сийрак

зич — ҳаккам-дуккам. Қ. Сийрак

зиқна — очик қўл. Қ. Сахий

зиқна — Сахий

зиқна — саховатли. Қ. Сахий

зиқна — танти. Қ. Сахий

зиқна — қўли очик. Қ. Сахий

зиқна — ҳотам. Қ. Сахий

зиқна — ҳотамтой. Қ. Сахий

ЗОЛИМ

Бошқаларга зулм қиладиган

З о л и м босқинчилар

МАЗЛУМ

Бошқалардан зулм кўрадиган

М а з л у м халқлар

Қонхўр з о л и м л а р, ўйлайсиз М а з л у м л а р сизга қолурму? Ҳамза Ҳақимзода. △ Мен сизга айтсам, ўғлим, Мадамин бу қишлоқ халқи бошида қирқ йил данак чаққан з о л и м Салимбой оқсоқолнинг ўғли бўлади. П. Турсунов, Ўқитувчи.

зотдор — зотсиз. Қ. Зотли

ЗОТЛИ

зотдор
наслдор

Яхши зотнинг, наслнинг белги-хусусиятларига эга, зоти, насли яхши

Зотли || зотдор || наслдор
от

Молнинг зотли бўлса, емишинг тотли бўлар. Мақол. Йисит қўшни рай- онда Бердах номли совхозда зотдор товуқлар етиштираётганлиги ҳақида ҳикоя қилди. «Муштум». Наслдор моллар боқши хўжаликни даромадли қилишининг энг яхши йўлидир. «Қ. Ўзб.». □ Фермаларда кўп- лаб зотсиз моллар ва парранда боқилмоқда. «С. Ўзб.».

зотсиз — зотдор. Қ. Зотли

зотсиз — Зотли

зотсиз — наслдор. Қ. Зотли

зўр 1 — Кичик 1. Қ. Катта 1

зўр 1 — майда 5. Қ. Катта 1

зўр 1 — чоғ. Қ. Катта 1

зўр 2 — беқувват. Қ. Кучли 1

зўр 2 — занф 1. Қ. Кучли 1

зўр 2 — камқувват. Қ. Кучли 1

зўр 2 — кучсиз 1. Қ. Кучли 1

зўраймоқ — пасаймоқ. Қ. Кучаймоқ

зўраймоқ — сусаймоқ. Қ. Кучаймоқ

зўрға — бемалол. Қ. Аранг

зўрға — даст. Қ. Аранг

иболи — безбет. Қ. Уятчанг

иболи — беибо. Қ. Уятчанг

иболи — бети қаттиқ. Қ. Уятчанг

иболи — бешарм. Қ. Уятчанг

иболи — беҳаё. Қ. Уятчанг

иболи — сурбет. Қ. Уятчанг

ИДЕАЛИЗМ

Бутун борлиқнинг негизи материя эмас, балки, онг, идея, руҳ деб билувчи; онгнинг, идеянинг мате- рия маҳсули эканини, иккиламчи- лигини инкор этувчи реакцион ғай- ри илмий фалсафий оқим

ЗОТСИЗ

Яхши зотнинг, наслнинг, белги- хусусиятларига эга бўлмаган, зо- ти, насли ёмон

Зотсиз от

иболи — уятсиз. Қ. Уятчанг

иболи — шармсиз. Қ. Уятчанг

иболи — ҳаёсиз. Қ. Уятчанг

игна тешигидан ўта оладиган — бў-

шанг. Қ. Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган — ла-

ванг. Қ. Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

лаванд. Қ. Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

ландавўр. Қ. Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

ношуд. Қ. Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

оғзидаги ошини олдирадиган. Қ.

Лапашанг

игна тешигидан ўта оладиган —

уқувсиз Қ. Лапашанг

МАТЕРИАЛИЗМ

Руҳ, онг ва тафаккурга нисбатан материянинг, табиатнинг ва умуман объектив воқеликнинг бирламчили- гини, киши онги ва тафаккурига боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжудли- гини, унинг қонуниятларини билиш мумкинлигини тан олувчи илмий фалсафий оқим

Эмприокритицизм вакиллари ўз таълимотларини фалсафанинг асосий масаласи бўлган тафаккурнинг материяга бўлган муносабатидан мустақил турадиган, материализм ва идеализм орасидаги курашга нисбатан «бетараф» фалсафа деб эълон қилдилар. «С. Ўзб.».

ИДЕАЛИСТ

Идеализм тарафдори, идеалистик фалсафага асосланувчи киши

МАТЕРИАЛИСТ

Материализм тарафдори, материалистик фалсафага асосланувчи киши

Идеалист назарида «ҳақиқатда бор бўлган» нарса сезгидир. В. И. Ленин, Материализм ва эмприокритицизм. □ *Материалист назарида «ҳақиқатда бор бўлган» нарса ташқи оламдан иборат бўлиб, бизнинг сезгиларимиз шу ташқи оламнинг образидир.* В. И. Ленин, Материализм ва эмприокритицизм.

ИДЕАЛИСТИК

Идеализмга асосланган, идеализм принципларини ифодаловчи

МАТЕРИАЛИСТИК

Материализмга асосланган, материализм принципларини ифодаловчи

Идеалистик философия худони тан олишига, ҳаётни инкор қилишига, воҳидликка олиб боради. В. И. Ленин ҳ. х. □ *Бунга К. Маркс ва Ф. Энгельс амалга оширар экан, жамият ҳаётини илмий тафсилотига биринчи бўлиб материалистик диалектикани татбиқ этдилар ва шу билан социологияни фанга айлантирдилар.* «С. Ўзб.».

идрокли — бетамиз. Қ. Фаросатли
идрокли — бефаросат. Қ. Фаросатли
идрокли — бефаҳм. Қ. Фаросатли

идрокли — калтафаҳм. Қ. Фаросатли
идрокли — фаросатсиз. Қ. Фаросатли
идрокли — фаҳмсиз. Қ. Фаросатли

ИЖОБИЙ 1

Қабул қилиш мумкинлигини, тўғрилигини, зарурлигини тасдиқлайдиган

Ижобий баҳо
Ижобий фикр
Ижобий жавоб

САЛБИЙ 1

Қабул қилиш мумкинлигини, тўғрилигини, зарурлигини инкор этадиган

Салбий баҳо
Салбий фикр
Салбий жавоб

Марказий адабий уюшма ўзининг бир мажлисида . . Саидийга ижобий баҳо берди. А. Қаҳҳор, Сароб. □ *Бунда масала худди қатъий ва салбий руҳда ҳал қилингандай кўринади.* В. И. Ленин ҳ. х.

ИЖОБИЙ 2

Маъқуллашга, яхши, фойдали деб
баҳолашга лойиқ

И ж о б и й н а т и ж а

И ж о б и й т аъ с и р

И ж о б и й м у н о с а б а т

САЛБИЙ 2

Маъқуллашга, яхши, фойдали деб
баҳолашга нолойиқ

С а л б и й н а т и ж а

С а л б и й т аъ с и р

С а л б и й м у н о с а б а т

Лекин шуни билингики, бошлаган ишингизнинг ижобий тарафи билан бирга салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор. С. Анорбоев, Өқсой.

ижозат бермоқ — ман қилмоқ. Қ.

Рухсат бермоқ

ижозат бермоқ — тақиқламоқ. Қ.

Рухсат бермоқ

ижозат бермоқ — тақиқ қилмоқ.

Қ. Рухсат бермоқ

икки — Аъло

икки — беш. Қ. Аъло

иккичи — Аълочи

илдам 1 — аста 1. Қ. Секин 1

илдам 1 — оҳиста. Қ. Секин

илдам 1 — Секин 1

илдам 1 — суст. Қ. Секин 1

илдам 2 — сусткаш. Қ. Эпашанг

илдам 2 — тепса-тебранмас. Қ.

Эпашанг

илдам 2 — Эпашанг

ИЛМИЙ

Илм-фанга асосланган, илм-фан талабларига мос, илм-фанга алоқадор

И л м и й ф и к р

И л м и й х у л о с а

ҒАЙРИ ИЛМИЙ

Илм-фанга асосланмаган, илм-фан талабларига зид, илм-фанга алоқасиз

Ғ а й р и и л м и й ф и к р

Ғ а й р и и л м и й х у л о с а

Юзга яқин илмий асарим рус тилида ёзилган. С. Сирожиддинов, Саховат чашмаси. □ Шу мақсадда В. И. Ленин дастлаб шунини буржуа фалсафасининг идеалистик ва ғайри илмий моҳиятини фош қилиб ташлашдан бошлади. «С. Ўзб.».

илмли — билимсиз. Қ. Билимли

илмли — илмсиз. Қ. Билимли

илмли — ўқимаган. Қ. Билимли

илмсиз — Билимли

илмсиз — илмли. Қ. Билимли

илмсиз — ўқиган. Қ. Билимли

илоннинг ёғини ялаган — гўл. Қ.

Айёр

илоннинг ёғини ялаган — содда 1.

Қ. Айёр

илоннинг ёғини ялаган — содда дил.

Қ. Айёр

ИЛГОР

пешқадам
зарбдор
ударник

Иш-фаолиятда бошқалардан олдинда борувчи, планини муддатидан олдин ва ошириб бажарадиган

.. ёшлардан Сулаймонов ва Кримова ўртоқлар қолоқ бригадаларга бошчилик қилиб, уларни илгорлар даражасига кўтариш учун фидокерона ишламоқдалар. «Қ. Ўзб.». △ . . . пешқадам пахтакорлар изидан бораётган ватанпарварлар сафи тўхтовсиз кенгаймоқда. «Қ. Ўзб.». Унинг [Хўжаназарнинг] қўлидан қўтилгандан кейин Ҳадича бир зарбдор колхозчи бўлиб майдонга отилди. С. Айний, [Қуллар. Бизнинг бригадамизда ўн бир киши қолди холос. Лекин ҳаммаси ҳам, омон бўлгурлар, ударник йигитлар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

ҚОЛОҚ

Иш-фаолиятда бошқалардан орқанда судралувчи, планини ўз муддатида бажара олмайдиган

ИМПОРТ

Бирор мамлакатга чет элдан товар келтириш

1958 йилда импорт ва экспортнинг умумий ҳажми 1950 йилдасига нисбатан уч баравар кўнайти. «Қ. Ўзб.».

ИНГИЧКА 1

Кўндаланг кесими нисбатан кичик
Ингичка ип
Ингичка хода

Ип ингичка еридан узилди. Мақол. □ [Данильченко] Гарчанд кучаниб гапирмаса ҳам, ориқ юзидаги йўғон томирлари бўртиб чиқар .. эди. Шўхрат, Шинелли й.

ИНГИЧКА 2

Чийиллаганга ўхшаб эшитиладиган

Қизиқинги ингичка товуш билан қулоқни тасиладиган даражада қаттиқ додлаганда ҳамма кулиб юборди. Т. Обидов, «Юсуфжон қизиқ». □ Маликахон баланд бўйли, овози ҳам эркакларнинг овозидек йўғон, сатанга намо хотин эди. С. Зуннунова, Гўлхан.

инкор этмоқ — тасдиқламоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
инкор этмоқ — тасдиқ этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1

ЭКСПОРТ

Бирор мамлакатдан чет элга товар чиқариш

ЙЎҒОН 1

Кўндаланг кесими нисбатан катта
Йўғон ип
Йўғон хода

ЙЎҒОН 2

Дўриллаганга ўхшаб эшитиладиган

инкор этмоқ — тасдиқ қилмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
инкор қилмоқ — тасдиқламоқ. Қ. Рад қилмоқ 1

инкор қилмоқ — тасдиқ этмоқ.
Қ. Рад қилмоқ 1
инкор қилмоқ — тасдиқ қилмоқ.
Қ. Рад қилмоқ 1

иноқ — ноаҳил. Қ. Аҳил
иноқ — вонттифоқ. Қ. Аҳил
иноқ — терс 1. Қ. Аҳил

ИНСОФЛИ

Инсоф билан иш қиладиган, биронинг ҳақиғига хиёнат қилмайдиган

«У жуда инсофли бой,— деди темирчи,— аммо суриштирсанг, ҳамма бой бир текисда инсофсиз». Ойбек, Қутлуғ қ. △ Мирзакаримбой қўллари билан соқолини енгилгина сийпаб, марҳумга фотиҳа ўқиган бўлди. «Бояқши кўп яхши одам эди: инсофли, ҳамиятли эди». Ойбек, Қутлуғ қ. □ Оббо ноинсоф-эй, Ширмонбулоқнинг этагидаги қоратупроқ ерларнинг барисини қўлга кирғизиб олди-я! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Инсофли — ноинсоф
инсофсиз — Инсофли
инқилобий — аксилинқилобий. Қ.
Контрреволюцион

ИНСОФСИЗ

ноинсоф

Инсоф билан иш қилмайдиган, биронинг ҳақиғига хиёнат қиладиган

инқилобий — Контрреволюцион
иркит — пок 1. Қ. Ифлос 1
иркит — покиза 1. Қ. Ифлос 1
иркит — тоза. Қ. Ифлос 1

ИРОДАЛИ

Бирор мақсад йўлида дуч келган қийинчиликларни енга оладиган, қатъият билан курашадиган, иродаси кучли

Иродали йигит

Муҳиддинқори Ёқубов иродали, ҳаракатчан, хушчақчақ, ажойиб овозли санъаткор эди. Т. Обидов, «Юсуфжон қизиқ». □ .. текинхйр, дангаса, кўзбўямачи, иродасиз кишиларга орамизда ўрин бўлмаслиги керак. «Қ. Ўзб.».

иродасиз — Иродали
ироқ 1 — яқин 1. Қ. Узоқ 2
ироқ 2 — яқин 2. Қ. Узоқ 3

ИСИМОҚ

Ҳарорати кўтарилмоқ, иссиқ ҳолатга келмоқ

*Ҳаво исиди.
Уй исиди.*

ИРОДАСИЗ

Бирор мақсад йўлида дуч келган қийинчиликлардан қўрқиб чекинадиган, иккиланадиган, иродаси кучсиз

Иродасиз йигит

СОВИМОҚ

Ҳарорати пасаймоқ, совуқ ҳолатга келмоқ

*Ҳаво совиди.
Уй совиди.*

Қун дам сайин исиб, гузар қизиб борар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Томга яқин совиған тоғдан юз-кўзларга салқин ҳаво уриб туради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСИТМОҚ 1

Иссия қолга келтирмоқ, ҳароратини кўтармоқ

Овқатни иситмоқ

Хонани иситмоқ

Қаттиқ жисмлар иситишда кенгайди, совитишда эса сиқилади. «Физика» дарслигидан. △ Шу билан бирга, уй-жой биналарини иситиш учун ишлатиладиган кўмирнинг нархи 20—30 процент камайтирилди. «Қ. Ўзб.». □ [Гулнор] Онаси тайёрлаб чиққан хўрда ошини одатда жуда совишиб ичинини яхши кўргани учун четга олиб қўйди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ИСИТМОҚ 2

Дуо билан ёки сеҳрлаб бир кишининг иккинчи кишига ихлосини оширмоқ, симпатия уйғотмоқ

Мана мен — асл дуохон .. Иситиб, совишиб қўяман. Ҳамза Ҳакимзода, Қузғунлар. △ Совитмоқ учун бир қанча нарсаларга дам солмоқ керак, айниқса чойга, қандга; ундан кейин бир банд қилиб бераман, эрингиз ётадиган жойга қўясиз. Ҳамза Ҳакимзода, Тухматчилар жазоси.

ИСРОФГАР

Ўринсиз ва ортиқча сарфлайдиган, аямай сарфлаб юборадиган

Исрофгар йигит

Исрофгар уста

Тантибойвачча каби исрофгар, бекорчи, қиморбоз куёвни Мирзакаримбой ҳар қанча ёқтирмаса-да, .. қизичинг ундан айрилиш тилагига тўйиқ бўлган эди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ У [Умид] бошиқа ўртоқларига қараганда анча тежамкор, феъли босиқ. Мирмуҳсин, Умид.

ИСРОФГАРЧИЛИК

Ўринсиз, ортиқча сарфлаш, пеллапартиш сарфларга йўл қўйиш

Қурилиш материалларини исрофгарчилик билан сарфламоқ

СОВИТМОҚ 1

Совуқ қолга келтирмоқ, ҳароратини пасайтирмоқ

Овқатни совитмоқ

Хонани совитмоқ

СОВИТМОҚ 2

Дуо билан ёки сеҳрлаб бир кишининг иккинчи кишидан ихлосини қайтармоқ, антипатия уйғотмоқ

ТЕЖАМКОР

Ўйлаб, ўринли, тежаб сарфлайдиган

Тежамкор йигит

Тежамкор уста

ТЕЖАМКОРЛИК

Тежаб, ўринли сарфлаш, ортиқча сарфларга йўл қўймаслик

Қурилиш материалларини тежамкорлик билан сарфламоқ

Бу харажат, бу исрофгарчиликка тоғ ҳам чидамайди. Ойбек, Қўллуғ қ. □ Тўла асос билан айтиши мумкинки, янги беш йиллик тежамакорлик беш йиллиги бўлади. «С. Ўзб.».

ИСРОФ ҚИЛМОҚ

совурмоқ

Бўлар-бўлмасга сарфламоқ, аямай сарфламоқ, эҳтиёж бўлмагани ҳолда сарфлаб юбормоқ

Пулни исроф қилмоқ || совурмоқ

Озиқ-овқатни исроф қилмоқ

ТЕЖАМОҚ

Ўринсиз сарфлашдан ўзини тиймоқ, эҳтиёт билан, оз-оздан фойдаланмоқ

Пулни тежамоқ

Озиқ-овқатни тежамоқ

Табиий резервлар хазинасидан бири бўлган маймунжон мевасини исроф қилмай йиғиб, аҳолининг фаровонлиги учун шилатиши керак. «С. Ўзб.».
«Стендилар авлодининг икки юз йил мобайнида топганини сен совурдиган бўлдинг, гадо қиласан бу хонадонни»,— деди кампир Стенлига. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда. □ Малахов қанча аяб, тежаб отмасин, ўқи у кутганидан тез тугаб борарди. Шухрат, Шинелли й.

ИССИҚ 1

Бирор манба таъсирида исиган, қизиган; юқори ҳароратли

Иссиқ сув

Иссиқ овқат

Иссиқ печка

Иссиқ уй

СОВУҚ 1

Бирор таъсир натижасида иссиқлиги йўқолган; паст ҳароратли

Совуқ сув

Совуқ овқат

Совуқ печка

Совуқ уй

У ерда тандирдан янги узилган хушбўй иссиқ нон, .. ҳар хил мевалар уйилиб ётар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ .. онаси энгликда тандирдан янги узилган патир, иккинчи қўлида совуқ сув кўтариб кирди. С. Апорбоев, Оқсой.

ИССИҚ 2

Хуш келадиган, ёқадиган

Иссиқ юз

Икки оғиз иссиқ сўз

СОВУҚ 2

Хуш келмайдиган, ёқмайдиган

Совуқ юз (башара)

Бир оғиз совуқ сўз

.. Элчибек уни [Луқмончани] чақириб, бир иссиқ гап айтгиси келди. А. Мухтор, Туғилиш. □ Совуқ гапни қўйинг, раис! Кўринг, қанча-қанча ишларни бажариб қўйдик. Бизга бўрон ҳам тўсқинлик қилолмайди. Ш. Рашидов, Бўрондан к.

ИССИҚ 3

Хуш кўрган, ёқтирган ҳолда
Иссиққина қарши олмақ

Улар ишени навбатчиға топшириб келган тракторчилар билан иссиқ саломлашган, Погодиннинг кичик кабинетиға кирдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ Унинг оддий гапи ҳам совуқ эшитилади. П. Турсун, Ҳқитувчи.

ИССИҚ 4

Юқори ҳароратли об-ҳаво шароити
Қаҳратон қишда яланг оёқ муз босиб, саратонда қизгин қум кечиш, .. иссиқда, совуқда обдан пишган бизнинг йигитни ҳам .. кун хийла бетоқат қилган эди. Ойбек, Қутлуг қ.

ИССИҚЛАБ КЕТМОҚ

Иссиқ таъсирида қийналмоқ, ўзини ёмон ҳис қилмоқ

Йўлда Темур билан вазир иссиқлаб кетиш, либосларини ешиб, афандининг устиға юклаб қўйдилар. Афанди л. □ Мирвали банги тажангланиб, белбоғининг қатидаги носқовоғини олиб, бир кап носни тили остиға ташлайди-да, совуқ еган товуқдай ҳурпайиб олади. А. Қодирий, Обид к.

истиқбол — кечмиш. Қ. Қелажак
истиқбол — мозий. Қ. Қелажак
истиқбол — ўтмиш. Қ. Қелажак

ИТАРМОҚ

Ўзидан нариға силжитмоқ

Зебо ўзидан нарироққа итариб қўйган бўш стаканини хаёл билан яна олдиға тортди. Шухрат, Шинелли й.

итоатгўй — итоатсиз. Қ. Итоатли
итоаткор — итоатсиз. Қ. Итоатли

ИТОАТЛИ

итоаткор
итоатгўй

Итоат қиладиган, бўйсунадиган
Итоатли || итоаткор ходим
Итоаткор || итоатгўй фарзанд

СОВУҚ 3

Хуш кўрмаган, ёқтирмаган ҳолда
Совуққина қарши олмақ

СОВУҚ 4

Паст ҳароратли об-ҳаво шароити
Қаҳратон қишда яланг оёқ муз босиб, саратонда қизгин қум кечиш, .. иссиқда, совуқда обдан пишган бизнинг йигитни ҳам .. кун хийла бетоқат қилган эди. Ойбек, Қутлуг қ.

СОВУҚ ЕМОҚ

Совуқ таъсирида қийналмоқ, ўзини ёмон ҳис қилмоқ

исқирт — пок 1. Қ. Ифлос 1
исқирт — покиза 1. Қ. Ифлос 1
исқирт — тоза. Қ. Ифлос 1

ТОРТМОҚ

Ўзига яқин жойға силжитмоқ

ИТОАТСИЗ

Итоат қилмайдиган, бўйсунмайдиган
Итоатсиз ходим
Итоатсиз фарзанд

«Табриклаган лабинсиз гунчадек очилсин, кўзингиз бахт учқунини сонсин, буклиб, и т о а т л и қулдай таъзим қилинг» эмиш. «Қ. Ўзб.». Аҳмад Хусайн қулдан баттар ожиз, забун, ҳамиша тақдирга и т о а т к о р, фирт саводсиз бу деҳқоннинг мулҳазаларига ҳайрон қолди. Ойбек, Нур қ. Буржуазия давлати монополиялар қўлида и т о а т г ў й қуроол эканлигига .. халқ оммаси ўз тажрибасида ишонч ҳосил қилмоқда. «Қ. Ўзб.».

□ Юқери мартабали шоҳим .. и т о а т с и з шахсларнинг рўйхатини топиширини буюрдилар. «Қ. Ўзб.».

итоатсиз — итоатгўй. Қ. Итоатли
 итоатсиз — итоаткор. Қ. Итоатли
 итоатсиз — Итоатли
 иттифоқ — ноаҳил. Қ. Аҳил
 иттифоқ — ноиттифоқ. Қ. Аҳил

иттифоқ — терс 1. Қ. Аҳил
 иттифоқлик — парокандалик. Қ.
 Бирлик
 иттифоқлик — тарқоқлик. Қ. Бирлик
 Ифлос 1 — пок 1
 Ифлос 1 — покиза 1

ИФЛОС 1

кир
 исқирт
 ирkit
 нопок 1

Кир, чанг, ифлосликлар билан қопланган, кирланган, ифлос бўлган

Қўна и ф л о с, лекин сув қалин сепилган. Ойбек, Қутлуғ қ. У эриб, билч-билч лойга аралашган и ф л о с .. сув билан тиззага қадар тўлган кўчанинг бир четидан юриб .. гузарга чиқди. Ойбек, Қутлуғ қ. Қўлтиқларида товуқ, хўроз билан .. к и р, жулдур кийимли болалар шипиллаб ўтади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Аёлнинг] Кўйлаги йиртиқ. Оппоқ билаклари и с қ и р т. Қ. Гулом, Машғал. [Мирсодиқ дўстларига:] .. тайёр жой турганда, и р к и т жойда ётиш нима ҳожат! Қ. Шамс, Душман. Тўғри айтибсиз, Азимжон. Лекин ўша ердан қайтганимдан бери, бир н о п о к нарсани босиб олган одамдай, дилим гаи. А. Мухтор, Чинор. □ Т о з а ҳаво, т о з а сув, Озод Ватан сеники, Ёл-ёруғ мактабларда илм ила фан сеники. Ғ. Гулом. Тирноғимни, тишимни доим т о з а тутаман. Уйғун. Қафтдай текис ва покиза, тол соясидаги бу баҳаво супага жой қилиб, Ҳасан овчини ўтиришига таклиф этди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Инсоф юзасидан айтганда, паниша ярамас махлуқ: .. покиза қилиб сузиб қўйилган кўкнордан қансти чиқади. А. Қаҳҳор, Башорат. Тўхтаб қолган п о к булоқлар оқмишидир. Ғайратий.

ТОЗА

покиза 1
 пок 1

Қир, чанг, ифлосликлардан холи, кирланмаган, ифлос бўлмаган

ифлос 2 — Пок 2

ифлос 2 — покиза 2. Қ. Пок 2

ифлосламоқ — тозаламоқ. Қ. Ифлос қилмоқ

ИФЛОС ҚИЛМОҚ

ифлосламоқ
булғамоқ

Кир, чанг, ифлосликлар билан қопламоқ, ифлос ҳолатга келтирмоқ

Пахтани ифлос қилмоқ

Костюмни кир қилмоқ

Сувни ифлосламоқ || булғамоқ

Ғиёсиддин ёшлигида оёғига илаштирган лойни ҳали ҳам судраб юрибди: қайга борса, қаерга кирса, ифлос қилади. С. Аҳмад, Ҳукм. Қор эриб, расталарни жуда ифлослаган, ҳамма ёқ пилч-пилч лой, балчиқ, сув. Ойбек, Қутлуг қ. Оёғи ёмон тўр булғар, Таёғи ёмон эл булғар. Миртемир. □ Йўли уларга беда ташлади. Кейин курак ва супурги олиб, отхонани тозалай бошлади. Ойбек, Қутлуг қ.

ИХТИЁРИЙ

Қишининг ўз эрки ва хоҳиши билан қилинадиган; амал қилиш шарт бўлмаган

Ихтиёрий ёрдам

Ихтиёрий хизмат

Ихтиёрий таълим

ЎзССР тенг ҳиққиқли Совет Социалистик республикалари билан ихтиёрий равишда Иттифоқ давлатига .. бирлашган. «ЎзССР Конституцияси»дан. □ СССР қонунлари ЎзССР территориясида мажбурийдир. «ЎзССР Конституцияси»дан.

Ихчам — бесўнақай 2

ИХЧАМ

Ортиқчаликка йўл қўймай, кийилган аъзога ёпишиб турадиган ва кўримли қилиб тикилган

Унинг [Салимбойваччанинг] бошида яп-янги тағдўзи дўппи.., оёқларида ихчам янги этик. Ойбек, Қутлуг қ. □ Элмурод унинг [йигитнинг] ҳам оёғида ўзиникидай қўпол ҳарбий ботинка .. борлигини кўрди. Шухрат, Шинелли й. Устахона дарвозасидан берироқда уларни [она-болаларни] билагига қизил боғлаб олган, бесўнақай катта этик кийган бир йигит узоқдан имо қилиб тўхтатди. А. Мухтор, Опа-синг.

ТОЗАЛАМОҚ

Кир, чанг, ифлосликлардан холи қилмоқ, тоза ҳолатга келтирмоқ

Пахтани тозаламоқ

Костюмни тозаламоқ

Сувни тозаламоқ

МАЖБУРИЙ

Қишининг ўз эрки ва хоҳишига зид ҳолда қилинадиган; амал қилиш шарт бўлган

Мажбурий ёрдам

Мажбурий хизмат

Мажбурий таълим

ҚЎПОЛ 1

бесўнақай 2

Ортиқчаликка йўл қўйиб, шалоплаб, шалвираб турадиган ва кўримсиз қилиб тикилган

ИЧ

Сиртнинг акси бўлган томон, ички юза

Мол оласи сирти да, одам оласи ичи да. Мақол. *Сиддиқжон этикни чироққа солиб, устини, ичини кўрди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор. *Симдан биров сўзлар хотиржам, бурро ... Тиш да-чи — қорбўрон, қаҳратон совуқ.* М. Бобоев.

Ич — таш

Ич — тиш

Ич — уст 1

ИЧИ ҚОРА

кўнгли қора

Бошқаларга яхшиликни раво кўрмайдиган, адоват сақлайдиган, ёмон ниятли

Ичи қора одам

Кўнгли қора киши

СИРТ

уст 1

таш

(тиш)

Ичнинг акси бўлган томон, ташқи юза

Ичи қора — кўнгли оқ

Ичи қора — кўнгли пок

Ичи қора — кўнгли тоза

ОҚ КЎНГИЛ

(кўнгли оқ)

кўнгли тоза

(кўнгли пок)

юраги тоза

(юраги соф)

(юраги покиза)

қалби пок

Бошқаларга ёмонликни раво кўрмайдиган, адоват сақламайдиган, яхши ниятли

Оқ кўнгил || кўнгли оқ одам

Кўнгли тоза || қалби пок

киши

Шокир ичи қора бир одам эди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар. Қайси кўнгли қорадан чиқди экан бу гаплар? А. Муҳиддин, Кўнгиллар. □ .. қизга ўзбек қишлоғининг содда ҳаёти, оқ кўнгил одамлар жуда ёқди. С. Аҳмад, Қўшиқ. [Тантибойвачча:] «Салимбойваччадан .. шубҳаланманг, унинг кўнгли оқ». Ойбек; Қутлуғ қ. Хадича яхши аёл: кўнгли тоза, мард, тўғри сўз. Ойбек. Олтин в. ш. Зумрад анча сергап, шаддод қиз бўлса ҳам, кўнгли пок, дўстликка дег туширмайдиган қизлардан эди. С. Зуннунова, Гулхан. Балки... юраги тоза одамлар ўртасида юраги қораларни кўрганда унинг сочлари, тикка-тикка бўлиб кетар. С. Анорбоев, Оқсоф. Асқаралининг заҳматкам, юраги соф йигит эканлиги кундан-кун равшанроқ кўрина бошлади. Мирмуҳсин, Жамила. Бунинг сабаби муҳаббат қўйганидир эмас, Ботирнинг олижаноблигидан, юраги

покиза лигидан, билимдонлигидан деб биларди. С. Назар, Яшил бойлик. *Ўзи айтгандай, қалби пахтадай пок, кўнгли юмшоқ йиғит эди.* Р. Файзий, Чаноққа томган қон.

Ичи қора — юраги покиза

Ичи қора — юраги соф

ИЧҚАРИ

Бино, ҳовли, қўрғон кабилар деворининг ич томонидаги жой

Ҳамдамформа маълум бир ҳовлининг орқасига ўтиб, ўзига таниши бўлган бир деразадан ичкарига қаради. С. Айний, Қуллар. □ *Дарвоза очилди, ташқаридан саман отини етаклаб Ҳасанали кирди.* А. Қодирий, Ўтган к.

ИЧКИ 1

Ичкарида жойлашган, ичкаридаги

Ички ҳовли

Ички эшик

Ички девор

Гулнинг ички нектарниги (асалчи беги)

Меҳмонларнинг қўқисдан кириб келиши билан шошилиб қолган Ойқиз Олимжондан келган ва унга ёзилган икки хатни ҳам оппоқ нимчасининг ички чўнтагига яширди-да, дарров ўрнидан турди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ *Бинонинг жанубий ташқи томони .. офтобдан ҳимоя воситалари билан жилоланади.* «Тошкент оқшоми».

ИЧКИ 2

Мамлакат, давлатнинг ўз территориясида амалга ошириладиган

Ички сиёсат

Ички ишлар министрлиги

Ички савдо

Бунга сабаб шуки, Япония монополиялари АҚШдаги рақибларини жаҳон бозоридагина эмас, балки шунингдек Американинг ички бозорида ҳам сиқиб қўймоқдалар. «Тошкент оқшоми». □ *Бундай қийинчиликларга барҳам бериш мақсадида автовокзалда мамлакатимизда биринчи марта Венегия Халқ Республикасидаги «Электроимпекс» ташқи савдо корхонасининг ёрдами билан замонавий табло ишга туширилди.* «Тошкент оқшоми».

Ичи қора — юраги тоза

Ичи қора — қалби пок

ТАШҚАРИ

Бино, ҳовли, қўрғон кабилар деворининг сирт томонидаги жой

ТАШҚИ 1

Ташқарида жойлашган, ташқаридаги

Ташқи ҳовли

Ташқи эшик

Ташқи девор

Гулнинг ташқи нектарниги

ТАШҚИ 2

Мамлакат, давлатнинг ўз территориясидан ташқарида амалга ошириладиган

Ташқи сиёсат

Ташқи ишлар министрлиги

Ташқи савдо

ИЧКИ 3

Кишининг ўй-хаёлини акс этти-
рувчи

«Хайрият!» Шу биргина сўз унинг [Мадумарнинг] бутун ички ва таш-
қи дунёсини ўзида акс эттирган эди. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о.

ишбилармон — бўшанг. Қ. Лапа-
шанг

ишбилармон — лаванг. Қ. Лапа-
шанг

ишбилармон — лаванд. Қ. Лапашанг

ишбилармон — ландавур. Қ. Лапа-
шанг

ишбилармон — Лапашанг

ТАШҚИ 3

Кишининг юриш-туришини акс эт-
тирувчи

ишбилармон — ношуд. Қ. Лапашанг

ишбилармон — оғзидаги ошини ол-
дирадиган. Қ. Лапашанг

ишбилармон — уқувсиз. Қ. Лапа-
шанг

ишқмас — ишчан. Қ. Дангаса

ишқмас — меҳнаткаш. Қ. Дангаса

ишқмас — меҳнатсевар. Қ. Дангаса

ИШОНЧЛИ

Ишончни оқлайдиган, ишонса бў-
ладиган

Ишончли одам

Сиз [каби] суянчиқларга ишониб бўлмиз, жаноблар!.. Бошқа ишончли
суянчиқлар топамиз. Қ. Ғулوم, Машғал. □ Ишончсиз киши билан
ишлама, ажабланиб бир кун тилинг тишлама. Мақол.

ишончсиз — Ишончли

ишчан — Дангаса

ИШОНЧСИЗ

Ишончни оқламайдиган, ишониб
бўлмайдиган

Ишончсиз одам

ишчан — ишқмас. Қ. Дангаса

ишчан — ялқов. Қ. Дангаса

ИШШ

Эшакни тўхташга ундовчи хитоб

Дангаса салқинга қочгай, иш десанг. Тўхтамоқ одат эшакка, иши де-
санг. Ҳабибий. □ У [Ҳасан овчи] эшакни хих деб тезлатди. Ш. Тош-
матов, Эрк қуши.

ЙИРИК 1

Ҳажми катта доналардан ташкил
топган

Йирик гуруч

Йирик туз

Йирик чой

Йирик қум

ХИХ

Эшакни юришга ундовчи хитоб

МАЙДА 1

Ҳажми кичик доналардан ташкил
топган

Майда гуруч

Майда туз

Майда чой

Майда қум

Магдебурдаги уйсозлик ходимлари ҳар бир йирик панелли темир-бе-
тон блокни тайёрлаш учун ҳозир ўтган йилдагига қараганда ўрта ҳи-

обда бир минут кам вақт сарф қилмақдалар. «Тошкент оқ иси». □ Раиснинг яхши гапидан суюнган Славик икки қўлини чўнтакларига солиб, қизил туфлисининг учида ердаги майда тошларни тўп қилиб тепа бошлади. И. Раҳим, Чин м.

ЙИРИК 2

Узунлик кўлами меъёрдан ортиқ

Асқар полдон бешини қўли солиб, одат бўйича сғир ва йирик одим отарди. Ойбек, Қуёш қ. □ Анна Ивановна .. ёш қизлардек майда қаддам билан дикиллаб келарди. Шухрат, Шичелли й.

ЙИРИК 3

Катта моддий имкониятга эга, катта моддий имконият доирасида иш кўрадиган

Йирик савдо ташкилоти

Йирик корхона

Йирик буржуазия

Районимиздаги майда колхозларни бирлаштириб, йирик колхозлар тузиши билан ташкилий-хўжалик шилари бирмунча яхшиланди. Сўзлашувдан. □ Йирик заминдорлар, сармоядорлар учун .. ўз фойдасидан юқори нарса йўқ. Ойбек, Нур қ.

ЙИРИК 4

Катта маблағ асосида амалга ошириладиган

[Жондор] .. йирик ғалла савдиси билан машғул бўлгани учун вагончи деб аталди. Ойбек, Қутлур қ. □ [Олимхон] Бир вақтлар майда савдо билан машғул бўлган эса-да, кўндан бери бирон иш олиб борганини ҳеч ким билмайди. Ойбек, Қутлур қ.

йирик 5 — кичик 1. Қ. Катта 1

йирик 5 — майда 6. Қ. Катта 1

йирик 5 — чоғ. Қ. Катта 1

йирик 6 — кичик 3. Қ. Катта 3

йирик 6 — кичкина. Қ. Катта 3

МАЙДА 2

Узунлик кўлами меъёрдан кам

МАЙДА 3

Чекланган моддий имкониятга эга, чекланган моддий имконият доирасида иш кўрадиган

Майда савдо ташкилоти

Майда корхона

Майда буржуазия

МАЙДА 4

Оз маблағ асосида амалга ошириладиган

йирик 6 — майда 6. Қ. [Катта 3

йироқ 1 — яқин 1. Қ. Узоқ 2

йироқ 2 — яқин 2. Қ. Узоқ 3

йироқлашмоқ — яқинлашмоқ. Қ.

Узоқлашмоқ

йиртиқ — Бутун 1

ЙИГИ

Руҳий ёки жисмоний азобдан кўз еши тўкиш ҳолати ва шу ҳолатда чиқариладиган товушлар

КУЛГИ

Хурсандликни, завқ-шавқни ифодаловчи ҳолат ва шу ҳолатда чиқариладиган товушлар

Унинг [Мадаминнинг] ўпкаси тўлиб, йиғидан ўзини зўрға тутарди. П. Қодиров, Қора кўзлар. □ Кулгидан зўрға ўзимни тийиб қолдим. «Гулдаста».

ЙИГИЛМОҚ**тўпланмоқ**

Пароканда ҳолатдан жамланган ҳолатга келмоқ

Болалар бирпасда майдончага йиғилди || тўпланди.

Тоғ тепасига булутлар йиғилди || тўпланди.

ТАРҚАЛМОҚ 2**тарқамоқ 2**

Жамланган ҳолатдан пароканда ҳолатга ўтмоқ

Майдончадаги болалар бирпасда тарқалди || тарқаб кетди.

Тоғ тепасидаги булутлар тарқалиб || тарқаб кетди.

Одамлар тамом йиғилган бўлсалар ҳам, ҳали катталардан дарақ йўқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бугунги мажлисга деярли ҳамма тўпланди. «Қ. Ўзб.». □ Отабек эшикдан чиққанда, Содиқни кўмиб келган кишилар қуръон ўқиб, тарқалмоқда эдилар. А. Қодирий, Ўтган к. Низомиддинов қанча ўйламасин, ўйининг охири тутунга ўхшаб тарқаб кета берди. С. Аҳмад, Хукм.

Йиғилмоқ — тарқамоқ 2

ЙИҒЛАМОҚ

Рухий ёки жисмоний азобда эканини товуш чиқариб ёки чиқармай кўз ёши тўккан ҳолда ифодаламоқ

[Тўйбека:] .. Эрлар севингачидан кулсалар, сизга ўхшаиш қизлар йиғлайдилар. А. Қодирий, Ўтган к.

КУЛМОҚ

Хурсандлигини, завқ-шавқини узۇқ-узۇқ товушлар чиқариб ифодаламоқ

ЙИҒЛАТМОҚ

Хафа қилиб, йиғлашга мажбур қилмоқ

Болани йиғлатмоқ

КУЛДИРМОҚ

Хурсанд қилиб, кулишга мажбур қилмоқ

Болани кулдирмоқ

Илгари оқсоқол бўлиб, кўп одамларни қон йиғлатган экан бу!.. П. Турсун, Ўқитувчи. □ У бутун эвенони гуллатиб ашула айтар, одамларга тегшиар, кулар, кулдирар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

ЙИҒМОҚ 1

тўпламоқ 1
жамғармоқ

Тежаб сарфлаб ёки бутунлай сарфламай жамғарма ҳосил қилмоқ

Пул йиғмоқ || тўпламоқ
Пул жамғармоқ

САРФЛАМОҚ

сарф қилмоқ
харж қилмоқ
харажат қилмоқ
Жамғармани ишлатмоқ

Пулни сарфламоқ || сарф қилмоқ
Пулни харж қилмоқ || харажат қилмоқ

Отанинг жамғаргани, ўзининг [қорининг] топган-тутгани худойи, маъракаларга сарфланди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. △ Хўжайиннинг дадаси катта бой эди, мол-мулкни беҳад йиққән эди. Ойбек. Қутлуғ қ. [Абдурасул] Янгибозор бойларининг ерларини беш йил экиб, бутун орттирганини тишининг ковагида сақлаб тўплайди-да, бир жийрон қашқа от олади. П. Турсун, Ўқитувчи. □ [Пуларни] Катта-катта сарф қилдик, қавму қариндош, ёру оғайниларга совға-саломлар олдик. М. Исмонлий, Фарғона т. о. Нокадан қарз қилма, қарз қилсанг ҳам, харж қилма. Мақол. [Нўлчи] Сўнера белбоғидан ҳовли пулини чиқариб санади. Аяб-тежаб харажат қилгани учун ёнида яна ўн беш сўм қолган экан. Ойбек, Қутлуғ қ.

Йиғмоқ 1 — сарф қилмоқ

Йиғмоқ 1 — харажат қилмоқ

Йиғмоқ 1 — харж қилмоқ

ЙИҒМОҚ 2

тўпламоқ 2
жамламоқ

Пароканда ҳолатдан жам ҳолатга келтирмоқ

Кишиларни митингга йиғмоқ ||
тўпламоқ

Болалардаги китобларни тўпламоқ || жамламоқ

ТАРҚАТМОҚ

Жам ҳолатдан пароканда ҳолатга келтирмоқ

Митингга келган кишиларни тарқатмоқ

Дарсликларни ўқувчиларга тарқатмоқ

Ўзиям сизларни йиғиб, икки оғиз гаплашмоқчи эдим. А. Қаҳҳор, Кампирлар сим қоқди. Меҳмонлардан бири ёш болаларни тўплаб, шегр ўқиб бераётган бир жувонга таъна қилди .. А. Қаҳҳор, Мирзо. «Талабингиз ўринли,— деди қушбеги,— аммо .. бириси кунни бешовингизни бир ерга жамлаб, ўз ҳукмимизни берармиз». А. Қодирий, Ўтган к. □ Намойишчиларни тарқатиш учун полиция таёқ, газ, ҳатто отиш

қуролларини ҳам ишга солмоқда. «Тошкент оқшомни». [Черкасов:] *Жаноби Олийлари. Ишчилар Вақтли ҳукумат сиёсатига қарши шиорлар билан намойишга чиққанлар. Қуролли куч билан намойишни тарқатдим.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

йиғмоқ 3 — Сочмоқ

йўқ 1 — Бор 1

йўқ 1 — мавжуд. Қ. Бор 1

йўқ 2 — Бор 2

Йўқ 3 — майли

ЙЎҚ 3

Маъқулламаслик, рад этиш ёки инкор этишни ифодаловчи сўз

ХЎП

ҳа
майли

Маъқуллаш, тасдиқлаш ёки розиликни ифодаловчи сўз

Хўп деса, ешигинг олчи, йўқ деса, сен ҳам «Зорим бор-у, зўрим йўқ», — дейсан. П. Турсун, Ўқитувчи. Δ «Сиз ҳам қизиқсиз-да, Ҳожи хола». — «Йўқ, қизиқ эмасман, тўғри гапни қиляпман, Тўрахоҳ». М. Исмоилий, Фаргона т. о. $\square$ *Ингичка уни лэйи атала бўлиб ётган бир кўчага бошлаб кетди. «Шаҳардан чиқдингизми?» — деб сўради у. «Ҳа». — «Чироқни ўчирайми?» — «Майли», — деди Сиддиқжон.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Йўқ 3 — ҳа

йўқлик — Борлик

йўқотмоқ 1 — барпо этмоқ. Қ. Барпо қилмоқ

йўқотмоқ 1 — Барпо қилмоқ

ЙЎҚОТМОҚ 2

Эҳтиётсизлик туфайли бирор нарсага эғаликдан маҳрум бўлмоқ

Пулни йўқотмоқ (йўқотиб қўймоқ)

ТОПМОҚ 1

Қидириш натижасида ёки тасодифан бирор нарсани кўрмоқ ва унга эга бўлмоқ

Пулни топмоқ (топиб олмақ)

Йўли этикни турмада йўқотган. Устида — узада чопон. Ойбек, Қутлуғ қ. Нима ҳам бўлиб Тошиматов игна йўқотиб қўйди. «Муштум». $\square$ *Ермат .. бир тош топди, бу билан дарвозани қаттиқ ураверди.* Ойбек, Қутлуғ қ. *Фабриканинг йўлидан Рўмолча топиб олдим,* Ўзб. х. қ.

йўқчилик — Борлик

йўғон 1 — Ингичка 1

йўғон 2 — Ингичка 2

КАЛТА 1

қисқа 1

Бўй ўлчами, узунлиги нисбатан кичик

Калта || қисқа соч

Калта || қисқа кўйлак

Ёғоч кессанг, узун кес, темир кессанг, қисқа кес. Мақол. Δ Гурзилз ё калта сопли болға билан чақиб шилаш эса игна билан қудуқ қазигандай гап бўлар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Абдишукур — қисқа мўйловшининг икки учини ичгичка бураб, бурчининг катакларига еткизган, замонасига нисбатан қисқароқ камзул кийган ўттиз беш ёшли ориққина киши. Ойбек, Қутлуғ қ. $\square$ [Нури] .. узун занжирли .. олтин соатни олиб, томоша қилди. Ойбек, Қутлуғ қ.

КАЛТА 2

қисқа 2

Оз вақт давом этадиган, тезда тугаётдиган

Калта || қисқа кеча

Қисқа || калта доклад

Соат кетидан соат ўта берди. Калта куз куни сғди. С. Анорбоев, Оқсоғ. Қисқа муддатни айтиб, қарз сўрагил эллик сар. Ғабратий. $\square$ Тоҳиро, ҳар бир узун туннинг охир-у тоғи бор. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра.

калтафаҳм — зийрак 2. Қ. Фаросатли

калтафаҳм — идрокли. Қ. Фаросатли

КАМ 1

Миқдори мўлжалдагидан оз

Қўйлар планда кўрсатилганидан анча кам.

Турнирда 299 спортчи қатнашди. Ўтган йилдагига нисбатан қатнашчилар анча кўп бўлди. «Тошкент оқшоми». $\square$ Мен билсам, бойнинг пахтаси сувви ортиқ ичиб тўғибди. Ойбек, Қутлуғ қ.

кам 2 — бисёр. Қ. Кўп

кам 2 — Кўп

кам 2 — мўл. Қ. Кўп

УЗУН 1

Бўй ўлчами, узунлиги нисбатан катта

Узун соч

Узун кўйлак

УЗУН 2

Кўп вақт давом этадиган, тезда тугамайдиган

Узун кеча

Узун доклад

калтафаҳм — тамизли. Қ. Фаросатли

калтафаҳм — Фаросатли

калтафаҳм — фаҳмли. Қ. Фаросатли

ОРТИҚ

Миқдори мўлжалдагидан кўп

Қўйлар планда кўрсатилганидан анча ортиқ.

КАМАЙМОҚ**озаймоқ**

Миқдори, салмоғи илгаригидан кам бўлмоқ, миқдоридан бир қисми бўлмоқ

Каналда сув камайди || озайди.
Отларнинг сони камайди || озайди.

КЎПАЙМОҚ**ортмоқ 1**

Миқдори, салмоғи илгаригидан кўп бўлмоқ, миқдорига яна қўшилмоқ

Каналда сув кўпайди || ортди.
Отларнинг сони кўпайди || ортди.

Бригадирнинг ношудлиги туфайли ҳосилдорлик ўтган йилдагидан 2 центнер камайди. «Қ. Ўзб.». *Косада ош уч энлик қадар озайди.* *Ойбек, Қутлуғ қ. □ Зокир ота ғўза шохласа, кўсак кўпаяди деган фикрга қўшилди, лекин ҳосил ортади деган фикрни рад этди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор:

Камаймоқ — ортмоқ 1

КАМАЙТИРМОҚ**озайтирмоқ**

Миқдорини илгаригига нисбатан кам қилмоқ

Қўйлар сонини камайтирмоқ || озайтирмоқ
Ойликни камайтирмоқ || озайтирмоқ

КЎПАЙТИРМОҚ**орттирмоқ****оширмоқ 1**

Миқдорини илгаригига нисбатан кўп қилмоқ

Қўйлар сонини кўпайтирмоқ || орттирмоқ
Ойликни кўпайтирмоқ || оширмоқ

Ҳавонинг сал бўлса-да салқинланиши қишлоқ йўлида кўкндай кўтарилиб турган чанг-тўзонни камайтира борди. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. *Озайтди элдан солиғи Жами элнинг оталиғи, Сўзи яхши Охунбобоев.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. □ *Меваги дарахтларни янада кўпайтира миз.* Лугатдан. *Ҳукумат .. солиқни кўпайтирди.* А. Қаҳҳор, Сароб. «.. ўзининг тинимсиз меҳнати билан сизнинг бойлигингизни орттирган, хўрланган бир инсонни биламан»,— деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. *Князь сув пулини уч барсбар ошириб юборибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Камайтирмоқ — орттирмоқ
Камайтирмоқ — оширмоқ 1
камбағал 1 — бадавлат. Қ. Бой 1
камбағал 1 — Бой 1
камбағал 1 — давлатли. Қ. Бой 1

камбағал 1 — давлатманд. Қ. Бой 1
камбағал 2 — Бой 2
камбағаллик — Бойлик
Камгап — вайсақи
Камгап — жаврақи

КАМГАП

камсухан

Кўп гапиришни ёқтирмайдиган, кам гапирадиган

Насиба қанчалик сергап ва сермулозимат бўлса, Маҳбуба шунчалик камгап ва камсухан эди. О. Ёқубов, Тилла узук. △ Камтар ва камсухан гўзал Искандаро қулоқ солиб, жиддий ва сғир ўтирарди. Ойбек, Нур қ. □ Халқ вайсақиларни, ўз сўзининг устидан чиқмайдиган бевурд маҳмадоналарни .. ёмон кўради. «С. Ўзб». Хафа бўлма, убекордан-бекорга гапира берадиган жаврақи одам. Сўзлашувдан.

КАМОБ

камчил

танқис

тахчил

анқонинг тухуми

(анқонинг уруғи)

анқога шафе

Махсус ахтариб ҳам топиш қийин

СЕРГАП

вайсақи

жаврақи

Кўп гапиришни ёқтирадиган, кўп гапирадиган

СЕРОБ

Ҳар жойда ва истаган миқдорда топилаверадиган

.. бу ерда узум таҳчил бўлса ҳам, лекин гўшт билан қимиз сероб эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. △ Шу йили айниқса қиш қуруқ келиб, сув камоб бўлган.. Ҳ. Назир, Оқладар. Исмоилов камчил молларни прилавка остига яшириб сотаётганлиги аниқланди. «Қ. Ўзб». Музыка асбоблари ҳам танқис бўлиб қолди. «Қ. Ўзб». Қадимги одатга бўйсунадигач қиз энди анқонинг тухуми денг. Ойбек, Олтин в. ш. Даштда бундай бошпана — анқонинг уруғи. Ҳ. Назир, Маёқ сирри. Бухоро осмонини кул ранг булут қоплаб турарди, шаҳар тачг, одамлар зич, тоза ҳаво — анқога шафе. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

камсухан — вайсақи. Қ. Камгап
камсухан — жаврақи. Қ. Камгап
камсухан — сергап. Қ. Камгап
Камтар — димоғдор

Камтар — керик
Камтар — кибрли
Камтар — кибр-ҳаволи
Камтар — манман

КАМТАР

камтарин

хокисор

ТАКАББУР

манман

димоғдор

керик

кибрли

кибр-ҳаволи

Мақтанишни ёқтирмайдиган, ўзига бино қўймайдиган, ўзини бошқалардан паст оладиган | Мақтанишни ёқтирадиган, ўзига бино қўйган, ўзини бошқалардан юқори қўядиган

Манманга — завол, камтарга — камол. Мақол. Δ У [Йўми] содда, уятчан, камтарин йигит эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Шундай ходимлар ҳам бўладики, умар .. каттароқ киши олдидагина ўзларини хокисор, камтар, синиқ кишидек тутадилар. «С. Ўзб.». $\square$ Салимбойвачча .. кўрimsизроқ бир от қолгани учун ачиққаниб, бир-биридан такаббур, бир-биридан кеккайган бойваччаларнинг олдига бу отда боришни ўзига эп кўрмай, дам жўнашига қарор қилар, дам яна айнар эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Мен баъзи кишиларга ажабланаман. Сал иш қилдими, дарроз димоғдор бўлиб кетади. Шухрат, Шинелли й. Мана бугун ҳам минчоқнинг керик хотини Бегойим ишларга қарашиб берсин деб [Султонбуни] чақиртирганди. М. Исмонлий, Фаргона т. о. [Устахўжанинг] Қизлари ёш ва хотини Хатича хўжалардан бўлиб, кибрли ва қўлини иссиқ-совуққа урмайдиган бир хотин эди. С. Айний, Эсдалиқлар. Саройга яқин турган зодагонлар ва амалдорларнинг хонадонларидан келган бу димоғдор, кибр-ҳаволи хотинлар .. Биби отининг диний афсоналарини тинглашарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

камтарин — димоғдор. Қ. Камтар
камтарин — керик. Қ. Камтар
камтарин — кибрли. Қ. Камтар

камтарин — кибр-ҳаволи. Қ. Камтар
камтарин — манман. Қ. Камтар
камтарин — такаббур. Қ. Камтар

КАМТАРЛИК

Мақтанишни ёқтирмаслик, ўзига бино қўймаслик, ўзини бошқалардан паст олиш

Алексейнинг одамлар билан муомалага усталиги, камтарлиги .. Эламуродни қойил қилар эди. П. Турсун, Ўқитувчн. $\square$ Мақтанчоқлиги, манманлиги туфайли кўплар ёқтирмайдиган енгил табиатли Мурзин келиб қолди. Шухрат, Шинелли й.

камчил — сероб. Қ. Камоб
камқувват — бақувват. Қ. Кучли 1

МАНМАНЛИК

Ўзига бино қўйиш, ўзини бошқалардан юқори қўйиш

камқувват — зўр 2. Қ. Кучли 1
камқувват — Кучли 1
камқувват — қувватли. Қ. Кучли 1

КАМҲОСИЛ

С з ҳосил берадиган
Камҳосил ер
Камҳосил далалар

СЕРҲОСИЛ

ҳосилдор
Кўп ҳосил берадиган
Серҳосил || ҳосилдор ер
Ҳосилдор далалар

Камҳосил ўтлоқларни ва яйловларни ҳайдаб, ишга солиш шиларини бажариш ушун .. қишлоқ хўжалик машиналари етказиб берилсин. «Қ. Ўзб.». □ Тезгузар қишлоғидан .. колхознинг бўлиқ, серҳосил далалари башланади. Туйғун, Йиллар ва кишилар. Тугилган ваганим — шу Ўзбекистон. Ерлари ҳосилдор, тоғларидир кон. Фозил шоир, Ленин.

Камҳосил — ҳосилдор

Касал — саломат

КАСАЛ

бетоб

нотоб

хаста

Касалликка чалинган, сиҳат-саломатлиги ёмон

СОҒ

соғлом

саломат

Касали йўқ, сиҳат-саломатлиги яхши

Ҳали бир бслани чиқардим. «Гулнор касалми ё аввалгидай соғми, билиб кел», — дедим. Ойбек, Қутлўф қ. △ Жайронхона ишифоҳонасида сўнги саккиз йилда ўн мингдан зиёд бетоб кишилар даволанишиди. «С. Ўзб.». «Худо берган бир ўғил, бир қизим бор. Уларни нотоб деб эшитдим». Ойбек, Қутлўф қ. Аҳмад Хусайнни ётқизди .. Лекин бу фақир ҳужрада хаста ётган дўстичи тарк этгиси келмай, қайта-қайта тўхтаб, хайрлашиди. Ойбек, Нур қ. □ .. тўрт мучаси соғ, .. аммо ижтимоий фойдали меҳнатга бўйни ёр бермайдиган шахсларга нафрат. «Қ. Ўзб.». Соғлом гавда, ёш куч ила югурайн, ишлайин. Ғайратий. Йўлчи [Нурига]: «Саломат мисиз, кайфингиз чоғми?» — деди-да, яна хамир тўғрашга бошлади. Ойбек, Қутлўф қ.

Касал — соғлом

касал бўлмоқ — соғаймоқ. Қ. Касалланмоқ

касал бўлмоқ — тузалмоқ. Қ. Касалланмоқ

КАСАЛЛАНМОҚ

касал бўлмоқ

бетоб бўлмоқ

Саломатлигини йўқотиб, дардга, касалга чалинмоқ

Бола касалланди || касал бўлди || бетоб бўлди.

СОҒАЙМОҚ

тузалмоқ

Дарди, касали ариб, соғлом ҳолатга келмоқ, саломатлиги тикланмоқ

Бола соғайди || тузалди.

[Неъматжон] Тошкентдаги политехника институтига ўқишга кирган кан. Энди ўқиш бошлагач пайтда онаси касалланиб қолибди.

Х. Назир, Кўктерак ш. *Касал бўлиб қолсам, нима бўлади?*
 А. Қаҳҳор, Кўшчинор. «*Онам бетоб бўлиб қолувди, рўзгорга қараш-
 дим*», — деди аста. П. Турсун, Ҳқитувчи. □ *Старший лейтенант Нес-
 теренко соғайиб, яна жанговар сафга қайтди.* Н. Сафаров, Жангчи
 шор. [*Қурбон оид*] *Касалхонада яқин икки ой ётиб, оёқлари туза-*
либ, ўзи жуда тўтиклашди. А. Қаҳҳор, Тўй.

Касалланмоқ — тузалмоқ

КАТТА 1

йирик 5
 азим
 азамат
 зўр 1
 улкан 2

Ҳажм ёки шакл ўлчами меъёридан
 ортиқ

К а т т а карвон қай йўлдан кўчса, кичик карвон ҳам шу йўлдан кў-
 чар. Мақол. Унинг [йигитнинг] кураги ҳам, қўлқопи ҳам ўзига чоғ эмас,
к а т т а. А. Мухтёр, Туғилиш. *Шаҳардан чиқиб, .. майда, йирик*
чекларни кесиб ўтган чане-туркқ йўлда гумбурлаб бсраётган аравада
.. Ҳожи хола ёшигина жувон билан висирлашиб боради. М. Исмоилий,
 Фарғона т. о. △ *Дарахтлар пакана, меваси мўл ва йирик.* Ойбек,
 Қутлуғ қ. .. *йўғонлиги бир неча қўлонга тенг ази м чинорлар ва турли*
кўркам дарахтлар устида қўшлар базми авжида. Ойбек, Нур қ. *Ана*
кекса қайрағоч. Унинг тунука том устида энгашган азамат шохи
қуриб қолибди. С. Аҳмад, Қадрдон д. *Орадан оз вақт ўтмай Дехқонбой*
зўр мис баркашини бошига қўйган ҳолда етиб келди. Н. Сафаров, Водил-
 лик қаҳрамон. *Бег ўртасидан ўтадиган ариқ устига улкан шийпон*
қурилган. «Муштум». □ *Олшита «Юнкер» шу даҳшат бошлангандан ха-*
бар бериб, тепаликка беҳисоб майда бомба ёғдириб ўтди. А. Қаҳҳор,
 Олтин ю.

Катта 1 — майда 5

Катта 1 — чоғ

Катта 2 — ёш 2

КАТТА 2

Бошқага нисбатан кўп яшаган,
 ёши ортиқ

КИЧИК 1

майда 5
 чоғ

Ҳажм ёки шакл ўлчами меъёридан
 кам

КИЧИК 2

ёш 2

Бошқага нисбатан оз яшаган

[*Юсуфбек ҳожид:*] *Ойим, ҳар нима, сиз каттасиз, Зайнаб ёш, кат-*
тадан кичикка шафқат лозим. А. Қодирий, Ҳтган қ.

КАТТА 3

йирик 6

Қўлами меъёрдан ортиқ ҳамда муҳим

Катта || *йирик* вазифа

Катта масала

Йирик хато

Катта ғалаба

Душман — *йирик* саноти вайрон этилган *майда* деҳқончилик мамлакатидagi экономиканинг қотиб қолганлигидир. В. И. Ленин, Янги замонлар, янги шаклдаги эски хатолар. Δ *Болтабой* .. жуда *катта* ишни битириб келгандай, оғзи қулоғида бўлиб, нуқул цемент тўғрисида гапирар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Ҳозирги вақтда Тампере — мамлакатнинг энг *йирик* маъмурий ва саннат марказидир. «Тошкент оқшоми». $\square$ «*Таҳсир*, *кичкина* бир иш билан келган эдим». «Муштум».

Катта 3 — кичкина

Катта 3 — майда 6

КАТТАЛАШМОҚ

Ҳажм ўлчами аввалги ҳолатидан ортмоқ

Пуфак *катталашди*.

Энди у озди, соқоллари ўзди, кзи қорайди, шахло кўзлари яна катталашди, қадди чўзилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. $\square$ [*Мичгошининг*] .. ҳамма вақт шосупада талтайиб ўтирадиган *йўғон гавдаси мана энди кичрайди*.. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

кейин — Аввал

кейин — аввало. Қ. Аввал

кейин — бошлаб. Қ. Аввал

кейин — олдин. Қ. Аввал

кейинги — Аввалги

кейинги — олдинги. Қ. Аввалги

КЕЛАЖАҚ

истикбол

Ҳозирги пайтдан кейин келадиган замон, ҳаёт

Элмурод: «.. ўтмиш зулматида эзилганларнинг ёруғ келажаги учун фидокор бўлишим керак!» — деб қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи. Δ *Социализм*

КИЧИК 3

(кичкина)

майда 6

Қўлами меъёрдан ~~кам~~ ҳамда арзимас

Кичик вазифа /

Кичик || *майда* масала

Кичкина хато

Кичик бир ғалаба

КИЧРАЙМОҚ

Ҳажм ўлчами аввалги ҳолатидан камаймоқ

Пуфак *кичрайиб қолди*.

кекса — Ёш 1

кекса — ёш-яланг. Қ. Ёш 1

кексаймоқ — Ёшармоқ

Келажак — кечмиш

Келажак — мозий

ЎТМИШ

кечмиш

мозий

Ҳозирги пайтдан олдин ўтган замон, ҳаёт

кўчлари кудратлидир. Бу кўчлар кун сайин ўсмоқда. Келажак шулар-
никидир. «К. Ҳзб». На ҳозирги ҳолати, на истиқболи унга ҳеч нар-
са ваъда қилмас эди. А. Қаҳҳор, Сароб. □ Бу қўшиқ кечмишининг
бир афсонаси, Бобом сўйлаб берган келиб хонаси. Миртемир. Шунга кўра
мавзунини мазийдан, яқин ўтган кўчлардан, тарихимизнинг энг кир,
қора кўчлари бўлган кейинги «хон замон»ларидан белгиладим. А. Қодирий,
Ўтган к.

келим — буромад. Қ. Даромад
келим — харажат. Қ. Даромад

келим — чиқим. Қ. Даромад
келмоқ 1 — Бормоқ 1

КЕЛМОҚ 2

Узоқдаги жойдан яқиндаги жойга
томон ҳаракатланмоқ

Ким келди, ким кетди — чол билолмади. Сўзлашувдан. △ Ермат қо-
ронгида йиқилиб, сурилиб элликбошининг уйига келди. Ойбек, Қутлуғ қ.
□ Шундан кейин у [Ҳасанали] ўзинча нимагадир кулимсираб хотинлар
олдига кетди. А. Қодирий, Ўтган к.

КЕНГ

Эн ўлчами нисбатан катта
Кенг йўлак
Кенг хона
Кенг этик

Ҳовлисида эшигига яқин сичқорқ ерда эҳтиёт юзасидан сғзи тор, ичи
кенг бошпача қовланган. Шуҳрат, Шинелли й.

КЕНГАЙМОҚ 1

Эни илгариги ҳолатига нисбатан
катталашмоқ
Кўча кенгайди.
Мақтаб ҳовлиси кенгайди.

Унинг гапи оғзида қолди, кўчлари хиёл кенгайиб, ним ошиқ лаби тит-
ради. П. Қодиров, Уч и. □ Бир порахўр амалдор амалдан тушиб, ға-
лати дардга йўлиқди: унинг томғи кундан-кун тораийиб бораверди.
«Муштум».

КЕНГАЙМОҚ 2

Ҳажм кўлами, майдони, тармоқла-
ри кўпаймоқ
Корхона кенгайди.
8—2305

КЕТМОҚ 2

Яқиндаги жойдан узоқдаги жойга
томон ҳаракатланмоқ

ТОР

Эн ўлчами нисбатан кичик
Тор йўлак
Тор хона
Тор этик

ТОРАЙМОҚ 1

Эни илгариги ҳолатига нисбатан
кичиклашмоқ
Кўча тораийди.
Мақтаб ҳовлиси тораийди.

ТОРАЙМОҚ 2

Ҳажм кўлами, майдони, тармоқла-
ри озаймоқ
Корхона тораийди.

Капиталистик дунё чекиниши ва тораиши билан, социалистик тузум ғалаба ва кенгайиши билан 1940 йилдан 1941 йилга қўдам босди.
«Қ. Ўзб.».

кенгчилик — етишмовчилик. Қ. Муҳтожлик.

кенгчилик — Муҳтожлик

кенгчилик — тавқислик. Қ. Муҳтожлик

КЕНЖА

Энг кейин туғилган, пайдо бўлган

Мен отамнинг кенжа қизи эдим. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. □ Хс-лат Тўхта холанинг тўнғич ўғли бўлиб, қирқ беш ёшларда эди. И. Раҳим, Чин м.

КЕРАКЛИ

зарур

Керак бўладиган, кераги бор
Керакли || зарур нарса

ТЎНҒИЧ

Энг олдин туғилган, пайдо бўлган

Энг олдин туғилган, пайдо бўлган

Хўжаликка керакли бинолар.. муддатидан ачча бурун битди. А. Қаҳ-ҳор, Қўшчинор. Севгисиз юрган дугоналари кўзига ғалати, ҳаётнинг энг зарур ва олижаноб нарсасидан маҳрум кишилардек бўлиб кўринарди. Шухрат, Шинелли й. □ [Тантубойвачча] Кераксиз бўлса ҳам, тан-тилик учун ҳар хил овқатлар, шимликлар буюрди. Ойбек, Қутлуғ қ.

кераксиз — зарур. Қ. Керакли

кераксиз — Керакли

керик — Камтар

керик — камтарин. Қ. Камтар

керик — хокисор. Қ. Камтар

кескир — ўтмас. Қ. Ўткир

КЕРАКСИЗ

Керак бўлмайдиган, кераги йўқ
Кераксиз нарса

кет 1 — Олд 1

кет 2 — Олд 2

кетмоқ 1 — Кирмоқ 2

кетмоқ 2 — Қелмоқ 2

Кеч 1 — тонг

КЕЧ 1

кечқурун

оқшом

шом

Сутканинг қуёш ботишига яқин пайти; кундузи тугаб, кечаси бошланадиган пайт

ЭРТА 1

эрталаб

эрта билан

тонг

Сутканинг қуёш чиқишига яқин пайти, кечаси тугаб, кундузи бошланадиган пайт

Йўли эртадан кечгача дам у экинда, дам бу экинда Қамбар билан бирга ишлайди. Ойбек, Қутлуғ қ. Бой эрталаб кетиб, кеч қайтади. Ойбек, Қутлуғ қ. Шаҳарнинг дарвозаси эрталаб очилиб, шом ётилади. А. Қодирӣ, Ўтган к. Тошкент оқшоми Тошкент тонги каби мусаффо, гўзал ва нашғалидир. «Тошкент оқшоми». △ Адolat ҳар

күни кечқурун Усмонни кўриш орзусида уйига ошиқар, уни соғинар, лекин буни таян олишига ўзидан ўзи уяларди. С. Зуннунова, Гулхан. □
Эрта биландан бошланган бу ҳолат Ҳасаналининг кейинги сўзи билан тамом бир даҳшат касб этди. А. Қодирий, Ўтган к. Нормат шу тонгда узоқ сафарга — фронтга жўнайди. И. Раҳим, Чин м.

Кеч 1 — эрта билан

Кеч 2 — барвақт

Кеч 1 — эрталаб

Кеч 2 — вақтли

КЕЧ 2

ЭРТА 2

вақтли

барвақт

Одатдаги ёки белгиланган пайтдан бир оз кейин

Одатдаги ёки белгиланган пайтдан бир оз олдин

Дўкондан хоҳ эрта, хоҳ кеч қайтсин, у [Мирзакаримбой] тўпла-
тўғри шу уйга кирар эди. Қутлуг қ. △ [Отақул] Вақтли туриб,
отасига хонадонлардан мол йиғишар, далада мол қайтаришар, кечқурун-
лари ўйма-ўй юриб, «ош-ола» тўплашар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.
«Ечинг этингизини, — деди чол ўзига ўрин солаётиб, — эрталаб ба-
вақт уйғотаман». А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Кеча 1 — эрта 3

КЕЧА 1

ЭРТАГА

эрта 3

Бугунги кундан олдин ўтган кун

Бугунги кундан кейин келадиган кун

Кеча келдим.

Эртага || эрта кетаман.

[Ҳажж] Кеча эрталаб шаҳарни бир айланиб келай деб чиқиб кетган эди. А. Қодирий, Ўтган к. □ Бугунги ишни эртага қўйма. Мақол-Сизлар.. ётинглар, эрта вақтлироқ туриб, ёвонга сўнг ташийсизлар. С. Айний, Қуллар.

кеча 2 — Кун

кеча 2 — кундуз. Қ. Кун

КЕЧАСИ

Сутканинг қуёш ботгандан то қуёш чиққунгача бўлган қисмида

КУНДУЗИ

Сутканинг қуёш чиққандан то қуёш ботгунгача бўлган қисмида

Эшелон ошпазлари кечаси овқат пиширмаслик ва кечки овқатни ҳам кун дузи пишириб қўйиш ҳақида буйруқ олдилар. И. Раҳим, Чин м. △ Кечалаб бойга сотиб, Кун дузи хилватда ётиб, Бизни меҳнатга отиб, Айши даврон қиладур. Ҳамза Ҳакимзода.

КЕЧКИ 1

кечқурунги

Кундузи билан кечаси оралигида
воқе бўл[ади]ган

Кечки овқат

Кечки || кечқурунги чой

Кечки смена

Кечки || кечқурунги машғулот

Эшелон ошпазлари кечаси овқат пиширмаслик ва кечки овқатни ҳам кундузи пишириб қўйиши ҳақида буйруқ олдилар. И. Раҳим, Чин м. Мурод-хўжа домла кечқурунги зиёфатда яхши «маданий» закускалар ҳам бўлсин деб шу яқиндаги бир ресторанга буюртмалар берган эди. А. Қаҳҳор, Сароб. □ Эрталабки иш кўнглинг қилар хуш. Матал.

КЕЧКИ 2

кечпишар

Бошқалардан кейин пишадиган, кеч
етиладиган

Кечки || кечпишар узум

Колхозда эртаги, ўрта ва кечки.. резавор экинлар экиш плани тўла, бажарилган. «С. Ўзб.» Δ.. ҳар бир участканинг ўз бўлимлари бор: эртапишар, ўртапишар, кечпишар. И. Раҳим, Ҳаёт б.

Кечки 2 — эртапишар

кечмиш — истиқбол. Қ. Қелажак

кечмиш — Қелажак

кечпишар — эртаги. Қ. Кечки 2

кечпишар — эртапишар. Қ. Кечки 2

кечқурун — тонг. Қ. Кеч 1

кечқурун — эрта 1. Қ. Кеч 1

кечқурун — эрта билан. Қ. Кеч 1

кечқурун — эрталаб. Қ. Кеч 1

кечқурунги — эрталабки. Қ. Кечки 1

кибри — Камтар

КИРАВЕРИШ

Уй, ҳовли, қишлоқ кабиларнинг
бошланадиган жойи

Вокзалга кираверишда учраш-
моқ

Мана шу тепалик орқасида бизнинг Бақақуруллоқ деган маҳалламиз бор, шунинг кираверишида сени бир хотин кутиб турибди. А. Қаҳҳор,

ЭРТАЛАБКИ

Кечаси билан кундузи оралигида
воқе бўл[ади]ган

Эрталабки овқат

Эрталабки чой

Эрталабки смена

Эрталабки машғулот

ЭРТАГИ

эртапишар

Бошқалардан олдин пишадиган
эрта етиладиган

Эртаги || эртапишар узум.

кибри — камтарин. Қ. Камтар

кибри — хокисор. Қ. Камтар

кибр-ҳаволи — Камтар

кибр-ҳаволи — камтарин. Қ. Камтар

кибр-ҳаволи — хокисор. Қ. Камтар

кийинмоқ — Ечинмоқ

киймоқ — Ечмоқ 2

кир — пок 1. Қ. Ифлос 1

кир — покиза 1. Қ. Ифлос 1

кир — тоза. Қ. Ифлос 1

ЧИҚАВЕРИШ

Уй, ҳовли, қишлоқ кабиларнинг
тугайдиган жойи

Вокзалдан чиқаверишда уч-
рашмоқ

Қўшчинор. □ [Сиддиқжон] Қишлоқнинг чиқаверишида унга етиб олади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

КИРГИЗМОҚ

Ташқаридан ичкарига йўналтирмақ
Болани залга киргизиб юбор-
моқ

Отлик кўчага чиқаради, яланғочлик уйга киргизади. Мақол. △ Хўжайин ҳалигиларни меҳмонхонага киргизиб, эшикларни тақа-тақ ёнди. Ойбек, Қутлуг қ.

КИРИШ

муқаддима
пролог

Бирор асарнинг асосий қисмидан олдин келиб, уни изоҳлайдиган қисм

Дарслик кириш қисм, 18 боб ва хотимадан иборат. «Қ. Ўзб.». Отрада прологдан эпиллоггача шитирик этадиган яна бир қаҳрамон мавжуд. «С. Ўзб.». △ Бўтабой қисқача бир муқаддимадан кейин мажлисни очиб, бинкорлик бригадасининг бошлиғи Тўлаганга сўз берди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Кириш — эпиллог

кирим — буромад. Қ. Даромад

КИРМОҚ 1

Юриб ёки силжиб, бирер нарса-
нинг ичига ёки орасига ўтмоқ

[Хотин] Қайтиб уйга кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Отабек.. она-
сига бир тилла севинчи [суюнчи] бергандан сўнг, хстиржамлик билан
уйдан чиқди. А. Қодирий, Ўтган к. Мусулмонқулга тарафдорларин-
гиз бўлса, тинчликча қўшиндан чиқиб кетсин. А. Қодирий,
Ўтган к.

Кирмоқ 2 — кетмоқ 1

КИРМОҚ 2

Бирор ишга, ўқишга қабул қилин-
моқ

Ишга кирмоқ

Техникумга кирмоқ

ЧИҚАРМОҚ 1

Ичкаридан ташқарига йўналтирмақ
Болани залдан чиқариб юбор-
моқ

ХОТИМА

эпилог

Бирор асарнинг асосий қисмидан кейин келиб, уни якунлайдиган қисм

кирим — харажат. Қ. Даромад

кирим — чиқим. Қ. Даромад

ЧИҚМОҚ 2

Юриб ёки силжиб, бирор нарса-
нинг ичидан ёки орасидан ташқа-
рига ўтмоқ

ЧИҚМОҚ 3

кетмоқ 1

Бирор ишдан, ўқишдан бўшамоқ

Ишдан чиқмоқ

Техникумдан кетмоқ

[Петров] Ростов шахрига келиб, заводга кирди, мастерларнинг қўлида шогирд бўлиб ишлади. Ойбек, Қутлуг қ. □ [Абдушукур] Таҳсилни чала қолдириб, мадрасадан чиқди. Ойбек, Қутлуг қ. [Набиғул Қодирга:] Сендай ақли расо, тушунадиган одам бўлса, заводдан кетмас эдим. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

КИРМОҚ 3

Бирор гуруҳ сафига қўшилмоқ, бир-га хизмат қила бошламоқ

Овчилар жамиятига аъзо бўлиб кирмоқ

Барибир, бугун колхозга кирмаса, эртага киради. С. Аҳмад, Хукм. □ Колхоздан чиқмоқчи бўлиб ариза берганлардан ҳам уч киши бўлиб, бири Тўлаган ака эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

кичик 1 — азамат. Қ. Катта 1

кичик 1 — азм. Қ. Катта 1

кичик 1 — зўр 1. Қ. Катта 1

кичик 1 — йирик 5. Қ. Катта 1

кичик 1 — Катта 1

кичик 1 — улкан 2. Қ. Катта 1

кичик 2 — Катта 2

ЧИҚМОҚ 4

Бирор гуруҳ сафидан ажралмоқ, бирга хизмат қилмай қўймоқ

Овчилар жамияти аъзолигидан чиқмоқ

кичик 3 — йирик 7. Қ. Катта 3

кичик 3 — Катта 3

кичкина — йирик 6. Қ. Катта 3

кичкина — Катта 3

кичраймоқ — Катталашмоқ

кишт — Бех-бех-бех

КОВЛАМОҚ

қазимоқ

Бирор ерни ўйиб, чуқур қилиб, тупроғини чиқариб ташламоқ

Ариқ ковламоқ || қазимоқ

Ўра ковламоқ || қазимоқ

Қудуқ қазимоқ || ковламоқ

КЎММОҚ

Ўйилан, чуқур жойни тупроқ билан тўлдириб, ер билан барабар қилмоқ

Ариқни кўймоқ

Ўрани кўймоқ

Қудуқни кўймоқ

Бировга чуқур ковласанг (қазисанг), ўзинг йиқиласан. Мақол. □ Бултур пахта эккан бригада ерчиче намини сақлаш учун зозурни кўмган экан. Н. Сафаров, Ҳатича Аҳророва.

КОМЕДИЯ

Кулгили, ҳажвий воқеалар тасвирланадиган саҳна асари

..айрим шахсларни кулгили қиёфада кўрсатишчи пьеса комедия дейлади. «Адабиёт хрестоматияси»дан. □ Михайлов аскарлари эса мардларча

ТРАГЕДИЯ

Фожиали, кескин конфликтли воқеалар тасвирланадиган саҳна асари

жанг қилиб ҳалок бўлди. .. Спектаклнинг трагедия деб аталишининг боиси ҳам мана шунда. «Қ. Ўзб.».

конкрет — Абстракт

конкрет — мавҳум. Қ. Абстракт

ковсонанс — Диссонанс

Контрреволюцион — инқилобий

КОНТРЕВОЛЮЦИОН

аксилинқилобий

Революцияга қарши қаратилган, революцияга душман

Контрреволюцион ҳаракат
Аксилинқилобий группа

Эрон халқ партияси Марказий Комитети мамлакат ҳукуматига ва жамиятнинг барча революцион кучларига мурожаат қилиб, контрреволюцион кучларнинг жинсий фаолиятига қарши кураш учун ғоят қатъий чоралар кўришига даъват этди. «С. Ўзб.». △ Автор Совет ҳокимиятига қарши курашда аксилинқилобий унсурлар ва миллатчиларнинг кирдикорларини.. усталик билан тасвирлаган. «Қ. Ўзб.». □ Аммо у [Қудрат] қамоқда яна ҳам чиниқиб, революцион руҳи яна ҳам тиниқиб чиқди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Темир:] Йўқ, инқилобий қонун олдида қилмишларидан ҳисоб беради. Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

кредит — Дебит

куз — Баҳор

куз — кўклам. Қ. Баҳор

РЕВОЛЮЦИОН

инқилобий

Революцияга тарафдор, революция идеяларини ифодалайдиган, революция руҳи билан суғорилган

Революцион ҳаракат
Революцион ташиқлот

кузак — Баҳор

кузак — кўклам. Қ. Баҳор

КУЗАТМОҚ

Кетгаётган киши билан хайрлашиб миялум жойгача бирга бормоқ

КУТИБ ОЛМОҚ

Келаётган киши билан саломлашиш учун пешвоз чиқмоқ

Никаридан Ўзбек олим меҳмонларни кузатиб бўлиб, Кумуш билан онаидан ҳўппак олар эди. А. Қодирий, Ўтган к. □ Қайси автобусда келишингизчи билмаганим учун кутиб олгани чиқа олмадим. А. Қаҳҳор, Оғриқ т.

кулги — Баҳорги

куйинмоқ — севинмоқ. Қ. Хафа

бўлмоқ

куйинмоқ — сусинмоқ. Қ. Хафа

бўлмоқ

куйинмоқ — хурсанд бўлмоқ. Қ. Ха-

фа бўлмоқ

куйинмоқ — қувонмоқ. Қ. Хафа

бўлмоқ

кулги — Йиги

кулдирмоқ — Йиглатмоқ

кулмоқ — Йиғламоқ

Кун — кеча 2

Кун

КУН

кундуз

Сутканинг куюш чиққандан то куюш ботгунча давом этадиган қисми

Тунсиз кун йўқ, доғсиз лола йўқ. Ойбек, Навоий. *Шу булутлар тунда йиғилиб, кундуз тарқалиб турибди.* Ҳ. Фулом, Манъал. Δ [Нури:] *Ойимни бир ойдан бери кўрганым йўқ. Бир кеча ётишни орзу қиламан.* Ойбек, Қутлуғ қ.

кунботар — кунчиқар. Қ. Шарқ

кунботар — машриқ. Қ. Шарқ

кунботар — Шарқ

КУНДУЗГИ

Эрталаб билан кечқурун оралиғида воқе бўл[ади]ган

Кундузги воқеа

Кундузги уйқу

Кундузги смена

Кундузги жўшқинлик тинади аста, Бошланар далада сафоли оқиом-Ғайратий. $\square$ *Асаб, тунги уйқусизлик Қудратни толиқтирган эди.* З. Фатхуллин, Сўнмас ч.

кундузи — Кечаси

кунчиқар — кунботар. Қ. Шарқ

кунчиқар — мағриб. Қ. Шарқ

КУЧАЙМОҚ

зўраймоқ

кўтарилмоқ 1

Даражаси, шиддати, кучи ошмоқ, кўпаймоқ

Шамол кучайди || зўрайди.

Беморнинг иситмаси ғоят кўтарилиб кетди.

ТУН

кеча 2

Сутканинг куюш ботгандан то куюш чиққунча давом этадиган қисми

ТУНГИ

Кечқурун билан эрталаб оралиғида воқе бўл[ади]ган

Тунги воқеа

Тунги уйқу

Тунги смена

кунчиқар — ғарб. Қ. Шарқ

кутиб олмоқ — Кузатмоқ

ПАСАЙМОҚ

сусаймоқ

Даражаси, шиддати, кучи камаймоқ, кучсизлашмоқ

Шамол пасайди || сусайди.

Беморнинг иситмаси анча пасайиб қолди.

[Лайло] . . . *Бир зўрайиб, бир пасайиб ёғаётган ёмғирга тикилганча туради.* «Шарқ ю». Δ *Кеча томон дард кучайиб кетди.* А. Қодирий, Ўтган к. $\square$ *Мактабда таълим-тарбия иши, ўқувчиларнинг ўзлаштириши, даволат сусайиб кетди.* «Муштум».

Кучаймоқ — сусаймоқ

КУЧАЙТИРМОҚ

Шиддатини, кучини оширмоқ
Душманга қарши ҳаракатни кучайтирмоқ
Назоратни кучайтирмоқ

У [рус тили] халқларнинг, миллатлар ва элатларнинг тақдири ва орзу-умидларини бирлаштиради, бир халқнинг хазинасидаги бойликлардан иккинчи бир халқни баҳраманд этади, уларнинг ғоявий бирлигини кучайтиради, маданиятини бойштади. «С. Ўзб.». □ Коммунистларнинг партия қарорларига пассив ва формал муносабатда бўлиши партиянинг жангсварлик қсбиллятини сусайтиради. «ҚПСС Устави»дан.

Кучли 1 — беқувват

Кучли 1 — камқувват

КУЧЛИ 1

бақувват

қувватли

зўр 2

Куч-қуввати нормодагидан кўп

[Гуландом] Кўзларини чиройли сузиб эски кийимда, лекин кучли, мағрур, келишган Йўлчиға тикилди. Ойбек, Қутлуғ қ. Унинг бақувват, метин гавдаси Йўксига тўлган қайғуни кўтаришга ожиз каби эгилди, букилди. Ойбек, Қутлуғ қ. «Эли қувватлининг бели ҳам бақувват бўлади», — деб қўйди кўнглида. Шухрат, Жаннат қ. Ҳамманинг фикри-зўри бутун борлиги билан куч синишиб юрган икки зўр полвонга тикилиб қолган эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Бурнидан тортса, йиқиладиган, кучсиз . . . Абдухолиқбой . . . хотинчалиши овози билан гапга аралашиди. Ойбек, Қутлуғ қ. Бу билан ҳосилга пўтпур етказилади, заиф ғўзалардаги шона ва гуллар тўкилиб кетади. «Қ. Ўзб. ». Бола жуда ёш ёки камқувват . . . бўлса, уни соғиб олинган кўкрак сути билан овқатлантириши лозим. А. Ҳабибов, Қўкйўтал. Фулом ака ел келса, йиқиладиган беқувват . . . эди. А. Қаҳқор, Қўшчинор.

Кучли 2 — заиф 2

КУЧЛИ 2

қудратли

Моддий-техник имкониятларига кўра ҳар қандай вазифани бажаришга қодир

Кучли ташилот

Кучли || қудратли давлат

СУСАЙТИРМОҚ

Шиддатини, кучини камайтирмоқ
Душманга қарши ҳаракатни сусайтирмоқ
Назоратни сусайтирмоқ

Кучли 1 — заиф 1

КУЧСИЗ 1

заиф 1

камқувват

беқувват

Куч-қуввати нормадагидан кам

КУЧСИЗ 2

заиф 2

Моддий-техник имкониятларига кўра ҳар қандай вазифани бажаришга қодир бўла олмайдиган

Кучсиз ташилот

Кучсиз || заиф давлат

Баъзан бизда кучсиздан олиб, кучлига бердилар-ку . . Ш. Рашидов, Бўрондан к. Δ Душман маккор ва кучли, унинг техникаси зўр. И. Раҳим, Чин м. $\cup$ Қизил Армияни дунёда энг қудратли, енгилмай армия деб билади ва унга ишонади. И. Раҳим, Чин м. $\square$ Хукуматга чап бериб, кучсиз хўжаликларнинг баданига зулукдай ёпишиб олган мана шунақа одамларнинг танобини тортиш керак. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Ёзининг сиёсатимиз . . заиф халқларни қул қилишига қарши қаратилган сиёсатдир. «Қ. Ўзб.».

КУЧЛИ 3

Билими, лаёқати юқори
Кучли раҳбар

«Хевада кучли табиблардан шу киши қолди . .» — дея Иброҳим ота Ўтар бувани мақтаб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм. $\square$ Тўртинчи синфнинг ҳаммаси ҳам энг яхши ўқийдиган болалар бўлса ҳам, ўқишда . . ҳамма дарслардан кучсиз . . Мирзажон Латифий ҳам бор эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУЧЛИ 4

шиддатли

Зухур этиш даражаси юқори
Кучли шамол
Кучли || шиддатли атака

Кучли шамол кўтарилиб, боғчадаги ҳар нарсани тўрт тарафга бука бошлади. А. Қодирий, Меҳробдан ч. Батальон шу кўни кечгача душманнинг ўн уч мартаба қилган шиддатли атакасини қайтарди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. $\square$ У [Тоҳиржон] шамолнинг кучсиз экиннида тебранган новда каби енгил ва ожиз эди. Ойбек, Қутлуғ қ.

КУЧЛИ 5

Экин учун зарур озуқага бой
Кучли қарта

Сен ҳам пахта берасан . . , аммо еринг кучли, янги ер. Азот керак эмас. И. Раҳим, Чин м. $\square$ Кучсиз ердин ўғлтис мўл ҳосил олиб бўлмайди. Сўзлашувдан.
кучсиз 1 — бақувват. Қ. К. Кучли 1
кучсиз 1 — зўр 2. Қ. Кучли 1
кучсиз 1 — Кучли 1
кучсиз 1 — қувватли. Қ. Кучли 1
кучсиз 2 — Кучли 2
кучсиз 2 — қудратли. Қ. Кучли 2
кучсиз 3 — Кучли 3

КУЧСИЗ 3

Билими, лаёқати паст
Кучсиз раҳбар

КУЧСИЗ 4

Зухур этиш даражаси паст
Кучсиз шамол
Кучсиз атака

КУЧСИЗ 5

Экин учун зарур озуқага камбағал
Кучсиз қарта

кучсиз 4 — Кучли 4
кучсиз 4 — шиддатли. Қ. Кучли. 4
кучсиз 5 — Кучли 5.
кўзини юммоқ — дунёга келмоқ.
Қ. Туғилмоқ
кўзини юммоқ — Туғилмоқ
кўк — Ер
кўк — замин. Қ. Ер

КЎҚАРМОҚ

кўкламоқ
Барг, шох чиқариб униб-ўсмоқ,
риножланмоқ

Ини гул кури са, иккинчиси кўқар ади. Уйғун, Ҳаёт қўшиғи. Δ
Мисли дарахт ва узум кўчатлари қанча эрта, жадал ўтқазилса, шун-
чалек чили тутади, бир текис кўқлайди. «Қ. Ҳзб.».

кўклам — күз. Қ. Баҳор
кўклам — кузак. Қ. Баҳор
кўкламоқ — қуримоқ. Қ. Қўқармоқ
кўймоқ — Ковламоқ
кўймоқ — қазимоқ. Қ. Ковламоқ
кўнгилчан — бағри тош. Қ. Шаф-
қатли
кўнгилчан — бераҳм. Қ. Шафқатли
кўнгилчан — раҳмсиз. Қ. Шафқатли
кўнгилчан — тош бағир. Қ. Шаф-
қатли
кўнгилчан — тош юрак. Қ. Шаф-
қатли
кўнгилчан — шафқатсиз. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — бағри тош. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — бераҳм. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — тош бағир. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — тош юрак. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — раҳмсиз. Қ. Шаф-
қатли
кўнгли бўш — шафқатсиз. Қ. Шаф-
қатли

КЎП

мўл
бисёр

Қатта миқдорли

[Муҳиддин ака:] . . . кўп ер эккани кучим етмайди, о з ер эксам, ўзи-
дан чиққанини ўзига чаплаб тура бераман. А. Қаҳқор, Қўшчинор. Гап-

ҚУРИМОҚ

Барг, шох чиқармай қўймоқ, ўсиш-
дан, ривожланишдан тўхтамоқ

кўнгли оқ — Ичи қора
кўнгли оқ — кўнгли қора. Қ. Ичи
қора
кўнгли пок — Ичи қора
кўнгли пок — кўнгли қора. Қ. Ичи
қора.
кўнгли тоза — Ичи қора
кўнгли тоза — кўнгли қора. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — кўнгли оқ. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — кўнгли пок. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — кўнгли тоза. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — оқ кўнгли. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — юраги покиза. Қ.
Ичи қора
кўнгли қора — юраги соф. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — юраги тоза. Қ. Ичи
қора
кўнгли қора — қалби пок. Қ. Ичи
қора
Кўп — кам 2

ОЗ

кам 2

Қичик миқдорли

Кўпчилик

ни кам сўзла, шини кўп кўзла. Мақол. «Хўжалигимизда шини кучи кам, — дейди ўша раҳбарлар, — техника эса бисёр». «С. Ўзб.». △ Қоронғи тушгунча даштдан чиқиб олмаса бўлмайди, ҳали кўрдинг-ки, даштда шунақа калтакесаклар кўп бўлади. А. Қаҳҳор, Мастон . . . уларнинг киссаларида олтин-кумуш мўл. Ойбек, Навоий.

кўпаймоқ — Камаймоқ

кўпаймоқ — озаймоқ. Қ. Камай-моқ

кўпайтирмоқ — Камайтирмоқ

кўпайтирмоқ — озайтирмоқ. Қ. Камайтирмоқ

Кўпчилик

Бирор тўда ёки группанинг кўп қисми, миқдоран ортиқ томони

. . . Партия интизомига қаттиқ риоя қилинади ва озчилик кўпчилиikka бўйсунди. «ҚПСС У стави»дан. □ Йўлчи «Дўппибозор»дан аравани аранг олиб ўтди: бу ерда зўр тиқилич, кўпчилиги — хотинлар. Ойбек, Қутлуғ қ.

Кўринмоқ — бекинмоқ

Кўринмоқ

Кўзга кўринадиган ҳолатга ўтмоқ

Адр тепасида кўринмоқ

Озчилик

Бирор тўда ёки группанинг оз қисми, миқдоран кам томони

Яширинмоқ

бекинмоқ

Кўзга кўринмайдиган ҳолатга ўтмоқ

Девор орқасига яширинмоқ || бекинмоқ

Остонада Қора Аҳмад кўринди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Гулнор кўрпанинг бир чеккасини бошига тортиб яширинди. Ойбек, Қутлуғ қ. Инсон унинг [тоғнинг] метин бағрига яширинган хазиналарга қўл солган. С. Аҳмад, Тоғларда. Раҳматилла, қути ўчиб, бекинганни ксвак излаб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Қуёш аллақачон . . . тўрт-беш қаватли бинолар орқасига бекинган. Ў. Умарбеков, Шонли авлод.

кўрнамаклик — Миннатдорлик

кўтарилмоқ 1 — пасаймоқ. Қ. Кучаймоқ

кўтарилмоқ 1 — сусаймоқ. Қ. Кучаймоқ

Кўтарилмоқ 2

Қуйи томондан юқори, тепа томонга ҳаракат қилмоқ

Тоққа кўтарилмоқ

□ Қулоғи битган Аҳмаджон] Бирон жойга снаряд ёки бомба тушганини тупроқ кўтарилиб тушганидангина билар эди. А. Қаҳҳор.

Тушмоқ 1

Юқори, тепа томондан қуйи томонга ҳаракат қилмоқ, паст жойга етмоқ

Тоғдан тушмоқ

Олтин ю. Δ *Анна Назоқатни госпиталга олиб кирди. Улар иккинчи қаватга кўтарилди л а р.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Тутун ва кукун кўкка кўтарилиб қишлоқ ҳавосини бўғиб қўйган.* И. Раҳим. Чин м. $\square$ *Фуломжон сунадан пастга тишди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎТАРИЛМОҚ 3

Юқори мансабга, лавозимга тайинланмоқ, эришмоқ

ТУШМОҚ 2

Юқори мансабдан, лавозимдан бўшamoқ, четлатилмоқ

Ўзимизнинг агроном областга кўтарилиб кетди. Умрингдан барака топкур, кўп азамат йигит эди. Х. Тўхтабоев, Сариқ девни миниб. $\square$ *Оқ пошио тахтдан тушгани билан, оқ амин аминликдан тушмабди.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. [Ғани ака Элмурода:] *«Мана, мудирликдан тушди-ю, хийла одамшаванда бўлиб қолди».* П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎТАРИЛМОҚ 4

Нормал даражадан юқори бўлмоқ
Ҳарорат || иситма кўтарилди.

ТУШМОҚ 3

Нормал даражага қайтмоқ
Ҳарорат || иситма тушди.

[Ихлос]. . *ариқ бўйига жой қилиб, оч қоринга хўп қовун еди. Иситмаси кўтарилиб, тиришиб ётгани шуники эди.* И. Раҳим, Ихлос. $\square$ *Куннинг иссиғи тушиб, кечқурунги шбада бошлангач, Султонов ғўзаларни кўриш истагини билдирди.* Ш. Рашидов, Бўрондан к.]

кўтарилмоқ 5 — тушмоқ 6. Қ. Учмоқ

кўтарилмоқ 5 — қўнмоқ. Қ. Учмоқ

КЎТАРМОҚ 1

Турган жойидан юқорироқ ҳолатга келтирмоқ

Дераза пардасини кўтармоқ

Офицер дарҳол қўлини кўтариб, Аҳмаджонга қаради. А. Қаҳҳор, Олтин ю. $\square$ *Офицер қўлини тушириб, Аҳмаджон шора қилган томонга юрди.* А. Қаҳҳор, Олтин ю.

ТУШИРМОҚ 1

Турган жойидан қуйроқ ҳолатга келтирмоқ

Дераза пардасини туширмоқ

КЎТАРМОҚ 2

Юқори мансабга, лавозимга тайинламоқ, белгиламоқ

Директор қилиб кўтармоқ

Агарда хон кўтариш маним қўлимда бўлса эди, хон қилиб Отабекни кўтарар эдим. А. Қодирий, Утган к. $\square$ *Бўтабой ака аввал яхши гапирди, кейин шовқин солиб, «Бригадирликдан тушира миз», — деди* А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

ТУШИРМОҚ 2

Юқори мансабдан, лавозимдан бўшатмоқ, қўчи лавозимга тайинламоқ

Директорликдан туширмоқ

КЎТАРМОҚ 3

оширмоқ 2

Бир поғона юқори қилмоқ, кўпроқ эга қилмоқ

Обрўйини кўтармоқ || оширмоқ

Синфсиз жамиятнинг пойдеворини қуриб, Бизлар кўтардик ифтхорини. Ғайратий. □ Бир хумса: «Оптимнинг донғини туширди», — деб, кечаси ўлдириб кетди. Оябек, Қутлуғ қ.

КЎТАРМОҚ 4

оширмоқ 3

Даражасини, шиддатини, кучини кўлайтирмоқ, кучайтирмоқ

Қон босимини кўтармоқ ||

оширмоқ

Тезликни оширмоқ

Нархни оширмоқ || кўтармоқ

Кейин овозини пардама-парда кўтариб, дўқ ура кетди. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. □ Пенциллин иситмани туширади. Луғатдан.

Кўтармоқ 4 — туширмоқ 4

кўчмоқ — ёпишмоқ. Қ. Ажрамоқ

кўчмоқ — жипслашмоқ. Қ. Ажрамоқ

лаванг — абжир 1. Қ. Лапашанг

лаванг — игна тешигидан ўта оладиган. Қ. Лапашанг

лаванг — ишбилармон. Қ. Лапашанг

лаванг — уддабуро[н]. Қ. Лапашанг

лаванг — эпчил 1. Қ. Лапашанг

лаванг — юлдузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг

лаванг — абжир 1. Қ. Лапашанг

лаванг — игна тешигидан ўта оладиган. Қ. Лапашанг

лаванг — ишбилармон. Қ. Лапашанг

лаванг — уддабуро[н]. Қ. Лапашанг

лаванг — эпчил 1. Қ. Лапашанг

лаванг — юлдузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг

лаёқатли — лаёқатсиз. Қ. Қобили-

ТУШИРМОҚ 3

Бир поғона паст қилмоқ, қисман маҳрум қилмоқ

Обрўйини туширмоқ

ПАСАЙТИРМОҚ

туширмоқ 4

Даражасини, шиддатини, кучини камайтирмоқ, кучсизлантирмоқ

Қон босимини пасайтирмоқ ||

туширмоқ

Тезликни пасайтирмоқ

Нархни туширмоқ || пасайтирмоқ

ятли

лаёқатли — қобилиятсиз. Қ. Қобилиятли

лаёқатсиз — лаёқатли. Қ. Қобилиятли

лаёқатсиз — Қобилиятли

лаззатли — белаззат. Қ. Бемаза

лаззатли — Бемаза

лазиз — белаззат. Қ. Бемаза

лазиз — Бемаза

ландавур — абжир 1. Қ. Лапашанг

ландавур — игна тешигидан ўта оладиган. Қ. Лапашанг

ландавур — ишбилармон. Қ. Лапашанг

ландавур — уддабуро[н]. Қ. Лапашанг

ландавур — эпчил 1. Қ. Лапашанг

ландавур — юлдузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг

ЛАНЖ

Нормадан ортиқ сув солиб пиширилган, ортиқча дамланиб турган

Қозондаги ош ланж бўлиб кетди. «Муштум». □ *Палов бир оз тирик бўлиб қолибди.* «Муштум».

Лапашанг — абжир 1

Лапашанг — игна тешигидан

ўта оладиган

Лапашанг — ишбилармон

ЛАПАШАНГ

ношуд

уқувсиз

бўшанг

лаванг

лаванд

ландавур

оғзидаги ошинни олдирадиган

Бирор ишни кўнгилдагидек қилиб бажара олмайдиган, уddenалай олмайдиган

. . шаҳарда содда кун кечиршига йрганган уқувсиз бир қишлоқи аёл нима қила олади? . . абжир одамларгина яшай олади. П. Турсун, Ўқитувчи. △ *«Бу ҳам пешанамнинг шўри экан, — гап бошлади жувон оғир хўрсаниб. — Қўй оғзидан чўп олмаган, лапашанг эрим бор».* С. Аворбоев, Оқсой. *У ўзи танлаган уч ношуд навқари билан беш кишилаб битта ҳам кийик уролмаганликларига диққат.* Ш. Тошматов. *Эрк қуши. Дала шийпони қуришига боғлиқ қилиб биркирилган киши анча бўшанг . . эди.* Ш. Рашигов, Бўрондан к. *Тарбиясиз ота-она фарзанди Бориб-бориб бўлур лаванг, лаванди.* Чархив. [Ҳожимат бува] *«Мана шу лалайган, ландавурни айтяпман!» — деб бурчакда ўтирган тракторчи Турсунбойни кўрсатди.* М. Муҳамедов, Ҳамқишлоқлар. *Аҳмад илгари шунақа эди, гапини эглаб гапчиралмас, оғзидаги ошинни олдириб юрарди.* Ҳ. Назир, Сўнмас ч. □ *«Бундай шиларга уddenабурро қариндош ёки танишлардан йўқми?» — деди ошнам.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Отабеков — жуда ишбилармон, фикри ўткир йигит.* «Қ. Ўзб.». *Разведкага игна тешигидан ўтадиган эпчил, дарёдан ҳатлайдиган, чаққон киши керак.* Шухрат, Шинелли й. *Юлдузни бенарвон урадиган йигитлар ўналар.* Уларда ишшилиш йўқ, ҳовлиқиш йўқ. Ойбек, Қутлуғ қ.

Лапашанг — эпчил 1

Лапашанг — юлдузни бенарвон урадиган

ТИРИК 3

Нормадан оз сув солиб пиширилган, етарли дамланиб турмаган

УДДАБУРО[Н]

ишбилармон

эпчил 1

абжир 1

игна тешигидан ўта оладиган

юлдузни бенарвон урадиган

Ҳар қандай ишни кўнгилдагидек қилиб бажара оладиган, [уддалай оладиган

Лаънат

ЛАЪНАТ

Оғир айб ёки жиноят учун қаттиқ қоралаб айтиладиган сўзлар

. . ҳар бир соф виждонли киши нонни қадр-қиммат қилмаётганларни қаттиқ қоралайди, уни эл лаънатига ҳавола қилади. «Қ. Ўзб» □ Ҳасаннинг жиноятларини очиб берганларга раҳмат деган Қутбия, бошини Шошмақул томонига экканидан кейин, бориб Ҳамдамформанинг олдига ўтириб, у билан самимона кўришди. С. Айний, Қуллар.

ЛОЙИҚ

муносиб

Талабга, шарт-шароитга мос тушадиган, талаб қилинган даражадаги

[Зебо онасига:] Тўғри, сиз касалмандсиз, лекин сизга лойиқ бир иш топдим. Шуҳрат, Шинелли й. Ермат бир йилдан буён қизини муносиб жойга узатишига тиришади. Ойбек, Қутлўф қ. □ Ишчи-деҳқон . . ҳисобига фирқа сафини ўстириши ўрнига кўпгина нолойиқ унсурлар ва зиёлилар олинди. «Қ. Ўзб.». [Қори Урмонжонга:] . . Сиздай одамга номуносиб хотин! А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Лойиқ — номуносиб

ЛОЙҚА

Лой, қум кабилар аралашган, шу сабабли ёруғликни яхши ўтказмайдиган

Лой қа сув

Март ўзи билан ёмғир бошлаб келди . . Жилғалардан шариллаб лой қа сел оқди. С. Анорбоев, Оксой. □ Чўққилардан оқиб тушган бу сойлар ишшадек тиниқ. Мирмуҳсин, Ҳамзаобод.

лоқайд — Актив

лоқайд — фаол. Қ. Актив

маежуд — йўқ 1. Қ. Бор 1

мавҳум — конкрет. Қ. Абстракт

мадорсиз — Забардаст

мадорсиз — тоғни толқон қиладиган. Қ. Забардаст

мажбурий — Ихтиёрий

мажолсиз — Забардаст

мажолсиз — тоғни толқон қиладиган. Қ. Забардаст

мазали — белазат. Қ. Бемаза

РАҲМАТ

Яхшилиги (масалан, ёрдами) учун айтиладиган таҳсин сўзлари

НОЛОЙИҚ

номуносиб

Талабга, шарт-шароитга мос тушмайдиган, талаб қилинганнинг акси

ТИНИҚ

Лой, қум кабилар аралашмаган, шу сабабли ёруғликни яхши ўтказадиган

Тиниқ сув

мазали — белазат. Қ. Бемаза

мазали — Бемаза

мазлум — Залим

майда 1 — Йирик 1

майда 2 — Йирик 2

майда 3 — Йирик 3

майда 4 — Йирик 4

майда 5 — азамат. Қ. Катта 1

майда 5 — азим. Қ. Катта 1

майда 5 — зўр 1. Қ. Катта 1

майда 5 — йирик 5. Қ. Катта 1

майда 5 — Катта 1
 майда 5 — улкан 2. Қ. Катта 1
 майда 6 — йирик 6. Қ. Катта 3

МАКСИМУМ

Мумкин бўлгани қадар энг кўп
 миқдор

Тезлик максимуми

Егин максимуми

майда 6 — Катта 3
 майин — Дағал 1
 майли — йўқ 3

МИНИМУМ

Мумкин бўлгани қадар энг оз миқдор

Тезлик минимуми

Егин минимуми

Ўртоқ Дўсов бригадасида ўтган йили . . . техникани максимум қўлаш орқали энг арзон пахта етиштирилди. «Қ. Ўзб.». □ Владимир Ильич, ким билан бўлса ҳам, хусусий хат ёзишларни минимумга етказиб камайтиришни қаттиқ талаб қилди. «Ленин ҳ. х.».

МАМНУН

хурсанд 1

Қониққанлик кайфиятига эга
Ота ўғлининг ишидан мамнун ||
хурсанд.

НОРОЗИ

хафа 1

Қониқмаганлик кайфиятига эга
Ота ўғлининг ишидан норози ||
хафа.

Жуман сакраб ўрнидан турди, ҳамма ёқ шовқин-сурон, биров хурсанд, биров норози. М. Исмоилий, Фарғона т. о. △ Элмурод ўз фикридан мамнун ҳолда бир оз ўйланиб ўтирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Болалар арча байрамидан уйларига хурсанд бўлиб қайтдилар. Дарсликдан. □ [Вера:] Мактаб билганида, тўйингни бир йил кейинга қўйдирар эди. Яширдинг. Ҳамма сендан хафа. А. Қаҳҳор, Оғрик. т.

Мамнун — хафа 1

мангу 1 — вақтинча 1. Қ. Абадий 1

мангу 2 — вақтинча 2. Қ. Бутунлай[ин]

мангу 3 — Вақтинча 3

манман — Камтар

манман — камтарин. Қ. Камтар

манман — хокисор. Қ. Камтар

манманлик — Камтарлик

МАНФИЙ

Заррачалари электрондан иборат бўлган, минус (—) белгиси билан ифодаланадиган

Манфий электр заряди

МУСБАТ

Заррачалари протон, позатрон кабилардан иборат бўлган, плюс (+) белгиси билан ифодаланадиган

Мусбат электр заряди

Агар мис эритмаси орқали электр токи ўтказилса, мусбат электроддан хлор, манфий электроддан натрий ажралиб чиқади. «Химия» дарслиги.

ман қилмоқ — ижозат бермоқ. Қ. Рухсат бермоқ

ман қилмоқ — Рухсат бермоқ

ман қилмоқ — рухсат этмоқ. Қ. Рухсат бермоқ

МА-ПИШ-ПИШ!

Мушукни ўзига яқин келтириш,
чақирриш учун ишлатиладиган хитоб

ПИШТ!

Мушукни ўзидан узоқлаштириш,
ҳайдаш учун ишлатиладиган хитоб

*Бола «Ма-пиш-пиш!» — деб мушугини чақирди. «Ленин учқуни»дан. □
Мишукка «Пишт!» демаган товукқа «Қишт!» дермиди. Матал. Меҳ-
мон олднда мушукни ҳам «Пишт» дема. Мақол.*

мард — номард. Қ. Ботир
мард — чумчуқ пирр этса, юраги
ширр этадиган. Қ. Ботир

мард — юраксиз. Қ. Ботир
мард — қўрқоқ. Қ. Ботир

МАСТ

Спиртли ичимлик ичиб, ақл-ҳушини
йўқотган, кайфи ошиб кетган
М а с т киши

ХУШЁР 2

Спиртли ичимлик ичмаган, ақл-ху-
ши жоёида
Х у ш ё р киши

*Тантибойвачча анчагина м а с т бўлиб, оғзига келганичи валдирашга бош-
лади. Ойбек, Қутлур қ. □ Абдушукурнинг кайфи баланд бўлса-да, ..мум-
кин қадар ўзини ҳушёр тутшига тиришади. Ойбек, Қутлур қ.*

МАСТЛИК

Қишининг спиртли ичимлик ичиб,
ақл-ҳушини йўқотган ҳолати

ХУШЁРЛИК 2

Қишининг маст бўлмаган, спиртли
ичимлик ичиб, ақл-ҳушини йўқот-
маган ҳолати

*Жондор вагончиликда «базми жамийдий» қургачлар кенга яқин м а с т-
ликдан ўликдай чўзилиб қолишган эди. Ойбек, Қутлур қ. □ Ҳ у ш ё р-
лигида туппа-тузук одам, оғзига тэгди дегунча жинни бўлади-қолади.
Сўзлашувдан.*

материализм — Идеализм
материалист — Идеалист
материалистик — Идеалистик

МАХРАЖ

Қасрларга бўлувчи сон (чизиқ ос-
тига ёзилади)

СУРАТ

Қасрларга бўлинувчи сон (чизиқ
устига ёзилади)

*Бу қасрли соннинг сурати махражга қалдихсиз бўлинмайди.
«Арифметика» дарслиги.*

махфий — Ошкора
машриқ — кунботар. Қ. Шарқ

машриқ — мағриб. Қ. Шарқ
машриқ — ғарб. Қ. Шарқ

МАЪЛУМ

Кишилар биладиган, бошқалар ҳам
хибардор

Маълум жой

Сабаби маълум.

*Урф-одат ва анъана, ҳаё жабдалга ёзилгандек, маълум тартиб билан
давом этди. Ойбек, Қутлуғ қ. Ҳақимбейваҷча ёлғиз қоларкан, унинг маъ-
лум ва чала маълум кирдикорларини бир-бир хитирдан кечирди.,
Ойбек, Қутлуғ қ. □ Номаълум ерда слтин бор, борсанг, бақир [мас
чақа] топилмас. Мақол. Нисо буви иккала қизи билан номаълум
томонга бош олиб кетди. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. Битта-ю битта
ўғил Марғилон деган жойда аллаки мларнинг қўлида, асли номаълум
кишиларнинг қизига уйланса-да, .. ўғил боқиб катта қилган сна—Ўзбек
ойим икки қўлини бурнига тиқиб қола берсин... [А. Қодирӣ, Ўтган к.*

маъмурчилик — етишмовчилик.

Қ. Муҳтожлик

маъмурчилик — Муҳтожлик

маъмурчилик—тавқислик. Қ. Муҳ-
тожлик

НОМАЪЛУМ

Кишилар билмайдиган, бошқалар
беҳабар

Номаълум жой

Сабаби номаълум.

мақтамоқ 1—ерга урмоқ. Қ. Ёмон-
ламоқ

мақтамоқ 1 — Ёмонламоқ

МАҚТАМОҚ 2

Киши ёки нарсанинг ижобий то-
монларини, фазилатларини ютуғи
сифатида таъкидламоқ

Раҳбарлик услубини мақтамоқ

1- цех ишини мақтамоқ

*Новвойлар ... саватларини бурнигизнинг тағига келтириб, нонларини
булқиллатиб мақтайдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Ёмонни
танқид қил, яшига тақлид қил. Мақол.*

Мағлуб — музаффар

МАҒЛУБ

*Адолатли подшо ҳеч есақт мағлуб бўлмайди. Ойбек, Қутлуғ қ. □
Урушдан қайтган ғслиб стадек, Қўйни-қўнжи тўлиб сахий куз келди.
Г. Фулом, Бизнинг кўзимиз ҳам ишқид сўлсалар, Фолиблар Берлинга
тикканда байроқ. Уйғун. Юсуфбек ҳожии бошлиқ .. музаффар халқ ўрда
тсварагини қуришаб тушди. А. Қодирӣ, Ўтган к.*

Мағлубият — зафар

ТАНҚИД ҚИЛМОҚ

Киши ёки нарсанинг салбий томон-
ларини, нуқсонларини камчилиғи
сифатида таъкидламоқ

*Раҳбарлик услубини танқид
қилмоқ*

2- цех ишини танқид қилмоқ

ФОЛИБ

музаффар

МАҒЛУБИЯТ

Жангда, курашда ёки мусобақада кучсизлиги билиниб, муваффақиятсизликка йўлиқиб, рақибдан енгилиш

Мағлубиятга учрамоқ

[Фашистлар Германияси] Қизил Армиянинг чекинишини мағлубият деб, ўзининг баъзи ютуқларини ғалаба деб гердаймоқда. И. Раҳим, Чин м. Δ «Балли, сиз билан биз қанча яхши жанг қилсак, зафарга ҳам шунча тез эришамиз», — деди Ҳамроқулов. Ойбек, Қуёш қ. [Эшонхон:] «Иншоолло, буюк Русиямиз ғолибиятга эришажак». Ойбек, Улуг й.

Мағлубият — ғолибият
мағриб — кунчиқар. Қ. Шарқ

МЕЗБОН

Меҳмондорчилик, зиёфат, тўй ўтказувчи хонадоннинг ағаси

Эртаси кунга мезбонлар бир талай меҳмон чақиршиган эди.
А. Қаҳдор, Мирзо.

меров — ер тагида илон қимирласа, биладиган. Қ. Анқов
меров — зийрак 1. Қ. Анқов
меров — сезгир. Қ. Анқов
меров — туйғун. Қ. Анқов
меров — ҳушёр 1. Қ. Анқов
меровлик — зийраклик. Қ. Анқовлик
меровлик — ҳушёрлик 1. Қ. Анқовлик

МЕҲР

муҳаббат

Кучли даражадаги хайрихоҳлик, илиқ муносабат, дўстлик ҳисси

ҒАЛАБА

зафар
ғолибият

Жангда, курашда ёки мусобақада кучлилиги билиниб, муваффақият қозониб, рақибдан устун келиш, рақибини енгиш

Ғалаба || зафар қозонмоқ

мағриб — машриқ. Қ. Шарқ
мағриб — Шарқ

МЕҲМОН

Бирор хонадонга меҳмондорчилик, зиёфат, тўй муносабати билан келган киши

меҳмон — Мезбон
меҳнаткаш — Дангаса
меҳнаткаш — ишёқмас. Қ. Дангаса
меҳнаткаш — ялқов. Қ. Дангаса
меҳнатсевар — Дангаса
меҳнатсевар — ишёқмас. Қ. Дангаса
меҳнатсевар — ялқов. Қ. Дангаса

НАФРАТ

Кучли даражадаги жирканиш, ёқтирмаслик, душманлик ҳисси

Полсонларнинг бирига муҳаббат, иккинчисига нафрат билан қараб турган халқ кўзиде, унинг ҳаяжонли юзиде икки дунё кураши акс этгандек эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Δ Бир лаҳза меҳр ва вафо билан, ишқ ва қувонч билан бир-бирига термимшар ҳам хайрлашар эдилар. Ойбек, Нур қ.

МЕҲР ҚҶЙМОҚ

Меҳр ҳисси билан қарамоқ

Дўстга меҳр қўймоқ

Уй ичимизни кўрдингиз, ойим, синглим сизга жуда меҳр қўйган и-ни ҳам биласиз. П. Қодиров, Уч я. □ Шербек йигитнинг юзсизлигидан нафратланди. С. Анорбоев, Оқсоғ.

микроскопик — Гигант 1

микроскопик—улкан 1. Қ. Гигант 1

МИННАТДОРЛИК

Яхшиликнинг қадрига етиш, яхшилик қилгани учун ташаккур билдириш

Йўлчи бу қашшоқ, бу аламдийда чолнинг олжаноблиги қаришида ўз миннатдорлигини қандай ифода қилишни билмай қолди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ «Кўрдингизми, ноқобил фарзанд, ман уни юртнинг катта бойига унаштирсам, нодон қиз бир яланг сёғ билан қочибди, кулиб турган бахтига юзни тескари бурши —бу қандай нонқўрлик!» Ойбек, Қутлуғ қ. Наҳот оқ сут бериб парвариш қилган онадек бўлган мактабга оқбат шу бўлса-я? Бу — кўрнамаклик эмасми?! П. Турсун, Ўқитувчи.

митти 1 — Гигант 1

митти 1 — улкан 1. Қ. Гигант 1

митти 2. Қ. Гигант 2

МОНОСЕМИЯ

Тил бирлигининг (масалан, сўзнинг) битта маънога эга эканлиги ҳодисаси

Битта маънони англатиш ҳодисасига моносемия, бундай хусусиятли тил бирлигига эса моносемантик бирлик дейилади. «Ҳозирги ўзбек адабий тили» қўлланмасидан. □ Биттадан ортиқ маънони англатиш ҳодисасига полисемия, бундай хусусиятли тил бирлигига эса полисемантик бирлик дейилади. «Ҳозирги ўзбек адабий тили» қўлланмасидан.

НАФРАТЛАНМОҚ

Нафрат ҳисси билан қарамоқ

Душмандан нафратланмоқ

минимум — Максимум

Миннатдорлик — кўрнамаклик

НОНҚЎРЛИК

кўрнамаклик

Яхшиликнинг қадрига етмаслик, яхшилик қилган кишига ёмонлик қилиш

мозий — истиқбол. Қ. Келажак

мозий — Келажак

монолог — Диалог

ПОЛИСЕМИЯ

Тил бирлигининг (масалан, сўзнинг) биттадан ортиқ маънога эга эканлиги ҳодисаси

монтаж қилмоқ — Демонтаж қилмоқ
мос — Зид
мос — қарама-қарши. Қ. Зид
мос келмоқ — Зид келмоқ

МУВАФФАҚИЯТ

Ижобий натижа билан тугалланиш
Муваффақият қозонмоқ

муаттар — Бадбўй
муаттар — сассиқ. Қ. Бадбўй
муаттар — қўланса. Қ. Бадбўй

МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИК

Салбий натижа билан тугалланиш
Муваффақиятсизликка учрамоқ

Парти ёғчи пойлоқчилик, чақимчилик ишининг муваффақиятидан ғурурланиб ..сўзлаб бораркан, эликбоши уни тўхтатди. Ойбек, Қутлуғ қ.

□ *Биринчи муваффақиятсизликдан кейинмоқ қўлини ювиб, қўлтиққа урган чемпион бўлмади. С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийни кезганда.*

муваффақиятсизлик — Муваффақият
муваққат — доимий 2. Қ. Вақтинча 4

МУДОФАА

Ҳарбий ҳужумдан ҳимояланиш
Мудофаага ўтмоқ
Ҳаво мудофааси

ҲУЖУМ 1

Актив ҳарбий ҳаракат
Ҳужумга ўтмоқ
Ҳаво ҳужуми

Элмурод полкдан ўз батальонига участка олиб, мудофаага ўтганда тонг ёришиб қолган эди. Шухрат, Шинелли й. □ Батальон соат учда ҳужумга ўтди. Шухрат, Шинелли й.

музаффар — Мағлуб

МУЗЛАМОҚ

тўнгмоқ
Совуқ таъсирида муз ҳолига келмоқ
Суз музлади.

ЭРИМОҚ

Иссиқ таъсирида сув ҳолига келмоқ
Муз эриди.

.. Тўқайни бузиш мақсадида қайта-қайта қўйилган сув энди ерга сингмай, музлаб қолган. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Шўр тўнгмас, аҳмоқ ўнгмас. Мақол. □ Икки тўғнинг орасида эрмайди қор, Эриса-ю, эри маса, не парвойим бор. Ўзб. х. қ.

мукофот — Жазо
мукофотламоқ — жазо бермоқ. Қ.
Жазоламоқ
мукофотламоқ — Жазоламоқ
мулойим 1 — Дағал 2

мулойим 1 — тўнг 1. Қ. Дағал 2
Мулойим 2 — дағал 3
Мулойим 2 — терс 2
Мулойим 2 — тўнг 2
Мулойим 2 — қаттиқ 1

МУЛОЙИМ 2

ЮМШОҚ 1

Кишига ёқадиган, хуш келадиган

*Мулойим муомала**Юмшоқ гап*

ҚЎПОЛ 2

ДАҒАЛ 3

ТЎНГ 1

ҚЎРС

ТЕРС 2

ҚАТТИҚ 1

Кишига ёқмайдиган, хуш келмайдиган

*Қўрс || тўнг муомала**Қўпол || дағал гап*

Фуломжон ..Ҳаётга қараб, мулойим товуш билан: «Ўтиринг»,—деди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Юмшоқ муомалали бу барно йигитларни кўриб, Холжон хола ҳам талтайиб кетди. Ғайратий, Довдираш. □ Умарали Анорхондан ҳеч қачон бундай қаттиқ ва қўпол гап эшитмаган эди. И. Раҳим, Ихлос. Сочлари, қошлари, киприклари, соқол ва мўйловлари сап-сарик бўлгани устига, гапиришлари ҳам саҳройи, дағал, қўпол эди бу кишининг. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Латофат Зокиржоннинг бу тўнг муомаласи замирида нима борлигини асло тушуна олмас эди. Ғайратий, Довдираш. Унга бундай юзма-юз келиб, бундай қўрс, бундай терс гапларни ҳеч вақт айтган эмас эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўзбек зйим .бу йўсин қаттиқ муомалани Отабекдан биринчи марта кўрар эди. А. Қодирий, Ўтган к.

Мулойим 2 — қўрс

МУЛОЙИМЛИК

Муомаласи, хатти-ҳаракати кишига ёқиш хислати

ҚЎПОЛЛИК

Муомаласи, хатти-ҳаракати кишига ёқмаслик хислати

Юзидан мулойимлик, эрига итоат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин — қутидорнинг рафиқаси Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган к. □ «Нима ишингиз бор эди?» — сўради қўполлик билан директор, гўё одамни самимий кутиб олиш қийин бўлиб кетгандай. «Муштум».

мумсик — очиқ қўл. Қ. Сахий

мумсик — Сахий

мумсик — саховатли. Қ. Сахий

мумсик — танти. Қ. Сахий

мумсик — қўли очиқ. Қ. Сахий

мумсик — ҳотам. Қ. Сахий

мумсик — ҳотамтой. Қ. Сахий

мумсик — мункиллаган — Бардам

мумсик — тетик. Қ. Бардам

мумсик — нолайиқ. Қ. Лойиқ

мумсик — номумносиб. Қ. Лойиқ

Мураккаб 1 — оддий 1

Мураккаб 1

МУРАККАБ 1

Ҳар хил қисмлардан таркиб топган,
тузилиши элементар бўлмаган

Мураккаб механизм
Мураккаб моддалар

«Электромаш» заводининг бир группа технологлари мураккаб конвейер ижод қилдилар. «Қ. Ҷзб.». Молекулалари ҳар хил атомлардан тузилган моддалар мураккаб моддалар деб аталади. «Химия» дарслигидан. □ Молекулалари бир хил атомлардан тузилган моддалар оддий моддалар деб аталади. «Химия» дарслигидан. Бу содда жисмларни химик элементлар деб атаймиз. «Қизиқарли геохимия» китобидан.

Мураккаб 2 — оддий 2

МУРАККАБ 2

Тушунилиши, ҳал қилиниши қийин

Мураккаб масала
Мураккаб савол

Бу илмий-техника жиҳатдан ҳаддан ташқари мураккаб вазифадир «Қ. Ҷзб.». Социализм мамлакатлари ўртасидаги муносабатларда баъзан мураккаб проблемалар ҳам, албатта, вужудга келади. «С. Ҷзб.» □ Тешабойнинг ҳисоби содда: бирга — ўн! М. Исмоилий, Фарғона т. о Баъзи мунишларнинг ярим соатлик бу ўзгаришидан таажжуб қилинмасинки, бунинг сабаби оддий ва очиқдир. А. Қодирӣ, Ўтган к.

МУРУВВАТЛИ

ҳимматли

Бошқаларга ёрдам қўлини чўзадиган

Етимча жияни Майнани мурувватли, хушфевъл Ҳасан овчи ўз ҳимоясига олганди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. ..ҳимматли совет оилалари бағридан жой топган кишилар 20 июнгача 6300 оиллага етди. «С. Ҷзб.»

□ Лекин мурувватсиз, оқибатсиз раислар, директорлар ҳам йўқ эмас. «С. Ҷзб.». «..ҳимматсиз ва қизғанчиқ одамдан ёрдам сўраганимдан уялдим», — деди чол. «Эртақлар».

Мурувватли — ҳимматсиз
мурувватсиз — Мурувватли

СОДДА 2

оддий 1

Бир хил қисмлардан таркиб топган
тузилиши элементар бўлган

Содда механизм
Оддий моддалар

СОДДА 3

оддий 2

Тушунилиши, ҳал қилиниши осон

Содда масала
Оддий савол

МУРУВВАТСИЗ

ҳимматсиз

Бошқаларга ёрдам қўлини чўзмайдиган

мурувватсиз — ҳимматли. Қ. Мурувватли

мусбат — Манфий
 мустаҳкам — Бепанд
 мушкул — енгил 3. Қ. Осон
 мушкул — Осон
 муштарак — хусусий. Қ. Умумий
 муқаддима — хотима. Қ. Қириш
 муқаддима — эпилог. Қ. Қириш
 муғамбир — гўл. Қ. Айёр
 муғамбир — содда 1. Қ. Айёр
 муғамбир — содда дил. Қ. Айёр
 муҳаббат — нафрат. Қ. Меҳр

МУҲТОЖЛИК

етишмовчилик
 танқислик

муҳим — арзимас. Қ. Аҳамиятли
 муҳим — аҳамиятсиз. Қ. Аҳамиятли
 Муҳтожлик — кенгчилик
 Муҳтожлик — маъмурчилик
 Муҳтожлик — мўл-кўлчилик
 Муҳтожлик — мўлчилик
 Муҳтожлик — сероблик
 Муҳтожлик — серобчилик
 Муҳтожлик — тўйинчилик
 Муҳтожлик — тўкинчилик

ФАРОВОНЛИК

тўкинчилик
 мўлчилик
 мўл-кўлчилик
 серобчилик
 маъмурчилик
 сероблик
 тўйинчилик
 кенгчилик

Отам .. умрининг охиригача тўкинчиликни кўрмади, оиламиз қийинчилик ва муҳтожликда яшади. М. Ҳусанхўжаев, Большевик кўрсатган йўлдан бориб. «..кенгчилик бўлсин, болам, танқисликни кўрсатмасин», — деди Рихси буви набирасига. «Ленин учқуни». △ «Балки [Шокир] ўз ёлғизлиги, ..рўзгор етишмовчилигидан сиқилиб, хафагазак бўлгандир?» — деб ўйлади Комил. Ҳ. Назир, Кўктерак ш. □ Дўстлик туфайли ўлкаларимиз чароғон бўлди, элларимиз фаровонликка эришди. «С. Ўзб.». Биз коммунистик мўлчиликнинг мана шу жуда катта косасини ҳозир ўз меҳнатимизнинг маҳсулотлари билан тўлдирди бошладик. «Қ. Ўзб.». Коммунистик мўл-кўлчилик дастурхонини, коммунистик серобчилик олтин қадаҳини тўлдиримиз. «Еш ленинчи». Тег-тег хирмонлар ..маъмурчилик белгисидир. «Қ. Ўзб.» Бир ёқда — ташналик, сўлғинлик, иккинчи ёқда — сероблик, гулгунлик! М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. Юртимиз тинч, ободон, тўйинчилик баҳузур. Қардеш гурунгида биз ҳам соҳибнафасмиз. Ғ. Фулом, Тугасин така.

мўл — кам 2. Қ. Кўп
 мўл — оз. Қ. Кўп
 мўл-кўлчилик — етишмовчилик.
 Қ. Муҳтожлик

мўл-кўлчилик — Муҳтожлик
 мўл-кўлчилик — танқислик.
 Қ. Муҳтожлик

мўлчилик — етишмовчилик.

Қ. Муҳтожлик

мўлчилик — Муҳтожлик

мўлчилик — танқислик. Қ. Муҳтожлик

мўмин — Ҳжар

мўмин — қайсар. Қ. Ҳжар

МЎРТ

Салга синиб кетадиган

Мўрт ёғоч

Дарахтлар, буталар эгилиб-букилади, аммо уларни бир мўрт чўпдек синдириш .. осон эмас эди. С. Анорбоев, Оқсой. Одам кексайиб борган сари суякда тузнинг миқдори ортиб боради ва суяклар мўрт (синувчан) бўлиб қолади. «Одамнинг анатомияси ва физиологияси» дарслиги. □ Тонг бўзармоқда. .. чайир наъматаклар тонг шабадасида сирли шивирлайди. «С. Ҳзб.».

нам — қоқ. Қ. Қуруқ 2

нам — Қуруқ 2

ЧАЙИР

Осовликча синмайдиган

Чайир ёғоч

НАМГАРЧИЛИК

Тез-тез ва мўл ёғин-чочин бўлиши натижасида тупроқда намнинг ортиб кетиши

[Молхонага] .. намгарчиликда қулаб тушган девор билан тўсилган кўчадан ўтилади. С. Анорбоев, Оқсой. □ Яна бир йил қаттиқ қуруқчилик бўлиб, вкинлар куйиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

намламоқ — Қуритмоқ

нари — Бери

нариги — Бериги

НАСИЯ

Савдо қилинган пайтнинг ўзида тўланмайдиган, кейин бериладиган

[Мирзакаримбой:] .. нақд пулга мол чаққон бўлган замонда сиз анча молни насияга состибсиз. Ойбек, Қутлуғ қ.

наслдор — зотсиз. Қ. Зотли

наф — Зарар

наф — зиён. Қ. Зарар

нафрат — Меҳр

нафрат — муҳаббат. Қ. Меҳр

нафратланмоқ — Меҳр қўймоқ

нақд — Насия

ҚУРҒОҚЧИЛИК

Узоқ вақт ёғин-чочин бўлмай, тупроқда намнинг етишмаслиги

НАҚД

Савдо қилинган пайтнинг ўзида тўланадаган, дарҳол бериладиган

неологизм — Архаизм

нимжон — Забардаст

нимжон — тсғни толқон қиладиган.

Қ. Забардаст

нисбий — Абсолют

ноаниқ — Аниқ

ноаҳил — апоқ-чапоқ. Қ. Аҳил

ноаҳил — Аҳил

ноаҳил — иноқ. Қ. Аҳил

ноаҳил — иттифоқ. Қ. Аҳил

НОВЧА

Бўй ўлчами одатдагидан ортиқ

Новча одам

Новча дарахт

Меҳмонлар бир-бирини таништирди. «Еш шоирларимиздан Қувватбек», — деди новча йигит. «Еш режиссёрларимиздан Ғаниев», — деди пакана йигит. А. Қаҳҳор, Қаргина.

нодон — донишманд. Қ. Доно

нодон — Доно

ножўя — жўяли. Қ. Уринли

ножўя — Уринли

ноинсоф — Инсофли

ноиттифоқ — апоқ-чапоқ. Қ. Аҳил

ноиттифоқ — Аҳил

ноиттифоқ — иноқ. Қ. Аҳил

ноиттифоқ — иттифоқ. Қ. Аҳил

ноиттифоқ — ораларидан қил ўт-майдиған. Қ. Аҳил

нокас — очик қўл. Қ. Сахий

нокас — Сахий

нокас — саховатли. Қ. Сахий

нокас — танти. Қ. Сахий

нокас — қўли очик. Қ. Сахий

нокас — ҳотам. Қ. Сахий

нокас — ҳотамтой. Қ. Сахий

нокаста — очик қўл. Қ. Сахий

нокаста — Сахий

НОМУСЛИ

ориятли

орли

Ор-номуси бор, ор-номус учун курашадиған

Номусли || ориятли аёл

Қизим, аканг номусли йигит эди. Номус билан, мардлик билан ўлди. Ойбек, Қутлуғ қ. Ориятли одам ҳеч қачон енгил-елпи, осон иш қилмайди. «Қ. Ўзб.». Орли одам шуда ҳеч имилламас .. «Муштум». □

ноаҳил — ораларидан қил ўтмай-

диған. Қ. Аҳил

нобоп — Боп

ПАКАНА

Бўй ўлчами одатдагидан оз

Пакана одам

Пакана дарахт

нокаста — саховатли. Қ. Сахий

нокаста — танти. Қ. Сахий

нокаста — қўли очик. Қ. Сахий

нокаста — ҳотам. Қ. Сахий

нокаста — ҳотамтой. Қ. Сахий

нолойиқ — Лойиқ

нолойиқ — муносиб. Қ. Лойиқ

номард — Ботир

номард — дов юрак. Қ. Ботир

номард — жасур. Қ. Ботир

номард — мард. Қ. Ботир

номард — юрагида ёли бор. Қ. Ботир

номард — юракли. Қ. Ботир

номард — қўрқмас. Қ. Ботир

номаълум — Маълум

номуносиб — Лойиқ

номуносиб — муносиб. Қ. Лойиқ

Номусли — беномус

НОМУССИЗ

беномус

ориятсиз

орсиз

Ор-номуси йўқ, ор-номус учун курашмайдиған

Беномус || орсиз аёл

[Юсуфжон Тулахонга:] .. биз берамиз деган кишига тегмайман дер эмишсан? Қандай бетинг бўлди, номуссиз! Ҳамза Ҳақимзода, Паранжи сирлари. [Жамила:] Ҳаё беномусда бўлмайди! Ҳаёсизда номус бўлмайди. Ҳамза Ҳақимзода, Бой ила хизматчи. Ориятсиз одамдан қоч. Мақол. Жонон қизлар, кўнгила берманг номардларга, Аҳди ёлғон, орсиз, қуруқ савлатларга. Акмал Пўлат.

Номусли — ориятсиз

Номусли — орсиз

номуссиз — Номусли

номуссиз — ориятли. Қ. Номусли

номуссиз — орли. Қ. Номусли

нонкўрлик — Миннатдорлик

нопок 1 — пок 1. Қ. Ифлос 1

нопок 1 — покиза 1. Қ. Ифлос 1

нопок 1 — тоза. Қ. Ифлос 1

нопок 2 — Пок 2.

нопок 2 — покиза 2. Қ. Пок 2

норози — Мамнун

норози — хурсанд 1. Қ. Мамнун

НОРОЗИЛИК

Бирор фикр-тадбирга қўшиямаслик

Норозилик билдирмоқ

РОЗИЛИК

Бирор фикр-тадбирга қўшилиш

Розилик билдирмоқ

Онанинг дили ўғлининг юзига тепчиб чиққан аламли норозиликни .. дарров сезган эди. С. Анорбоев, Оқсой. □ Унинг [қизини] йўли терс бўлса ҳам, Аъзам розилик билдирди. Шухрат, Жаннат қ.

НОТАНИШ

бегона 2

ёт 2

Илгари кўрмаган, билмаган, учрашмаган

Нотаниш || бегона йигит

Бегона || ёт кишилар

Нотаниш кўча

ТАНИШ

Илгари кўрган, билган, учрашган

Таниш йигит

Таниш киши

Таниш кўча

Нотаниш одамлар орасига келаётганидан хижолат чекибми, унинг юзлари, кенг пешанасини майда тер босган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Адолат кўзини очганда ўзини чоғроқ нотаниш бир уйда кўрди. С. Зуннунова, Гулхан. Бир ерга янги келган бегона одам дарров ҳаммани таний олмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Гулнор бу ёт кишининг валиқбоши эканини билгач, ғазаби шиддатланди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ёрмат Йўлчи билан ёнма-ён юриб, эски таниш кишилар каби ундан-бундан сўзлашиб борди. Ойбек, Қутлуғ қ. Зиёдилла таниш дала йўлидан хаёл суриб борарди. Ҳ. Фулом, Машғал.

Нотинч — осойишта 2

НОТИНЧ

Тинчлик, аҳиллик йўқолган, уриш-жанжал, келишмовчиликлар бўлиб турадиган

Нотинч оила

Нотинч иш

ТИНЧ 1

осойишта 2

Тинчлик, аҳиллик ҳукмрон бўлган, уриш-жанжал, келишмовчиликлар бўлмайдиган

Тинч || осойишта оила

Тинч || осойишта иш

Раҳматилла бирмунча шаҳар маорифи бўлимида, бу ер нотинч бўлгандан кейин музейда ишлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Қўшининг тинч ч. — сен тинч. Мақол. Мана, қишлоқ илгари тинч ва осойишта эди, энди ундай эмас. А. Қаҳҳор, Сароб.

нотоб — саломат. Қ. Қасал

нотоб — соғ. Қ. Қасал

нотоб — соғ лом. Қ. Қасал

нотўғри — Тўғри 3

ношуд — абжир 1. Қ. Лапашанг

ношуд — игна тешигидан ўта] оладиган. Қ. Лапашанг

ношуд — ишбилармон. Қ. Лапашанг

ношуд — улдабуро[н]. Қ. Лапашанг

ношуд — эпчил 1. Қ. Лапашанг

ношуд — юлдузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг

ноўрин — жўяли. Қ. Уринли

ноўрин — Уринли

НОҚУЛАЙ

Бирор иш-ҳаракатни бажаришда қўшимча қийинчиликлар яратадиган]

Учрашув учун ноқулай фурсат

ҚУЛАЙ

Бирор иш-ҳаракатни бажаришда қўшимча енгилликлар яратадиган

Учрашув учун қулай фурсат

Бу тепалик мудофаага қулай...: атрофи йўдим-чуқурлар, ботқоқликлар билан қуришган бўлиб, техниканинг бостириб келиши учун қийин, ҳаво ҳужумига анча ноқулай. И. Раҳим, Чин м.

НОҲАҚ

Талаб-ҳаракати нотўғри, ҳақиқатга зид

ҲАҚ

ҳақли

Талаб-ҳаракати тўғри, ҳақиқатга мос

[Абулвосе:] .. ким ҳақ, ким ноҳақ, тангрининг ўзи билади. Уйғун ва И. Султон, «Алишер Навоий». [Абдушукур Йўлчиға:] Ким ҳақли, ким ноҳақ, ақл мезони кўрсатади. Ойбек, Қутлуғ қ.

Ноҳақ — ҳақли]

ОБОД

ободон

Янги ва яхши бинолар қуриш, ободонлаштириш билан гўзаллашган, одам яшаши учун қулайлашган

Обод қишлоқ

Қишлоғимиз ободон.

Тошкент — республикамизнинг обод ва кўркам шаҳарларидан бири. «Ўзб. х. -қ.» Юртимиз тинч, ободон, тўйинчилик баҳузур, Қардошлар гурунгида биз ҳам соҳибнафасмиз. Ғ. Фулом, Тугасин тақя. □ Аксар уйлар х а Р о б ва кимсасиз эди. Ойбек, Қуёш қ. Батальон ярим кечада х а р о б а бир қишлоққа келиб тўхтади. Ойбек, Қуёш қ. [Отабек] Боқчанинг кунботари билан харобазор иморатлари ёллаб юрди. А. Қодирий, Ўтган к.

Обод — хароба

Обод — харобазор

ободон — хароб. Қ. Обод

ОБРЎЛИ

баобрў

Ҳамма ҳурмат қиладиган, обрў-ҳурмат қозонган

Обрўли || баобрў киши

Салобатли, обрўли йигит бир йигитнинг шунақа изҳорини эшитиб, юраги гурсиллаб ураёттибди-ку. П. Қодиров, Уч и. Ажаб эмас, бахти очилиб, Гулнор ҳам яхши, обрўли жойларга келин бўлса. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Улар [баъзи раҳбарлар] .. амал талашши, машатбозлик билан овора бўлишади. Натшжада субутсиз, обрўсиз раҳбарлар бўлиб қолишади. «С. Ўзб.». Кўп ўтмай Абдурахмон мадраса аҳли орасида ҳам беобрў бўлиб қолди. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

обрўсиз — баобрў. Қ. Обрўли

обрўсиз — обрўли

огоҳ — беҳабар. Қ. Хабардор

огоҳ — хабарсиз. Қ. Хабардор

оддий 1 — Мураккаб 1

оддий 2 — Мураккаб 2

одил — адолатсиз. Қ. Адолатли

одобли — одобсиз. Қ. Адабли

одобсиз — одобли. Қ. Адабли

оз — бисёр. Қ. Кўп

ХАРОБ

хароба

харобазор

Қаровсиз, одам яшаши учун яроқсиз, кўзга хунуд кўринадиган

Хароб || хароба қишлоқ

Қишлоғимиз харобазор.

ободон — хароба. Қ. Обод

ободон — харобазор. Қ. Обод

Обрўли — беобрў

ОБРЎСИЗ

беобрў

Ҳеч ким ҳурмат қилмайдиган, обрў-ҳурматини йўқотган

Обрўсиз || беобрў киши

оз — Кўп

оз — мўл. Қ. Кўп

озаймоқ — кўпаймоқ. Қ. Камаймоқ

озаймоқ — ортмоқ 1. Қ. Камаймоқ

озайтирмақ — кўпайтирмақ. Қ. Камайтирмақ

озайтирмақ — орттирмақ. Қ. Камайтирмақ

озайтирмақ — оширмақ 1. Қ. Камайтирмақ

ОЗМОҚ

ориқламоқ

Танасидаги гўшт-ёғи озаймоқ, этдан тушмоқ, семизлигини йўқотмоқ

.. қўйнинг олдин сўмиргани, кейин озгани .. ҳақида ёзилган ақтлар ҳам бор эди. «Муштум». Бир терининг ичида қўй неча бор озиб, неча марта семиради. Ойбек, Қутлуғ қ. △ .. чўлда ўт оз бўлди, бўлгани ҳам қуриб кетди. Шунинг учун қўйлар ориқлаб кетди. С. Айний, Қуллар.

ОЗОД

эркин 1

хур

Ўз эркига, ҳақ-ҳуқуқига эга, эркин-тиёри ўз қўлида бўлган

Озод || эркин || хур хотин-қизлар

Озод халқим бсига келмас энди сира мусибат ва ғам. Ҳ. Олимжон. Қосимизм — эркин ва снели меҳнатқилларнинг юксак даражада уюшган жамиятидир. «С. Ўзб.». [Қосимжон:] Яшасин уқиган, хур, озо д хотинлар! Ҳамза Ҳакимзода, Тухматчилар жазоси. □ Замоннинг зайли шу бўлса, ўзим чувалчангдек эркин, қўйсиз бир бечора бўлсам, нима қилай ахир, жон қизим. М. Исмоилий Фағғона, т. о.

озод қилмоқ 1 — Босиб олмоқ

озод қилмоқ 2 — қамамоқ. Қ. Бўшатмоқ 1 3

озод қилмоқ 2 — қамоққа олмоқ. Қ. Бўшатмоқ 1 3]

озод қилмоқ 2 — қўлга олмоқ. [Қ. Бўшатмоқ 1 3

ОЛД 1

Қиши ёки нарсанинг юз томони, кўриниб турган томони

Деворнинг олдида турмоқ

СЕМИРМОҚ

Танасидаги гўшт-ёғи кўпаймоқ, эт қўйиб тўлишмоқ

ЭРКСИЗ

Ўз эркидан, ҳақ-ҳуқуқидан маҳрум, эрк-ихтиёри бошқаларнинг қўлида бўлган

Эркин хотин-қизлар

озод қилмоқ 2 — ҳибсга олмоқ. Қ.

Бўшатмоқ 1 3

озчилик — Кўпчилик

озгин — семиз. Қ. Ориқ

Олд 1 — кет 1

Олд 1 — орт

ОРҚА 1

орт

кет 1

Қиши ёки нарсанинг юз томонига, кўриниб турган томонига қарама-қарши бўлган томони

Деворнинг орқасида || ортида турмоқ

Бандиларнинг қўллари орқаларига эмас, олдиларига боғланган эди. С. Айний, Қуллар. Δ Ермат бошини ортга, хотини томонга буриб, ўқрайди. Ойбек, Қутлуғ қ. Қўзибой шийпонга етгунча бир марта ҳам кетига қарамади. Ҳ. Назир, Сўнмас ч.

Олд 2 — кет 2

ОЛД 2

Бирор нарсанинг бўйига кўра бошланиш қисми

Автобуснинг олдида ўтирмақ

ОРҚА 2

кет 2

Бирор нарсанинг бўйига кўра тугалланиш қисми

Автобуснинг орқасида || ортида ўтирмақ

Мастонга араванинг олдида жой беришди. А. Қаҳҳор, Мастон. $\square$ Самандаров қаламнинг орқаси билан столни қоқиб, говурни босди. А. Қаҳҳор. Қўшчинор. Турғуной араванинг кетида, бедалар устида чўнкайиб, сизини ени билан қоғлаб ўтирар ва эркакаларнинг авзойига рази солар эди. А. Қаҳҳор, Мастон.

олдин — баъдаз. Қ. Аввал
олдин — кейин. Қ. Аввал
олдин — сўнгра. Қ. Аввал
олдин[га] — орқа[га] Қ. Ол[га]
олдинги — кейинги. Қ. Аввалги

олис 1 — яқин 1. Қ. Узоқ 2
олис 2 — яқин 2. Қ. Узоқ 3]
олмоқ 1 — қўшмоқ 2. Қ. Айирмоқ 4
олмоқ 2 — Бермоқ 1
олмоқ 3 — Бермоқ 2

ОЛМОҚ 4

сотиб олмоқ

Пул бериб, эвазига бирор нарсани ўзиники қилмоқ

Бозордан қовун олмоқ || сотиб олмоқ

СОТМОҚ

Пул олиб, эвазига ўз нарсасини ўзганики қилмоқ

Бозорда қовун сотмоқ

[Мирзакаримбой Йўлчига:] Ер олган кўкаради, ер сотган қуриydi. Ойбек, Қутлуғ қ.

ОЛМОҚ 5

Нарсани турган жойидан ўз қўлига киритмоқ, тутмоқ

Кассада пул олмоқ

ҚЎЙМОҚ

Қўлдаги нарсани бирор ерга жойлаштирмақ, топширмақ

Кассага пул қўймоқ

Йўлчи кетмонни олиб, ишга жўнади. Ойбек, Қутлуғ қ. $\square$ Челақни шу ерга қўйинг, Гулнор, сўни мен ўзим элтаман. Ойбек, Қутлуғ қ.

ОЛҚАМОҚ

Қимгадир бахт-саодат, саломатлик,
эзгуликлар тиламоқ

*Менинг ҳақимда ҳайнаҳой Абдуваҳоб гапирди-ку... Кампирлар олқаб,
пешанамни ўпди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. □ [Гулнор] Бутун аламзада-
лиги билан уларни [Тантубойвачча ва Салимбойваччани] қарғади
Ойбек, Қутлуғ қ.*

ОЛҚИШ

Қимгадир бахт-саодат, саломатлик,
эзгуликлар тилаб айтиладиган сўз-
лар

Олқиш олган омондир, қарғиш олган ёмондир. Мақол.

ОЛ[ҒА]

олдин[га]

Ҳаракат йўналган, бориш лозим
бўлган томон[га]

*Олга босиш, ҳар ҳолда, орқага қайтишдан хатарли эмас. А. Қаҳ-
ҳор, Мастон. [Гулнор] Орқага қайтиш-қайтмаслик тўғрисида бир
лаҳза ўйлаб, кейин олдинга қараб юрди. Ойбек, Қутлуғ қ.*

ОНГЛИ

Ақл-идрокли, ҳаётни тўғри тушу-
надиган

Онгли киши

Онгли ўқувчи

*Ҳар бир онгли киши бизнинг улғу ҳақиқатимизнинг ташиқотчи си
бўлиши керак. Ойбек, Нур қ. □ Онгсизнинг гердаиб шевқин со-
лиши — саёз дарёнинг шалдираб оқиши. Мақол.*

онгсиз — Онгли

ОПТИМИЗМ

Қелажакка ишонч билан қараш
руҳи, ҳамма нарсдан яхши, ижо-
бий томон топишга интилиш

*Совет кишисида энг биринчи кўзга ташланиб турган хусусият — ундаги
ғолиб оптимизмдир. «Қ. Ўзб.». □ Капитал мамлакатларида
пессимизм, умидсизлик кайфиятлари ҳукм сурмоқда. «Қ. Ўзб.».*

10—2305

ҚАРҒАМОҚ

Қимгадир азоб-уқубат, ўлим, хор-
зорлик тиламоқ

ҚАРҒИШ

Қимгадир азоб-уқубат, ўлим, хор-
зорлик тилаб айтиладиган сўзлар

ОРҚА[ГА]

Ҳаракат бошланган, босиб ўтилган
томон[га]

ОНГСИЗ

Ақл-идроксиз, ҳаётни тўғри тушун-
майдиган

Онгсиз киши

Онгсиз ўқувчи

ПЕССИМИЗМ

Қелажакка ишончсизлик, умидсиз-
лик билан қараш руҳи, ҳамма нар-
сдан ёмон, салбий томон топишга
интилиш

ораларидан қил ўтмайдиган — ноа-
ҳил. Қ. Аҳил
ораларидан қил ўтмайдиган — но-
иттифоқ. Қ. Аҳил
ораларидан қил ўтмайдиган — терс 1.
Қ. Аҳил
ория тли — беномус. Қ. Номусли

ОРИҚ

озғин

Танасидаги гўшт-ёғи нисбатан оз,
эти қочган

Ориқ || озғин қўй

Ориқ || озғин киши

Ориқ отга чанг юқар. Мақол. Қанча чирансак ҳам, гўшт планини 96 процентдан ошира олмадик, озғин мол гўшти тарози босмас экан, «Муштум». □ Артган, тазалаган сари, семиз отларнинг баданлари ярқирайди.. Ойбек, Қутлуғ қ.

ориқламоқ — семирмоқ. Қ. Озмоқ

ОРИҚЛИК

Танадаги гўшт-ёғнинг озайган ҳо-
лати

От ориқликда, қиз етимликда кўзимсиз. Мақол. □ Семизликни қўй кўтаради. Матал.

Орли — беномус. Қ. Номусли
орли — номуссиз. Қ. Номусли
орли — ориятсиз. Қ. Номусли
орли — орсиз. Қ. Номусли
орсиз — Номусли
орсиз — ориятли. Қ. Номусли

ОРТМОҚ II

юкламоқ

Юкни транспорт воситасининг ус-
тига ёки ичига жойламоқ

Машинага пичан ортмоқ || юк-
ламоқ

*Латвия транспортчилари .. юк ортиш ва бўшатишни анча кў-
пайтириши мажбуриятини олдилар.* «Қ. Ўзб.». △ Мирвали кўчларни

ориятли — номуссиз. Қ. Номусли
ориятли — ориятсиз. Қ. Номусли
ориятли — орсиз. Қ. Номусли
ориятсиз — Номусли
ориятсиз — ориятли. Қ. Номусли
ориятсиз — орли. Қ. Номусли

СЕМИЗ

Танасидаги гўшт-ёғи нисбатан кўп,
эт битган

Семиз қўй

Семиз киши

СЕМИЗЛИК

Танадаги гўшт-ёғнинг кўпайган
ҳолати

орсиз — орли. Қ. Номусли
орт — Олд 1
ортиқ — Кам 1
ортмоқ I — Камаймоқ
ортмоқ I — озаймоқ. Қ. Камаймоқ
Ортмоқ II — бўшатмоқ II 3

ТУШИРМОҚ 5

бўшатмоқ II 3

Юкни транспорт воситасининг ус-
тидан ёки ичидан бошқа жойга ол-
моқ

Машинадан пичанни туширмоқ

юк лаб бўлди.] Ганишер ва кексалар хафа бўлишиб, унга тикилиб туришарди. А. Абдунабиев, С. Султонов, Ленин йўриги билан. □ [Йўлчи] Бойнинг .. юзларча той газламаларини тушириб, .. яна аравага миниб жўнар эди. Ойбек, Қутлуғ қ.

орттирмақ — Камайтирмақ

орттирмақ — озайтирмақ. Қ. Камай-тирмақ

орқа 1 — Олд 1

ОРҚАДА ҚОЛМОҚ

Секин ҳаракат қилиб, бошқаларнинг ўзидан ўтиб кетишига имкон бермоқ

Биз, туямиз оқсаб, карвондан орқада қола бошладик. М. Исмаилов, Фарғона т. о. □ Теримчи ёшлар кезар, Бири ўзиб биридан. И. Муслим. Ўзбекистон пахта ҳосили жиҳатидан 1941 йил даражасидан ўзиб кетди. «Ўзбекча-русча луғат»дан. Гоҳ афанди эшакдан, гоҳ элик арқидан ўтиб, уйга етдилар. Афанди л. Ҳалокатнинг сабаби шуки, тажрибасиз шофёр ўз «Волга»си билан олдинги машинадан ўтиб кетмоқчи бўлган. «Ёш ленинчи».

Орқада қолмоқ — ўтиб кетмоқ

Орқада қолмоқ — ўтмоқ

осмон — Ер

осмон — замин. Қ. Ер

осмонга кўтармоқ — ерга урмақ. Қ.

Ёмонламоқ

осмонга кўтармоқ — Ёмонламоқ

ОСОН

енгил 3

Осонлик билан бажариладиган, кўп куч ва меҳнат талаб қилмайдиган

Осон || енгил вазифа

Енгил || осон ши

Ўргатиш осон, ўргатиш қийин. Матал. △ Осон шида лаззат бўлмайди... С. Зуннунова, Гулхан. Вася Тюмин: «Шу ерда қолинг,

орқа 2 — Олд 2

орқа[га] — олдин[га]. Қ. Ол[га]

орқа[га] — Ол[га]

Орқада қолмоқ — ўзиб кетмоқ

ЎЗМОҚ

(ўзиб кетмоқ)

ўтмоқ

(ўтиб кетмоқ)

Тез ҳаракат қилиб, бошқаларни орқада қолдириб кетмоқ

осойишта 1 — Безовта

осойишта 2 — Нотинч

осойишта 3 — шовқин-суронли. Қ.

Сокин

Осон — душвор

Осон — мушкул

Осон — оғир 4

ҚИЙИН

мушкул

оғир 4

душвор

Қийинчилик билан бажариладиган, кўп куч ва меҳнат талаб қиладиган

Қийин || мушкул вазифа

Оғир || душвор ши

Ўзим енгил иш топиб бераман», — деб кўп қистади. *Кўнмадим...*
 А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Октябрь революциясидан илгари сув масаласи
 энг қийин муаммо эди. «Шарқ ю». Сиддиқжон мушкул ишни ба-
 жарган кишидек руҳи енгил тортди. «Еш ленинчи». У [Йўлчи] ҳар хил
 оғир юмушларни қилиб ўрганган бўлса ҳам, тўнка қолмаган эди. Ой-
 бек, Қутлуғ қ. Ганчкорнинг ҳам юмуш душвор, Ганч қотғуқи,
 шошилмаса гар. «Шарқ ю.»

осонлаштирмақ — оғирлаштирмақ 2

ОСОНЛАШТИРМОҚ

енгиллаштирмақ 2

Аввалгига нисбатан осонроқ амал-
 га ошадиган қилмоқ

Бу газ нафас олишни осонлаш-
 тиради || енгиллашти-
 радм.

Машинадан ўринли фойдаланиш бу
 ишларни енгиллаштири-
 ди || осонлаштиради.

Ост—тепа

ОСТ

таг

Қуёи қисм, бирор нарсанинг ости-
 даги жой

Дарахтнинг ости || таги

Миноранинг ости

ҚИЙИНЛАШТИРМОҚ

оғирлаштирмақ 2

Аввалгига нисбатан қийинроқ амал-
 га ошадиган қилмоқ

Бу газ нафас олишни қийинлаш-
 тиради || оғирлашти-
 ради.

Машинадан ўринли фойдаланмаслик
 бу ишларни оғирлашти-
 ради || қийинлашти-
 ради.

УСТ 2

тепа

уч

Уқори қисм, бирор нарсанинг ус-
 тидаги жой

Дарахтнинг усти || тепаси ||
 учи

Миноранинг тепаси || учи

Уй зиғи очила бошлаганда [Отабек] замбилнинг остига кириб олган
 эди. А. Қодирий, Утган к. «Сенга бир хат бор», — бой патнис таги-
 дан хатни чиқарди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Рота адр устига чиқ-
 қанда бир водий кўринди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. Баланд тоғнинг тепа-
 сида эрмайди қор. «Ўзб. х. қ.» Тераклар учида ўйнар қизил нур.
 Ғайратий.

Ост — уч

ОСТКИ

пастки
қуйи

Пастда жойлашган

Бинонинг остки || пастки қавати

Тупроқнинг пастки || қуйи қатлами

Дарахтнинг пастки шохлари

Аждаҳо сувга кириб, қуйи лабини дарёнинг остига ёпиштириб, юқори лабини сувнинг юзига тутлади. С. Айний, Эсдаликлар. Шербек чамадончасини юқориги полкага қўйди-да, ўзи пастки полкага, янги ҳамроҳлари қаршисига ечинмасданоқ ўтира қолди. С. Анорбоев, Оқсой. △ Тешавой остки лабини тишлаб, пича ўйланиб қолди. М. Исмовлий, Фарғона т. о. □ У ўзини жиддий кўрсатиши учун қошларини чимирди, усткни лабини сўра бошлади. А. Қаҳҳор, Икки ёрти — бир бутун.

Остки — юқори 2

Остки — юқориги

ОЧ

Организми овқат талаб қилаётган, овқат ейишни истаётган, очликни ҳис қилаётган

Оч эмасман.

Оч бузоқ

Тўқлар кулади, очлар йиғлайди. Ойбек, Қутлуғ қ. △ Унда-бунда бир эшик учрайди, лекин оч, ориқ дайди итлар кўпроқ санқиб юради. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ҳозир бу қўншиларда ҳам Бобоқул отанинг қўйларидан тўқ, тирсиллаган қўй-қўзилар кунни билан қоринларига йиққан овқатларини бамайлихотир ётиб кави қайтараётгандир. С. Анорбоев, Оқсой.

очиқ 1 — бекик. Қ. Ёпиқ

очиқ 1 — берк. Қ. Ёпиқ

очиқ 1 — Ёпиқ

очиқ 2 — енг ичида. Қ. Ошкор

очиқ 2 — хуфиёна. Қ. Ошкор

очиқ 2 — хуфия 1. Қ. Ошкор

очиқ 2 — яширин 1. Қ. Ошкор

очиқ 2 — яширинча. Қ. Ошкор

очиқчасига — енг ичида. Қ. Ошкор

очиқчасига — хуфиёна. Қ. Ошкор

очиқчасига — хуфия 1. Қ. Ошкор

УСТКИ

юқори 2

юқориги

Тепада жойлашган

Бинонинг устки || юқори қавати

Тупроқнинг юқориги қатлами

Дарахтнинг юқориги шохлари

Дарахтнинг юқориги шохлари

охир — Бош

охирги — Дастлабки

ТЎҚ

Овқат еб тўйган, овқат ейишни истамайдиган, очликни ҳис қилмайдиган

Тўқ эмасман.

Тўқ бузоқ

Тўқлар кулади, очлар йиғлайди. Ойбек, Қутлуғ қ. △ Унда-бунда бир эшик учрайди, лекин оч, ориқ дайди итлар кўпроқ санқиб юради. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Ҳозир бу қўншиларда ҳам Бобоқул отанинг қўйларидан тўқ, тирсиллаган қўй-қўзилар кунни билан қоринларига йиққан овқатларини бамайлихотир ётиб кави қайтараётгандир. С. Анорбоев, Оқсой.

очиқчасига — яширин 1. Қ. Ошкор

очиқчасига — яширинча. Қ. Ошкор

очиқ қўл — зиқна. Қ. Сахий

очиқ қўл — мумсик. Қ. Сахий

очиқ қўл — нокас. Қ. Сахий

очиқ қўл — нокаста. Қ. Сахий

очиқ қўл — тутунини булут кўрмаган. Қ. Сахий

очиқ қўл — хасис. Қ. Сахий

очиқ қўл — хасис. Қ. Сахий

очиқ қўл — қурумсоқ. Қ. Сахий

ОЧЛИК

Овқат ейишга эҳтиёж сезиш, овқат талаб бўлиш

Бир очликнинг бир тўқлиги бор. Мақол. Δ *Очликни ёстиқ кўтаради.* Матал. $\square$ *Тўқликдан — шўхлик.* Матал.

очмоқ 1 — Бекитмоқ 1

очмоқ 1 — беркитмоқ 1. Қ. Бекитмоқ 1

очмоқ 1 — ёпмоқ 1. Қ. Бекитмоқ 1

очмоқ 2 — Бекитмоқ 2

ТЎҚЛИК

Овқат еб тўйганлик, овқат талаб бўлмаслик

очмоқ 2 — беркитмоқ 2. Қ. Бекитмоқ 2

очмоқ 2 — ёпмоқ 2. Қ. Бекитмоқ 2

очмоқ 3 — Ёпмоқ 3

ОЧМОҚ 4

Қовоқларни бир-биридан узоқлаштириб, кўзни кўринадиган ҳолатга келтирмоқ

Кўзни очмоқ

Кўзимни очсам, игна йўқотсанг — топгудай оппоқ ойдим. «Тошкент ҳақиқати». $\square$ *Мирзакаримбой кўзини юмиб тинглагандан сўнг, анча вақт жим қолди.* О'ббек, Қутлуғ қ.

очмоқ 5 — ёпмоқ 4. Қ. Фош қилмоқ

очмоқ 5 — бекитмоқ 3. Қ. Фош қилмоқ

ЮММОҚ

Қовоқларни бир-бирига бирлаштириб, кўзни кўринмайдиган ҳолатга келтирмоқ

Кўзни юммоқ

очмоқ 5 — беркитмоқ 3. Қ. Фош қилмоқ

очмоқ 5 — яширмоқ 2. Қ. Фош қилмоқ

ОЧҚАМОҚ

Оч эканини, овқат ейиш талабини ҳис қилмоқ

ТЎЙМОҚ

Тўқ эканини ҳис қилмоқ, овқат ейиш талабини қондирмоқ

Муқимий ниҳоятда очқаган ва ҳориган ҳолда уйга қайтди. С. Абдулла, Муқимий. $\square$ *Сизнинг ўз болаларингиз ўқирдилар, ўйнардилар, кулардилар, тўйгунларича еб-ичардилар.* П. Турсун, Ҳқитувчи. *Тўйга борсанг, тўйиб бор.* Мақол.

оширмоқ 1 — Камайтирмоқ

оширмоқ 1 — озайтирмоқ. Қ. Камайтирмоқ

оширмоқ 2 — туширмоқ 3. Қ. Кўтармоқ 3

оширмоқ 3 — пасайтирмоқ. Қ. Кўтармоқ 4

оширмоқ 3 — туширмоқ 4. Қ. Кўтармоқ 4

Ошкор — енг ичида

Ошкор — хуфиёна

Ошкор — хуфия 1

ОШҚОР

очиқ 2

очиқчасига

Ҳеч кимдан яширмаган, сир тутмаган ҳолда

Ошкор || *очиқ учрашмоқ*

Очиқчасига ҳаракат қилмоқ

Ошкор тўй қилмоқ

Бу гал эл-юрт олдида ошкор, тортинмай узоқ ўпишдилар. Шухрат, Шинелли й. [Душманлар] Очиқ ҳаракат қилишга эса халқдан қўрқадилар. П. Турсун, Ғқитувчи. Газетани ўқийсиз, ҳамма гални очиқчасига гаплашамиз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ Бу ер яширин ўлдирилдиган бандилар кўшхонаси эди. С. Айний, Қуллар. [Шарофат хола] ўғлининг ундан яширинча ича бошлаганини пайқагач, сўнги илинжини ҳам йўқотгандек бўлди. А. Мухтор, Чинор. Раҳматилла бу ерда бирмунча вақт хуфия савдогарчилик қилиб юрганидан кейин шаҳар маориф бўлимига инспектор бўлиб кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Абдурахмон бузуқ савдогарваччаларга аралашиб, амакидан хуфиёна айш-ширатга берилди. А. Қодирий, Меҳробдан ч. У, аввало, Ғуломжонни енг ичида тергов қилиб, енг ичида жазо бериш-у, шу билан ундан ўч олиш .. ниятида эди. М. Исмовлий, Фарғона т. о.

Ошкор — яширинча

Ошкора — махфий

ОШҚОРА

Ҳеч кимдан яширилмайдиган, ҳаммага кўриниб-билиниб турадиган

Ошкора суҳбат

Яширин дўстан ошкора душман яши. !Мақол. Хуфия гандан ошкора шапалқ яши. Мақол. △ Лекин мақола Элмурод қўйган яширин имзо билан эмас, балки «Асқаров» деган бошқа бир имзо билан босилган эди. П. Турсун, Ғқитувчи. Меҳмонхонада учта қора соя мукка

ЯШИРИН 1

яширинча

хуфия 1

хуфиёна

енг ичида

Бошқалардан яширган, сир тутган ҳолда

Яширин || *яширинча учрашмоқ*

Хуфия || *хуфиёна ҳаракат қилмоқ*

Енг ичида тўй қилмоқ

Ошкора — пинҳон

Ошкора — хуфия 2

ЯШИРИН 2

махфий

пинҳон

хуфия 2

Бошқалардан сир тутилмайдиган, бошқаларга кўриниб-билиниб турмайдиган

Яширин || *махфий* || *хуфия суҳбат*

Оқ 2

тушиб, .. ма х ф и й режа туза бсиладилар. Ж. Шарипов, Хоразм. Шундай бўлса ҳам ўзининг пинҳон севгисини фош қилишга ботинмади. Шухрат, Шинелли й. «Назар, акаси, чойни бўлса ичиб бўлдинг, энди ҳовлига чиқиб тур! Жиндек хуф и я гапимиз бор». С. Аҳмад, Хукм.

ошкор қилмоқ — бекитмоқ 3. Қ.

Фош қилмоқ

ошкор қилмоқ — беркитмоқ 3. Қ.

Фош қилмоқ

ошкор қилмоқ — ёпмоқ 4. Қ. Фош

қилмоқ

ошкор қилмоқ — яширмоқ 2. Қ. Фош қилмоқ

оқ 1 — Айбдор

оқ 1 — айбли. Қ. Айбдор

оқ 1 — қора 1. Қ. Айбдор

ОҚ 2

Қор, бўр ёки сут рангидаги

Оқ қоғоз

Оқ булут

Оқ ит, қора ит — бари бир ит. Мақол.

ҚОРА 2

Қурум ёки кўмир рангидаги

Қора қоғоз

Қора қалам

ОҚ 3

Подшо тарафдори, революцияга қарши, контрреволюцион

Оқ гвардиячилар

ҚИЗИЛ

Подшога қарши, революция тарафдори, революцион

Қизил гвардиячилар

Раззоқ Қизил Армияга кўнгилли бўлиб ёзилиб, оқларга қарши курашаман деб қолибди. Ҳ. Ғулом, Машъал. □ Бўронбек билан Комил Чирчиқдан ўтаётганда қизиллар тўсиғига учрашибди. Ҳ. Ғулом, Машъал. оқармоқ — қораймоқ. Қ. Ёришмоқ оқармоқ — қоронгилашмоқ. Қ. Ёришмоқ Оқибатли — беоқибат

ОҚИБАТЛИ

Яхшиликка яхшилик қайтарадиган

Оқибатли ўртоқ

ОҚИБАТСИЗ

беоқибат

Яхшиликка яхшилик қайтармайдиган

Оқибатсиз ўртоқ

Ота-онамизнинг суюкли ва оқибатли фарзандлари бўлмоғимиз керак. «С. Ўзб.». □ Лекин мурувватсиз, оқибатсиз раислар, директорлар ҳам йўқ эмас. «С. Ўзб.». «Эркалар хотинларга нисбатан анча беоқибат бўлади», — деди Сунбулхон ая Умидга. Мирмуҳсин, Умид.

оқибатсиз — Оқибатли
оқил — ақлсиз. Қ. Ақлли
оқил — аҳмоқ. Қ. Ақлли
оқил — беақл. Қ. Ақлли
оқил — тентак. Қ. Ақлли

ОҚЛАМОҚ 1

Айби, гуноҳи йўқ деб топмоқ
Суд айбланувчини оқлаб ҳукм
чиқарди.

[Абдусамадқори:] .. бў билан мен Зокир ота билан Рўзиматни қоралаб, ўзимни оқламоқчи эмасман. А. Қаҳқор, Қўшчинор.

ОҚЛАМОҚ 2

Ўринли, асосли деб топмоқ
Қизига бўлган ғазабини юраги оқласа, ақли қоралайди. Ш. Рашидов, Вўрондан к.

ОҚЛОВЧИ

Айбланувчини ҳимоя қилувчи юрист, адвокат
[Орипов Хўжаевга:] Дуруст, дуруст .. Аслида-ку қораловчи боп киши-сиз-у, оқловчи бўлиб бекорга
Тарих тилга кирди.

оқшом — тонг. Қ. Кеч 1
оқшом — эрта 1: Қ. Кеч 1
оқшом — эрта билан. Қ. Кеч 1
оқшом — эрталаб. Қ. Кеч 1
оғзаки — Ёзма
оғзидаги ошини олдирадиган — абжир 1. Қ. Лапашанг
оғзидаги ошини олдирадиган — игна тешигидан ўта оладиган. Қ. Лапашанг
оғзидаги ошини олдирадиган — ишбилармон. Қ. Лапашанг
оғзидаги ошини олдирадиган — удабуру[н]. Қ. Лапашанг
оғзидаги ошини олдирадиган — эпчил 1. Қ. Лапашанг
оғзидаги ошини олдирадиган — юл-

оқилона — Аҳмоқона
оқ кўнгил — Ичи қора
оқ кўнгил — кўнгли қора. Қ. Ичи қора

ҚОРАЛАМОҚ 1

Айби, гуноҳи бор деб топмоқ
Суд айбланувчини қоралаб ҳукм
чиқарди.

ҚОРАЛАМОҚ 2

Ноўрин, асоссиз деб топмоқ

ҚОРАЛОВЧИ

Айбланувчининг айбини исботлаб берувчи юрист, прокурор
.. Аслида-ку қораловчи боп киши умрингиз ўтати-да! Н. Сафаров, дузни бенарвон урадиган. Қ. Лапашанг
оғзинг қани деса, қулоғини кўртадиган — ер тагида илон қимирласа, биладиган. Қ. Анқов
оғзинг қани деса, қулоғини кўртадиган — зийрак 1. Қ. Анқов
оғзинг қани деса, қулоғини кўртадиган — сезгир. Қ. Анқов
оғзинг қани деса, қулоғини кўртадиган — туйғун. Қ. Анқов
оғзинг қани деса, қулоғини кўртадиган — ҳушёр 1. Қ. Анқов
оғзи қулоғида — Хафа 2
оғзи қулоғида — қайғули. Қ. Хафа 2
оғзи қулоғида — қовоғидан қор ёғди. Қ. Хафа 2

оғзи қулоғида — ғамгин. Қ. Хафа 2
 оғзи қулоғида — ғамли. Қ. Хафа 2
 оғзи қулоғида — ғуссали. Қ. Хафа 2
 оғир 1 — енгил табиат. Қ. Босиқ
 оғир 1 — енгилтак. Қ. Босиқ
 оғир 2 — Енгил 1
 оғир 3 — Енгил 2
 оғир 4 — енгил 3. Қ. Осон
 оғир 4 — Осон
 оғирлаштирмақ 1 — Енгиллаштир-
 моқ 1
 оғирлаштирмақ 2 — енгиллаштир-
 моқ 2. Қ. Осонлаштирмақ
 оғирлаштирмақ 2 — Осонлаштирмақ
 оқиста — жадал. Қ. Секин 1
 оқиста — илдам 1. Қ. Секин 1
 оқиста — тез. Қ. Секин 1

ПАСТ 3

Нисбатан қуйи ўрнашган жой, ер
 томон

*Тогдан кумуш томчилар Пастга гилдираб қолди. Уйғун. □ Ой уфқ-
дан салгина юқорида булутлар орасидан хира нур сочмоқда. А. Қаҳ-
ҳор, Қўшчинор.*

ПАСТ 4

Одатдагидан ёмон, қониқарли да-
ражада бўлмаган

Паст баҳо

Паст сифатли газлама

*Паст баҳо асло олма, Пок юзингга доғ солма. Қ. Муҳаммадий. □ Мен
бутун куч ва ғайратимни сарф этиб, терим охирига қадар яна ўн тон-
на юқори сорт пахта териб бераман. «Қ. Ўзб.».*

пастки — устки. Қ. Остки

пастки — юқори 2. Қ. Остки

ПАСТЛИК

Ернинг умумий сатҳидан паст бўл-
ган жой

Пастликка тушмоқ

пакана — Новча
парокандалик — Бирлик
парокандалик — иттифоқлик. Қ.

Бирлик

пасаймоқ — зўраймоқ. Қ. Кучай-
моқ

пасаймоқ — Кучаймоқ

пасаймоқ — кўтарилмоқ 1. Қ. Ку-
чаймоқ

пасайтирмақ — Кўтармоқ 4

пасайтирмақ — оширмақ 3. Қ. Кў-
тармоқ 4

пассив — Актив

пассив — фаол. Қ. Актив

паст 1 — Баланд 1

паст 2 — Баланд 2

паст 2 — юқори 1. Қ. Баланд 2

ЮҚОРИ 3

Нисбатан баланд ўрнашган жой,
осмон томон

ЮҚОРИ 4

Одатдагидан устун, аъло даражага
яқин

Юқори баҳо

Юқори сифатли газлама

пастки — юқориги. Қ. Остки

Пастлик — баландлик

ТЕПАЛИК

баландлик

Ернинг умумий сатҳидан юқори
бўлган жой

*Тепаликка || баландликка
кўтарилмоқ*

Икки томондан стилаётган ўқлар тонг қоронғилигида тепаликда ва пастликда қозондаги бодроқдек сачрай бошлади. И. Раҳим, Чин м. △ Назирали билан кампир баландликка кўтарилишди. Ойдин, Мардлик — мангулик.

перигей — Апогей
перигелий — Афелий
пессимизм — Оптимизм
пешқадам — қолоқ. Қ. Илғор
пинҳон — Ошкора

писмиқ — Дали-гули
пишиқ 1 — Жонсиз 2
пишиқ 2 — чидамсиз 2. Қ. Чидам-
ли 2
пишт! — Ма-пиш-пиш!

ПОЙГАК

Хонанинг эшикка, кираверишга яқин қисми; мезбон, унинг яқинлари ва ёшлар ўтирадиган жой

Даверанинг тўрида ўтириб келган Комилжон эдик, энди пойгакка тушиб қолдикми? С. Аҳмад, Қадрдон д. [Эралихон укасига:] Уй эгаси тўр кўрсатса, Пойгакда қолгучи бўлма. «Эрали ва Шерали». △ Отабек уларга юқоридан жўй кўрсатар экан, ёқимли бир вазиятда: «Тинчсизланмадингизми? Билгакс, қувонтирдингизлар», — деди. А. Қодирий, Ўтган к.

Пойгак — юқори 5
пок 1 — ирkit. Қ. Ифлос 1
пок 1 — иқирт. Қ. Ифлос 1
пок 1 — Ифлос 1

ТЎР

юқори 5

Хонанинг эшикка, кираверишга қарама-қарши қисми; иззат-икромли меҳмон ўтқазиладиган жой

пок 1 — кир. Қ. Ифлос 1
пок 1 — вопок 1. Қ. Ифлос 1
Пок 2 — ифлос 2

ПОК 2

покиза 2

Ахлоқий жиҳатдан бузилмаган, ёмон, ярамас ишлар билан шуғулланмайдиган

НОПОК 2

ифлос 2

Ахлоқий жиҳатдан бузилган, ёмон, ярамас ишлар билан шуғулланадиган

Узоқ сургун йилларида пок Раҳиманинг бошидан нималағ кечди — изоҳлашга ҳожат йўқ! «Қ. Ўзб.». У [Сукрест домла] чўзилиб ётиб, икки кун оқат емади — ҳаммадан ҳам [Қиёмовнинг] йша покиза аёл Ҳабибахонни «суюқ аёл» деб иғво ёзганига ҳеч чидамди. Мирмуҳсин, Умид. □ [Алексей] .. қишлоқ совети раисининг нопок одам экани тўғрисида ёзди. П. Турсун, Ўқитувчи. Гуландом бундай турмушга нафрат қилар, бу ифлос доирадан, фаҳш уясидан қутулишни истар, .. тириклик тошни ўз қўли билан айлантиришни орзу этарди. Ойбек, Қутлуғ қ.

Прогрессив

покиза 1 — иржит. Қ. Ифлос 1
 покиза 1 — исқирт. Қ. Ифлос 1
 покиза 1 — Ифлос 1
 покиза 1 — кир 1. Қ. Ифлос 1

ПРОГРЕССИВ

Олдинги товуш таъсирида кейинги товушда юз берадиган

Прогрессив ассимиляция

.. олдинги товуш ўзидан кейинги товушни ўзига ўхшатиб олса, прогрессив ассимиляция бўлади. «Ўзбек тили» дарслиги. □ .. кейинги товуш ўзидан олдинги товушни ўзига ўхшатиб олса, регрессив ассимиляция бўлади. «Ўзбек тили» дарслиги.

пролог — хотима. Қ. Қириш
 пролог — эпилог. Қ. Қириш
 пухта — чидамсиз 2. Қ. Чидамли 2
 рад этмоқ — рози бўлмоқ. Қ. Рад қилмоқ 2

РАД ҚИЛМОҚ 1

инкор қилмоқ
 (инкор этмоқ)

Бирор фикрни нотўғри деб топмоқ, унга қўшилмаслик, бирор воқеа-ҳодиса юз берганини эътироф қилмаслик

Ернинг юмалоқлигини рад қилмоқ || инкор қилмоқ
Зиёфат (базм) бўлганини рад қилмоқ || инкор этмоқ

покиза 1 — нопок 1. Қ. Ифлос 1
 покиза 2 — ифлос 2. Қ. Пок 2
 покиза 2 — нопок 2. Қ. Пок 2
 полисемия — Моносемия

РЕГРЕССИВ

Кейинги товуш таъсирида олдинги товушда юз берадиган

Регрессив ассимиляция

рад этмоқ — қабул этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 2
 рад этмоқ — қабул қилмоқ 2. Қ. Рад қилмоқ 2

ТАСДИҚЛАМОҚ

тасдиқ қилмоқ
 (тасдиқ этмоқ)

Бирор фикрни тўғри деб топмоқ, унга қўшилмоқ, бирор воқеа-ҳодиса юз берганини эътироф қилмоқ

Ернинг юмалоқлигини тасдиқламоқ || тасдиқ қилмоқ
Зиёфат (базм) бўлганини тасдиқ қилмоқ || тасдиқламоқ

Ҳар бир гапда рад этиб бўлмайдиган мантиқ бор. С. Анорбоев, Оқсой. Келингииз мenden яхшилик кўрмас демаганми эдим? .. [Энди] сиз буни инкор қиласизми? А. Қодирий, Ўтган к. □ «Мен ҳам шуни ўйлаб турган эдим», — Ботирали унинг сўзларини тасдиқлади. Ҳ. Ғулом, Машғал. Абдушукур .. Ҳакимбойваччага илжайиб қараб, унинг сўзини бош қимирлатиши билан тасдиқ қилди. Ойбек, Қутлуғ қ.

Рад қилмоқ 1 — тасдиқ этмоқ
 Рад қилмоқ 1 — тасдиқ қилмоқ

Рад қилмоқ 2 — рози бўлмоқ
 Рад қилмоқ 2 — қабул этмоқ

РАД ҚИЛМОҚ 2

(рад этмоқ)

Бирор таклиф ёки илтимосга рози эмаслигини билдирмоқ, йўқ демоқ
Учрашув ҳақидаги илтимосни рад қилмоқ (рад этмоқ)

Унинг илтимосини рад этиш учун жиддий асос йўқ-ку. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ Шу шартни Отабек исмидан Зиё шоҳичи қабул этиб, қутидорни .. табрикларди. А. Қодирий, Ўтган к. Нисобуви .. уста Абдурахмон киши қўйганда дарров рози бўла қолди. А. Қаҳҳор-Бошсиз киши.

раҳмат — Лаънат
 раҳмдил — бағри тош. Қ. Шафқатли
 раҳмдил — бераҳм. Қ. Шафқатли
 раҳмдил — раҳмсиз. Қ. Шафқатли
 раҳмдил — тош бағир. Қ. Шафқатли
 раҳмдил — тош юрак. Қ. Шафқатли

РЕАЛ

Мавжуд экани аниқ

Реал воқелик

Қўргилиқдан, ташвишдан, тақдирдан воз кечиб, халқ реал нарсаларга аҳамият берадиган бўлди. Ойбек, Нур қ. □ Ҳозир экинни ямаган кенг жағлари Қудратга худди хаёлий аждаҳонинг беўшиов оғзидай хунук тўйилиб кетди. Ҳ. Назир, Сўнмас ч.

революцион — аксилинқилобий. Қ.
 Контрреволюцион
 революцион — Контрреволюцион
 регрессив — Прогрессив
 рози бўлмоқ — рад этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 2
 рози бўлмоқ — Рад қилмоқ 2
 розилик — Норозилик
 рост — Ёлғон

ҚАБУЛ ҚИЛМОҚ 2

(қабул этмоқ)

рози бўлмоқ

Бирор таклиф ёки илтимосга рози эканлигини билдирмоқ, хўп демоқ
Учрашув ҳақидаги таклифни қабул қилмоқ || таклифга рози бўлмоқ

раҳмдил — шафқатсиз. Қ. Шафқатли
 раҳмсиз — кўнгилчан. Қ. Шафқатли
 раҳмсиз — кўнгли бўш. Қ. Шафқатли
 раҳмсиз — раҳмдил. Қ. Шафқатли
 раҳмсиз — Шафқатли

ХАЁЛИЙ

Мавжуд экани ноаниқ, фақат бор деб фараз қилинадиган

Хаёлий нарса

ростгўй — Ёлғончи
 роҳат — Азоб
 роҳат — азоб-уқубат. Қ. Азоб
 роҳат — заҳмат. Қ. Азоб
 роҳат-фароғат — Азоб
 роҳат-фароғат — азоб-уқубат. Қ. Азоб
 роҳат-фароғат — заҳмат. Қ. Азоб
 Рухсат бермоқ — ман қилмоқ

РУХСАТ БЕРМОҚ

рухсат этмоқ
ижозат бермоқ

Бирор иш-ҳаракатни қилиш мумкин эканини билдирмоқ

ТАҚИҚЛАМОҚ

тақиқ қилмоқ
ман қилмоқ

Бирор иш-ҳаракатни қилиш мумкин эмаслигини қатъий билдирмоқ

[*Отабекка*] *Ўзбек ойим тарафидан кириш учун рухсат берилган эди. А. Қодирий, Ўтган к. Майор рухсат этди, баъзи кенгашлар бериб, маслаҳатлар бериб, хасталардек кўзларини юмди. Ойбек, Қуёш қ. Бирпасдан кейин казармага киргали ижозат берди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. □ Дездема ишлаб юганимда шаҳар четига чиқиб, яширин байрам ўтказдик. Чунки очиқ байрам қилиш тақиқланган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Рилеев бешқаларнинг шеърларига ёзилган ва тақиқ қилинган ашулаларни айтар эди. «В. И. Ленин ҳ. х.». [Корвиченко:] Казак ва юнкерларга менинг буйруғимни эълон қилинг, чекишни ман қилман. Н. Сафаров, Шарқ тонги.*

Рухсат бермоқ — тақиқ қилмоқ
рухсат этмоқ — ман қилмоқ. Қ.
Рухсат бермоқ
рухсат этмоқ — тақиқламоқ. Қ.
Рухсат бермоқ

рухсат этмоқ — тақиқ қилмоқ. Қ.
Рухсат бермоқ
руҳий — Жисмоний 3
Сабрли — бардошсиз 1
Сабрли — бетоқат

САБРЛИ

бардошли 1
тоқатли

Бирор нарса юзага келгунча, муҳайё бўлгунча кута оладиган, бирмунча вақт кутишга чидайдиган

*Сабрли || бардошли сдам
Бардошли || тоқатли бола*

САБРСИЗ

бардошсиз 1
бетоқат
тоқатсиз

Бирор нарса юзага келгунча, муҳайё бўлгунча кута олмайдиган, бирмунча вақт кутишга чидамай-диган

*Сабрсиз || бардошсиз одам
Тоқатсиз || бетоқат бола*

Тоқатлига тоғлар эгар бсшини, Тоқатсизнинг бировлар ер ошини. Мақол. △ Аввало, йигит киши сабрли, тоқатли бўлади; иккинчидан, мард бўлади. Р. Раҳмон, Мехр — кўзда. Кампир ўзича: «Барака топкур, жуда бардошли бола-да, ўзини қувноқликка солаяпти», — деб ўйлади. Ойдин, Мардлик — мангулик. □ Сабр қилсанг, ғурадан ҳалво битар, Сабрсизлар ўз оғидан кетар. Мақол.

Сабрли — тоқатсиз
сабрсиз — бардошли 1. Қ. Сабрли

сабрсиз — Сабрли
сабрсиз — тоқатли. Қ. Сабрли

САВЛАТЛИ

басавлат
серсавлат

Улуғвор кўринишга эга бўлган, кўриниши диққатни ўзига жалб этадиган, кўзга ташланиб турадиган

Савлатли || серсавлат киши
Басавлат бино

Йўлчи расталарни айланди .. Бойлар катта-кичик, серсавлат ёки савлатсиз дўкон ва магазинларда гердайиб ўтирадилар. Озбек, Қутлуғ қ. Δ У шундай обрўли, шундай савлатли бир йигитни ўзига жазман сифатида тасаввур этса, қитиғи келаётгандай бўлар ва нуқул «қизиқ» деган сўз кўнглидан ўтарди. П. Қодиров, Уч и. Салоҳиддин Исомиддинов — тўладан келган, басавлат, элик ёшлардаги киши. «С. Ўзб.».

савлатсиз — бесавлат. Қ. Савлатли
савлатсиз — Савлатли

САВОДЛИ

Ўқиш-ёзишни биладиган

«Мана, икки саводсиз...» — «Маҳалламда саккиз яшардан қирқ беш яшаргача ҳаммаси саводли деган эдингиз-ку!» А. Қаҳҳор, Мирзо.

саводсиз — Саводли
савол — Жавоб

САДОҚАТЛИ

содиқ

Чин кўнглидан берилган, фикр-ғояларини доим астойдил қўллаб-қувватлайдиган

Садоқатли || содиқ дўст

У [пропагандист] партиянинг ишончи ва садоқатли ёрдамчиси. «С. Ўзб.». «Клара Цеткин — отамиз Владимир Ильич Лениннинг содиқ, гамхўр кўмакчиси», — деди у [Жўраҳон], сўзини яқунлаб. А. Мухтор, Опасинг. □ Дастлаб қараганда бу асарда [Шекспирнинг «Қирол Лир» тра-

САВЛАТСИЗ

Улуғвор кўринишга эга бўлмаган, кўриниши диққатни ўзига жалб этмайдиган, кўзга ташланиб турмайдиган

Савлатсиз киши
Савлатсиз бино

савлатсиз — серсавлат. Қ. Савлатли
савоб — Гуноҳ

САВОДСИЗ

Ўқиш-ёзишни билмайдиган

савол бермоқ — Жавоб бермоқ
савол бермоқ — жавоб қайтармоқ.
Қ. Жавоб бермоқ

САДОҚАТСИЗ

Чин кўнглидан берилмаган, фикр-ғояларини доим астойдил қўллаб-қувватлайвермайдиган

Садоқатсиз улфат

гедиясида] *эгё тор оилавий — ота билан садоқатсиз фарзандлар ўртасидаги — муносабатлар .. ҳикоя қилингандек тўйилди.* «С. Ўзб.».

садоқатсиз — Садоқатли

садоқатсиз — содиқ. Қ. Садоқатли

САЁЗ 1

Одатдагига нисбатан минимал чуқурликка эга

Саёз жўяк олмақ

ЧУҚУР 1

Одатдагига нисбатан максимал чуқурликка эга

Чуқур жўяк олмақ

«Кўп ҳовлиқши явамайди, афандим, — бойвачча суқилди сўзга, — саяё дарё шовқин билан, чуқур дарё сокин оқади деган гап бор». Ойбек, Нур қ.

САЁЗ 2

Юзаки экани аниқ сезилиб турган

ЧУҚУР 2

Юзаки эмаслиги аниқ сезилиб турган

[Аббушукур] *Шоирлик истеъдодидан тамом маҳрум бўлишига қарамай, . . «миллатни уйғотиши» учун вазни бузуқ, фикри саёз, рангсиз назмлар ёзди.* Ойбек, Қутлур қ. □ *Ҳа, бу меҳнаткашларга ғамхўрлик, чуқур одампарварликдан келиб чиқади.* П. Турсун, Уқитувчи.

салбий 1 — Ижобий 1

салбий 2 — Ижобий 2

саломат — бетоб. Қ. Қасал

саломат — Касал

саломат — нотоб. Қ. Қасал.

саломат — хаста. Қ. Қасал

салом бермоқ — Алик олмақ

самарали — бeбарака. Қ. Серунум

самарали — самарасиз. Қ. Серунум

самарали — унумсиз. Қ. Серунум

самарасиз — баракали. Қ. Серунум

самарасиз — самарали. Қ. Серунум

самарасиз — Серунум

самарасиз — унумли. Қ. Серунум

само — Ер

само — замин. Қ. Ер

заодатли — бахти қора. Қ. Бахтли

саодатли — бахтсиз. Қ. Бахтли

саодатли — бебахт. Қ. Бахтли

саодатли — толесиз. Қ. Бахтли

сарфламоқ — жамғармоқ Қ. Йиғмоқ 1

сарфламоқ — Йиғмоқ 1

сарфламоқ — тўпламоқ 1. Қ. Йиғмоқ 1

сарф қилмоқ — жамғармоқ. Қ. Йиғмоқ 1

сарф қилмоқ — Йиғмоқ 1

сарф қилмоқ — тўпламоқ 1. Қ. Йиғмоқ 1

сассиқ — муаттар. Қ. Бадбўй

сассиқ — хушбўй. Қ. Бадбўй

Сахий — зиқна

Сахий — мумсиқ

Сахий — нокас

Сахий — нокаста

Сахий — тутунини булут кўрмаган

САХИЙ

саховатли
 хотам
 хотамтой
 танти
 қўли очик
 (очик қўл)

Кишилардан ҳеч нарсасини аямай-
 диган, бор нарсасини бошқалар
 билан баҳам кўрайдиган

[Карвон Зулунбелка:] Дадангиз зикналарнинг султоки бўлса ҳам,
 бек, сиз хотамларнинг ҳоқони бўлинг. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.
 △ Сахий билан бахил бир қудуқдан сув ичмас. Мақол. Вақт-бевақт
 бировникига бир меҳмон келса, отини ушлаб, .. кўнглини хушлаб жўнат-
 са, бул одам — сахий. «Алпомиш». Феъли кенг, саховатли, меҳ-
 мондўст ўзбекларнинг донғи ҳамма ёққа кетган. Мирмуҳсин, Умид.
 [Мухторхон] ўзини хотамтой кўрсатиб, сохта обрў орттирди.
 «Қ. Ўзб.». У [Махсум] Миробиднинг топиши-тутишини, .. тантили-
 гини сғиз кўпиртириб мақтарди. В. Ғафуров, Вафодор. Башарти уй
 бекаси, содда, қўли очик хотин Асалбиби, паловдан бошқа бирон
 енгилроқ овқатга уринмоқчи эканини сезса, .. Ойбек, Олтин в. ш. Отам
 камтар, тўғри сўз, очикқўл одам эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □
 Кўзи юмиларкан, Қамбаб ҳозиргина тасвир этган хасис бойни туши-
 да жуда мудҳиш тасаввур этди. Ойбек, Қутлуғ қ. [Сотволди Турғун-
 бойга:] Сенинг отанг шундай қурумсоқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи.
 Нокасдан қарз бўлма, ҳам йўлда қистайди, ҳам гўрда. Мақол. Бўл-
 ма қаттиқ, ҳеч нокаста, Топганингни келтир аста. «Муштум».
 Эшонлар нечоғлик .. мумсик бўлсалар, бу киши .. шунчалик сермаи-
 шатдирлар. «Муштум». [Сотволди Турғунбойга:] Ҳа, тутунини бу-
 лут кўрмаган, нокас. П. Турсун, Ўқитувчи.

Сахий — қурумсоқ
 саховатли — зикна. Қ. Сахий
 саховатли — мумсик. Қ. Сахий
 саховатли — нокас. Қ. Сахий.
 саховатли — нокаста. Қ. Сахий
 саховатли — тутунини булут кўр-
 маган. Қ. Сахий
 саховатли — хасис. Қ. Сахий
 саховатли — қурумсоқ. Қ. Сахий
 севинмоқ — куйинмоқ. Қ. Хафа
 бўлмоқ

ХАСИС

қурумсоқ
 нокас
 нокаста
 зикна
 мумсик
 тутунини булут кўрмаган

Кишиларга ҳеч нарсасини бермай-
 диган, энг арзимайдиган нарсасини
 ҳам қизганадиган

севинмоқ — Хафа бўлмоқ
 севинмоқ — хафаланмоқ. Қ. Хафа
 бўлмоқ
 севинч — андуҳ. Қ. Шодлик
 севинч — хафагарчилик. Қ. Шодлик
 севинч — хафалик. Қ. Шодлик
 севинч — хафачилик. Қ. Шодлик
 севинч — қайғу. Қ. Шодлик
 севинч — ғам. Қ. Шодлик
 севмоқ — Ёмон кўрмоқ
 сезгир — Анқов

Секин 1

сезгир — меров. Қ. Анқов
сезгир — оғзинг қани деса, қулоғини
кўрсатадиган. Қ. Анқов

СЕКИН 1

аста 1
оҳиста
суст

Норма деб қабул қилинганидан
паст суръат билан, имийлаган ҳолда

Секин || оҳиста юрмоқ
Секин || суст ишламоқ

Тўлаган ака унга [Самандаровга] бақрайиб қараганича секин курсига ўтирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Шоқосим ўрнидан турди, этагининг чангини қоқиб, .. ўз чайласи томон [аста] жўнади. Ойбек, Қутлуғ қ. Анвар ёпиқ ҳолда турган дарвоза ёнига келиб, оҳиста итарди. А. Қовдирий, [Меҳробдан ч. Суст оққан сувда] ҳар хил буюмлар суварди. Ойбек, Қуёш қ. □ Қизча унга [Ғуломжонга] бир табассум ҳадя қилиб хирмондан тез чиқиб кетди. М. Исмонлий. Фарғона т. о. Пўлатжон илдам юриб кетди. С. Аҳмад, Қадрдон д. Мавлон ака бойнинг сўзларига ортиқ қулоқ солмай, катта йўл томонга жадал юриб кетди. Ҳ. Ғулом, Машғал.

СЕКИН 2

аста 2

Зўрға эшитиладиган қилиб, паст
овоз билан

Секин || аста гапирмоқ

Бўтабой .. [Самандаровга] ёндашиб, ундан секин: «Тинчликми?» — деб сўради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. «Марҳаматингизга қулуқ, оға», — деди яна Полвон аста. [Ж. Шарипов, Хоразм. □ Бу овозни ким эштади, қаттиқроқ чақирсанг-чи. Б. Раҳмон, Баҳор нафаси.

СЕКИН 3

Оз куч билан, билинар-билинемас

Сафаров билан Рўзимат отхонага кетаётганда Мирҳомидхўжа Қамбаралини секин турди. А. Қаҳҳор, Сароб. □ Тавҳидий бирданига ўзини орқага ташлаб, Мирза Баҳромга қаттиқ урилди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

Секин 1 — жадал
Секин 1 — илдам 1

ТЕЗ

илдам 1
жадал

Норма деб қабул қилинганидан
кўқори суръат билан, шошилган
ҳолда

Тез || илдам юрмоқ
Тез || жадал ишламоқ

ҚАТТИҚ 2

Аниқ эшитиладиган қилиб, баланд
овоз билан

Қаттиқ гапирмоқ

ҚАТТИҚ 3

Катта куч билан, зарб билан

секин-аста — бирдан. Қ. Аста-секин
 секин-аста — бирданига. Қ. Аста-секин
 секинламоқ — жадалламоқ. Қ. Секинлашмоқ

секинламоқ — жадаллашмоқ.
 Қ. Секинлашмоқ
 секинламоқ — тезламоқ. Қ. Секинлашмоқ
 секинламоқ — тезлашмоқ. Қ. Секинлашмоқ

СЕКИНЛАТМОҚ

Суръатини сусайтирмоқ, ҳаракат тезлигини камайтирмоқ

*Машинист поездни секинлатди.
 Бригадир ишни секинлатди.*

ТЕЗЛАТМОҚ

Суръатини кучайтирмоқ, ҳаракат тезлигини орттирмоқ

*Машинист поездни тезлатди.
 Бригадир ишни тезлатди.*

Фотима қадамини бир оз секинлатди. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Шербекнинг ёлворувчи овозини эшитганда Нигоранинг кўзлари бирдан ёшга тўлди, лекин у, тўхташ ўрнига, қадамини баттар тезлатди. С. Анорбоев, Оқсой.

Секинлашмоқ — жадалламоқ
 Секинлашмоқ — жадаллашмоқ
 Секинлашмоқ — тезламоқ

СЕКИНЛАШМОҚ

секинламоқ

Суръати сусаймоқ, ҳаракат тезлиги камаймоқ

Ёмғир ёғиши секинлашди.

Поезд разъездага яқинлашганда секинлади.

ТЕЗЛАШМОҚ

тезламоқ
 жадаллашмоқ
 жадалламоқ

Суръати кучаймоқ, ҳаракат тезлиги ортмоқ

Ёмғир ёғиши тезлашди || жадаллашди.

Поезд разъезддан ўтган тезлаб кетди.

Поезд секинлаб, гоҳ тўхтаб, гоҳ жадаллаб қор босган бепоён саҳрдан борар эди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. △ Фотиманинг қадамлари тўсатдан секинлашди. П. Турсун, Ўқитувчи. □ Шабада ҳам тезлашиб, болаларнинг сочлари ва галстуклари билан тинмай ўйнашмоқда. Қ. Назир, Сўнмас ч. Машина жўнади, жўнади-ю, тезлаб дўндроқ кўприкдан ўтишида багажникнинг қопқоғи бир кўтарилди-ю, боляги иккала чамадон отилиб чиқди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза. Иш суръати тобора жадаллашмоқда. Ш. Рашидов, Ғолиблар.

семиз — озгин. Қ. Ориқ
 семиз — Ориқ
 семизлик — Ориқлик
 семирмоқ — Озмоқ
 семирмоқ — ориқламоқ. Қ. Озмоқ
 сергап — Камгап
 сергап — камсухан. Қ. Камгап
 сероб — анқога шафе. Қ. Камоб
 сероб — анқонинг тухуми. Қ. Камоб
 сероб — анқонинг уруғи. Қ. Камоб
 сероб — Камоб
 сероб — камчил. Қ. Камоб
 сероб — танқис. Қ. Камоб
 сероб — таҳчил. Қ. Камоб

СЕРУНУМ

унумли
 самарали
 баракали

Ижобий натижа билан яқунланадиган

Тинчлик бўлса, меҳнатимиз яна ҳам серунум бўлади. «Қ. Ўзб.» [Жумабой:] Шошилманг, уста, ўйлаб қилинган иш унумли бўлади. «Муштум». Минглаб хотин-қизлар .. самарали меҳнат қилаёттирлар. «С. Ўзб.». Биринчи куннинг иши жуда ҳам баракали кўчди. А. Қодирий, Обид к. □ Унумсиз кўл меҳнати давом этса-этаверсин, лекин том босиб қолмасин эмиш. «Муштум». Ғарб давлатлари ўнлар комитетида деярли бутун бир ой давомида .. самарасиз даҳанаки жанг билан шуғулландилар. «Қ. Ўзб.». Бўйдоқ юраверсанг, ишиг бебарак а, рўзгоринг бефайз бўлади. С. Аҳмад, Қадрдон д.

серғайрат — танбал. Қ. Эринчак
 серғайрат — Эринчак
 серғайрат — эринчоқ. Қ. Эринчак
 серғайрат — ғайратсиз. Қ. Эринчак

СИЙРАК

ҳаккам-дуккам

Бир-бирдан маълум узоқликда жойлашган, зич бўлмаган

сероблик — етишмовчилик. Қ. Муҳтожлик
 сероблик — Муҳтожлик
 сероблик — танқислик. Қ. Муҳтожлик
 серобчилик — етишмовчилик.
 Қ. Муҳтожлик
 серобчилик — Муҳтожлик
 серобчилик — танқислик. Қ. Муҳтожлик
 серсавлат — савлатсиз. Қ. Савлатли
 Серунум — бебарак а
 Серунум — самарасиз

УНУМСИЗ

самарасиз
 бебарак а

Салбий натижа билан яқунланадиган

ҚАЛИН 1

тиғиз
 зич

Бир-бирига жуда яқин жойлашган, ораларида бўш жой бўлмаган

Сийрак || ҳаккам-дуккам тишлар

Тигиз || зич тишлар

Сийрак || ҳаккам-дуккам дарахтзор

Қалин || зич дарахтзор

Сочи сийрак || ҳаккам-дуккам.

Сочи қалин || тигиз || зич.

Пича юришган, уларнинг кўзларига қалин ўт ва сийрак буталар ўсган катта сайҳонлик очилди. Ойбек, Қуёш қ. △ Адирлар бағридаги харсанг тошдан қурилган ҳаккам-дуккам иморатлар ..кўзга чалинади. Ҳ. Назир, Сўнмас. ч. □ Погодин қисмлари чекинши лозим бўлган йўл қалин ўрмон ичида. И. Раҳим, Чин м. Энди улар анча зич, тигиз қаторлар билан илгариларди. Ойбек, Қуёш қ. .. кўчаларда ҳам сероб машиналар жуда тигиз ва секин юради. «С. Ўзб.». Унинг .. зич оқ тишлари майин йилтираб, чеҳрасини очиб туради. П. Қодиров, Уч и.

синиқ — Бутун 2

содда 1 — муғамбир. Қ. Айёр

синтез — Анализ

содда 1 — хирпа. Қ. Айёр

сипо — енгил табиат. Қ. Босиқ

содда 1 — қилвир. Қ. Айёр

сипо — енгилтак. Қ. Босиқ

содда 1 — қув. Қ. Айёр.

сирт — Ич

содда 1 — ҳийлагар. Қ. Айёр

совимоқ — Исимоқ

содда 2 — Мураккаб 1

совитмоқ 1 — Иситмоқ 1

содда 3 — Мураккаб 2

совитмоқ 2 — Иситмоқ 2

содда дил — Айёр

совурмоқ — тежамоқ. Қ. Исроф

содда дил — доғули. Қ. Айёр

қилмоқ

содда дил — илоннинг ёғини ялаган. Қ. Айёр

совуқ 1 — Иссиқ 1

содда дил — муғамбир. Қ. Айёр

совуқ 2 — Иссиқ 2

содда дил — хирпа. Қ. Айёр

совуқ 3 — Иссиқ 3

содда дил — қилвир. Қ. Айёр

совуқ 4 — Иссиқ 4

содда дил — қув. Қ. Айёр

совуқ емоқ — Иссиқлаб кетмоқ

содда дил — ҳийлагар. Қ. Айёр

содда 1 — Айёр

содиқ — садоқатсиз. Қ. Садоқатли

содда 1 — доғули. Қ. Айёр

содда 1 — илоннинг ёғини ялаган

Қ. Айёр

СОКИН

ШОВҚИН-СУРОНЛИ

осойишта 3

тинч 2

Ҳеч қандай ортиқча овоз, шовқин бўлмаган

Турли ортиқча овоз, шовқин-сурон билан тўлган

Сокин || осойишта ҳовли

Шовқин-суронли ҳовли

Тинч уй

Шовқин-суронли уй

Қишлоқ кўчалари сокин, ҳатто йўловчилар ҳам кўринмайди. Файратий, Латофат. *О сой ишта ширин суҳбатни от дупури бузди.* Ш. Тошма-тов, Эрк қуши. *Ажойиб кеча бўлтимми? Тинч, ойдин, шабада!* П. Турсун, Ҳўқитувчи. □ *Дўстларининг жилмайган юзлари, уларнинг янги, ярашган уст-боилари .. «Биргаликда ўтган шовқин-сурончи болалик, қуёноқ ёшлик тугади..» дейётгандек туйилди.* П. Турсун, Ҳўқитувчи.

сотиб олмоқ — сотмоқ. Қ. Олмоқ 4

сотмоқ — Олмоқ 4

сотмоқ — сотиб олмоқ. Қ. Олмоқ 4

СОХТА

қалбаки
сунъий 1
ясама

Аслида ҳақиқий бўлмаган, сохта-лик аралашган

Сохта || қалбаки ошқлик

Сунъий || ясама қутлов

Ҳожимат ўлганининг кунидан сохта табассум билан илжайди. С. Аҳмад, Қадрдон д. «Шўрим қурсин менинг», — қалбаки йиғламсираш билан деди Мастура. Ойбек, Қутлуғ қ. Растанинг ишида беш-ўн киши пайдо бўлади, улар сунъий тавозе билан шовқинсиз муомага киришади. Ойбек, Қутлуғ қ. Бўронбекнинг жесик юзида ясама кулги йилтилади. Ҳ. Фулом, Машъал. □ Чин меҳирга шининг сирин очилар. Мақол.

Сочмоқ — йиғмоқ 3

СОЧМОҚ

Уйилган нарсаларни ҳар ёққа ит-қитмоқ

Ола товуқ сомон сочар, ўз айбини ўзи очар. Мақол. □ Олахўжа шошилиб лаганлардаги ошларни бир лаганга тўплади. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Раъно ўз ёнидаги гўжумларни йиғиб, Анварга берди. А. Қодирий, Меҳробдан. ч.

соғ — бетоб. Қ. Қасал

соғ — Қасал

соғ — нотоб. Қ. Қасал

соғ — хаста. Қ. Қасал

соғаймоқ — бетоб бўлмоқ. Қ. Ка-

ЧИН 2

Аслида ҳақиқий бўлган, сохталик аралашмаган

Чин муҳаббат

Чин қутлов

ТЎПЛАМОҚ 3

йиғмоқ 3

Тарқоқ ётган нарсаларни бир жойга келтириб уймоқ

салланмоқ

соғаймоқ — касал бўлмоқ. Қ. Ка-

салланмоқ

соғаймоқ — Касалланмоқ

соғлом — бетоб. Қ. Касал
соғлом — Касал
соғлом — нотоб. Қ. Касал
соғлом — хаста. Қ. Касал
соҳибжамол — бадбашара. Қ. Хунук

СУДРАЛМОҚ

Жуда суст ҳаракат қилмоқ, бир жойдан бошқа бир жойга жуда секин силжимоқ]

Тошбақадек судралмоқ

Оёғим ишдан чиқса, судралиб бўлса ҳам, қошимизга келиб тураман. Шухрат, Шинелли й. □ Шу маҳал бир тўда бола чуғурлашиб гузар томонга югуриб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. «Сен чопиб гузарга чиқ», — деди Махдум болага. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

сукут қилмоқ — Гапирмоқ
сукут қилмоқ — сўзламоқ. Қ. Гапирмоқ
сукут қилмоқ — сўйламоқ. Қ. Гапирмоқ
сулув — бадбашара. Қ. Хунук

СУНЪИЙ 2

Табиатда тайёр ҳолда мавжуд бўлмасдан, қўлда ясалган

Сунъий гўзаллик

Сунъий газ

Сунъий ўғит

70 гектар ерда истироҳат бсғи, сунъий кўл барпо этилади. «С. Ўзб.»
|| Комбинатнинг табиий газ билан ишлашга ўтиши жуда катта иқтисодий фойда берди. «Қ. Ўзб.».

сурат — Махраж
сурбет — иболи. Қ. Уятчанг
сурбет — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
сурбет — уятчанг. Қ. Уятчанг
сурбет — Уятчанг
сурбет — шармли. Қ. Уятчанг
сурбет — ҳаёли. Қ. Уятчанг
сусаймоқ — зўраймоқ. Қ. Кучаймоқ

соҳибжамол — бадбуруш. Қ. Хунук
соҳибжамол — тасқара. Қ. Хунук
соҳибжамол — таъвия. Қ. Хунук
соҳибжамол — Хунук
Судралмоқ — чопмоқ

ЮГУРМОҚ

чопмоқ

Жуда тез ҳаракат қилмоқ, бир жойдан бошқа бир жойга катта тезлик билан йўналмоқ

Кийикдек югурмоқ || чопмоқ

сулув — бадбуруш. Қ. Хунук
сулув — тасқара. Қ. Хунук
сулув — таъвия. Қ. Хунук
сулув — Хунук
сунъий 1 — чин 2. Қ. Сохта

ТАБИИЙ

Табиатда тайёр ҳолда мавжуд бўлган, қўлда ясалмаган

Табиий гўзаллик

Табиий газ

Табиий ўғит

сусаймоқ — Кучаймоқ
сусаймоқ — кўтарилмоқ 1. Қ. Кучаймоқ
сусайтирмоқ — Кучайтирмоқ
суст — жадал. Қ. Секин 1
суст — илдам 1. Қ. Секин 1
суст — тез. Қ. Секин 1
суствак — абжир 2. Қ. Эпашанг

сустқаш — илдам 2. Қ. Эпашанг
сустқаш — тезкор. Қ. Эпашанг
сустқаш — чапдаст. Қ. Эпашанг

сустқаш — чаққон. Қ. Эпашанг
сустқаш — эпчил 2. Қ. Эпашанг

СУСТҚАШЛИК

Иш-ҳаракатни жуда секин бажа-
риш, суст ҳаракат қилиш

ТЕЗКОРЛИК

Иш-ҳаракатни тезда бажариш, жа-
дал ҳаракат қилиш

[Али тажанг] Элатлари қсига келиб ёнбошлагач, унинг эски суст-
кашлиги тўғрисида ҳазил қилшиди. Ойбек, Қуёш қ. □ Галла ўрим-
ийғими — тезкорликни талаб қиладиган кампания. «С. Ўзб.»

суюнмоқ — куйинмоқ. Қ. Хафа
бўлмоқ
суюнмоқ — Хафа бўлмоқ

суюнмоқ — хафаланмоқ. Қ. Хафа
бўлмоқ

СУЮҚ 1

Таркибида сув кўп, бошқа нарса оз
бўлган
Су ю қ мастава

ҚУЮҚ 1

Таркибида сув оз, бошқа нарса
кўп бўлган
Қ у ю қ мастава

Қ у ю қ ёки с у ю қ, ёғлик ёки ёвгон, қатиқли ёки қатиқсиз, шиқилиб, ҳар
қайси оила ўз топган-тутганини дастурхонга қўйиб, баҳам кўрадиган
муқаддас пайт. С. Анорбоев, Оқсой.

СУЮҚ 2

Ранг берувчи модда миқдори меъ-
ёридан кам бўлган, ранги оч
Су ю қ сиёҳ

ҚУЮҚ 2

Ранг берувчи модда миқдори меъ-
ёридан кўп бўлган, ранги тўқ
Қ у ю қ сиёҳ

Ҳайдарбойнинг кўримсиз чойнақларидаги қуюқ ва суюқ чойлари бу
ердаги жуда кўп одамларнинг ҳам, ўтган-кетган йўловчиларнинг ҳам
чанқовини босиб туради. П. Турсун, Ўқитувчи.

сўзламоқ — сукут қилмоқ. Қ. Га-
пирмоқ

сўйламоқ — сукут қилмоқ. Қ. Га-
пирмоқ

СЎКМОҚ

Бириктирувчи ипларини узиб, ти-
килган нарсани бўлақларга ажрат-
моқ
Пальтони сўкмоқ
Кўрпани сўкмоқ

ТИКМОҚ

Алоҳида-алоҳида ёки йиртилган
нарсани ип билан бир-бирига би-
риктирмоқ
Пальто тикмоқ
Кўрпани тикмоқ

[Отабек] Тикилган илларни сўкди ва мактубни очиб, оч кўзини ишга қўйди. А. Қодирий, Ўтган к. △ Даҳлизда Ҳасанали узилган от асбобларини улаб тикар эди. А. Қодирий, Ўтган к.

сўл — Ҳунг 1 2. Қ. Чап 1
 сўнги — Дастлабки
 сўнгра — Аввал
 сўнгра — аввало. Қ. Аввал
 сўнгра — бошлаб. Қ. Аввал
 сўнгра — олдин. Қ. Аввал
 сўнмоқ — Ёнмоқ
 сўрамоқ — Жавоб бермоқ
 сўрамоқ — жавоб қайтармоқ. Қ. Жа-
 воб бермоқ
 табиий — Сунъий 2

таг — тепа. Қ. Ост
 таг — уст 2. Қ. Ост
 таг — уч. Қ. Ост
 тажрибадор — тажрибасиз. Қ. Таж-
 рибали
 тажрибадор — хом. Қ. Тажрибали
 тажрибадор — ғўр. Қ. Тажрибали
 тажрибадор — тажрибасиз. Қ. Таж-
 рибали
 тажрибадор — хом. Қ. Тажрибали
 тажрибадор — ғўр. Қ. Тажрибали

ТАЖРИБАЛИ

тажрибадор
 тажрибадор

Бирор соҳада тажриба орттирган,
 ишлаш йўлини билладиган

Тажрибали шифёр

ТАЖРИБАСИЗ

хом
 ғўр

Бирор соҳада тажриба орттирмаган,
 ишлаш йўлини билмайдиган

Тажрибасиз шифёр

Нигора Акрамни тажрибали, билимдон врач деб ҳурмат қиларди. С. Анорбоев, Оқсой. Бригадирликка .. энг яхши, илғор, тажрибадор, шининг кўзини билладиган, жонкуяр одамларни сайламоқчимиз. Уйғун, Навбаҳор. .. колхозимиз бундай қадар яхши натижаларга эришишига .. тажрибадор йилчиларимизнинг хўп хизмати сингди. «Қ. Ўзб.». □ [Қутбия:] Ҳасанни ҳаммадан тажрибасизроқ, соддароқ топиб, шуни овлашга киришди. С. Ағний, Қуллар. «Всй севин-эй, хомсизда ҳали. Эрнинг сапаса моқра тўлиб юраесасиз», — деди Сабохон Маҳмудага. Ж. Абдуллахонов, Тўфсн. Лекин баъзан қўйи сиёфларда ишлаш-ни «осон» фаҳмлаб, тажрибасиз, ғўр ўқитувчиларга тспширадилар. «Қ. Ўзб.».

Тажрибали — хом
 Тажрибали — ғўр
 тажрибасиз — тажрибадор
 Қ. Тажрибали
 тажрибасиз — тажрибадор

Қ, Тажрибали
 тажрибасиз — Тажрибали
 такаббур — Камтар
 такаббур — камтарин. Қ. Камтар
 такаббур — хокисор. Қ. Камтар

ТАҚ[-ТАК]

дирр
(тирр)

Отни тўхтатиш учун ишлатиладиган хитоб

ЧУ [В]

чуҳ

Отни юргизиш учун ишлатиладиган хитоб

«Так!» — деди, «Чуҳ, ҳа!» — деди, жўнади, Қорахон ўз йўлидан қолмади. «Алпомиш». △ «Тр-р!» — деб отларнинг тизгинларини тортди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ Чу, қора тойчоғим! Чу, қора йўрғам! Муродга қасд қилиб югурган етар. Усмон Носир.

Так[-так] — чуҳ

тамизли — бетамиз. Қ. Фаросатли

тамизли — бефаросат. Қ. Фаросатли

тамизли — бефаҳм. Қ. Фаросатли

тамили — калтафаҳм. Қ. Фаросатли

тамизли — фаросатсиз. Қ. Фаросатли

тамили — фаҳмсиз. Қ. Фаросатли

тамомламоқ — Бошламоқ

тамом қилмоқ — Бошламоқ

танбал — серғайрат. Қ. Эринчак

танбал — ғайратли. Қ. Эринчак

танбал — ғайратчан. Қ. Эринчак

таниш — бегона 2. Қ. Нотаниш

таниш — ёт 2. Қ. Нотаниш

таниш — Нотаниш

танги — зиқна. Қ. Сахий

танги — мумсик. Қ. Сахий

танги — нокас. Қ. Сахий

танги — нокаста. Қ. Сахий

танги — тутунини булут кўрмаган.

Қ. Сахий

танги — хасис. Қ. Сахий

танги — қурумсоқ. Қ. Сахий

танқид қилмоқ — Мақтамоқ 2

танқис — сероб. Қ. Камоб

танқислик — кенгчилик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — маъмурчилик. Қ. Муҳтожлик

тожлик

танқислик — мўл-кўлчилик.

Қ. Муҳтожлик

танқислик — мўлчилик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — сероблик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — сербчилик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — тўйинчилик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — тўкичилик. Қ. Муҳтожлик

танқислик — фаробсизлик. Қ. Муҳтожлик

танҳо — Бирга 2

танҳо — биргаликда. Қ. Бирга 2

тарангламоқ — Бўшатмоқ 1 2

тарқалмоқ 1 — уюшмоқ. Қ. Бирлашмоқ 2

тарқалмоқ 2 — Йиғилмоқ

тарқалмоқ 2 — тўпланмоқ.

Қ. Йиғилмоқ

тарқамоқ 1 — Бирлашмоқ 2

тарқамоқ 1 — уюшмоқ. Қ. Бирлашмоқ 2

тарқамоқ 2 — Йиғилмоқ

тарқамоқ 2 — тўпланмоқ. Қ. Йиғилмоқ

тарқатмоқ — жамламоқ. Қ. Йиғилмоқ 2

тарқатмоқ — Йиғмоқ 2

- тарқатмоқ — тұпламоқ 2. Қ. Ыйғ-моқ
- тарқоқлик — Бирлик
- тарқоқлик — иттифоқлик. Қ. Бирлик
- тасдиқламоқ — инкор этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
- тасдиқламоқ — инкор қилмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
- тасдиқламоқ — Рад қилмоқ 1
- тасдиқ этмоқ — инкор этмоқ. Қ. Рад қилмоқ
- Қ. Рад қилмоқ 1
- тасдиқ этмоқ — инкор қилмоқ
- тасдиқ этмоқ — Рад қилмоқ 1
- тасдиқ қилмоқ — инкор этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
- тасдиқ қилмоқ — инкор қилмоқ. Қ. Рад қилмоқ 1
- тасдиқ қилмоқ — Рад қилмоқ 1
- тасқара — барно. Қ. Хунук
- тасқара — гўзал. Қ. Хунук
- тасқара — зебо. Қ. Хунук
- тасқара — соҳибжамол. Қ. Хунук
- тасқара — сулув. Қ. Хунук
- тасқара — чиройли. Қ. Хунук
- тасқара — хушрўй. Қ. Хунук
- тасқара — хушсурат. Қ. Хунук
- тасқара — ҳусндор. Қ. Хунук
- тасқара — ҳуснли. Қ. Хунук
- таш — Ич
- ташқари — Ичкари
- ташқи 1 — Ички 1
- ташқи 2 — Ички 2
- ташқи 3 — Ички 3
- таъвия — барно. Қ. Хунук
- таъвия — гўзал. Қ. Хунук
- таъвия — зебо. Қ. Хунук
- таъвия — соҳибжамол. Қ. Хунук
- таъвия — сулув. Қ. Хунук
- таъвия — чиройли. Қ. Хунук
- таъвия — хушрўй. Қ. Хунук
- таъвия — хушсурат. Қ. Хунук
- таъвия — ҳусндор. Қ. Хунук
- таъвия — ҳуснли. Қ. Хунук
- тақиқламоқ — ижозат бермоқ. Қ. Рухсат бермоқ
- тақиқламоқ — Рухсат бермоқ
- тақиқламоқ — Рухсат этмоқ. Қ. Рухсат бермоқ
- тақиқ қилмоқ — ижозат бермоқ. Қ. Рухсат бермоқ
- тақиқ қилмоқ — Рухсат бермоқ
- тақиқ қилмоқ — Рухсат бермоқ
- тақиқ қилмоқ — рухсат этмоқ. Қ. Рухсат бермоқ
- таҳчил — сероб. Қ. Қамоб
- тежамкор — Исрофгар
- тежамкорлик — Исрофгарчилик
- тежамоқ — Исроф қилмоқ
- тежамоқ — совурмоқ. Қ. Исроф қилмоқ
- тез — аста1. Қ. Секин 1
- тез — оҳиста. Қ. Секин 1
- тез — Секин 1
- тез — суст. Қ. Секин 1
- тезкор — сусткаш. Қ. Эпашанг
- тезкор — тепса-тебранмас. Қ. Эпашанг
- тезкор — Эпашанг
- тезкорлик — Сусткашлик
- тезламоқ — секинламоқ. Қ. Секинлашмоқ
- тезламоқ — Секинлашмоқ
- тезлатмоқ — Секинлатмоқ
- тезлашмоқ — секинламоқ. Қ. Секинлашмоқ
- тезлашмоқ — Секинлашмоқ
- тез-тез — аҳён[да]-аҳёнда. Қ. Гоҳо-гоҳо
- тез-тез — гоҳ-гоҳ. Қ. Гоҳо-гоҳо
- тез-тез — Гоҳо-гоҳо

ТЕНГЛИК

Ижтимоий-сиёсий ҳуқуқи бир хил,
тенг бўлиш

ТЕНГСИЗЛИК

Ижтимоий-сиёсий ҳуқуқи ҳар хил,
нотенг бўлиш

У ерда [СССРда] тенглик ва дўстлик, севги ва меҳнат — оила бахтининг манбаи. Ойбек, Нур қ. □ Бизнинг Ватанимиз — социал тенгсизлик ва миллий зулм тугатилган мамлакатдир. «Қ. Ўзб.».

тенгсизлик — Тенглик

тентак — ақли расо. Қ. Ақлли

тентак — Ақлли

тентак — оқил. Қ. Ақлли

тентак — эсли. Қ. Ақлли

тепа — Ост

тепа — таг. Қ. Ост

тепалик — Пастлик

тепса-тебранмас — абжир 2.

Қ. Эпашанг

тепса-тебранмас — илдам 2.

Қ. Эпашанг

тепса-тебранмас — тезкор.

Қ. Эпашанг

тепса-тебранмас — чаптаст.

Қ. Эпашанг

тепса-тебранмас — чаққон.

Қ. Эпашанг

тепса-тебранмас — эпчил 2.

Қ. Эпашанг

терс 1 — апоқ-чапоқ. Қ. Аҳил

терс 1 — Аҳил

терс 1 — иноқ. Қ. Аҳил

терс 1 — иттифоқ. Қ. Аҳил

терс 1 — ораларидан қил ўтмайди-

ган. Қ. Аҳил

терс 2 — Мулойим 2

терс 2 — юмшоқ 1. Қ. Мулойим 2

ТЕРС 3

тескари

Одатдагининг аксича; тепа томони-
ни пастга қилиб, юз томонини ор-
қага қилиб

*Газетани терс || тескари уш-
ламоқ*

*Мулло хатни гоҳ ўнг, гоҳи терс ушлаб, ағдариб, кўзини катта-
катта очиб .. хитоб қилди. Ғ. Ғулом, Сирлар. △ Қўлимга тушганда,
юзига куя суртиб, ышакка тескари миндиардим-у, .. тўппа-тўғри
қозининг ҳузурига олиб борар эдим. П. Турсун, Уқитувчи.*

терс 4 — ўнг 1 3. Қ. Чап 2

тескари — ўнг 1 1. Қ. Терс 3

тетик — муяккиллаган. Қ. Бардам

тетик — шарти кетиб парти қол-

ган. Қ. Бардам

ЎНГ 1 1

Одатда қандай қилинадиган бўлса,
ўшандай; нормал ҳолатда

Китобни ўнг ушламоқ

тикмоқ — Сўкмоқ

тиниқ — Лойқа

тинч 1 — Нотинч

тинч 2 — шовқин-суронли. Қ. Сокин

ТИНЧЛИК

Давлатлар, гуруҳлар орасида қу-
ролли курашнинг йўқлиги

Тинчлик даврич қадрини уруш кўрган билади. Мақол. Тинчлик урушни енгади. Шior. Δ Дeҳқонларнинг кичик-кичик йигинларида тинчлик ҳақида гапирди, имзо тўплади. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Уруш славини ёқувчиларга ғлим. «Қ. Ҷзб.».

тирик 1 — жонсиз 1. Қ. Жонли 1
тирик 1 — ўлик 1. Қ. Жонли 1
тирик 2 — ўлик 2. Қ. Жонли 2
тирик 3 — Ланж
тирр — чу[в]. Қ. Так[так]
тирр — чуқ. Қ. Так[так]
тиш — Ич
тиғиз — Сийрак
тиғиз — ҳаккам-дуккам. Қ. Сийрак
тоза — иркит. Қ. Ифлос 1
тоза — исқирт. Қ. Ифлос 1
тоза — Ифлос 1
тоза — кир. Қ. Ифлос 1
тоза — нопок 1. Қ. Ифлос 1

ТОПМОҚ 2

Яшириб қўйилган нарсанинг қаер-
далигини аниқламақ

Калитни топмоқ

Нигор ойим ҳам шоишликқиради, уйига кириб, сандиғининг калитини тополмай тўрт тсмонни излар, маҳдум даҳлиздан туриб уни койир эди. А. Қодирий, Меҳробдан ч. □ Қушбеги, жавоб бериши ўрнига, мак-тубни олиб, кўрпача остига яширди. А. Қодирий, Ҷтган к.

тор — Кенг
тораймоқ 1 — Кенгаймоқ 1
тораймоқ 2 — Кенгаймоқ 2
тортинчоқ — безбет. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — беибо. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — бети қаттиқ. Қ. Уят-
чанг
тортинчоқ — бешарм. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — беҳаё. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — сурбет. Қ. Уятчанг

УРУШ

Давлатлар, гуруҳлар орасидаги
қуролли кураш

тозаламоқ — булғамоқ. Қ. Ифлос
қилмоқ
тозаламоқ — ифлосламоқ. Қ. Ифлос
қилмоқ
тозаламоқ — Ифлос қилмоқ
толесиз — бахтиёр. Қ. Бахтли
толесиз — Бахтли
толесиз — саодатли. Қ. Бахтли
тонг — Кеч 1
тонг — кечқурув. Қ. Кеч 1
тонг — оқшом. Қ. Кеч 1
тонг — шом. Қ. Кеч 1
топмоқ 1 — Йўқотмоқ 2

ЯШИРМОҚ 1

Бошқалар кўрмайдиган, билмайди-
ган жойга қўймоқ

Калитни яширмоқ

тортинчоқ — уятсиз. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — шармсиз. Қ. Уятчанг
тортинчоқ — ҳаёсиз. Қ. Уятчанг
тортмоқ — Итармоқ
тотли — белаззат. Қ. Бемаза
тотли — Бемаза
тош бағир — кўнгилчан. Қ. Шаф-
қатли
тош бағир — кўнгли бўш. Қ. Шаф-
қатли

тош бағир — раҳмдил. Қ. Шафқатли
 тош бағир — Шафқатли
 тош юрак — кўнгилчан. Қ. Шафқатли
 тош юрак — кўнгли бўш. Қ. Шафқатли
 тош юрак — раҳмдил. Қ. Шафқатли
 тош юрак — Шафқатли
 тоқатли — бардошсиз 1. Қ. Сабрли
 тоқатли — бетоқат. Қ. Сабрли
 тоқатли — сабрсиз. Қ. Сабрли
 тоқатли — тоқатсиз. Қ. Сабрли
 тоқатсиз — бардошли 1. Қ. Сабрли
 тоқатсиз — Сабрли
 тоқатсиз — тоқатли. Қ. Сабрли
 тоғни толқон қиладиган — бедармон. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — бемадор. Қ. Забардаст

тоғни толқон қиладиган — бемажол. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — бурнидан тортсайқиладиган. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — дармонсиз. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — мадорсиз. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — мажолсиз. Қ. Забардаст
 тоғни толқон қиладиган — нимжон. Қ. Забардаст
 трагедия — Комедия
 тугатмоқ — Бошламоқ
 тузалмоқ — бетоб бўлмоқ. Қ. Касалланмоқ
 тузалмоқ — касал бўлмоқ. Қ. Касалланмоқ
 тузалмоқ — Касалланмоқ
 тузатмоқ — Бузмоқ 1

ТУЗСИЗ

Тузи нормадан оз ёки умуман йўқ
Ту з с и з м а с т а в а

ШЎР

Тузи нормадан кўп, ортиқ
Ш ў р м а с т а в а

«Чойинг суюқ, ошинг тузсиз», — деб, Очахоннинг кўзини очирмай қўйдим. «Муштум». □ Қийманг мунча шўр бўлмаса?! Сўзлашувдан.

туйғун — Анқов
 туйғун — меров. Қ. Анқов
 туйғун — оғзинг қани деса, қулогини кўрсатадиган. Қ. Анқов.
 тун — Кун
 тун — кундуз. Қ. Кун
 тунги — Кундузги
 турмоқ — Ётмоқ
 турғун — беқарор. Қ. Барқарор
 турғун — ўзгарувчан. Қ. Барқарор
 тутунини булут кўрмаган — очиқ қўл. Қ. Сахий

тутунини булут кўрмаган — Сахий
 тутунини булут кўрмаган — саховатли. Қ. Сахий
 тутунини булут кўрмаган — танги. Қ. Сахий
 тутунини булут кўрмаган — қўли очиқ. Қ. Сахий
 тутунини булут кўрмаган — ҳотам. Қ. Сахий
 тутунини булут кўрмаган — ҳотамтой. Қ. Сахий

ТУШ 1

Кишининг ухлаган ҳолати

Туш да кўрдим дилбаримни, Эй сабо, уйғотмагил. Э. Воҳидов. □ Бу тушингни бериб сувга айтасан. Менга ўн г и н г да кўрганларингни гапириб бер. Милтиқлар қаерда? Н. Сафаров, Уйғониш.

ТУШ 2

Уйқуда кўриладиган, нореал нарса ва ҳодисалар

Қудрат севгилиси ёнида, унинг ҳусн-у жамолини ўз кўзи билан кўриб турибди. Бу — туш эмас, ўн г, ҳақиқат. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

туширмоқ 1 — Кўтармоқ 1

туширмоқ 2 — Кўтармоқ 2

туширмоқ 3 — Кўтармоқ 3

туширмоқ 3 — оширмоқ 2. Қ. Кўтармоқ 3

туширмоқ 4 — Кўтармоқ 4

туширмоқ 4 — оширмоқ 3. Қ. Кўтармоқ 4

ТУШМОҚ 4

Бирор нарсанинг уст қисмини тарк этмоқ

Томдан тушмоқ

Дарахтдан тушмоқ

Қудуққа тушмоқ

Муталнинг боши ишлқ этиб лойхонага тушди-да, мангулик уйқуга кетганлиги маълум бўлди. А. Қодирий, Ўтган к. □ Яна бир неча киши келиб қўшилгач, Шукур сўфи мезонага чиқиб, азон айтди. А. Қодирий, Меҳробдан ч.

ТУШМОҚ 5

Носоғломлиги сабабли шифохонага жойлашмоқ

Касалхонага тушмоқ

Эҳтимол, кўп ичиб қўйиб, ҳушёрхонага тушган д и р. «Муштум». Касалхонага яқинда тушган Мирраҳимов . . деразадан кўчага қараб турган эди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. □ Сайфи Соқиевичнинг касалхонадан чиқиши каттақон байрамга айланиб кетди. Ҳ. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

ЎНГ II I

Кишининг уйғоқ ҳолати

ЎНГ II 2

Объектив борликда мавжуд, реал нарса ва ҳодисалар

туширмоқ 5 — Ортмоқ II

туширмоқ 5 — юкламоқ. Қ. Ортмоқ II

тушмоқ 1 — Кўтарилмоқ 2

тушмоқ 2 — Кўтарилмоқ 3

тушмоқ 3 — Кўтарилмоқ 4

ЧИҚМОҚ 5

Бирор нарсанинг уст қисмига кўтарилмоқ

Томга чиқмоқ

Дарахтга чиқмоқ

Қудуқдан чиқмоқ

ЧИҚМОҚ 6

Соғломлашгач, шифохонадан кетмоқ

Касалхонадан чиқмоқ

тушмоқ 6 — кўтарилмоқ 5. Қ. Уч-моқ

тушмоқ 6 — Учмоқ

Туғилмоқ — вафот этмоқ

ТУҒИЛМОҚ

дунёга келмоқ

Она қорнидан тушиб, яшай бош-ламоқ

Ҳар бири қандай кулфат билан дунёга келган бўлса, шундай кулфат билан дунёдан кетишга маҳкум эди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Δ Биз теги олтинсойлик бўламиз. Мен ҳам шу ерда туғилганман. Ш. Рашидов, Бўрондан к. $\square$ Нисо буви эри ўлиб, иккита ёш қизи билан қолди. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. Мирзакаримбойнинг хотини Лутфинисо тўсатдан . . . бир кечада вафот қилди. Ойбек, Қутлуғ қ. Мирзакаримбой . . . унинг синглиси Ойимбибини ўзи тарбия қилиб, нақ эрга бериш олдидан вафот этгани . . . ва ҳоказони сўзлади. Ойбек, Қутлуғ қ. [Қўйичи бобонинг] Тенгдошларидан кўплари қазо қилиб уч-тўрт қария бир-бирларига жуда суянишиб қолишган эди. Мирмуҳсин, Умид. Лекин чол ҳали бақувват, илиги соғ. Бир кун кўзини юмар, ахир. Ойбек, Қутлуғ қ. Онам шўрлик ҳам худодан умид қила-қила ёруғ кун кўрмай дунёдан ўтди. С. Зуннунова, Гулхан.

Туғилмоқ — қазо қилмоқ

ТУҒИШГАН

ўз 2

Туғиш-туғилиш жиҳатдан боғланган

Ўз онаси

Туғишган онаси

Ўз холам бўла туриб тўйга келмадингиз-а? Ўғай бўлсангиз ҳам хафа бўлмас эдим. А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар. Δ Чин дўст туғишганинг билан тенг. Мақол. Бу уйда Гулнор опам учун сочим оқаргунча хизмат қилишни истар эдим. У мени туғишган опамдан афзал севди. Ойбек, Қутлуғ қ.

Туғилмоқ — вафот қилмоқ

Туғилмоқ — дунёдан кетмоқ

Туғилмоқ — дунёдан ўтмоқ

Туғилмоқ — кўзини юммоқ

ЎЛМОҚ

вафот қилмоқ

(вафот этмоқ)

қазо қилмоқ

кўзини юммоқ

дунёдан ўтмоқ

дунёдан кетмоқ

Яшайдан тўхтамоқ, ҳаёти тугамоқ

ЎГАЙ

Туғиш-туғилиш жиҳатдан боғланмаган

Ўғай онаси

Ўғай онаси

тўйинчилик — етишмовчилик. Қ.
 Муҳтожлик
 тўйинчилик — Муҳтожлик
 тўйинчилик — танқислик. Қ. Муҳ-
 тожлик
 тўймоқ — Очқамоқ
 тўкинчилик — етишмовчилик. Қ.
 Муҳтожлик
 тўкинчилик — Муҳтожлик
 тўкинчилик — танқислик. Қ. Муҳ-
 тожлик
 тўла — Бўш 3
 тўла — қуруқ 1. Қ. Бўш 3
 тўлатмоқ — Бўшатмоқ II 1
 тўлдирмоқ — Бўшатмоқ II 1
 тўнг 1 — мулойим 1. Қ. Дағал 2
 тўнг 1 — хушмуомала. Қ. Дағал 2
 тўнг 1 — хушфёъл. Қ. Дағал 2
 тўнг 2 — Мулойим 2

ТЎХТАТМОҚ

Ҳаракатланиб, юриб турган нарса-
 ни ёки кишини ҳаракат қилдирмай
 қўймоқ

Отни тўхтатмоқ

Трамвайни тўхтатмоқ

Моторни тўхтатмоқ

Соатни тўхтатмоқ

Тегирмонни тўхтатмоқ

Улар дарров маҳбусларни тўхтатиб, милтиқларини хотинларга ўқталишди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Йўлчи пишқириган отичи тўхтатиб, қилдириди. Олбек, Қутлуғ қ. Бўронни тўхтатмоқчи бўлиб ақиллаган лайҳадек, Жунайдхон ҳам авж олиб келаётган революцияни Хивадан туриб босқинчи бўлди. Ж. Шарипов, Хоразм. □ Поёздингни юргизган Утхонаси билан дўнғалаги. Ўзб. х қ. [Йўлчи] . . отни секин юргизиб, ишрин ўйларга ботган ҳолда кетди. Ойбек. Қутлуғ қ. Водокачкага қарайдиган, уларни юргизадиган бир рус бор эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

тўқ — Оч

тўқлик — Очлик

12—2305

тўнг 2 — юшоқ 1. Қ. Мулойим 2
 тўнгмоқ — эримоқ. Қ. Музламоқ
 тўнгич — Кенжа
 тўпламоқ 1 — сарфламоқ. Қ. Йиғ-
 моқ 1
 тўпламоқ 1 — сарф қилмоқ. Қ.
 Йиғмоқ 1
 тўпламоқ 1 — харажат қилмоқ. Қ.
 Йиғмоқ 1
 тўпламоқ 1 — харж қилмоқ. Қ.
 Йиғмоқ 1
 тўпламоқ 2 — тарқатмоқ. Қ. Йиғ-
 моқ 2
 тўпламоқ 3 — Сочмоқ
 тўпланмоқ — тарқалмоқ 2. Қ. Йи-
 филмоқ
 тўпланмоқ — тарқамоқ 2. Қ. Йи-
 филмоқ
 тўр — Пойгак

ЮРГИЗМОҚ

Ҳаракатланмай, тек турган нарса-
 ни ёки кишини ҳаракатга келтир-
 моқ

Отни юргизмоқ

Трамвайни юргизмоқ

Моторни юргизмоқ

Соатни юргизмоқ

Тегирмонни юргизмоқ

ТЎҒРИ 1

Бирор жойи эгилиб-букилмаган
Тўғри труба

Мирзакаримбойнинг боғи охирида баланд тўғри ўсган . . . тераклар жимгина титрайди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Азим толларнинг эгри шохларидаги шокила-шокила попуқлар йўловчиларни соя-салқинга чақира бошлайди. Ҳ. Фулом, Машъал. Аҳмад Хусайн қинғир паст девор қаршисида тўхтади. Ойбек, Нур қ. Бу кўчада қулаган ва қулай деб турган деворлар, паст-баланд қийшиқ ўйлар орасида режа билан солинган чиройли иморатлар учрар эди. А. Қаҳҳор, Картина. «Ҳу анови қийшиқ ўсган юлғунчи кўрялсизми?» — шивирлади у [Шербек]. — Ўшандан сал юқорида». С. Анорбоев, Оқсой.

Тўғри 1 — қийшиқ

Тўғри 1 — қинғир

ТЎҒРИ 2

Қувлик-шумликни билмайдиган,
ҳалоллик билан яшайдиган

Тўғри бўлсанг, ўсиб бориб, гул бўласан, Эгри бўлсанг, тўзиб бориб кул бўласан. Мақол.

Тўғри 3—нотўғри

ТЎҒРИ 3

Ҳақиқий ҳолатга мос, нотўғри
жойи йўқ

Тўғри жавоб

Тўғри фикр

Тўғри ёзмоқ

Масалани тўғри ечмоқ

ЭГРИ 1

қинғир

қийшиқ

Бир неча жойдан эгилиб-букилган
Эгри || қийшиқ труба

ЭГРИ 2

Қувлик-шумлик билан иш тутадиган,
ҳалоллик билан яшамайдиган

ХАТО

нотўғри

янглиш

Ҳақиқий ҳолатга мос келмайдиган,
тўғри жойи йўқ

Хато || нотўғри жавоб

Хато || янглиш фикр

Хато ёзмоқ

Масалани нотўғри || янглиш
ечмоқ

Айб ўзимизда ҳам бэр, Эрмат ака. Биттамит: «Мана бу тўғри, мана бу нотўғри! — деб дадил гапиролмаймиз. П. Турсун, Ўқитувчи. △ Билмагандан билган яши, тўғри шини қилган яши. Мақол. Гапингиз тўғри, ўғлим. Бу жаҳонда Лениндай улғ зот бўлган эмас. П. Турсун, Ўқитувчи. Бошинга қилич келса ҳам, тўғри сўзла. Мақол. □ Ундёқ дегмчг, бу хато гап! Меч Насиба билан гап-

лашиб кўрдим. Бу мухабоат эмас, англашилмовчилик! А. Қаҳҳор, Оғрик т. *Жўрттага хат о ўқиб, ўзинг кулдирдинг.* А. Қодирий, Меҳробла^н ч. *Леким ўша хот ўғри гап болга айтилса, нима бўлади?* . . . А. Қаҳҳор, Қўшчинор. *Нега ўз фикрингчи айтмайсан? Янглиш чиқшидан кўрқасизми?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Тўғри 3 — янглиш
ударник — қолоқ. Қ. Илғор
удлабуру[н] — бўшанг. Қ. Лапашанг
удлабуру[н] — лаванг. Қ. Лапашанг
удлабуру[н] — лаванд. Қ. Лапашанг

удлабуру[н] — ландавур. Қ. Лапашанг
удлабуру[н] — Лапашанг
удлабуру[н] — ношуд. Қ. Лапашанг
удлабуру[н] — оғзидаги ошини олдирадиган. Қ. Лапашанг
удлабуру[н] — уқувсиз. Қ. Лапашанг

УЗАЙМОҚ 1

Бўй ўлчами илгаригидан ортмоқ, узунроқ бўлмоқ

. . . гердлийб кўска узайган ҳайбатли қайрагонлар сирли, ваҳимали кўринди. Ойбек, Қутлуғ қ. □ *«Шоҳ машираб йўлга чиқсалар, . . . йўл қисқарар экан».* Ойбек, Қутлуғ қ.

ҚИСҚАРМОҚ 1

Бўй ўлчами илгаригидан камаймоқ, қисқароқ бўлмоқ

УЗАЙМОҚ 2

Илгаригига қараганда кўпроқ вақт давом этадиган бўлмоқ
Курсда ўқиш муддати узайди.

ҚИСҚАРМОҚ 2

Илгаригига қараганда камроқ вақт давом этадиган бўлмоқ
Курсда ўқиш муддати қисқарди.

Сентябрнинг охирлари. Кунлар қисқариб, тунлар эса узая бошлайди. Т. Обидов, «Юсуфжон қизиқ».

УЗМОҚ

Узун, ингичка нарсани икки қисмага ажратмоқ

УЛАМОҚ

Узун, ингичка нарса қисмларини ўзаро боғлаб, тикиб бириктирмоқ

Маллавоё ака илми тиши билан узди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ *Отнинг тизгинига арқон улаб беринглар, ўзим ҳайдаб кетавераман.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

узоқ 1 — Бирпас

УЗОҚ 2

олис 1

йироқ 1

(ироқ 1)

Катта масофа билан ажралиб турадиган ерда, жуда нарида жойлашган

Узоқ || йироқ жси

Узоқ || олис шаҳар

Узоқнинг донидан яқиннинг сомони яхши. Мақол. Δ Узоқ адрнинг орқасидан кўтарилган каттакон ойнинг дастлабки шўъласи . . байроққа тушиди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Мактаб деган қишлоққа солинмайдими? Қишлоққа жуда олис-ку . . А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Бир вақтлар йироқ юрда бошимизга тушганда фироқ . . М. Шайхзода, Тошкентнома.

□ Қирроққа яқин ерда тўрт қозиқ устида каттакон бир қайиқ турар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

ЯҚИН 1

Кичик масофа билан ажралиб турадиган ерда, шу ўртада жойлашган

Яқин жой

Яқин шаҳар

УЗОҚ 3

олис 2

йироқ 2

(ироқ 2)

Катта масофага чўзилган, юриб ўтиш учун кўп вақт талаб этиладиган

Узоқ || олис || йироқ йўл

Узоқ || олис || йироқ масофа

Олдинги олис тугаб, Энди яқиндир йироқ. С. Абдулла, Поезд келди.

Δ Узоқ йўлдан бениҳоя чарчаб келгандай оёқ устида зўрға турар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Йўл олис бўлса ҳам, аммо кўнги яқин бўлган. «С. Ўзб.» Дарё тсиқин, сувлар шошқин, ўтолмайман, Йўлим йироқ, отим ориқ, етолмайман. Ўзб. х. қ. «Ироқни ироқдаги ёрига виштилин деб куйлар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЯҚИН 2

Кичик масофага чўзилган, юриб ўтиш учун оз вақт талаб этилади-ган

Яқин йўл

Яқин масофа

УЗОҚЛАШМОҚ

йироқлашмоқ

Яқин жойдан узоқ жойга томон бир оз ҳаракат қилмоқ, узоқроқ жойга кетмоқ

Отлиқлар қишлоқдан узоқлашди || йироқлашди.

ЯҚИНЛАШМОҚ

Узоқ жойдан яқин жойга томон бир оз ҳаракат қилмоқ, яқинроқ жойга келмоқ

Отлиқлар қишлоққа яқинлашди.

Латифий Элмуродга ит қараш қилгани ҳолда унинг олдидан узоқлашди
 П. Турсун, Ғўлмурод. *Биз шаҳардан анча йироқлашдик. Сўзлашувдан.*
 □ «Қора Аҳмад ким?» — деди Йўлчи йигитга яқинлашиб. Ойбек.
 Қутлуғ қ.

узун 1 — Калта 1
 узун 1 — қисқа 1. Қ. Калта 1

узун 2 — Калта 2
 узун 2 — қисқа 2. Қ. Калта 2

УЙДИРМА

афсона

Амалда, ҳақиқатда йўқ, мияда тўқилган (нарс)

ҲАҚИҚАТ

Мияда тўқилмаган, балки чиндан ҳам амалда бор (нарс)

[Умарали:] *Динга ва худога шонмайман, буларнинг ҳаммаси уйдирма гап.* Ойбек, Улуғ й. *Ишлаб чиқаришнинг қисқараётганлиги . . ҳозирги замон капитализми юксалиш даврини кечирмоқда ва кризислардан абадий халос бўлди, деган афсоналарни чиппака чиқаради.* «Қ. Ўзб.» «Ана кўрдингми, бўлмағур афсона гапга ҳали ҳам шонадиганлар кўп экан», — деди Элмурод. П. Турсун, Ғўлмурод. □ *Шунақами, Рауф ака? Инглиз олими бўлса ҳам, ҳақиқатни гапиргандан кейин, . . ўртоқ дейилса бўлаверади эмасми? А. Қаҳҳор, Қўшчиноқ. Мендан ҳақиқат ҳолни аглаб, жуда шошиб қолди, ҳатто ҳуши босидан учди.* А. Қодирӣ, Ўтган к.

УЙҒОТМОҚ

Ухлаш ҳолатини тўхтатиб, уйғоқ ҳолатга келтирмоқ

УХЛАТМОҚ

Уйғоқ ҳолатдан ухлаш ҳолатига ўтказмоқ

Қушларнинг шўх овози мени Уйғотади тонг чоғи. И. Муслим. □ *Саломатой онасини ухлатиб қўйиб, бешик тебратиш билан банд.* Ҳ. Ғулум, Машғал.

уламоқ — Узмоқ

улкан 1 — микроскоп. Қ. Гигант 1

улкан 1 — митти 1. Қ. Гигант 1

улкан 2 — кичик 1. Қ. Катта 1

улкан 2 — майда 5. Қ. Катта 1.

улкан 2 — чоғ. Қ. Катта 1

умрбод — Вақтинча 3

УМУМИЙ

муштарақ

Ҳамма учун бирдек хос, барчага тегишли

Умумий мулк

Умумий || муштарақ белгилар

ХУСУСИЙ

Айрим кишиларгагина хос, тегишли

Хусусий мулк

Хусусий белги

Уришмоқ

Тўтиқиз билан Дилшодда чиндан ҳам ўхшашлик, умумий жазба бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Яна бир жума боягидек қишлоқнинг умумий йиғини бўлади. А. Қодирий, Обид к. [Шерназарбой:] Биз олий ҳазратларининг қўлимиз, унинг хазинасини тўлдирмоқ муштарақ вазифамиздир. Ж. Шарипов. Хоразм. □ [Василий Николдевич] Қандайдир бир хусусий кноторага ишга киришга . . мажбур бўлган эди. «В. И. Ленин ҳ. х.»

унумли — бeбаракa. Қ. Серунум
унумли — самарасиз. Қ. Серунум
унумли — унумсиз. Қ. Серунум
унумсиз — баракали. Қ. Серунум

унумсиз — самарали. Қ. Серунум
унумсиз — Серунум
унумсиз — унумли. Қ. Серунум

УРИШМОҚ

Ўзаро тинч-тоғув муносабатни буз-моқ, жанжал, низо чиқармоқ, бир-бирини урмоқ

Ўзим билан уришинг, уч талоқ деб ўзимга айтинг эди. А. Қаҳҳор. Қўшчинор. □ Соми сингиллари билан ярашди, ўртада узилиб қолган алоқа тикланди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизи.

уриштирмоқ — Ажратмоқ 2
уриштирмоқ — айирмоқ 2. Қ. Ажратмоқ 2
уруш — Тинчлик
уст 1 — Ич
уст 2 — Ост
уст 2 — таг. Қ. Ост

УЧМОҚ

кўтарилмоқ 5

Ер томондан осмон томонга ҳаракат қилиб жилмоқ, ердан узоқлашмоқ

*Бургут учиб кетди.
Самолёт учди || кўтарилди.
Дирижаблда [осмонга кўтарил-моқ*

Сув буғ бўлиб, ҳавога кўтарилди, ёмғир ёки қор бўлиб, яна ерга тушади. Дарсликдан. △ Ҳар қандай қуш ҳам баҳорда учиб келганини хуштак чалиш, пишллаш, кукулаш билан маълум қилади. «Тош-

ЯРАШМОҚ 2

Ўзаро жанжални, низоли бартараф қилмоқ, тинч-тоғув муносабатни тикламоқ

устки — Остки
устки — пастки. Қ. Остки
устки — қуйи. Қ. Остки
ухлатмоқ — Уйғотмоқ
уч — Ост
уч — таг. Қ. Ост

ҚЎНМОҚ

тушмоқ 6

Осмон томондан пастга томон ҳаракат қилиб, ерга етмоқ

*Бургут қўнди.
Самолёт қўнди || тушди.
Парашют билан ерга тушмоқ*

кент оқидами». □ *Ҳозирги самолётлар Тошкентдан Москвагача ерга қўн-ма й ди.* Сўзлашувдан.

- Учмоқ — тушмоқ 6
- уюшмоқ — тарқалмоқ 1. Қ. Бир-лашмоқ 2
- уюшмоқ — тарқамоқ 1. Қ. Бир-лашмоқ 2
- уятсиз — иболи. Қ. Уятчанг
- уятсиз — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
- уятсиз — уятчан. Қ. Уятчанг
- уятсиз — Уятчанг
- уятсиз — шармли. Қ. Уятчанг
- уятсиз — ҳаёли. Қ. Уятчанг
- уятчан — безбет. Қ. Уятчанг
- уятчан — беибо. Қ. Уятчанг
- уятчан — бети қаттиқ. Қ. Уятчанг

- уятчан — бешарм. Қ. Уятчанг
- уятчан — беҳаё. Қ. Уятчанг
- уятчан — сурбет. Қ. Уятчанг
- уятчан — уятсиз. Қ. Уятчанг
- уятчан — шармсиз. Қ. Уятчанг
- уятчан — ҳаёсиз. Қ. Уятчанг
- Уятчанг — безбет
- Уятчанг — беибо
- Уятчанг — бети қаттиқ
- Уятчанг — бешарм
- Уятчанг — беҳаё
- Уятчанг — сурбет
- Уятчанг — уятсиз
- Уятчанг — шармсиз

УЯТЧАНГ

- (уятчан)
- тортинчоқ
- ҳаёли
- иболи
- шармли

Ортиқча бирор ҳаракат қилишга бошқалардан уяладиган, хижолат тортадиган, уялиш, тортиниш туйғуси кучли

Уятчанг || ҳаёли йигит
Тортинчоқ бола

У содда, уятчанг, камтарин йигит эди. Ойбек, Қутлұғ қ. Неъмат-жон хуш табиатли, уятчан бир йигит бўлиб, одамлар билан ҳам жу-да одобли, бир маромда сўзлашарди. Ж. Шарипов, Хоразм. Ёнма-ён пахта тераётиб, у ёқ-бу ёқдан гапиришганларида қиз унинг ҳақиқатан ҳам тортинчоқ, камсуқум йигит эканини сезди. П. Қодиров, Уч и Қиз бола-да, ҳаёли, андишали... «Муштум». И боли, серандиша қизчи Аҳмаджон ака ўғлига олиб берди. «С. Ўзб.». Устанинг қизи жуда шармли бўлиб ўсибди-да. Сўзлашувдан. □ [Жамла:] Ҳаё беномусда бўлмайди Ҳаёсизда номус бўлмайди. Ҳамза Ҳакимзода, Бой ила

ҲАЁСИЗ

- беҳаё
- беибо
- бешарм
- шармсиз
- уятсиз
- безбет
- сурбет
- бети қаттиқ

Бировдан уялмайдиган, хижолат тортмайдиган, бошқалар олдида ёмон ҳаракат қилаверадиган

Ҳаёсиз || сурбет йигит
Безбет || бети қаттиқ бола

хизматчи. Ор-у номус [билмаган эй беҳаё, юзингга туф] «Муштум».
 .. Норқўзининг гаши келди ва шундай беибо хотиннинг ичкарига —
 фаришталар олдига киришини хоҳламади. А. Қаҳҳор, Майнз/емаган хо-
 тин. Узидан катталар олдига бешарм баъзи ёшлар бор, «Муштум».
 Эшонларнинг ўзлари, Шармиздир юзлари, Ошга тўймас кўзлари..
 Ҳамза Ҳакимзода. Совчилар эрса бундай уятсиз қиздан алҳазар ўқи-
 ишиб жўнайдилар. А. Қодирий, Ўтган к. Мен — ялағоч, безбет Алихон
 Сувага, ерга бўлди хўжайин. Ҳасан Пўлат. Адолат сурбет Бозоровни
 кўриши билан ғазабдан қалтиради ва титроғини босиш учун пахта те-
 раверди. И. Раҳим, Чин м. Қилмишига яраша иш қиламан, Зўр қорнинг-
 ни шохим билан тиламан. Умид қилма энди сут-у қатиқдан, Ўргилдим-
 ку сендек бети қаттиқдан. Акмал Пўлат, Тасаддуқ.

уқувсиз — абжир 1. Қ. Лапашанг
 уқувсиз — игна тешигидан ўта ола-
 диган. Қ. Лапашанг
 уқувсиз — ишбилармон. Қ. Лапа-
 шанг

фаол — лоқайд. Қ. Актив
 фаол — пассив. Қ. Актив

ФАРЁД

Юксак даражадаги аламини ифода-
 ловчи кучли йиғи овози

Она қақшоқ қўлларини қизининг юрагига қўйди. Сўнг, сачраб туриб, ўзи-
 ни ерга урди, фарёди билан кечани зир титратди. Ойбек, Қутлуғ қ.
 □ Лекциялардан чарчаб чиққан группа ҳозир жуда кулгига мойил эди,
 бўлар-бўлмасга қаҳқаҳа кўтарарди. П. Қодиров, Уч и.

фаровонлик — етишмовчилик. Қ.
 Муҳтожлик
 фаровонлик — Муҳтожлик
 фаровонлик — танқислик. Қ. Муҳ-
 тожлик

ФАРОСАТЛИ

фаҳмли
 идрокли
 тамизли
 зийрак 2

Тезда тушуниб етадиган, фаҳм-
 фаросат билан иш тутадиган

ҚАҲҚАҲА

Юксак даражадаги хушвақтликни
 ифодаловчи кучли кулги овози

Фаросатли — бетамиз
 Фаросатли — бефаросат
 Фаросатли — бефаҳм
 Фаросатли — калтафаҳм

ФАРОСАТСИЗ

бефаросат
 фаҳмсиз
 бефаҳм
 бетамиз
 калтафаҳм

Тезда тушуниб етмайдиган, фаҳм-
 фаросат билан иш тутмайдиган

Бундан чиқдики, бизнинг одамларимиз бефаҳм кишилар эмас, .. балки зийрак шоғирдлар экан! «Қ. Ўзб.». Δ Совет ҳукуматининг ғарбий Берлин масаласи ҳақидаги таклифлари фаросатли ҳар бир кишига тушунарлидир. «Қ. Ўзб.». Бошлиғимиз голят кузатувчан, фаҳмли киши. Сўзлашувдан. Фарҳод ёш болалик вақтиданоқ ақли, идрокли, зеҳнли, қобилиятли эди. «Ватан адабиёти». Шу вазифани юклашга бирор тамизли одам топилмади! Сўзлашувдан. $\square$ Фаросатсиз фалокатга йўлиқар. Мақол. Фақат бефаросат кишиларгина халқларни кишанлаб қўйишни орзу қилиши мумкин. «Қ. Ўзб.». Фаҳмсиз одам кўнчилик билан муомала қила олмайди. Сўзлашувдан. Баъзи бефаҳм ва калтабин одамларни эшакка ўхшатадилар. Айниқ, Эсдаликлар. [Зуннунхўжа хотинига:] Унақа бетамиз одамнинг гапини гапирма, нега ер сенинг измингда булар экан? .. А. Қаҳҳор, Қўшчибор. [Улар] «Пари хотин»га ихлосманд бўлиб келган калтафаҳм кишилардан кулишади. «Муштум».

Фаросатли — фаҳмсиз
фаросатсиз — зийрак 2. Қ. Фаросатли
фаросатсиз — идрокли. Қ. Фаросатли

фаросатсиз — тамизли. Қ. Фаросатли
фаросатсиз — Фаросатли
фаросатсиз — фаҳмли. Қ. Фаросатли

ФАРҚ

Ўзаро ўхшамайдиган, бирнда бор-у, бошқасида йўқ белги-хусусият

ЎХШАШЛИК

Ўзаро бир хил, умумий белги-хусусият

Бу икки машинанинг ўзаро фарқи ва ўхшашлиги нимада? Сўзлашувдан. Δ Одамийнинг асли бирдир, бир-бирдан фарқи бор. Мақол. $\square$ Тўтиқиз билан Дилшодда чиндан ҳам ўхшашлик, умумий жозиба бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

фақир — Бой 1
фақир — бадавлат. Қ. Бой 1
фақир — давлатли. Қ. Бой 1
фақир — давлатманд. Қ. Бой 1
фаҳмли — бетамиз. Қ. Фаросатли
фаҳмли — бефаросат. Қ. Фаросатли
фаҳмли — бефаҳм. Қ. Фаросатли
фаҳмли — калтафаҳм. Қ. Фаросатли
фаҳмли — фаросатсиз. Қ. Фаросатли
фаҳмли — фаҳмсиз. Қ. Фаросатли
фаҳмсиз — зийрак 2. Қ. Фаросатли

фаҳмсиз — идрокли. Қ. Фаросатли
фаҳмсиз — тамизли. Қ. Фаросатли
фаҳмсиз — Фаросатли
фаҳмсиз — фаҳмли. Қ. Фаросатли
фироқ — васл. Қ. Висол
фироқ — Висол
фойда — Зарар
фойда — зиён. Қ. Зарар
фойдали — Зарарли
Фош қилмоқ — бекитмоқ 3
Фош қилмоқ — беркитмоқ 3
Фош қилмоқ — ёпмоқ 4

ФОШ ҚИЛМОҚ

очмоқ 5

ошкор қилмоқ

Махфий тутилиши лозим бўлган нарсани кўпчиликка билдирмоқ

Жиноятни фош қилмоқ || очмоқ

Айбини очмоқ || ошкор қилмоқ

Қасамни яширсанг, иситмаси ошкор қилади. Мақол. △ «Мен тегшили жойда гаплашаман,— деди Низомиддинов қоғозларни йиғиштираёттиб.— Мен очдим бу шиларни, мен фош қилдим». А. Қаҳҳор, Мумофиқ. *Область ташиклотиининг шийдаги ана шу жиддий камчилик ва хатоларнинг ҳаммаси очиб ташланган.* «Қ. Ўзб.». □ *Сирни айтмай, бир нечадан яширган.* «Рустам» достони. *Мен сени яхши билман, укажон, тўғри сўз, виждонли боласан. Аммо Раҳимовнинг сирини билга туриб бекитганинга ҳайронман.* Ҳ. Назир, Сўнмас ч. «Сирингни ёпмоқчи бўлдингми? Ёполмайсан! Безбет!» — деди Ўрмонжон Тўпанисога. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Хабардор — беҳабар

ХАБАРДОР

боҳабар

огоҳ

воқиф

Бирор нарса бўлишини ёки бўлганини эшитган, биладиган

Ҳаёт Ғуломжонга бола юборилганидан хабардор бўлса ҳам, лекин унинг келганидан беҳабар эди. М. Исмомилӣ, Фарғона т. о. △ *У [Олимжон] — совхоз ҳаётининг ҳамма томонидан боҳабар одам.* «Тошкент ҳақиқати». Алишернинг барча яқинлари бу гапдан огоҳлар. Уйғун ва И. Султон, «Навойй». *Бирор қшилоққа ўт кетса, одамлар дарҳол воқиф бўладилар, ёнгин даф этилади.* С. Қароматов, Ҳижрон. □ *Сафар бўъчи Абдураҳмоннинг тўхтаганидан хабарсиз икки-уч одим нарига ўтган эди.* А. Қодирӣ, Мехробдан ч.

хабарсиз — боҳабар. Қ. Хабардор

хабарсиз — воқиф. Қ. Хабардор

хабарсиз — огоҳ. Қ. Хабардор

хабарсиз — Хабардор

Хавфли — бехатар

ЯШИРМОҚ 2

бекитмоқ 3

(беркитмоқ 3)

ёпмоқ 4

Маълум қилиниши лозим бўлган нарсани кўпчиликдан манфий тутмоқ

Жиноятни яширмоқ

Айбини бекитмоқ || ёпмоқ

ХАБАРСИЗ

беҳабар

Бирор нарса бўлишини ёки бўлганини эшитмаган, билмайдиган

ХАВФЛИ

хатарли

Хавф туғдирадиган, хавф-хатари бор

ХАВФСИЗ

хатарсиз

бехатар

Хавф туғдирмайдиган, хавф-хатари йўқ

Редакцияга ҳам қабул қилмай, рад этдилар, ғоят хавфли унсур бу бадбахт. Ойбек, Қутлуғ қ. Узоқ вақт жанг оловларида уйқусиз, хатарли кунларни ўтказган бу ёнгит учун.. сой бўйлари янада наизвали ва оромбахш туйилар эди. С. Аҳмад, Қадрдон д. Бу — ғоят хатарли ши. Аммо биз қўрқмаймиз. Ҳ. Ғулум, Машғал. □ Ярадорни хавфсиз жойга ётқизиб, қайтшида Аҳмаджоннинг кўзи тўнтарилиб ётган бир немис пулемётига тушди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. Асқар полвон билан Али ташанг ўлим ва бало бўрони шида хатарсиз бир парча жой топиши умидида ҳолсиз югурдилар. Ойбек, Қуёш қ. Энди Қорабулоқ чегарасидаги доводдан ўтиб олишса, у ёғи осон. Катта тош йўлга чиқишади-ю, шаҳарга бехатар етиб олишади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Хавфли — хатарсиз

хавфсиз — Хавфли

хавфсиз — хатарли. Қ. Хавфли

хаёлий — Реал

харажат — Даромад

харажат — келим. Қ. Даромад

харажат — кирим. Қ. Даромад

харажат қилмоқ — жамғармоқ. Қ.

Йиғмоқ 1

харажат қилмоқ — Йиғмоқ 1

харажат қилмоқ — тўпламоқ 1. Қ.

Йиғмоқ 1

харж қилмоқ — жамғармоқ. Қ.

Йиғмоқ 1

харж қилмоқ — Йиғмоқ 1

харж қилмоқ — тўпламоқ 1. Қ.

Йиғмоқ 1

хароб — Обод

хароб — ободон. Қ. Обод

хароба — Обод

хароба — ободон. Қ. Обод

харобазор — Обод

харобазор — ободон. Қ. Обод

хасис — очик қўл. Қ. Сахий

хасис — Сахий

хасис — саховатли. Қ. Сахий

хасис — танти. Қ. Сахий

хасис — қўли очик. Қ. Сахий

хасис — ҳотам. Қ. Сахий

хасис — ҳотамтой. Қ. Сахий

хаста — саломат. Қ. Қасал

хаста — соғ. Қ. Қасал

хаста — соғлом. Қ. Қасал

хатарли — бехатар. Қ. Хавфли

хатарли — хавфсиз. Қ. Хафли

хатарли — хатарсиз. Қ. Хавфли

хатарсиз — Хавфли

хатарсиз — хатарли. Қ. Хавфли

хато — Тўғри 3

хафа 1 — Мамнун

хафа 1 — хурсанд 1. Қ. Мамнун

Хафа 2 — вақти чоғ

Хафа 2 — оғзи қулоғида

Хафа 2 — хуррам

ХАФА 2

Ғамгин

Ғамли

Ғуссали

Қайғули

Қовоғидан қор ёғади

Қайғуриш кайфиятига эга

Камбағал учун ўз ҳақини талаб қилиш ҳам қийин, чунки хўжайиннинг хурсанд ёки хафа чоғлари бўлади. Ойбек, Қутлуғ қ. Бу кинларда Сиддиқжон нақадар хурсанд бўлса, Канизак шу қадар хафа. А. Қаҳ-ҳор, Қўшчинор. △ «Тура ҳам хондан ўрнак олаётир», — деди ғамгин оҳангда Пирнафас ака. Ж. Шарипов, Хоразм. Оҳ тортсам. тўқилар кўзимнинг ёши, Ҳақ деб чиқар ғамли қулнинг товуши. «Рустам». Одобли, маданиятли ҳар бир киши ўзининг ҳуши муомаласи билан ғуссали кишининг дилини ҳсф қила олади. «С. Ўзб.». Чиндан ҳам Унсин қайғули эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Оқсоқолнинг қовоғидан қор ёғар, жуда жаҳли чиққан эди. Ж. Шарипов, Хоразм. □ Салимбойвачча шод, тинмасдан сўзлайди. Ойбек, Қутлуғ қ. Хомуш эди Оғадўст чўпон. Барча хуррам, Фақат унда ғам. Эркин Ваҳидов, Нидо. Эл йиғилган наврўз базмига, Барча хушнуд, Диллар чоғ эди. Э. Воҳидов, Нидо. Ҳайдарга бугун нима бўлди? Нима учундир ҳар қачонгидан ўзгача, вақти чоғ, кўнгли ёруғ... И. Раҳим, Ҳаёт б. Онаси совшиликдан оғзи қулоғида қайтиб келди. «Муштум».

Хафа 2 — хушнуд

Хафа 2 — шод

ХАФА БЎЛМОҚ

хафаланмоқ

куйинмоқ

Қайғуриш кайфиятига эга бўлмоқ

Хат олиб хафа бўлмоқ

Ишдан хафаланиб қайтмоқ

Емон гап эшитиб куйинмоқ

ХУРСАНД 2

шод

хуррам

хушнуд

вақти чоғ

оғзи қулоғида

Шодланиш кайфиятига эга

Хафа бўлмоқ — севинмоқ

Хафа бўлмоқ — суюнмоқ

ХУРСАНД БЎЛМОҚ

севинмоқ

(суюнмоқ)

қувонмоқ

Шодланиш кайфиятига эга бўлмоқ

Хат олиб хурсанд бўлмоқ || се-
винмоқ

Ишдан қувониб қайтмоқ

Яхши гап эшитиб суюнмоқ

Гоҳ суюниб, хаёлида олтин саройлар қуради, гоҳ куйиниб. ўзини тубсиз чоғ ёқасида кўради. М. Исмоний, Фарғона т. о. △ Хотиним қиз туғди деб хафа бўлма: шернинг эркак-урғочиси бағавар. Луғатдан. Кеча Ойқиз чарчаган-ҳориган ҳолда хафаланиб қайтди, чунки қутилмаганда кириб келган тоғаси билан учрашди-ю, ўртада анчагина

кўнглисиз сўзлар бўлиб ўтди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ Хурсанд бўлди, йигит қувонди. Қўзларида севинч ёнди. Э. Раҳим. [Анвар] .. асар улар [капалак ва олтин қўнғизлар] гулларга қўниб қолсалар, ўзида йиқ севинчар эди. А. Қодрий, Меҳробдан ч. Ҳаётнинг келатганини кўрганда эса суюнганидан шайтонлаб қолишига оз қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Хафа бўлмоқ — қувонмоқ
 хафагарчилик — вақтичоғлик. Қ.
 Шодлик
 хафагарчилик — севинч. Қ. Шодлик
 хафагарчилик — хурсандлик. Қ.
 Шодлик
 хафагарчилик — хурсандчилик.
 Қ. Шодлик
 хафагарчилик — хушвақтлик. Қ.
 Шодлик
 хафагарчилик — Шодлик
 хафагарчилик — қувонч. Қ. Шодлик
 хафаланмоқ — севинмоқ. Қ. Хафа
 бўлмоқ
 хафаланмоқ — суюнмоқ. Қ. Хафа
 бўлмоқ
 хафаланмоқ — хурсанд бўлмоқ.
 Қ. Хафа бўлмоқ
 хафаланмоқ — қувонмоқ. Қ. Хафа
 бўлмоқ
 хафалик — вақтичоғлик. Қ. Шодлик
 хафалик — севинч. Қ. Шодлик
 хафалик — хурсандлик. Қ. Шодлик
 хафалик — хурсандчилик. Қ. Шод-
 лик
 хафалик — хушвақтлик. Қ. Шодлик
 хафалик — Шодлик
 хафалик — қувонч. Қ. Шодлик
 хафачилик — вақтичоғлик. Қ. Шод-
 лик
 хафачилик — севинч. Қ. Шодлик
 хафачилик — хурсандлик. Қ. Шод-
 лик

хафачилик — хурсандчилик. Қ.
 Шодлик
 хафачилик — хушвақтлик. Қ. Шод-
 лик
 хафачилик — Шодлик
 хафачилик — қувонч. Қ. Шодлик
 хирпа — гўл. Қ. Айёр
 хирпа — содда 1. Қ. Айёр
 хирпа — содда дил. Қ. Айёр
 хих — Ишш
 хокисор — димоғдор. Қ. Камтар
 хокисор — керик. Қ. Камтар
 хокисор — кибри. Қ. Камтар
 хокисор — кибр-даволи. Қ. Камтар
 хокисор — манман. Қ. Камтар
 хокисор — такаббур. Қ. Камтар
 хом — тажрибадор. Қ. Тажрибали
 хом — тажрибакор. Қ. Тажрибали
 хом — Тажрибали
 хор — Азиз
 хотима — Қириш
 хотима — муқаддима. Қ. Қириш
 хотима — пролог. Қ. Қириш
 хогиржам — Бзовта
 хогиржам бўлмоқ — Бзовта бўл-
 моқ
 Хунук — барно
 Хунук — гўзал
 Хунук — зебо
 Хунук — соҳибжамол
 Хунук — сулув

ХУНУК

бадбашара
бадбуруш
тасқара
таъвия

Кўриниши ёқимсиз, ҳусн-латофатдан маҳрум

Абдулхай кўнглидаги хижлини [Зухрага] очди: «Сиз бир соҳибжама мол, мен бир таъвия». Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Δ Элмурод, эшоннинг хунук башарасини кўз олдига келтириб туриб: «Обб муттаҳам-эй!» — деди. П. Турсун, Уқитувчи. «Номус қилиш у ёқда турсин, ичида девга ўхшаган бир бадбашараси югуриб келиб, мени қучоқлади», — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Гулсанам қамчи зарбидан чинқириб ўрнидан турган эди, бадбуруш бир киши уни қисқичдай қўллари орасига олди. С. Қароматов, Бир томчи қон. Айниқса Асалбиби учун Аширмат бу гал жуда ёқимсиз, тасқара бир одам бўлиб кўринди. Ойбек, Олтин в. ш. □ Милиция лейтенанти, ўзи чиройли бўлса ҳам, Акрамхонга хунук гапларни айтди. «Шарқ ю». Уттиз беш ёшларда кўринган бу гўзал хотин ҳарам ходимларидан Гулшанбону эди. А. Қодирий, Меҳробдан ч. Ўлжа олинган моллар ва сулув қизларни олиб кетаётган турк кемасига денгиз қароқчилари бехосдан ҳужум қилдилар. «Қ. Ўзб.» [Марямхон эрига:] «Бирам барно хотинки, кироий қуданг бўлса, шу Асалхондақаси бўлса-да». «Муштум». [Самандаровнинг] Қувончдан чақнаган кўзлари сдида ўша излагани зебо қиз намоён бўлди. «С. Ўзб.». Ёши ўттизларга бориб қолган, барваста, қорра соқол Иван хушсурат йигит эди. М. Осим, Элчилар. Ҳозир бирдан-бир юпанчим Леночка бўлди, ажойиб бир нозик, хушрўй қизча ўзи! «Муштум». У [қиз] яна ҳам .. ҳусндор кўринди йигитга. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Бош яланг, яланг оёқ, кўйлаги йиртиқ хотиннинг юзига изтироб шундай чанг солган эдики, йигитлар унинг Мишанинг онаси, кечаги кўркам, ҳуснли аёл эканини базўр фарқ қилдилар. Ойбек. Куёш қ.

Хунук — хушрўй
Хунук — хушсурат
Хунук — ҳусндор
Хунук — ҳуснли

ЧИРОЙЛИ

гўзал
сулув
барно
зебо
хушсурат
хушрўй
ҳусндор
ҳуснли
содибжамол

Кўриниши ёқимли, ўзига жалб этадиган, ҳусн-латофатга эга

хуррам — Хафа 2
хуррам — қайғули. Қ. Хафа 2
хуррам — қовоғидан қор ёғади. Қ.
Хафа 2

хуррам — ғамгин. Қ. Хафа 2
хуррам — ғамли. Қ. Хафа 2
хуррам — ғуссали. Қ. Хафа 2
хурсанд 1 — лорози. Қ. Мамнун
хурсанд 1 — хафа 1. Қ. Мамнун
хурсанд 2 — Хафа 2
хурсанд 2 — қайғули. Қ. Хафа 2
хурсанд 2 — қовоғидан қор ёғали. Қ. Хафа 2
хурсанд 2 — ғамгин. Қ. Хафа 2
хурсанд 2 — ғамли. Қ. Хафа 2
хурсанд 2 — ғуссали. Қ. Хафа 2
хурсанд бұлмоқ — куйинмоқ. Қ. Хафа бұлмоқ
хурсанд бұлмоқ — Хафа бұлмоқ
хурсанд бұлмоқ — хафаланмоқ. Қ. Хафа бұлмоқ
хурсандлик — андуҳ. Қ. Шодлик
хурсандлик — хафагарчилик. Қ. Шодлик
хурсандлик — хафалик. Қ. Шодлик
хурсандлик — хафачилик. Қ. Шодлик
хурсандлик — қайғу. Қ. Шодлик
хурсандлик — ғам. Қ. Шодлик
хурсандчилик — андуҳ. Қ. Шодлик
хурсандчилик — хафагарчилик. Қ. Шодлик
хурсандчилик — хафалик. Қ. Шодлик
хурсандчилик — хафачилик. Қ. Шодлик
хурсандчилик — қайғу. Қ. Шодлик
хурсандчилик — ғам. Қ. Шодлик
хусусий — муштарак. Қ. Умумий
хусусий — Умумий
куфиёна — счиқ 2. Қ. Ошкор
куфиёна — очикчасига. Қ. Ошкор
куфиёна — Ошкор
куфия 1 — очик 2. Қ. Ошкор
куфия 1 — очикчасига. Қ. Ошкор
куфия 1 — Ошкор
куфия 2 — Ошкора

хушбичим — Бесўнақай 1
хушбичим — беўхшов. Қ. Бесўнақай 1
хушбўй — Бадбўй
хушбўй — сассиқ. Қ. Бадбўй
хушбўй — қўлакса. Қ. Бадбўй
хушвақтлик — андуҳ. Қ. Шодлик
хушвақтлик — хафагарчилик. Қ. Шодлик
хушвақтлик — хафалик. Қ. Шодлик
хушвақтлик — хафачилик. Қ. Шодлик
хушвақтлик — қайғу. Қ. Шодлик
хушвақтлик — ғам. Қ. Шодлик
хушмуомала — Дағал 2
хушмуомала — тўнг 1. Қ. Дағал 2
хушнуд — Хафа 2
хушнуд — қайғули. Қ. Хафа 2
хушнуд — қовоғидан қор ёғали. Қ. Хафа 2
хушнуд — ғамгин. Қ. Хафа 2
хушнуд — ғамли. Қ. Хафа 2
хушнуд — ғуссали. Қ. Хафа 2
хушрўй — бадбашара. Қ. Хунук
хушрўй — бадбуруш. Қ. Хунук
хушрўй — тасқара. Қ. Хунук
хушрўй — таъвия. Қ. Хунук
хушрўй — Хунук
хушсурат — бадбашара. Қ. Хунук
хушсурат — бадбуруш. Қ. Хунук
хушсурат — тасқара. Қ. Хунук
хушсурат — таъвия. Қ. Хунук
хушсурат — Хунук
хуштаъм — Бадхўр
хушфелъ — Дағал 2
хушфелъ — тўнг 1. Қ. Дағал 2
хушхат — Бадхат
хушхўр — Бадхўр
хушқомат — Бесўнақай 1
хушқомат — беўхшов. Қ. Бесўнақай 1
хўп — Йўқ 3

ХўРА

Овқатни танламай кўп ейдиган

Хўра қўй

Хўра от

«Молинг хўра бўлса, берди худо» деб шунчи айтар экан-да! — луқ-ма ташлади Шерали. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. □ [Сигирларга] Ҳадеб бир озуқа бераверсангиз, иштаҳаси бўғилади, чимхўр бўлиб қолади. «С. Ўзб.».

ХўРЛАМОҚ

Менсимай, паст назар билан қараб, иззат-нафсига тегадиган ҳаракатлар қилмоқ

Қайнонани хўрламоқ

Боқмасанг, молинг кетар, хўрласанг, хотининг кетар. Мақол. Мени нима учун бундай қийнайсиз, нима учун бундай хўрлайсиз, катта буви?! М. Исмоилий, Фарғона т. о. □ *Хизмати халққа манзур бўлган кишини ҳамма эъзовлайди.* «С. Ўзб.».

чайир — Мўрт

ЧАЛҚАНЧА[СИГА]

Юзи осмонга қараган ҳолда

Чалқанча[сига] ётмоқ

Чалқанча[сига] йиқилмоқ

Турсунбой қовжираб қолган ариққа чалқанча ётиб, осмонга тикилди. С. Аҳмад, Уфқ. *Суюм ога палосда чалқанчасига ётиб, дўмбирасини черта бошлади.* Н. Фозилов, Оқим. □ *Ана у [Силув] созликка юзтубан йиқилди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қ. *Бозор сўнги дамларини йиғиб, тўрсик тўмонга интилди-ю, иссиқ тошларни чангаллаб, юзтубан ётганича ҳушидан кетди.* А. Мухтор, Чинор.

ЧАП 1

сўл

Гавданинг юрак бор ярми томонда жойлашган; ўнг томонга терс

Чап || сўл қўл

Дарёнинг чап || сўл соҳили

Чап томонда — тоғ этаклари, ўнг томонда — яшил пахтазор. И. Раҳим, Чин м. *Катта далада ўнгда ҳам, сўлда ҳам найзобозлик қизиган.* Ойбек. Қуёш қ. *Гоҳ чапда, гоҳ ўнгда қулоқларни тешгүечи*

ЧИМХўР

Овқатни танлаб жуда оз ейдиган

Чимхўр қўй

Чимхўр от

ЭЪЗОЗЛАМОҚ

Юксак даражада иззат-ҳурмат кўрсатмоқ

Қайнонани эъзовламоқ

ЮЗТУБАН

Юзи ерга қараган ҳолда

Юзтубан ётмоқ

Юзтубан йиқилмоқ

ЎНГ 1 2

Гавданинг юрак йўқ ярми томонда жойлашган; чап томонга терс

Ўнг қўл

Дарёнинг ўнг соҳили

чинқириқ товуш билан чигирткалар чирилайди. М. Исмовлий, Фарғона т. о. Δ *Йўлчи .. сўл ёқдаги боши берк тор кўчага кирди. Ойбек, Кутлуг қ.*

ЧАП 2**терс 4**

Ноқулайлиги бор, бирор иш-ҳаракатни қийинлаштирадиган

Менга бу йўл чап || терс.

Гап пулда эмас, қизим, вақтим бўлмаяпти. Ишхонам магазинга чап. Ҳ. Зейнонова, Биринчи мактуб. Унинг йўли терс бўлса ҳам, Авзам розилик билдирди. Шуҳрат, Жаннат қ. □ Қишлоғимизга автобус қатнаб, шаҳарга боришимиз ўнг бўлиб қолди. «Янги Фарғона» газетаси. У баъзан, ўнг келиб қолгачди, Ўрмонжондан бирон қадам олдинда юришга интилар .. эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Сечга ўнг келмади ноинсоф замон, Кўп кездине айрилиқ биёбонида. М. Шайхзода.

чаптаст — сусткаш. Қ. Эпашанг

чаптаст — тепса-тебранмас. Қ.

Эпашанг

чаптаст — Эпашанг

ЎНГ 1 3

Қулайлиги бор, бирор иш-ҳаракатни осонлаштирадиган

Менга бу йўл ўнг.

чаққон — сусткаш. Қ. Эпашанг

чаққон — тепса-тебранмас. Қ. Эпашанг

чаққон — Эпашанг

ЧЕКИНИШ

Ҳужум қилаётган душман сиқуви билан ўз позициясини қолдириб, орқага силжиш

Чекиниш жонига теккан солдатлар душман устига ҳужум бошла-нишини орзиқиб кутар эдилар. А. Қаҳҳор, Олтин ю. Δ Дўстларим! Охирига нафасгача чекиниш йўқ! Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши. □ Душман ҳеч қандай артиллерия тайёрлигисиз ҳужумга ўтган эди. Шуҳрат, Шинелли й.

Чидамли 1 — бардошсиз 2

ЧИДАМЛИ 1**бардошли 2**

Қийинчилик, дард-алам кабиларга чидайдиган, бардош берадиган

Чидамли || бардошли киши

Тинчлик учун кураш .. чидамли бўлишни талаб қилади. «Қ. Ўзб.». Умидсизланмаган, иродаси мустаҳкам, бардошли кишилар муродига

ҲУЖУМ 2

Олға силжиш, енгилш мақсадида душман устига ташланиш

ЧИДАМСИЗ 1**бардошсиз 2**

Қийинчилик, дард-алам кабиларга чидамайдиган, бардош бера олмайдиган

Чидамсиз || бардошсиз киши

етадилар. «С. Ҷзб.». □ *Чидамсиз* кишилар қийинчиликни енга олмайди. «Қ. Ҷзб.». *Севги учун бениҳоя бардош керак. Бардошсизлар севгиси — умрбод ора айда сарсон-саргардон.* М. Жўра, Изтироб.

ЧИДАМЛИ 2

пухта

пишиқ 2

Осонликча, тез орада яроқсиз ҳолга келмайдиган, сифатли қилиб ишланган

Чидамли || *пухта* газлама

Пишиқ этик

Халқ силлиқ ва чидамли сурп, чит ва сатинларни олмай, қўпол ва дағал бўё ва қалами орқасидан югуради. С. Аъний, Қуллар. *Қийими қўпол, лекин янги ва пухта эди.* Ойбек, Қутлуғ қ. *Болтабой кечки овқатдан кейин келди. У жуда катта ишни битириб келгандай, оғзи қулоғда бўлиб, қилинган тўғон қанчалик пишиқ бўлиши ва ҳоказолар тўғрисида гапирарди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ *Маълумки, кўримсиз, чидамсиз газламалар, пойфазал, кийим-кечак ва бошқа буюмлар эл назаридан қолади.* «С. Ҷзб.».

чидамсиз 1 — бардошли 2. Қ. Чидамли 1

чидамсиз 1 — Чидамли 1

чидамсиз 2 — пишиқ 2. Қ. Чидамли 2

чидамсиз 2 — пухта. Қ. Чидамли 2

чидамсиз 2 — Чидамли 2

ЧИНАКАМ[ИГА]

Ҳазил йўсинида эмас, балки жиддий равишда (воқе бўладиган)

Чинакам[ига] урмоқ

Киши чинакам йиғлаш учун мўл-гўл кўз ёши тўкмаси ёки дод-фарёд кўтармоғи шарт эмас. П. Турсун, Уғрибуечи. □ *Ўша ҳазилакам урушлар тўғрисида лоф-қоф урилиб ёзилган жангномага шунча қизиқар эдик.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

чиройли — бадбашара. Қ. Хуьук

чиройли — бадбуруш. Қ. Хуьук

чиройли — тасқара. Қ. Хунук

чиройли — таъвия. Қ. Хунук

ЧИДАМСИЗ 2

Осонликча, тез орада яроқсиз ҳолга келадиган, сифатли қилиб ишланмаган

Чидамсиз газлама

Чидамсиз этик

чимхўр — Хўра

чин 1 — Ёлғон

чин 2 — Сохта

чин 2 — сунъий 1. Қ. Сохта

чин 2 — ясама. Қ. Сохта

чин 2 — қалбаки. Қ. Сохта

ҲАЗИЛАКАМ

Жиддий равишда эмас, балки ҳазил йўсинида (воқе бўладиган)

Ҳазилакам урмоқ

чиройли — Хуьук

чиқавериш — Киравериш

чиқағиб кбормсақ — Қамамоқ. Қ.

ЕҶШАТМСҚ 13

чиқариб юбормоқ — қамоққа олмоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

чиқариб юбормоқ — қўлга олмоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

ЧИҚАРМОҚ 2

Тортувчи куч вазифасини ўтовчи ҳайвонни арава, чана кабиларга биркитилган ҳолатдан озод қилмоқ

Отни аравадан чиқармоқ

Сиддиқжон .. отни чиқариб, араванинг тегирчигига боғлади-да, бос-тирмага кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ [Ермат] Отни қўшгандан кейин аравага қалин наमत солди. Ойбек, Қутлуғ қ.

чиқим — Даромад

чиқим — келим. Қ. Даромад

чиқим — кирим. Қ. Даромад

чиқмоқ 1 — Ботмоқ

чиқмоқ 2 — Қирмоқ 1

ЧИҚМОҚ 7

Сууюқликнинг бетига кўтарилмоқ

Сув бетига чиқмоқ

Олтин баллқ блр шўнғди-ю, қайт иб чиқмади. Эртақдан. □ Аҳиллик бор ерда тэмиз ҳам сувага чўкмайди. Шухрат, Жаннат қ.

чопмоқ — Судралмоқ

чоғ — азамат. Қ. Катта 1

чоғ — азим. Қ. Катта 1

чоғ — зўр 1. Қ. Катта 1

чоғ — йирик 5. Қ. Катта 1

чоғ — Катта 1

чоғ — улкан 2. Қ. Катта 1

чу[в] — Дирр. Қ. Так [-так]

чу[в] — Так [-так]

чу[в] — Тирр. Қ. Так [-так]

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — Ботир

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — дов юрак. Қ. Ботир

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — жасур. Қ. Ботир

чиқариб юбормоқ — ҳибсга олмоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

чиқармоқ 1 — Қирғизмоқ

ҚЎШМОҚ 3

Тортувчи куч вазифасини ўтовчи ҳайвонни арава, чана кабиларга биркитмоқ

Отни аравага қўшмоқ

чиқмоқ 3 — Қирмоқ 2

чиқмоқ 4 — Қирмоқ 3

чиқмоқ 5 — Тушмоқ 4

чиқмоқ 6 — Тушмоқ 5

ЧЎКМОҚ

Сууюқликнинг остига тушмоқ

Сув остига чўкмоқ

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — мард. Қ. Ботир

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — юрагида ёли бор. Қ.

Ботир

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — юракли. Қ. Ботир

чумчуқ пирр этса, юраги ширр

этадиган — қўрқмас. Қ. Ботир

чучук — Аччиқ 1

чуқур 1 — Саёз 1

чуқур 2 — Саёз 2

чуқурлик — Дўнглик

чуҳ — Дирр. Қ. Так [-так]

чуҳ — Так [-так]

чуҳ — Тирр. Қ. Так [-так]

чўкмоқ — Чиқмоқ 7
 шармли — безбет. Қ. Уятчанг
 шармли — беибо. Қ. Уятчанг
 шармли—бети қаттиқ. Қ. Уятчанг
 шармли — бешарм. Қ. Уятчанг
 шармли — беҳаё. Қ. Уятчанг
 шармли — сурбет. Қ. Уятчанг
 шармли — уятсиз. Қ. Уятчанг
 шармли — шармсиз. Қ. Уятчанг
 шармли — ҳаёсиз. Қ. Уятчанг
 шармсиз — ибולי. Қ. Уятчанг

ШАРҚ

кунчиқар
 машриқ

Меридианга нисбатан ўнг томонда
 жойлашган, горизонтнинг қуёш чи-
 қадиган томони

*Рота поездга чиқди. Бу поезд ҳам ғарбга эмас, шарққа қараб
 кетди. А. Қаҳҳор, Олтин ю. Итларнинг қишлоқнинг кунчиқар томо-
 нидан бошланган ақиллашлари секин-секин қишлоқнинг кунботар то-
 монига келмоқда эди. С. Айний, Қуллар. «Қосмос бизники» қўшиғи ўша
 оқишом эфир бўйлаб .. мағрибдан машриққача таралди. «Ўз-
 бекистон маданияти».*

Шафқатли — бағри тош
 Шафқатли — бераҳм
 Шафқатли — раҳмсиз

ШАФҚАТЛИ

раҳмдил
 кўнгилчан
 кўнгли бўш

Раҳм-шафқат қилиш ҳисси кучли
Шафқатли || раҳмдил одам
Кўнгилчан || кўнгли бўш
йигит

*Болаларининг бахти учун камбағал эр билан бирга шилаб, тиниб-тинчи-
 маган .. шафқатли она! Ойбек, Қутлуғ қ. Шундай қилиб, бу раҳм*

шармсиз — тортинчоқ. Қ. Уятчанг
 шармсиз—уятчан. Қ. Уятчанг
 шармсиз — Уятчанг
 шармсиз — шармли. Қ. Уятчанг
 шармсиз — ҳаёли. Қ. Уятчанг
 шарти кетиб парти қолган—Бар-
 дам
 шарти кетиб парти қолган — тетик.
 Қ. Бардам
 Шарқ — кунботар
 Шарқ — мағриб

ҒАРБ

кунботар
 мағриб

Меридианга нисбатан чап томонда
 жойлашган, горизонтнинг қуёш бо-
 тадиган томони

Шафқатли — тош бағир
 Шафқатли — тош юрак

ШАФҚАТСИЗ

бераҳм
 раҳмсиз
 тош юрак
 тош бағир
 (бағри тош)

Раҳм-шафқат қилишни билмайдиган
Шафқатсиз || бераҳм одам
Тош юрак || бағри тош йигит

дил дўстимнинг соя паноҳида Тошкентга келиб олдим. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш урнишлари. [Гулнор] .. Йўлчининг онасини меҳрибон, кўнгилчан, ғоят самимий бир қайнона каби тасаввур қилди. Ойбек, Қутлўф қ. Жаҳдан тушганингиздан кейин яна юмшаб қоласиз, раис, кўнгелингиз бўш. С. Аҳмад, Қадрдон д. □ Утакетган шафқатсиз помещикларга қаоши гоҳ у ерда, гоҳ бу ерда ғалаёнлар кўтарилиб, .. лекин буларнинг ҳаммаси уюлмаган ҳолда қилинар эди. «В. И. Ленин ҳ. х.». Мен бойнинг бундай бераҳм, тош юраклигига ҳайрон бўлиб, корандага ич-ичимдан ачиндим. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш урнишлари. Билгакс, сиз — ҳийлакор бир тулки, сўзи қон бир бўри, раҳмсиз бир жаллод, уятсиз бир йигит. А. Қодирий, Утган к. Кишиларга нисбатан тош бағир, қўпол муносабатда бўлувчи бюрократлар .. тугаганича йўқ. «С. Ўзб.». Жилмайиб турган юзиге қурсин, мўнофиқ, бағри тош, Янги ёр деб шунча ҳам бўлдинг бетавфиқ, бағри тош. «Муштум».

шафқатсиз — кўнгилчан. Қ. Шафқатли

шафқатсиз — кўнгли бўш. Қ. Шафқатли

шафқатсиз — раҳмдил. Қ. Шафқатли

шафқатсиз — Шафқатли

шиддатли — кучсиз 4. Қ. Кучли 4

шимол — Жануб

шимолий — Жанубий

ширин 1 — Аччиқ 1

ширин 2 — Аччиқ 2

шовқин-суронли — осойишта 3. Қ.

Сокин

шовқин-суронли — Сокин

шовқин-суронли — тинч 2. Қ. Сокин

шод — Хафа 2

шод — қайғули. Қ. Хафа 2

шод — қовоғидан қор ёғади. Қ. Хафа 2

шод — ғамгин. Қ. Хафа 2

шод — ғамли. Қ. Хафа 2

шод — ғуссали. Қ. Хафа 2

Шодлик — андуҳ

Шодлик — хафагарчилик

Шодлик — хафалик

Шодлик — хафачилик

ШОДЛИК

севинч

қувонч

ҳушвақтлик

хурсандлик

хурсандчилик

вақтичоғлик

Шодланиш кайфияти

ҚАЙҒУ

ғам

андуҳ

хафалик

(хафачилик)

(хафагарчилик)

Қайғурини кайфияти

Қайғулар учди кўнгилдан, шодлигимни сўзладим. Уйғун ва И. Султон, «Алишер Навоий». Уйда уни [Ҳаётни] шодлик кутарганими ё ғам — қандай билса бўлади? М. Исмоилий, Фарғона т. о. Йўлчи

аксар вақт ишдан қутулгач, у [Қоратсой] билан вақт кечирар, қайғусини, севинчини унга очар эди. Ойбек, Қутлуғ қ. Одам деган вақтичогликда ҳам, хафагарчиликда ҳам посангисини йўқотмагани тузук. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Δ Фуломжон ҳам алам, ҳам қувонч билан булоққа қайтиб келди, сув ичмоқчи эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. .. кишилар .. ҳушвақтлик билан кулишиб, суҳбат қилишар эди. «Қ. Ўзб.», Шаҳодат муфтининг хурсандчилигига қўшилмай тунд ўтирувчи Калонишоҳ парвосиз қўлини оловга иситади. А. Қодирий, Меҳробдан ч. [Абдушукур чслга:] Дўстларимнинг хурсандчилиги — менинг хурсандчилигим. Ойбек, Қутлуғ қ. $\square$ [Ку муш онасига:] Мен сибҳбахт дунёга келмаган бўлсам эди, сизга мунчалик кул фатлар, мунчалик андуҳлар йўқ эди. А. Қодирий, Ўтган к. Амалд ордан ошна қилма, Хафаликни сотиб олма. Мақол. Бунақа хафачилик билан бўладиган ишга мен ҳам рози бўлмайман. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

Шодлик — ғам

шом — тоғ. Қ. Кеч 1

шом — эрта 1. Қ. Кеч 1

шом — эрта билан. Қ. Кеч 1

шом — эрталаб. Қ. Кеч 1

шўр — Тузсиз

ШҮХ

Шўхлик қиладиган

Шўх бола

Эртадан кечгача яйлов далада тинмай ўйнаб чарчаган шўх болаларни бир лаҳзада ва бирдан уйқу олди. Ойбек, Қутлуғ қ. $\square$ Юрагингиз дарёда, ойи! Ёки синфга нуқул ювош, ақллларини териб олганмисиз-а? Ҳ. Назир, Онахонимиз.

эгри 1 — Тўғри 1

эгри 2 — Тўғри 2

эзгулик — Ёвузлик

экспорт — Импорт

ЮВОШ 1

Шўхлик қилмайдиган

Ювош бола

Эпашанг — абжир 2

Эпашанг — илдам 2

Эпашанг — тезкор

Эпашанг — чапдаст

ЭПАШАНГ

сусткаш

теяса-тебранмас

Иш-ҳаракатни жуда секин бажарадиган, суст ҳаракат қиладиган

Эпашанг уста

Сусткаш уста

ЧАҚҚОН

чапдаст

эпчил 2

абжир 2

илдам 2

тезкор

Иш-ҳаракатни тезда бажарадиган, жадал ҳаракат қиладиган

Чаққон || чапдаст уста

Абжир || тезкор уста

Халқ] .. фурсатчи қўлдан бераётганларга, нўноқ, эпашангларга [ўзининг нафратини изҳор қилади. «Қ. Ҷзб.». Шарқнинг одамларини .. сусткаш, пассив кишилар деб кўрсатишга уриниб келган мустамлакачиларнинг даъволари разил туҳматдан иборат. «Қ. Ҷзб.». Инсон соғлиғи учун шунчалик жон куйдириб, баъзи тепса-тебранмас консерваторлар билан олишиб юрган экан. С. Анорбоев, Оқсой. □ Бир-биридан чаққон, Бир-биридан ўзишар ҳар чоғ. Э. Раҳим. Пахта терган теримчи қиз, йлғит ҳам Бир-биридан чапдаст, эпчил, жонсарак. Ҳабибий. Шербек абжир улоқчилардай шундай эгилди-ю, қайси жасорат билан Нигорани даст кўтариб эгарга олганини ўзи ҳам пайқамай қолди. С. Анорбоев, Оқсой. Серғайрат ва илдам аёллар қўлларида идишлари билан қозон бошига қатчаб турибдилар. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Турсун Маматкулов, Ниёзул Келдиева сингари тезкорлар ҳам кунига 70—90 килограмдан «оқ олтин» теришди. «Қ. Ҷзб.»

Эпашанг — эпчил 2

эпилог — Кириш

эпилог — муқаддима. Қ. Кириш

эпилог — пролог. Қ. Кириш

эпчил 1 — бўшанг. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — лаванг. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — лаванд. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — ландавур. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — Лапашанг];

эпчил 1 — ношуд. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — оғзидаги ошини олдирадиган. Қ. Лапашанг

эпчил 1 — уқувсиз. Қ. Лапашанг

эпчил 2 — сусткаш. Қ. Эпашанг

эпчил 2 — тепса-тебранмас. Қ.

Эпашанг

эпчил 2 — Эпашанг

эримоқ — Музламоқ

эримоқ — тўнгмоқ. Қ. Музламоқ

Эринчак — серғайрат

ЭРИНЧАК

(эринчоқ)

ғайратсиз

танбал

Эринчаклик билан иш қиладиган

Эринчак || дангаса бола

Танбал уста

ГАЙРАТЛИ

серғайрат

ғайратчан

Ғайрат билан иш қиладиган

Ғайратли || серғайрат

бола

Ғайратчан уста

Нортжи ўзи шўх, эринчак бола. Ғ. Ғулом. Омбор мудири .. шундай қимматбахо ўғитларни очиқ ҳавода қолдирибди-да, эринчак! «Муштум». Нега бунча ғайратсиз одам экансан. Луғатдан. Дала шийпони қуришга бошлиқ қилиб биркирилган киши анча бўшанг ва танбал эди. Ш. Рашидов, Бўрондан к. □ Қимсаной бўлган да, ҳозир бригадир бўлар эди: ғайратли, ориятли жувон эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. Маҳмуджон ёш бўлса ҳам, кўпчиликка бош, ишчан, серғайрат, та-шаббускор бригадирлардан бири. М. Раҳмонов, Х. Усмонов, Зийнаткор-

лар. *Ғайратчан Тўлқинжоннинг қўлидан ҳар қандай иш келарди.*
Ф. Мусажонов, Ҳури.

Эринчак — ғайратчан
эринчоқ — серғайрат. Қ. Эринчак
эринчоқ — ғайратли. Қ. Эринчак

эринчоқ — ғайратчан. Қ. Эринчак
эркин 1 — эрксиз. Қ. Озод

ЭРКИН 2

Бошқа давлатга тобе бўлмаган,
ихтиёри ўзида бўлган, ўз эрки
билан иш тутадиган

Эркин мамлакат

.. эркин юртда туғилган қулончигим, алла. Ўзб. х. қ. □ *Мустам-
лака ва қарам мамлакатларнинг барча мазлум халқлари озод бў-
синлар!* «Қ. Ўзб.».

эрксиз — Озод
эрксиз — эркин 1. Қ. Озод
эрксиз — ҳур. Қ. Озод
эрта 1 — Кеч 1
эрта 1 — кечқурун. Қ. Кеч 1
эрта 1 — оқшом. Қ. Кеч 1
эрта 1 — шом. Қ. Кеч 1
эрта 2 — Кеч 2
эрта 3 — Кеча 1
эрта билан — Кеч 1
эрта билан — кечқурун. Қ. Кеч 1
эрта билан — оқшом. Қ. Кеч 1

ЭСКИ 1

Истеъмолда узок бўлган, анчадан
бери ишлатиб келинган

Эски дўппи
Эски пальто
Эски машина
Эски бино

ҚАРАМ

Бошқа давлат томонидан босиб
олинган, эксплуатация қилинади-
ган, ўз эрки билан иш тутолмай-
диган

Қарам мамлакат

эрта билан — шом. Қ. Кеч 1
эртага — Кеча 1
эртаги — Кечки 2
эртаги — кечпишар. Қ. Кечки 2
эрталаб — Кеч 1
эрталаб — кечқурун. Қ. Кеч 1
эрталаб — оқшом. Қ. Кеч 1
эрталаб — шом. Қ. Кеч 1
эрталабки — Кечки 1
эрталабки — кечқурунги. Қ. Кечки 1
эртапишар — Кечки 2
эртапишар — кечпишар. Қ. Кечки 2

ЯНГИ 1

Истеъмолда жуда оз бўлган, яқин-
да ишлатила бошлаган

Янги дўппи
Янги пальто
Янги машина
Янги бино

[*Гулнорнинг*] *Бошида янги рўмол, эғнида, эски бўлса ҳам, беқасам-
дан пахталик камзул. Ойбек, Қутлуғ қ. Янгини эски сақлайди.*
Мақол. Δ Эскини эплагунча эсинг кетади. Мақол. □ Ямасанг янги
бўлар, янгикинг тенги бўлар. Мақол.

ЭСКИ 2

Истеъмолдан чиқарилган, бекор қилинган

Эски пул

Эски тузум

Эски қоида

Бироқ бу маҳалланинг шум-така эркак болалари «келин чимчилаш» деган эски одатга жуда риоя қилишар экан. Ойбек, Қутлуғ қ. □ Бу корхоналарда ишлаб чиқарилаётган ҳар бир янги маҳсулот «Ўзбекистон» фирма савдо бирлашмаси мутахассислари ёрдамида ҳаётга йўланма олмақда. «Тошкент Оқшоми».

ЭСКИ 3

Илгаридан мавжуд бўлган

Домла катта бўлиши биланоқ яна, эски одатига мувофиқ, бошиқача юриш-туриш қила бошлади. П. Турсун, Ҳўқитувчи. □ Бир кунги кечаси у [Отабек], янги одати бўйича, аллақайёққа кетган эди. А. Қодирий, Ўтган к.

ЭСКИ 4

Анчадан бери ишлаб, тажриба орттирган

«Синаб кўриб эдим, жуда соз эди, — деди Ҳасан, — синаш вақти эски саялкачи Ҳамдам акам ҳам бор эдилар». С. Айний, Қуллар. □ Мени сизларнинг муносабатларингиз қизиқтириб қолди. Янги одамман. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

эсли — ақлсиз. Қ. Ақлли

эсли — аҳмоқ. Қ. Ақлли

эсли — беақл. Қ. Ақлли

эсли — тентак. Қ. Ақлли

эъозламоқ — Хўрламоқ

ювош 1 — Шўх

ювош 2 — Ҳўжар

ювош 2 — қайсар. Қ. Ҳўжар

югурмоқ — Судралмоқ

юзтубан — Чалқанча[сига]

юкламоқ — бўшатмоқ II 3. Қ. Орт-

моқ II

юкламоқ — туширмоқ 5. Қ. Орт-

моқ II

юлдузни бенарвон урадиган — бўшанг. Қ. Лапашанг

ЯНГИ 2

Яқинда истеъмолга киритилган, жорий қилинган

Янги пул

Янги тузум

Янги қоида

ЯНГИ 3

Яқинда пайдо бўлган

ЯНГИ 4

Яқинда ишлай бошлаб, ҳали тажриба орттирмаган

юлдузни бенарвон урадиган — лаванг. Қ. Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — лаванд. Қ. Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — ландавур. Қ. Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — ношуд. Қ. Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — орзидаги ошини олдирадиган. Қ. Лапашанг

юлдузни бенарвон урадиган — уқувсиз. Қ. Лапашанг

юймоқ — Очмоқ 4

ЮМШАМОҚ

Илгаригига қараганда юмшоқроқ ҳолатга келмоқ

Мол ёғи иссиқда юмшаб қолди.

[Йўлчи] *Бу ерга олдин сув бериб, ер юмшагандан сўнг ковлаш кераклигини англаса ҳам, вақтчи йўқотмаслик учун .. метин жойни ковлайди.* Ойбек, Қутлур қ. □ *Улар ўз қадамларининг тарашидай қотган ер билан уришиб тирақлашидан бўлак шарпа зийтмасдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

юмшоқ 1 — дағал 3. Қ. Мулойим 2

юмшоқ 1 — терс 2. Қ. Мулойим 2

юмшоқ 1 — тўнг 2. Қ. Мулойим 2

ЮМШОҚ 2

Қисмларга осонликча парчаланиб кетадиган

Юмшоқ ер

Шу йилги менга уч ҳафта қаради, бир бурда нон топса, юмшоқ жойини менга бериб боқди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор. □ *Шу тош қурутни талашасизлар. Мана кўрдичларми, қаттиқ — тишларингни ушатади.* Ойбек, Қутлур қ. *Бу ёқничи тоилари у ёқники сажари қаттиқ, яхлит эмас, жуда бўш, ғураша эди. Шунинг учун тоилар осон кўчиб, осон йиқиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЮПҚА

Қўндаланг (ён) ўлчами нисбатан кичик

Юпқа девор

Юпқа пахта

.. юпқа картон қоғозга муқка тушиб қалам юргизаётган Дўндиқ бошини кўтариб, онасига қаради. Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан. □ *Босмаҳона ҳар йили тўрт миллионга яқин қалин муқовали, сифатли китоб босиб чиқараётир.* «Ўзбекистон маданияти».

юрагида ёли бор — номард. Қ. Ботир

юрагида ёли бор — чумчуқ пирр этса, юраги ширр этадиган. Қ.

Ботир

юрагида ёли бор — юраксиз. Қ.

Ботир

ҚОТМОҚ

Илгаригига қараганда қаттиқроқ ҳолатга келмоқ

Мол ёғи совуқда қотиб қолди.

юмшоқ 1 — қаттиқ 1. Қ. Мулойим 2

юмшоқ 1 — қўпол 2. Қ. Мулойим 2

юмшоқ 1 — қўрс. Қ. Мулойим 2

ҚАТТИҚ 4

Қисмларга осонликча парчаланиб кетмайдиган

Қаттиқ ер

ҚАЛИН 2

Қўндаланг (ён) ўлчами нисбатан катта

Қалин девор

Қалин пахта

юрагида ёли бор — қўрқоқ. Қ. Ботир

юраги покиза — Ичи қора

юраги покиза — қўнгли қора. Қ.

Ичи қора

юраги соф — Ичи қора

юраги соф — кўнгли қора. Қ. Ичи
қора
юраги тоза — Ичи қора
юраги тоза — кўнгли қора. Қ. Ичи
қора
юракли — номард. Қ. Ботир
юракли — чумчуқ пирр этса, юраги
ширр этадиган. Қ. Ботир
юракли — юраксиз. Қ. Ботир
юракли — қўрқоқ. Қ. Ботир
юраксиз — Ботир
юраксиз — дов юрак. Қ. Ботир
юраксиз — жасур. Қ. Ботир
юраксиз — мард. Қ. Ботир
юраксиз — юрагида ёли бор. Қ.
Ботир
юраксиз — юракли. Қ. Ботир
юраксиз — қўрқмас. Қ. Ботир
юргизмоқ — Тўхтатмоқ
юқори 1 — паст 2. Қ. Баланд 2] □

ЯРОҚЛИ

Ишлатса, фойдаланса бўладиган,
бирор иш-хизматни бажара олади-
ган

Яроқли бино

Армия хизматиға яроқли

«Меҳмонлар» бизнинг яроқли барча мол-мулкимизни олиб кетишди.
Қ. Носир ова, Мен ўзбек қизиман. Бибинургина бу ердаги меҳмонлар ора-
сида таржимонликка яроқли эди. Ойбек, Улуғ й. □ Яроқсиз
бўп қолди бизнинг аслаҳа. М. Шайхзода. Аъзамнинг ишга яроқсиз
бўлиб қолганини билган хўжайинлари аллақачон унинг думини туккан.
Шуҳрат, Жаннат қ.

яроқсиз — Яроқли
яс ама — чин 2. Қ. Сохта
яхши 1 — Ёмон 2]
яхши 2 — Ёмон 3
яхши 3 — Ёмон 4
яхши 4 — Ёмон 5
яхши кўрмоқ — Ёмон кўрмоқ
яхшилиқ — Ёмонлик

юқори 2 — Остки
юқори 2 — пастки. Қ. Остки
юқори 2 — қуйи. Қ. Остки
юқори 3 — Паст 3
юқори 4 — Паст 4
юқори 5 — Пойгак
юқориги — Остки
юқориги — пастки. Қ. Остки
юқориги — қуйи. Қ. Остки

ялқов — ишчан. Қ. Дангаса
ялқов — меҳнаткаш. Қ. Дангаса
ялқов — меҳнатсевар. Қ. Дангаса
янги 1 — Эски 1
янги 2 — Эски 2
янги 3 — Эски 3
янги 4 — Эски 4
янглиш — Тўғри 3
ярашмоқ 1 — Ажрашмоқ
ярашмоқ 2 — Уришмоқ

ЯРОҚСИЗ

Ишлатиб, фойдаланиб бўлмайдиган,
бирор иш-хизматни бажара олмай-
диган

Яроқсиз бино

Армия хизматиға яроқсиз

яширин 1 — очик 2. Қ. Ошкор
яширин 1 — очикчасига. Қ. Ошкор
яширин 1 — Ошкор
яширин 2 — Ошкора
яширинмоқ — Қўринмоқ
яширинча — очик 2. Қ. Ошкор
яширинча — очикчасига. Қ. Ошкор
яширинча — Ошкор

яширмақ 1 — Топмоқ 2
 яширмақ 2 — очмоқ 5. Қ. Фош қилмоқ
 яширмақ 2 — ошкор қилмоқ. Қ. Фош қилмоқ
 яширмақ 2 — Фош қилмоқ
 яқин 1 — ироқ 1. Қ. Узоқ 2
 яқин 1 — йироқ 1. Қ. Узоқ 2
 яқин 1 — олис 1. Қ. Узоқ 2
 яқин 1 — Узоқ 2
 яқин 2 — ироқ 2. Қ. Узоқ 3

ЎЖАР

қайсар

Ўз фикрини тўғри деб туриб оладиган, маслаҳатга қулоқ солмайдиган

Ўжар бола

Қайсар ходим

У қанча сўзламасин, бу китобнинг динга зиёнсиз эканини ўжар мусулмонга тушунтира олмади. Ойбек, Қутлуғ қ. Сафарбоев — айтганини қиладиган қайсар сдам. И. Раҳим, Зангори кема капитани. Тура қолинг, энди жуда пайти, сдам бунчалик қайсар бўлмайдди. Узр сўранг, узр. Н. Сафаров, Водиллик қахрамон. □ Бу мунсаарада ҳам мулзам бўлган Шокир сўзни бошқа ёққа бурмоқчи ва ўзига ёшқа «қобилроқ» ишитувчилар топмоқчи бўлиб: «Қулмурод, бу гапларни қўй», — деди. С. Айний, Қуллар. Муҳаррам кўчада соддагина, мўмингина кўфинган бу қизнинг шунчалик шўхликлари .. борлигини ўзи кўрмай, биров айтганда, асло ишонмасди. Шухрат, Шенелли й. Тасилиеги сўғитирганиз, наманганликмиз. Дадам жуда ювош иштин сўз чол эди. Ойбек, Қутлуғ қ.

ўз 1 — Бегона 1

ўз 1 — ёт 1. Қ. Бегона 1

ЎЗ 3

Таъкидланаётган киши(лар)

Ўзи ҳақида ўламоқ

Ўзини иззат қилмоқ

яқин 2 — яироқ 2. Қ. Узоқ 3

яқин 2 — олис 2. Қ. Узоқ 3

яқин 2 — Узоқ 3

яқинлашмоқ — йироқлашмоқ. Қ.

Узоқлашмоқ

яқинлашмоқ — Узоқлашмоқ

ўғай — Туғишган

ўғай — ўз 2. Қ. Туғишган

Ўжар — мўмин

Ўжар — ювош 2

ҚОБИЛ

мўмин

ювош 2

Маслаҳатга қулоқ соладиган, ўз фикрини тўғри деб туриб олмайдиган

Қобил || мўмин бола

Ювош ходим

ўз 2 — ўғай. Қ. Туғишган

ўз 3 — бошқа

ЎЗГА

бошқа

Таъкидланаётгандан бошқа ҳар қандай киши]

Ўзга ҳақида ўламоқ

Ўзгани иззат қилмоқ

Пичоқни ўзингга ур, оғримаса, бошқага ур. Мақол. [Фазлиддин:]
Ўзингизни билинг, ўзга билан нима ишингиз бор. Ойбек, Қутлуғ қ.

ўзга — Ўз 3

ўзгарувчан — Барқарор

ўзгарувчан — доимий 1. Қ. Барқарор

ўзгарувчан — турғун. Қ. Барқарор

ўзиб кетмоқ — Орқада қолмоқ

ўзмоқ — Орқада қолмоқ

ўлик 1 — Жонли 1

ўлик 1 — тирик 1. Қ. Жонли 1

ўлик 2 — Жонли 2

ўлик 2 — тирик 2. Қ. Жонли 2

ўлмоқ — дунёга келмоқ. Қ. Туғил-

моқ

ўлмоқ — Туғилмоқ

ўнг 1 1 — Терс 3

ўнг 1 1 — тескари. Қ. Терс 3

ўнг 1 2 — сўл. Қ. Чап 1

ўнг 1 2 — Чап 1

ўнг 1 3 — терс 4. Қ. Чап 2

ўнг 1 3 — Чап 2

ўнг II 1 — Туш 1

ўнг II 2 — Туш 2

Ўринли — ножўя

Ўринли — ноўрин

ЎРИНЛИ

жўяли

Шароитга, одат-қонда талабига мос келадиган

Ўринли савол

Жўяли таклиф

ЎРИНСИЗ

ноўрин

ножўя

Шароитга, одат-қонда талабига мос келмайдиган

Ўринсиз || ноўрин савол

Ножўя таклиф

Элмуроднинг назарида, ҳазил, кўполроқ бўлса ҳам, жуда ўринли эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мадумарнинг телбаларча бақиғиғи олсида бу мулоҳаза жўяли роқ туйилди. А. Мухтор, Чинср. □ Бўлмаса менинг барча ҳаракатларим ўринсиз экан-да. А. Қодирий, Ўтган к. «Раис ўз сўзларида шундай ноўрин, ноҳақ гапларни айтдиларки, бунга индамай қўя бериш ноҳақликка бўйсунмиш бўлар эди», — деди Элмурод. П. Турсун, Ўқитувчи. Қурилишга эътибор тобора сииб бораётган бир вақтда ножўя ишларга йўл қўйилмоқда. «Қ. Ўзб.».

ўринсиз — жўяли. Қ. Ўринли

ўринсиз — Ўринли

ўтиб кетмоқ — Орқада қолмоқ

ЎТҚИР

кескир

Тез ва яхши кесадиган, қирқадиган

ЎТМАС

Тез ва яхши кеса олмайдиган, қирқа олмайдиган

Ў т к и р пичоқ Салимнинг нақ кўкрагига санчилган эди. Ойбек, Қутлуғ қ. «Худди ўзи. Йигитлар ҳавас билан томоша қиладиган кескир, қора пўлатдан ясалган, суяк соғли пичоқ—мана шу»,— деди Бобоқум. С. Анор^в боев, Оқсой. □ Ў т м а с пичоқ қўл кесар. Мақол. Ў т м а с тигининг ти^в ми згов. Мақол.

ўтмас — кескир. Қ. Ўткир

ўтмас — Ўткир

ўтмиш — истиқбол. Қ. Келажак

ўтмиш — Келажак

ўтмоқ — Орқада қолмоқ

ўхшашлик — Фарқ

ўчирмоқ — Ёқмоқ

ўчмоқ — Ёнмоқ

ўқиган — билимсиз. Қ. Билимли

ўқиган — илмсиз. Қ. Билимли

ўқиган — ўқимаган. Қ. Билимли

ўқимаган — Билимли

ўқимаган — илмли. Қ. Билимли

ўқимаган — ўқиган. Қ. Билимли

қабул этмоқ — рад этмоқ. Қ. Рад қилмоқ 2

қабул этмоқ — Рад қилмоқ 2

қабул қилмоқ 1 — Бўшатмоқ I 2

қабул қилмоқ 2 — рад этмоқ. Қ.

Рад қилмоқ 2

қабул қилмоқ 2 — Рад қилмоқ 2

қазимоқ — кўймоқ. Қ. Ковламоқ

қазо қилмоқ — дунёга келмоқ. Қ.

Туғилмоқ

қазо қилмоқ — Туғилмоқ

қайсар — мўмин. Қ. Ўжар

қайсар — ювош 2. Қ. Ўжар

қайсар — қобил. Қ. Ўжар

қайтмоқ — Бормоқ 2

қайғу — вақтичоғлик. Қ. Шодлик

қайғу — севинч. Қ. Шодлик

қайғу — хурсандлик. Қ. Шодлик

қайғу — хурсандчилик. Қ. Шодлик

қайғу — хушвақтлик. Қ. Шодлик

қайғу — Шодлик

қайғу — қувонч. Қ. Шодлик

қайғули — вақти чоғ. Қ. Хафа 2

қайғули — оғзи ҳулоғида. Қ. Хафа 2

қайғули — хуррам. Қ. Хафа 2

қайғули — хурсанд 2. Қ. Хафа 2

қайғули — хушнуд. Қ. Хафа 2

қайғули — шод. Қ. Хафа 2

қайғу-ҳасрат — Айш-ишрат

қалбаки — чин 2. Қ. Сохта

қалби пок — Ичи қора

қалби пок — кўнгли қора. Қ. Ичи қора

қалин 1 — Сийрак

қалин 1 — ҳаккам-дуккам. Қ. Сийрак

қалин 2 — Юпқа

қамамоқ — Бўшатмоқ I 3

қамамоқ — озод қилмоқ 2. Қ. Бўшатмоқ I 3

қамамоқ — чиқариб юбормоқ. Қ.

Бўшатмоқ I 3

қамамоқ — қўйиб юбормоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

қамоққа олмоқ — Бўшатмоқ I 3

қамоққа олмоқ — озод қилмоқ 2. Қ. Бўшатмоқ I 3

қамоққа олмоқ — чиқариб юбормоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

қамоққа олмоқ — қўйиб юбормоқ. Қ. Бўшатмоқ I 3

Қаноатли — беқаноат

ҚАНОАТЛИ

Етишмовчиликдан, қийинчиликдап
нолимайдиган, топганига, бориға
рози бўлиб, чидаб яшайверадиган

*Исоқ ота ва унинг йўллари қўл меҳнати билан кун кечиршига одатла-
ниб қолган, қаноатли, кўнгли бўли одамлар эди. М. Осим, Тилсиз
гувоҳ. □ Қаноатсиз киши мақсадига эриша олмайди. Сўзлашувдан.
Қаноат қорин тўйдирар, беқаноат отини сўйдирар. Мақол.*

қаноатсиз — Қаноатли

қарам — Эркин 2

қарама-қарши — мос. Қ. Зид

қари — Ёш 1

қари — Ёш-яланг. Қ. Ёш 1

қариллик — Ёшлик

қаримоқ — Ёшармоқ

қария — Ёш 1

қария — Ёш-яланг. Қ. Ёш 1

қари-қартанг — Ёш 1

қари-қартанг — Ёш-яланг. Қ. Ёш 1

қартаймоқ — Ёшармоқ

қарғамоқ — Олқамоқ

қарғиш — Олқиш

қаттиқ 1 — Мулойим 2

қаттиқ 1 — юмшоқ 1. Қ. Мулойим 2

қаттиқ 2 — аста 2. Қ. Секин 2

қаттиқ 2 — Секин 2

қаттиқ 3 — Секин 3

қаттиқ 4 — Юмшоқ 2

қашшоқ 1 — бадавлат. Қ. Бой 1

қашшоқ 1 — Бой 1

қашшоқ 1 — давлатли. Қ. Бой 1

қашшоқ 1 — давлатманд. Қ. Бой 1

қашшоқ 2 — Бой 2

ҚОБИЛИЯТЛИ

лаёқатли

Уқув-лаёқатга эга

*Юсуфжон аканинг қобилиятли шогирдларидан Охунжон қизиқ Ху-
вуржоновдир. Т. Обидов, «Юсуфжон қизиқ». Партия ташкилотшини*

ҚАНОАТСИЗ

беқаноат

Етишмовчилик, қийинчилик юз бер-
са, чидамайдиган, топганига, бори-
ға чидаб яшайвермайдиган

қашшоқлик — Бойлик

қаққақа — Фарёд

қизил — Оқ 3

қизилқарли — Зерикарли

қийин — енгил 3. Қ. Осон

қийин — Осон

қийинлашмоқ — Енгиллашмоқ

қийинлаштирмоқ — енгиллаштир-

моқ. Қ. Осонлаштирмоқ

қийинлаштирмоқ — Осонлаштирмоқ

қийшиқ — Тўғри 1

қилвир — гўл. Қ. Айёр

қилвир — содда 1. Қ. Айёр

қилвир — содда дил. Қ. Айёр

қиммат — Арзон

қинғир — Тўғри 1

қисқа 1 — узун 1. Қ. Қалта 1

қисқа 2 — узун 2. Қ. Қалта 2

қисқармоқ 1 — Узаймоқ 1

қисқармоқ 2 — Узаймоқ 2

қиш — Ёз

қишки — Ёзги

қобил — Ужар

қобил — қайсар. Қ. Ужар

Қобилиятли — лаёқатсиз

ҚОБИЛИЯТСИЗ

лаёқатсиз

Уқув-лаёқати йўқ

ўзида ҳам лаёқатли кишилар бор, аммо улар бир оз ўқишга муҳтож. И. Раҳим, Ҳаёг б. ЎзССРда меҳнат қилиш .. меҳнатга лаёқатли ҳар бир гражданинг бурчи ва шарафли ишидир. «ЎзССР Конституцияси». □ Саидий .. Мунисхонга ҳам қобилиятсиз кишилар тўғрисида индамай юрди. А. Қаҳқор, Сароб. Баъзи ҳолларда лаёқатсиз .. кишилар раҳбарлик лавозимларига кириб қоляпти. «Қ. Ўзб.».

қобилиятсиз — лаёқатли. Қ. Қобилиятли
 қобилиятсиз — Қобилиятли
 қовоғидан қор ёгади — вақти чоғ. Қ. Хафа 2
 қовоғидан қор ёгади — оғзи қулоғида. Қ. Хафа 2
 қовоғидан қор ёгади — хуррам. Қ. Хафа 2

қовоғидан қор ёгади — хурсанд 2 Қ. Хафа 2
 қовоғидан қор ёгади — хушнуд. Қ. Хафа 2
 қовоғидан қор ёгади — шод. Қ. Хафа 2
 қолоқ — зарбдор. Қ. Илғор
 қолоқ — Илғор
 қолоқ — пешқадам. Қ. Илғор
 қолоқ — уларник. Қ. Илғор

ҚОНУНИЙ

Қонунга асосланган, мувофиқ
 Қонуний жазо
 Қонуний иш (ҳаракат)

Аммо бу оғирлик бурундан сармунишй бўлган кишининг устидаги қонуний вазифа ҳисобланиб келганликдан, кишиларни ўйда қабул қилишига Анвар мажбур эди. А. Қодирӣ, Меҳробдан ч. □ Бунинг ғайри қонуний ҳаракатлигига тушуниб турган йигит «жиндақкина» деб аталган 600 сўмни қулоқ қоқмай эплаштириб олиб келди. «Муштум».

қора 1 — айбсиз. Қ. Айбдор
 қора 1 — беайб. Қ. Айбдор
 қора 1 — оқ 1. Қ. Айбдор
 қора 2 — Оқ 2
 қораймоқ — Ёришмоқ
 қораймоқ — оқармоқ. Қ. Ёришмоқ
 қораламоқ 1 — Оқламоқ 1
 қораламоқ 2 — Оқламоқ 2
 қораловчи — Оқловчи
 қоронғи — Ёруғ
 қоронғилашмоқ — Ёришмоқ
 қоронғилашмоқ — оқармоқ. Қ. Ёришмоқ
 қоронғилик — Ёруғлик
 қотмоқ — Юшмамоқ

ҒАЙРИ ҚОНУНИЙ

Қонунга асосланмаган, зид
 Ғайри қонуний жазо
 Ғайри қонуний иш (ҳаракат)

қоқ — нам. Қ. Қуруқ 2
 қоқ — ҳўл. Қ. Қуруқ 2
 қув — гўл. Қ. Айёр
 қув — содда 1. Қ. Айёр
 қув — содда дил. Қ. Айёр
 қувватли — беқувват. Қ. Қучли 1
 қувватли — заиф 1. Қ. Қучли 1
 қувватли — камқувват. Қ. Қучли 1
 қувватли — кучсиз 1. Қ. Қучли 1
 қувонмоқ — куйинмоқ. Қ. Хафа бўлмоқ
 қувонмоқ — Хафа бўлмоқ
 қувонмоқ — хафаланмоқ. Қ. Хаф бўлмоқ
 қувонч — андуҳ. Қ. Шодлик

қувонч — хафагарчилик. Қ. Шодлик
 қувонч — хафалик. Қ. Шодлик
 қувонч — хафачилик. Қ. Шодлик
 қувонч — қайғу. Қ. Шодлик
 қувонч — ғам. Қ. Шодлик
 қудратли — заиф 2. Қ. Кучли 2
 қудратли — кучсиз 2. Қ. Кучли 2

ҚУРИТМОҚ

Таркибидаги намни қисман парлан-
 тириб, қуруқ қолга келтирмоқ

Рўмолчани қури т моқ

*Томда қури т дим майиз, Болалар менга азиз. Ўзб. х. қ. [Бектемир]
 Гулханни авжлантириб, кийимларини қури т д и. Ойбек, Қуёш қ. □
 Ўғли бўлса чойга нон ҳўллаб смоқда эди. А. Қодирий, Утган к. Ҳк-
 тамнинг боши қизиб ёнади, тер томчилари манслайдан юмалаб, кип-
 рикларини на м л а й д и. Ойбек, Олтин в. ш.*

қурмоқ — Бузмоқ 2
 қурумсоқ — очиқ қўл. Қ. Сахий
 қурумсоқ — Сахий
 қурумсоқ — саховатли. Қ. Сахий
 қурумсоқ — тантн. Қ. Сахий

ҚУРУҚ 2

қоқ

Таркибида сув йўқ ёки йўқ дара-
 жада, суви қочган, қуриган

Қ у р у қ || қоқ ўтин

Қ у р у қ тупроқ

*Қ у р у қ ўтин бир зумда ловиллаб ёниб кетди. М. Исмоилий, Фарғона
 т. о. Қ о қ чўкиртақларнинг кертсин сепгандай чтир-чтир этиб ёниши
 қизиқ. Х. Назир, Сўнмас ч. □ У [ста] болалари олдида айбсрдек ҳўл
 ўтин вишиллаб сасиётган ўчоққа тикилди. П. Турсун, Ҳқитувчи. Буладим
 ивиб ёмғирда шал, Тўн шилта ҳўл, озор экан. Муқимий, Саёҳатнома.
 Оёқ остидаги н а м тўғрқсан инсн учун жуда яқин қом-қардошлик исн
 димоққа уриларди. С. Анорбоев, Оқсой.*

14—2305

қуйи — устки. Қ. Остки
 қуйи — юқори 2. Қ. Остки
 қуйи — юқориги. Қ. Остки
 қулай — Ноқулай
 қуримоқ — Қўкармоқ
 қуримоқ — кўкламоқ. Қ. Қўкармоқ
 Қури т моқ — намламоқ

ҲЎЛЛАМОҚ

намламоқ

Таркибига қисман нам сингдириб,
 ҳўл қолга келтирмоқ

*Рўмолчани ҳў л л а моқ || на м л а
 моқ*

қурумсоқ — қўли очиқ. Қ. Сахий
 қурумсоқ — хотам. Қ. Сахий
 қурумсоқ — хотамтой. Қ. Сахий
 қуруқ 1 — тўла. Қ. Бўш 3
 Қуруқ 2 — нам

ҲЎЛ

нам

Таркибида сув кўп, сувни шимган,
 намиққан

Ҳ ў л || на м ўтин

На м тупроқ

қурғоқчилик — Намгарчилик
 қуюқ 1 — Суюқ 1
 қуюқ 2 — Суюқ 2
 қўйиб юбормоқ — қамамоқ. Қ. Бұ-
 шатмоқ 13
 қўйиб юбормоқ — қамоққа олмоқ.
 Қ. Бұшатмоқ 13
 қўйиб юбормоқ — құлга олмоқ.
 Қ. Бұшатмоқ 13
 қўйиб юбормоқ — хибсга олмоқ. Қ.
 Бұшатмоқ 13
 қўймоқ — Олмоқ 5
 қўланса — муаттар. Қ. Бадбўй
 қўланса — хушбўй. Қ. Бадбўй
 құлга олмоқ — Бұшатмоқ 13
 құлга олмоқ — оозд, қилмоқ 2. Қ.
 Бұшатмоқ 13
 құлга олмоқ — чиқариб юбормоқ.
 Қ. Бұшатмоқ 13
 құлга олмоқ — қўйиб юбормоқ. Қ.
 Бұшатмоқ 13
 құли очиқ — зиқна. Қ. Сахий
 құли очиқ — мумсик. Қ. Сахий
 құли очиқ — нокас. Қ. Сахий
 құли очиқ — нокаста. Қ. Сахий
 құли очиқ — тутунини булут кўр-
 маган. Қ. Сахий
 құли очиқ — хасис. Қ. Сахий
 құли очиқ — қурумсоқ. Қ. Сахий
 құнмоқ — кўтарилмоқ 5. Қ. Учмоқ
 құнмоқ — Учмоқ
 құпол 1 — Ихчам
 құпол 2 — Мулойим 2
 құпол 2 — юшоқ 1. Қ. Мулойим 2
 құполлик — Мулойимлик
 құрс — Мулойим 2
 құрс — юшоқ 1. Қ. Мулойим 2
 құрқмас — номард. Қ. Ботир
 құрқмас — чумчуқ пирр этса, юра-
 ги ширр этадиган. Қ. Ботир
 құрқмас — юраксиз. Қ. Ботир
 құрқмас — құрқоқ. Қ. Ботир

құрқоқ — Ботир
 құрқоқ — дов юрак. Қ. Ботир
 құрқоқ — жасур. Қ. Ботир
 құрқоқ — мард. Қ. Ботир
 құрқоқ — юрагида ёли бор. Қ. Бо-
 тир.
 құрқоқ — юракли. Қ. Ботир
 құрқоқ — құрқмас. Қ. Ботир
 құрқоқлик — Ботирлик
 құшилмоқ — Ажралмоқ 1
 құшилмоқ — айрилмоқ. Қ. Ажрал-
 моқ 1
 құшмоқ 1 — Ажратмоқ 1
 құшмоқ 1 — айирмоқ 1. Қ. Ажрат-
 моқ 1
 құшмоқ 2 — Айирмоқ 4
 құшмоқ 2 — олмоқ 1. Қ. Айирмоқ 4
 құшмоқ 3 — Чиқармоқ 2
 ғайратли — танбал. Қ. Эринчак
 ғайратли — Эринчак
 ғайратли — эринчоқ. Қ. Эринчак
 ғайратли — ғайратсиз. Қ. Эринчак
 ғайратсиз — сергайрат. Қ. Эринчак
 ғайратсиз — ғайратли. Қ. Эринчак
 ғайратсиз — ғайратчан. Қ. Эринчак
 ғайратчан — танбал. Қ. Эринчак
 ғайратчан — Эринчак
 ғайратчан — эринчоқ. Қ. Эринчак
 ғайратчан — ғайратсиз. Қ. Эрин-
 чак
 ғайри илмий — Илмий
 ғайри қонуний — Қонуний
 ғалаба — Мағлубият
 ғалаба қозонмоқ — Енгилмоқ
 ғам — вақтичоғлик. Қ. Шодлик
 ғам — севинч. Қ. Шодлик
 ғам — хурсандлик. Қ. Шодлик
 ғам — хурсандчилик. Қ. Шодлик
 ғам — хушвақтлик. Қ. Шодлик
 ғам — Шодлик
 ғам — қувонч. Қ. Шодлик
 ғамгин — вақти чоғ. Қ. Хафа 2

гамгин — оғзи қулоғида. Қ. Хафа
 гамгин — хуррам. Қ. Хафа 2
 гамгин — хурсанд 2. Қ. Хафа 2
 гамгин — хушнуд. Қ. Хафа 2
 гамгин — шод. Қ. Хафа 2
 гамли — вақти чоғ. Қ. Хафа 2
 гамли — оғзи қулоғида. Қ. Хафа 2
 гамли — хуррам. Қ. Хафа 2
 гамли — хурсанд. Қ. Хафа 2

ФИРРОМ

Қиши ҳақиға хиянат қиладиган, ал-
 дашға уринадиган

Фирром сотувчи

[Йўлқини] «Ялқов ва фирром ё қўли ээри бўлса, силлиқлик билан ҳай-
 дайман», — деб ўйлади [Мирзакаримбой]. Ойбек, Қутлуғ қ. [Жўрани] «. . .
 ўлғудай дангаса, фирром, бунинг устига ғиббатчи дейишади», — деди
 Анатолий Йигиталига. С. Кароматов, Бир томчи қон. □ Янги участка-
 даги . . . одамлар шидан олиниб, ўрнига шининг кўзини биладиган ҳалол
 одамлар қўйилди. «Қ. Ўзб.» Қолхоз раиси . . . ҳалол одам бўлса ҳам,
 узоқни кўролмайди. Ш. Рашидов, Бўрондан к.

ғолиб — Мағлуб

ғолибият — Мағлубият

ғолиб чиқмоқ — Енгилмоқ

ғуссали — вақти чоғ. Қ. Хафа 2

ғуссали — оғзи қулоғида. Қ. Ха-
 фа 2

ғуссали — хуррам. Қ. Хафа 2

ғуссали — хурсанд 2. Қ. Хафа 2

ғуссали — хушнуд. Қ. Хафа 2

ғуссали — шод. Қ. Хафа 2

ғўр — тажрибадор. Қ. Тажрибали

ғўр — тажрибакор. Қ. Тажрибали

ғўр — Тажрибали

ҳа — Йўқ 3

ҳаёли — безбет. Қ. Уятчанг

ҳаёли — беибо. Қ. Уятчанг

ҳаёли — бети қаттиқ. Қ. Уятчанг

ҳаёли — бешарм. Қ. Уятчанг

ҳаёли — беҳаё. Қ. Уятчанг

ҳаёли — сурбет. Қ. Уятчанг

гамли — хушнуд. Қ. Хафа 2

гамли — шод. Қ. Хафа 2

ганим — дўст. Қ. Душман

ғаразли — Беғараз

ғаразли — ғаразсиз. Қ. Беғараз

ғаразсиз — ғаразли. Қ. Беғараз

ғарб — кунчиқар. Қ. Шарқ

ғарб — машриқ. Қ. Шарқ

ғарб — Шарқ

ҲАЛОЛ 1

Қиши ҳақиға хиянат қилмайдиган,
 алдамайдиган

Ҳалол сотувчи

ҳаёли — уятсиз. Қ. Уятчанг

ҳаёли — шармсиз. Қ. Уятчанг

ҳаёли — ҳаёсиз. Қ. Уятчанг

ҳаён — Зарар

ҳаён — зиён. Қ. Зарар

ҳаёсиз — иболи. Қ. Уятчанг

ҳаёсиз — тортинчоқ. Қ. Уятчанг

ҳаёсиз — уятчан. Қ. Уятчанг

ҳаёсиз — Уятчанг

ҳаёсиз — шармли. Қ. Уятчанг

ҳаёсиз — ҳаёли. Қ. Уятчанг

ҳажр — васл. Қ. Висол

ҳажр — Висол

ҳазилакам — Чинакам[ига]

ҳаккам-дуккам — зич. Қ. Сийрак

ҳаккам-дуккам — тигиз. Қ. Сий-

рак

ҳаккам-дуккам — қалин 1. Қ. Сий-

рак

ҳалол 1 — Фирром

ҲАЛОЛ 2

Истеъмол қилишга ярайдиган, фойдаланса бўладиган

Ҳалол идиш

Ачд тазвир суратли, бировга ҳалол ва бировга ҳаром таом бўлурми деб. А. Қаҳҳор, Бошсиз одам. Эшакнинг кучи ҳалол, гўшти ҳаром. Мақол.

ҲАЛОЛХҲР

Ҳалол меҳнат қилиб кун кечирадиган

Ҳаромхўрларга биз доим кушанда, Ҳалолхўрларга ёр муштумчилармиз. «Муштум».

ҳамиша — Вақтинча 3

ҲАММА 1

Тўлиқлигича қамраб олишни билдирадиган сўз

Бу магазинда ҳамма нарса бор. Бу ўсимлик ҳамма ерда учрайди. Бу нарса ҳамма жойда топилмади.

Ҳамма қизларнинг қулоқ ва кўзи Гулшачнинг оғзида эди. А. Қодирӣ, Меҳробдан ч. □ Сиддиқжоннинг нияти шу кетшида ҳеч қаерда тўхтамасдеч, тонг отгунча юриб бўлса ҳам, Капсанчиларга борши . . эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор.

ҲАММА 2

Кўзда тутилган кишилар қанча бўлса — шунча

Йиғилишга ҳамма келди.

Рисолат « . . гапирайми, йўқми» дегандай ҳаммага бир-бир назар ташлади, ҳеч кимдан садо чиқмагандан сўнг давэм этди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. △ Дарча берк бўлгандан уй ичи қоронғироқ эди, ҳеч ким кўринмади. Ойбек, Қутлуғ қ.

ҳаром — Ҳалол 2

ҳаромхўр — Ҳалолхўр

ҳар хил — Бир хил

ҳақ — Ноҳақ

ҳақиқат — афсона. Қ. Уйдирма

ҲАРОМ

Истеъмол қилишга ярамайдиган, фойдаланиб бўлмайдиган

Ҳаром идиш

ҲАРОМХҲР

Текинхўрлик, фирромлик билан кун кечирадиган

ҲЕЧ

Тўлиқлигича инкор этишни билдирадиган сўз

Бу магазинда ҳеч нарса йўқ. Бу ўсимлик ҳеч ерда учрамайди. Бу нарса ҳеч жойда топилмайди.

ҲЕЧ КИМ

Кўзда тутилган кишилар тўлиқ исчисно қилинган ҳолда

Йиғилишга ҳеч ким келмади.

Рисолат « . . гапирайми, йўқми» дегандай ҳаммага бир-бир назар ташлади, ҳеч кимдан садо чиқмагандан сўнг давэм этди. А. Қаҳҳор, Хотинлар. △ Дарча берк бўлгандан уй ичи қоронғироқ эди, ҳеч ким кўринмади. Ойбек, Қутлуғ қ.

ҳақиқат — Уйдирма

ҳақли — Ноҳақ

ҳеч — Ҳамма 1

ҳеч ким — Ҳамма 2

ҳибса олмоқ — Бўшатмоқ I 3
ҳибса олмоқ — озод қилмоқ 2. Қ.

Бўшатмоқ I 3

ҳибса олмоқ — чиқариб юбормоқ.
Қ. Бўшатмоқ I 3

ҳибса олмоқ — қўйиб юбормоқ. Қ.
Бўшатмоқ I 3

ҳижрон — васл. Қ. Висол

ҳижрон — Висол

ҳийлагар — гўл. Қ. Айёр

ҲИМОЯЧИ

Футбол, хоккей кабиларда ҳимоя
линиясининг ўйинчиси

Болалар кўчани бошларига кўтариб, чангитиб тўп тепишарди. Улар тарафма-тароф бўлиб олишган: икки томоннинг дарбозабони, ҳужумчи-ю ҳимоячилари бор. Р. Файзий, Ҳазрати н.

ҳимоя қилмоқ — Айбламоқ

ҳосилдор — Камҳосил

ҳотам — зиқна. Қ. Сахий

ҳотам — мумсик. Қ. Сахий

ҳотам — нокас. Қ. Сахий

ҳотам — нокаста. Қ. Сахий

ҳотам — тутунини булут кўрмаган.
Қ. Сахий

ҳотам — хасис. Қ. Сахий

ҳотам — қурумсоқ. Қ. Сахий

ҳотамтой — зиқна. Қ. Сахий

ҳотамтой — мумсик. Қ. Сахий

ҳотамтой — нокас. Қ. Сахий

ҳотамтой — нокаста. Қ. Сахий

ҳотамтой — тутунини булут кўр-
маган. Қ. Сахий

ҳотамтой — хасис. Қ. Сахий

ҳотамтой — қурумсоқ. Қ. Сахий

ҳужум 1 — Мудофаа

ҳужум 2 — Чекиниш

ҳужумчи — Ҳимоячи

ҳузур — Азоб

ҳузур — азоб-уқубат. Қ. Азоб

ҳузур — заҳмат. Қ. Азоб

ҳузур-ҳаловат — Азоб

ҳийлагар — содда 1. Қ. Айёр

ҳийлагар — содда 1. Қ. Айёр

ҳийлагар — содда дил. Қ. Айёр

ҳимматли — мурувватсиз. Қ. Му-
рувватли

ҳимматли — ҳимматсиз. Қ. Мурув-
ватли

ҳимматсиз — Мурувватли

ҳимматсиз — ҳимматли. Қ. Мурув-
ватли

ҲУЖУМЧИ

Футбол, хоккей кабиларда ҳужум
линиясининг ўйинчиси

ҳузур-ҳаловат — азоб-уқубат.

Қ. Азоб

ҳузур-ҳаловат — заҳмат. Қ. Азоб

ҳур — эркисиз. Қ. Озод

ҳусндор — бадбашара. Қ. Хунук

ҳусндор — бадбуруш. Қ. Хунук

ҳусндор — тасқара. Қ. Хунук

ҳусндор — таъвия. Қ. Хунук

ҳусндор — Хунук

ҳуснли — бадбашара. Қ. Хунук

ҳуснли — бадбуруш. Қ. Хунук

ҳуснли — тасқара. Қ. Хунук

ҳуснли — таъвия. Қ. Хунук

ҳуснли — Хунук

ҳушёр 1 — Анқов

ҳушёр 1 — меров. Қ. Анқов

ҳушёр 1 — оғзинг қани деса, қуло-
гини кўрсатадиган. Қ. Анқов

ҳушёр 2 — Маст

ҳушёрлик 1 — Анқовлик

ҳушёрлик 1 — меровлик. Қ. Анқов-
лик

ҳушёрлик 2 — Мастлик

ҳўл — қоқ. Қ. Қуруқ 2

ҳўл — Қуруқ 2

ҳўлламоқ — Қуритмоқ

Кўрсаткичда луғатга киритилган антонимик жуфтликларда қатнашувчи ҳар бир сўз ва фразеологик ибора алфавит тартибида берилди. Бу кўрсаткич антонимик муносабатдаги сўз ёки фразеологик ибора луғатга киритилган ёки киритилмаганлигини аниқлашга хизмат қилади, луғатга киритилган бўлса, уни тезда топишга ёрдам беради.

Кўрсаткичда антонимик группанинг бош сўзи ёлғиз ўзи келтирилди. Антонимик группада қатнашувчи бошқа сўз ва фразеологик иборалардан кейин нуқта қўйилиб, Қ. қисқартмасидан сўнг антонимик группанинг бош сўзига ҳавола берилди.

Луғатда лексик маъноларни, омонимларни фарқлаш учун қўйилган рақамлар кўрсаткичда айнан сақланди.

А

абадий 1
абадий 2. Қ. бутунлай [ин]

абадий 3. Қ. вақтинча 3

ажбир 1. Қ. лапашанг

ажбир 2. Қ. эпашанг

абсолют

абстракт

авангард

аввал

аввалги

аввало. Қ. аввал

авлод

адабли

адабсиз. Қ. адабли

адолат

адолатли

адолатсиз. Қ. адолатли

адолатсизлик. Қ. адолат

адресант

адресат. Қ. адресант

аждод. Қ. авлод

ажралмоқ 1

ажралмоқ 2. Қ. ажрамоқ

ажрамоқ

ажратмоқ 1

ажратмоқ 2

ажратмоқ 3. Қ. айирмоқ 3

ажрашмоқ

азамат. Қ. катта 1

азиз

азим. Қ. катта 1

азоб

азоб-уқубат. Қ. азоб

айбдор

айбламоқ

айбли. Қ. айбдор

айбсиз. Қ. айбдор

айёр

айирмоқ 1. Қ. ажратмоқ 1

айирмоқ 2. Қ. ажратмоқ 2

айирмоқ 3

айирмоқ 4

айрилиқ. Қ. висол

айрилмоқ. Қ. ажралмоқ 1

айрим. Қ. алоҳида

айш-ишрат

аксилниқилобий. Қ. контрреволюцион

актив

алик олмоқ

алоҳида
 анализ
 андишали
 андишасиз. Қ. андишали
 андуҳ. Қ. шодлик
 аниқ
 анқов
 анқовлик
 анқога шафе. Қ. камоб
 анқонинг тухуми. Қ. камоб
 анқонинг уруғи. Қ. камоб
 апогей
 апоқ-чапоқ. Қ. аҳил
 аранг
 арзимас. Қ. аҳамиятли
 арзон
 архаизм
 арьергард. Қ. авангард
 асосли
 асоссиз. Қ. асосли
 ассимиляция
 аста 1. Қ. секин 1
 аста 2. Қ. секин 2
 аста-секин
 атайин. Қ. беихтиёр
 атайлаб. Қ. беихтиёр
 атеист. Қ. даҳрий
 афелий
 афсона. Қ. уйдирма
 ахлоқли
 ахлоқсиз. Қ. ахлоқли
 аччиқ 1
 аччиқ 2
 аъло
 аълочи
 ақлий 1
 ақлий 2
 ақли расо. Қ. ақлли
 ақлли
 ақлсиз. Қ. ақлли
 ағёр. Қ. душман
 аҳамиятли
 аҳамиятсиз. Қ. аҳамиятли
 аҳён[да]-аҳёнда. Қ. гоҳо-гоҳо
 аҳил
 аҳмоқ. Қ. ақлли
 аҳмоқона

Б

бадавлат. Қ. бой 1
 бадбашара. Қ. хунук

бадбуруш. Қ. хунук
 бадбуй
 бадхат
 бадхўр
 базўр. Қ. аранг
 баланд 1
 баланд 2
 баландлик. Қ. пастлик
 бамаслаҳат
 бамаъни 1
 бамаъни 2
 банд 1
 банд 2
 баобрў. Қ. сбрўли
 барақали. Қ. серунум
 барвақт. Қ. кеч 2
 бардам
 бардошли 1. Қ. сабрли
 бардошли 2. Қ. чидамли 1
 бардошсиз 1. Қ. сабрли
 бардошсиз 2. Қ. чидамли 1
 барно. Қ. хунук
 барпо этмоқ. Қ. барпо қилмоқ
 барпо қилмоқ
 барқарор
 басавлат. Қ. савлатли
 батамом. Қ. бутунлай[ин]
 бахт
 бахтиёр. Қ. бахтли
 бахти қора. Қ. бахтли
 бахтли
 бахтсиз. Қ. бахтли
 бахтсизлик. Қ. бахт
 баъдаз. Қ. аввал
 бақувват. Қ. кучли 1
 бағри тош. Қ. шафқатли
 баҳор
 баҳорги
 беайб. Қ. айбдор
 беақл. Қ. ақлли
 бебарака. Қ. серунум
 бебахт. Қ. бахтли
 себурд. Қ. бурдли
 бевафо
 бегона 1
 бегона 2. Қ. нотаниш
 бегуноҳ
 бедармон. Қ. забардаст
 безбет. Қ. уятчанг
 безовта
 безовта бўлмоқ
 беибо. Қ. уятчанг

- беихтиёр
 бекик. Қ. ёпиқ
 бекинмоқ. Қ. кўринмоқ
 бекитмоқ 1
 бекитмоқ 2
 бекитмоқ 3. Қ. фoш қилмоқ
 белаззат. Қ. бемаза
 бемадор. Қ. забардаст
 бемажол. Қ. забардаст
 бемаза
 бемалол. Қ. аранг
 бемаслаҳат. Қ. бамаслаҳат
 бемаъни 1. Қ. бамаъни 1
 бемаъни 2. Қ. бамаъни 2
 беномус. Қ. номусли
 беобрў. Қ. обрўли
 беозор
 беоқибат. Қ. оқибатли
 бепанд
 бераҳм. Қ. шафқатли
 бери
 бериги
 берк. Қ. ёпиқ
 беркитмоқ 1. Қ. бекитмоқ 1
 беркитмоқ 2. Қ. бекитмоқ 2
 беркитмоқ 3. Қ. фoш қилмоқ
 бермоқ 1
 бермоқ 2
 бесўнақай 1
 бесўнақай 2. Қ. ихчам
 бетамиз. Қ. фаросатли
 бети қаттиқ. Қ. уятчанг
 бетоб. Қ. касал
 бетоб бўлмоқ. Қ. касалланмоқ
 бетоқат. Қ. сабрли
 бефаросат. Қ. фаросатли
 бефаҳм. Қ. фаросатли
 беҳабар. Қ. хабардор
 беҳатар. Қ. хавфли
 бехосдан. Қ. беихтиёр
 бечораҳол. Қ. бой 1
 беш. Қ. аъло
 бешарм. Қ. уятчанг
 беўхшов. Қ. бесўнақай 1
 беқаноат. Қ. қаноатли
 беқарор. Қ. барқарор
 бекуват. Қ. кучли 1
 беғараз
 беҳаё. Қ. уятчанг
 беҳ-беҳ-беҳ
 беҳишт. Қ. дўзах
 билимли
 билимсиз. Қ. билимти
 бирга 1. Қ. алоҳида
 бирга 2
 бириликда. Қ. бирга 2
 бирдан. Қ. аста-секин
 бирданига. Қ. аста-секин
 бирлашмоқ 1. Қ. ажралмоқ 1
 бирлашмоқ 2
 бирлаштирмоқ. Қ. айирмоқ 3
 бирлик
 бирпас
 бир хил
 бисёр. Қ. кўп
 битирмоқ. Қ. бошламоқ
 бой 1
 бой 2
 бойламоқ. Қ. боғламоқ
 бойлик
 боп
 бор 1
 бор 2
 борлик
 бормоқ 1
 бормоқ 2
 босиб олмоқ
 босиқ
 ботир
 ботирлик
 ботиқ
 ботмоқ
 боҳабар. Қ. хабардор
 бош
 боши боғлиқ
 бошини қовуштирмоқ. Қ. айирмоқ 3
 боши очик. Қ. боши боғлиқ
 бошлаб. Қ. аввал
 бошламоқ
 бошқа. Қ. ўз 3
 боғламоқ
 бузмоқ 1
 бузмоқ 2
 булғамоқ. Қ. ифлос қилмоқ
 бурдли
 бурдсиз. Қ. бурдли
 бурнидан торса-йиқиладиган. Қ.
 забардаст
 буромад. Қ. даромад
 бутун 1
 бутун 2
 бутунлаш[ин]
 бўлимли
 бўлимсиз. Қ. бўлимли

бұлишли
 бұлишсиз. Қ. бұлишли
 бұш 1
 бұш 2. Қ. банд 2
 бұш 3
 бұшанг. Қ. лашанг
 бұшатмоқ I 1. Қ. боғламоқ
 бұшатмоқ I 2
 бұшатмоқ I 3
 бұшатмоқ II 1
 бұшатмоқ II 2
 бұшатмоқ II 3. Қ. ортмоқ II

В

вазмин 1. Қ. босиқ
 вазмин 2. Қ. енгил 1
 вайсаки. Қ. камгап
 васл. Қ. висол
 вафодор. Қ. бевафо
 вафоли. Қ. бевафо
 вафосиз. Қ. бевафо
 вафот этмоқ. Қ. туғилмоқ
 вафот қилмоқ. Қ. туғилмоқ
 вақтинча 1. Қ. абадий 1
 вақтинча 2. Қ. бутунлай[ни]
 вақтинча 3
 вақтинча 4
 вақти чоғ. Қ. хафа 2
 вақтичоғлик. Қ. шодлик
 вақтли. Қ. кеч 2
 вертикал
 виждонли
 виждонсиз. Қ. виждонли
 висол
 воқиф. Қ. хабардор

Г

гапирмоқ
 гигант 1
 гигант 2
 горизонтал. Қ. вертикал
 гоғ-гоғ. Қ. гоғо-гоғо
 гоғо-гоғо
 гуноғ
 гуноғкор. Қ. бегуноғ
 гүзал. Қ. хунук
 гүл. Қ. айёр

Д

давлатли. Қ. бой 1
 давлатманд. Қ. бой 1

дали-гули
 дангаса
 дармонсиз. Қ. забардаст
 дармад
 даст. Қ. аранг
 дастлабки
 дағал 1
 дағал 2
 дағал 3. Қ. мулойм 2
 даҳрий
 дебет
 демонтаж қилмоқ
 диалог
 дилозор. Қ. беозор
 димоғдор. Қ. камтар
 диндор. Қ. даҳрий
 дирр. Қ. тақ[-так]
 диссимиляция. Қ. ассимиляция
 диссонанс
 дов юрак. Қ. ботир
 доим. Қ. вақтинча 3
 донмий 1. Қ. барқарор
 донмий 2. Қ. вақтинча 4
 донишманд. Қ. доно
 доно
 доғули. Қ. айёр
 дунёга келмоқ. Қ. туғилмоқ
 дунёдан кетмоқ. Қ. туғилмоқ
 дунёдан ўтмоқ. Қ. туғилмоқ
 душвор. Қ. осон
 душман
 душманлик
 дўзах
 дўзахи
 дўнг. Қ. ботиқ
 дўнглик
 дўст. Қ. душман
 дўстлик. Қ. душманлик

Е

енгил 1
 енгил 2
 енгил 3. Қ. осон
 енгиллашмоқ
 енгиллаштирмоқ 1
 енгиллаштирмоқ 2. Қ. осонлаш-
 тирмоқ
 енгилмоқ
 енгил табиат. Қ. босиқ
 енгилтак. Қ. босиқ
 енг ичида. Қ. ошкор

ер
 ерга урмоқ. Қ. ёмонламоқ
 ер тагида илон қимирласа била-
 диган. Қ. анқов
 етишмовчилик. Қ. муҳтожлик
 ечинмоқ
 ечмоқ 1. Қ. боғламоқ
 ечмоқ 2

Ё

ёвузлик
 ёз
 ёзги
 ёзма
 ёлғиз. Қ. бирга 2
 ёлғон
 ёлғончи
 ёмон 1. Қ. аъло
 ёмон 2
 ёмон 3
 ёмон 4
 ёмон 5
 ёмон кўрмоқ
 ёмонламоқ
 ёмонлик
 ёнмоқ
 ёпишмоқ. Қ. ажрамоқ
 ёпиқ
 ёпмоқ 1. Қ. бекитмоқ 1
 ёпмоқ 2. Қ. бекитмоқ 2
 ёпмоқ 3
 ёпмоқ 4. Қ. фош қилмоқ
 ёришмоқ
 ёрур
 ёруғлик
 ёт 1. Қ. бегона 1
 ёт 2. Қ. нотаниш
 ётмоқ
 ёш 1
 ёш 2. Қ. катта 2
 ёшармоқ
 ёшлик
 ёш-яланг. Қ. ёш 1
 ёқимли
 ёқимсиз. Қ. ёқимли
 ёқимтой. Қ. ёқимли
 ёқмоқ

Ж

жавоб
 жавоб бермоқ

жавоб қайтармоқ. Қ. жавоб бермоқ
 жаврақи. Қ. камгап
 жадал. Қ. секин 1
 жадалламоқ. Қ. секинлашмоқ
 жадаллашмоқ. Қ. секинлашмоқ
 жазо
 жазо бермоқ. Қ. жазоламоқ
 жазоламоқ
 жамламоқ. Қ. йиғмоқ 2
 жамғармоқ. Қ. йиғмоқ 2
 жаннат. Қ. дўзах
 жаннати. Қ. дўзахи
 жануб
 жанубий
 жасур. Қ. ботир
 жаҳаннам. Қ. дўзах
 жипслашмоқ. Қ. ажрамоқ
 жисмоний 1. Қ. ақлий 1
 жисмоний 2. Қ. ақлий 2
 жисмоний 3. Қ. руҳий
 жонли 1
 жонли 2
 жонсиз 1. Қ. жонли 1
 жонсиз 2
 жудо қилмоқ. Қ. айирмоқ 3
 жұрттага. Қ. беихтиёр
 жуъяли. Қ. ўринли

З

забардаст
 заиф 1. Қ. кучли 1
 заиф 2. Қ. кучли 2
 замин. Қ. ер
 зарар
 зарарли
 зарбдор. Қ. илғор
 зарур. Қ. керакли
 зафар. Қ. мағлубият
 заҳмат. Қ. азоб
 зебо. Қ. хунук
 зерикарли
 зехни тўтмоқ. Қ. зехнли
 зехни ўткир. Қ. зехнли
 зехнли
 зехнсиз. Қ. зехнли
 зид
 зид келмоқ
 зиён. Қ. зарар
 зийрак 1. Қ. анқов
 зийрак 2. Қ. фаросатли
 зийраклик. Қ. анқовлик

зич. Қ. сәйрақ
 зикна. Қ. сахий
 золим
 зотдор. Қ. зотли
 зотли
 зотсиз. Қ. зотли
 зур 1. Қ. катта 1
 зур 2. Қ. кучли 1
 зұраймоқ. Қ. кучаймоқ
 зұрға. Қ. аранг

И

иболи. Қ. уятчанг
 игна тешигидан ұта оладиган. Қ.
 лапашанг
 идеализм
 идеалист
 идеалистик
 идрокли. Қ. фаросатли
 ижобий 1
 ижобий 2
 ижозат бермоқ. Қ. рухсат бермоқ
 икки. Қ. аъло
 иккичи. Қ. аълочи
 илдам 1. Қ. секин 1
 илдам 2. Қ. эпашанг
 илмий
 илмли. Қ. билимли
 илмсиз. Қ. билимли
 илоннинг ёғни ялаган. Қ. айёр
 илғор
 импорт
 ингичка 1
 ингичка 2
 инкор этмоқ. Қ. рад қилмоқ 1
 инкор қилмоқ. Қ. рад қилмоқ 1
 иноқ. Қ. ақил
 инсофли
 инсофсиз. Қ. инсофли
 инқилбий. Қ. контрреволюцион
 ирkit. Қ. ифлос 1
 иродали
 иродасиз. Қ. иродали
 ироқ 1. Қ. узоқ 2
 ироқ 2. Қ. узоқ 3
 исимоқ
 иситмоқ 1
 иситмоқ 2
 исрофгар
 исрофгарчилик
 исроф қилмоқ

иссиқ 1
 иссиқ 2
 иссиқ 3
 иссиқ 4
 иссиқлаб кетмоқ
 истиқбол. Қ. келажак
 исқирт. Қ. ифлос 1
 итармоқ
 итоатғуй. Қ. итоатли
 итоатқор. Қ. итоатли
 итоатли
 итоатсиз. Қ. итоатли
 иттифоқ. Қ. ақил
 иттифоқлик. Қ. бирлик
 ифлос 1
 ифлос 2. Қ. пок 2
 ифлосламоқ. Қ. ифлос қилмоқ
 ифлос қилмоқ
 ихтиёрий
 ихчам
 ич
 ичи қора
 ичкари
 ички 1
 ички 2
 ички 3
 ишбилармон. Қ. лапашанг
 ишёқмас. Қ. дангаса
 ишончли
 ишончсиз. Қ. ишончли
 ишчан. Қ. дангаса
 иши

Й

йирик 1
 йирик 2
 йирик 3
 йирик 4
 йирик 5. Қ. катта 1
 йирик 6. Қ. катта 3
 йироқ 1. Қ. узоқ 2
 йироқ 2. Қ. узоқ 3
 йироқлашмоқ. Қ. узоқлашмоқ
 йиртиқ. Қ. бутун 1
 йиғи
 йиғилмоқ
 йиғламоқ
 йиғлатмоқ
 йиғмоқ 1
 йиғмоқ 2
 йиғмоқ 3. Қ. сочмоқ

йўқ 1. Қ. бор 1
 йўқ 2. Қ. бор 2
 йўқ 3
 йўқлик. Қ. борлик
 йўқотмоқ 1. Қ. барпо қилмоқ
 йўқотмоқ 2
 йўқчилик. Қ. борлик
 йўғон 1. Қ. ингичка 1
 йўғон 2. Қ. ингичка 2

К

калта 1
 калта 2
 калтафаҳм. Қ. фаросатли
 кам 1
 кам 2. Қ. кўп
 камаймоқ
 камайтирмоқ
 камбағал 1. Қ. бой 1
 камбағал 2. Қ. бой 2
 камбағаллик. Қ. бойлик
 камгап
 камоб
 камсухан. Қ. камгап
 камтар
 камтарин. Қ. камтар
 камтарлик
 камчил. Қ. камоб
 камқувват. Қ. кучли 1
 камҳосил
 касал
 касал бўлмоқ. Қ. касалланмоқ
 касалланмоқ
 катта 1
 катта 2
 катта 3
 катталашмоқ
 кейин. Қ. аввал
 кейинги. Қ. аввалги
 кекса. Қ. ёш 1
 кексаймоқ. Қ. ёшармоқ
 келажак
 келим. Қ. даромад
 келмоқ 1. Қ. бормоқ 1
 келмоқ 2
 кенг
 кенгаймоқ 1
 кенгаймоқ 2
 кенгчилик. Қ. муҳтожлик
 кенжа
 керакли

кераксиз. Қ. керакли
 керик. Қ. камтар
 кескир. Қ. ўткир
 кет 1. Қ. олд 1.
 кет 2. Қ. олд 2
 кетмоқ 1. Қ. кирмоқ 2
 кетмоқ 2. Қ. келмоқ 2
 кеч 1
 кеч 2
 кеча 1
 кеча 2. Қ. кун
 кечаси
 кечки 1
 кечки 2
 кечмиш. Қ. келажак
 кечпишар. Қ. кечки 2
 кечқурун. Қ. кеч 1
 кечқурунги. Қ. кечки 1
 кибрли. Қ. камтар
 кибр-ҳаволи. Қ. камтар
 кийинмоқ. Қ. ечинмоқ
 киймоқ. Қ. ечмоқ 2
 кир. Қ. ифлос 1
 киравериш
 киргизмоқ
 кириш
 кирым. Қ. даромад
 кирмоқ 1
 кирмоқ 2
 кирмоқ 3
 кичик 1. Қ. катта 1
 кичик 2. Қ. катта 2
 кичик 3. Қ. катта 3
 кичкина. Қ. катта 3
 кичраймоқ. Қ. катталашмоқ
 кишт. Қ. беҳ-беҳ-беҳ
 Ковламоқ
 комедия
 конкрет. Қ. абстракт
 консонанс. Қ. диссонанс
 контрреволюцион
 кредит. Қ. дебит
 куз. Қ. баҳор
 кузак. Қ. баҳор
 кузатмоқ
 кузги. Қ. баҳорги
 куйинмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 кулги. Қ. йиғи
 кулдирмоқ. Қ. йиғлатмоқ
 кулмоқ. Қ. йиғламоқ
 кун
 кунботар. Қ. шарқ

кундуз. Қ. кун
 кундузги
 кундузи. Қ. кечаси
 кунчиқар. Қ. шарқ
 кутиб олмоқ. Қ. кузатмоқ
 кучаймоқ
 кучайтирмоқ
 кучли 1
 кучли 2
 кучли 3
 кучли 4
 кучли 5
 кучсиз 1. Қ. кучли 1
 кучсиз 2. Қ. кучли 2
 кучсиз 3. Қ. кучли 3
 кучсиз 4. Қ. кучли 4
 кучсиз 5. Қ. кучли 5
 кўзини юммоқ. Қ. тугилмоқ
 кўк. Қ. ер
 кўкармоқ
 кўклам. Қ. баҳор
 кўкламоқ. Қ. кўкармоқ
 кўммоқ. Қ. ковламоқ
 кўнгилчан. Қ. шафқатли
 кўнгли бўш. Қ. шафқатли
 кўнгли оқ. Қ. ичи қора
 кўнгли пок. Қ. ичи қора
 кўнгли тоза. Қ. ичи қора
 кўнгли қора. Қ. ичи қора
 кўп
 кўпаймоқ. Қ. камаймоқ
 кўпайтирмоқ. Қ. камайтирмоқ
 кўпчилик
 кўринмоқ
 кўрнамаклик. Қ. миннатдорлик
 кўтарилмоқ 1. Қ. кучаймоқ
 кўтарилмоқ 2
 кўтарилмоқ 3
 кўтарилмоқ 4
 кўтарилмоқ 5. Қ. учмоқ
 кўтармоқ 1
 кўтармоқ 2
 кўтармоқ 3
 кўтармоқ 4
 кўчмоқ. Қ. ажрамоқ

Л

лаванг. Қ. лапашанг
 лаванд. Қ. лапашанг
 лаёқатли. Қ. қобилиятли
 лаёқатсиз. Қ. қобилиятли

лаззатли. Қ. бемаза
 лазиз. Қ. бемаза
 ландавур. Қ. лапашанг
 ланж
 лапашанг
 лаънат
 лойиқ
 лойка
 лоқайд. Қ. актив

М

мавжуд. Қ. бор 1
 мавҳум. Қ. абстракт
 мадорсиз. Қ. забардаст
 мажбурий. Қ. ихтиёрий
 мажолсиз. Қ. забардаст
 мазали. Қ. бемаза
 мазлум. Қ. зolim
 майда 1. Қ. йирик 1
 майда 2. Қ. йирик 2
 майда 3. Қ. йирик 3
 майда 4. Қ. йирик 4
 майда 5. Қ. катта 1
 майда 6. Қ. катта 3
 майин. Қ. дағал 1
 майли. Қ. йўқ 3
 Максимум
 Мамнун
 Мангу 1. Қ. абадий 1
 Мангу 2. Қ. бутунлай[ин]
 Мангу 3. Қ. вақтинча 3
 Манман. Қ. камтар
 Манманлик. Қ. камтарлик
 Манфий
 Ман қилмоқ. Қ. рухсат бермоқ
 Ма-пиш-пиш!
 Мард. Қ. ботир
 Маст
 Мастлик
 Материализм. Қ. идеализм
 Материалист. Қ. идеалист
 Материалистик. Қ. идеалистик
 Махраж
 Махфий. Қ. ошқора
 Машриқ. Қ. шарқ
 Маълум
 Маъмурчилик. Қ. муҳтожлик
 Мақтамоқ 1. Қ. ёмонламоқ
 Мақтамоқ 2
 Мағлуб
 Мағлубият

мағриб. Қ. шарқ
 мезбон
 меров. Қ. анқов
 меровлик. Қ. анқовлик
 меҳмон. Қ. мезбон
 меҳнаткаш. Қ. дангаса
 меҳнатсевар. Қ. дангаса
 меҳр
 меҳр қўймоқ
 микроскопик. Қ. гигант 1
 минимум. Қ. максимум
 миннатдорлик
 митти 1. Қ. гигант 1
 митти 2. Қ. гигант 2
 мозий. Қ. келажак
 монолог
 моносемия
 монтаж қилмоқ. Қ. демонтаж қил-
 моқ
 мос. Қ. зид
 мос келмоқ. Қ. зид келмоқ
 муаттар. Қ. бадбўй
 муваффақият
 муваффақиятсизлик. Қ. муваффа-
 қият
 муваққат. Қ. вақтинча 4
 мудофаа
 музаффар. Қ. мағлуб
 музламоқ
 мукофот. Қ. жазо
 мукофотламоқ. Қ. жазоламоқ
 мулойим 1. Қ. дағал 2
 мулойим 2
 мулойимлик
 мумсик. Қ. сахий
 мункиллаган. Қ. бардам
 муносиб. Қ. лойиқ
 мураккаб 1
 мураккаб 2
 мурувватли
 мурувватсиз. Қ. мурувватли
 мусбат. Қ. манфий
 мустаҳкам. Қ. бепанд
 мушкул. Қ. осон
 муштарак. Қ. умумий
 муқаддима. Қ. кириш
 муғамбир. Қ. аёёр
 муҳаббат. Қ. меҳр
 муҳим. Қ. аҳамиятли
 муҳтожлик
 мўл. Қ. кўп
 мўл-кўлчилик. Қ. муҳтожлик

мўлчилик. Қ. муҳтожлик
 мўмин. Қ. ўжар
 мўрт

Н

нам. Қ. қуруқ 2
 намгарчилик
 намламоқ. Қ. қуритмоқ
 нари. Қ. бери
 нариги. Қ. бериги
 насия
 наслдор. Қ. зотли
 наф. Қ. зарар
 нафрат. Қ. меҳр
 нафратланмоқ. Қ. меҳр қўймоқ
 нақд. Қ. насия
 неологизм. Қ. арханзм
 нимжон. Қ. забардаст
 нисбий. Қ. абсолют
 ноаниқ. Қ. аниқ
 ноаҳил. Қ. аҳил
 нобоп. Қ. боп
 новча
 нодон. Қ. доно
 ножўя. Қ. ўринли
 ноинсоф. Қ. инсофли
 ноиттифоқ. Қ. аҳил
 нокас. Қ. сахий
 нокаста. Қ. сахий
 нолойиқ. Қ. лойиқ
 номард. Қ. ботир
 номаълум. Қ. маълум
 номуносиб. Қ. лойиқ
 номусли
 номуссиз. Қ. номусли
 нонкўрлик. Қ. миннатдорлик
 нопок 1. Қ. ифлос 1
 нопок 2. Қ. пок 2
 норози. Қ. мамнун
 норозилик
 нотаниш
 нотинч
 нотоб. Қ. касал
 нотўғри. Қ. тўғри 3
 ношуд. Қ. лапашанг
 ноўрин. Қ. ўринли
 ноқулай
 ноҳақ

O

обод
 ободон. Қ. обод
 обрўли
 обрўсиз. Қ. обрўли
 огоҳ. Қ. хабардор
 оддий 1. Қ. мураккаб 1
 оддий 2. Қ. мураккаб 2
 одил. Қ. адолатли
 одобли. Қ. адабли
 одобсиз. Қ. адабли
 оз. Қ. кўп
 озаймоқ. Қ. камаймоқ
 озайтирмоқ. Қ. камайтирмоқ
 озмоқ
 озод
 озод қилмоқ 1. Қ. босиб олмоқ
 озод қилмоқ 2. Қ. бўшатмоқ 1 3
 озчилик. Қ. кўпчилик
 озгин. Қ. ориқ
 олд 1
 олд 2
 олдин. Қ. аввал
 олдин[ға]. Қ. ол[ға]
 олдинги. Қ. аввалги
 олис 1. Қ. узоқ 2
 олис 2. Қ. узоқ 3
 олмоқ 1. Қ. айирмоқ 4
 олмоқ 2. Қ. бермоқ 1
 олмоқ 3. Қ. бермоқ 2
 олмоқ 4
 олмоқ 5
 олқамоқ
 олқиш
 ол[ға]
 онгли
 онгсиз. Қ. онгли
 оптимизм
 ораларидан қил ўтмайдиган. Қ. аҳил
 ориятли. Қ. номусли
 ориятсиз. Қ. номусли
 ориқ
 ориқламоқ. Қ. озмоқ
 ориқлик
 орли. Қ. номусли
 орсиз. Қ. номусли
 орт. Қ. олд 1
 ортиқ. Қ. кам 1.
 ортмоқ 1. Қ. камаймоқ
 ортмоқ II
 ортирмоқ. Қ. камайтирмоқ

орқа 1. Қ. олд 1
 орқа 2. Қ. олд 2
 орқа[ға]. Қ. ол[ға]
 орқада қолмоқ
 осмон. Қ. ер
 осмонга кўтармоқ. Қ. ёмонламоқ
 осойишта 1. Қ. безовта
 осойишта 2. Қ. нотинч
 осойишта 3. Қ. сокин
 осон
 осонлаштирмоқ
 ост
 остки
 охир. Қ. бош
 охирги. Қ. дастлабки
 оч
 очиқ 1. Қ. ёпиқ
 очиқ 2. Қ. ошкор
 очиқчасига. Қ. ошкор
 очиқ кўл. Қ. сахий
 очлик
 очмоқ 1. Қ. бекитмоқ 1
 очмоқ 2. Қ. бекитмоқ 2
 очмоқ 3. Қ. ёпмоқ 3
 очмоқ 4
 очмоқ 5. Қ. фош қилмоқ
 очқамоқ
 оширмоқ 1. Қ. камайтирмоқ
 оширмоқ 2. Қ. кўтармоқ 3
 оширмоқ 3. Қ. кўтармоқ 4
 ошкор
 ошкора
 ошкор қилмоқ. Қ. фош қилмоқ
 оқ 1. Қ. айбдор
 оқ 2
 оқ 3
 оқармоқ. Қ. ёришмоқ
 оқибатли
 оқибатсиз. Қ. оқибатли
 оқил. Қ. ақлли
 оқилона. Қ. аҳмоқона
 оқ кўнгил. Қ. ичи қора
 оқламоқ 1
 оқламоқ 2
 оқловчи
 окшом. Қ. кеч 1
 офзак. Қ. ёзма
 офзидаги ошини олдирадиган. Қ.
 лапашанг
 офзинг қани деса, қулоғини кўрса-
 тадиган. Қ. анқов
 офзи қулоғида. Қ. хафа 2

оғир 1. Қ. босиқ
 оғир 2. Қ. енгил 1
 оғир 3. Қ. енгил 2
 оғир 4. Қ. осон
 оғирлаштирмоқ 1. Қ. енгиллаштир-
 моқ 1
 оғирлаштирмоқ 2. Қ. осонлаштир-
 моқ
 оҳиста. Қ. секин 1

П

пакана. Қ. новча
 парокандалик. Қ. бирлик
 пасаймоқ. Қ. кучаймоқ
 пасайтирмоқ. Қ. кўтармоқ 4
 пассив. Қ. актив
 паст 1. Қ. балавд 1
 паст 2. Қ. балавд 2
 паст 3
 паст 4
 пастки. Қ. остки
 пастлик
 перигей. Қ. апогей
 перигелий. Қ. афелий
 пессимизм. Қ. оптимизм
 пешқадам. Қ. илғор
 пинҳон. Қ. ошқора
 писмиқ. Қ. дали-ғули
 пишиқ 1. Қ. жонсиз 2
 пишиқ 2. Қ. чидамли 2
 пишт!. Қ. ма-пиш-пиш!
 пойгак
 пок 1. Қ. ифлос 1
 пок 2
 покиза 1. Қ. ифлос 1
 покиза 2. Қ. пок 2
 полисемия. Қ. моносемия
 прогрессив
 пролог. Қ. кириш
 пухта. Қ. чидамли 2

Р

рад этмоқ. Қ. рад қилмоқ 2
 рад қилмоқ 1
 рад қилмоқ 2
 раҳмат. Қ. лаънат
 раҳмдил. Қ. шафқатли
 раҳмсиз. Қ. шафқатли
 реал
 революцион. Қ. контрреволюцион
 регрессив. Қ. прогрессив

рози бўлмоқ. Қ. рад қилмоқ 2
 розилик. Қ. норозилик
 рост. Қ. ёлғон
 ростгўй. Қ. ёлғончи
 роҳат. Қ. азоб
 роҳат-фароғат. Қ. азоб
 рўхсат бермоқ
 рухсат этмоқ. Қ. рухсат бермоқ
 руҳий. Қ. жисмоний 3

С

сабрли
 сабрсиз. Қ. сабрли
 савлатли
 савлатсиз. Қ. савлатли
 савоб. Қ. гуноҳ
 саводли
 саводсиз. Қ. саводли
 савол. Қ. жавоб
 савол бермоқ. Қ. жавоб бермоқ
 садоқатли
 садоқатсиз. Қ. садоқатли
 саёз 1
 саёз 2
 салбий 1. Қ. ижобий 1
 салбий 2. Қ. ижобий 2
 саломат. Қ. касал
 салом бермоқ. Қ. алик олмоқ
 самарали. Қ. серунум
 самарасиз. Қ. серу нум
 само. Қ. ер
 саодатли. Қ. бахтли
 сарфламоқ. Қ. йиғмоқ 1
 сарф қилмоқ. Қ. йиғмоқ 1
 сассиқ. Қ. бадбўй
 сахий
 саховатли. Қ. сахий
 севинмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 севинч. Қ. шодлик
 севмоқ. Қ. ёмон кўрмоқ
 сезгир. Қ. аңқов
 секин 1
 секин 2
 секин 3
 секин-аста. Қ. аста-секин
 секинламоқ. Қ. секинлашмоқ
 секинлатмоқ
 секинлашмоқ
 семиз. Қ. ориқ
 семизлик. Қ. ориқлик
 семирмоқ. Қ. озмоқ

сергап. Қ. камгап
 сероб. Қ. камоб
 сероблик. Қ. муҳтожлик
 серобчилик. Қ. муҳтожлик
 серсавлат. Қ. савлатли
 серунум
 серғайрат. Қ. эринчак
 серҳосил. Қ. камҳосил
 сиёрак
 синиқ. Қ. бутун 2
 синтез. Қ. анализ
 сипо. Қ. босиқ
 сирт. Қ. ич
 совимоқ. Қ. исимоқ
 совитмоқ 1. Қ. иситмоқ 1
 совитмоқ 2. Қ. иситмоқ 2
 совурмоқ. Қ. исроф қилмоқ
 совуқ 1. Қ. иссиқ 1
 совуқ 2. Қ. иссиқ 2
 совуқ 3. Қ. иссиқ 3
 совуқ 4. Қ. иссиқ 4
 совуқ емоқ. Қ. иссиқлаб кетмоқ
 содда 1. Қ. айёр
 содда 2. Қ. мураккаб 1
 содда 3. Қ. мураккаб 2
 содда дил. Қ. айёр
 содиқ. Қ. садоқатли
 сокин
 сотиб олмоқ. Қ. олмоқ 4
 сотмоқ. Қ. олмоқ 4
 сохта
 сочмоқ
 соғ. Қ. касал
 соғаймоқ. Қ. касалланмоқ
 соғлом. Қ. касал
 соҳибжамол. Қ. хунук
 судралмоқ
 сукут қилмоқ. Қ. гапирмоқ
 сулув. Қ. хунук
 сунъий 1. Қ. сохта
 сунъий 2
 сурат. Қ. махраж
 сурбет. Қ. уятчанг
 сусаймоқ. Қ. кучаймоқ
 сусайтирмоқ. Қ. кучайтирмоқ
 суст. Қ. секин 1
 сусткаш. Қ. эпашанг
 сусткашлик
 суёнмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 суюқ 1
 суюқ 2
 сўзламоқ. Қ. гапирмоқ

сўйламоқ. Қ. гапирмоқ
 сўкмоқ
 сўл. Қ. чап 1
 сўнги. Қ. дастлабки
 сўнгра. Қ. аввал
 сўнмоқ. Қ. ёнмоқ
 сўрамоқ. Қ. жавоб бермоқ

Т

табий. Қ. сунъий 2
 таг. Қ. ост
 тажрибадор. Қ. тажрибали
 тажрибакор. Қ. тажрибали
 тажрибали
 тажрибасиз. Қ. тажрибали
 такаббур. Қ. камтар
 так[-так]
 тамизли. Қ. фаросатли
 тамомламоқ. Қ. бошламоқ
 тамом қилмоқ. Қ. бошламоқ
 танбал. Қ. эринчак
 таниш. Қ. нотаниш
 танти. Қ. сахий
 танқид қилмоқ. Қ. мақтамоқ 2
 танқис. Қ. камоб
 танқислик. Қ. муҳтожлик
 танҳо. Қ. бирга 2
 тарангламоқ. Қ. бўшатмоқ 1 2
 тарқалмоқ 1. Қ. бирлашмоқ 2
 тарқалмоқ 2. Қ. йиғилмоқ
 тарқамоқ 1. Қ. бирлашмоқ 2
 тарқамоқ 2. Қ. йиғилмоқ
 тарқатмоқ. Қ. йиғмоқ 2
 тарқоқлик. Қ. бирлик
 тасдиқламоқ. Қ. рад қилмоқ 1
 тасдиқ этмоқ. Қ. рад қилмоқ 1
 тасдиқ қилмоқ. Қ. рад қилмоқ 1
 тасқара. Қ. хунук
 таш. Қ. ич
 ташқари. Қ. ичкари
 ташқи 1. Қ. ички 1
 ташқи 2. Қ. ички 2
 ташқи 3. Қ. ички 3
 таъвия. Қ. хунук
 тақиқламоқ. Қ. рухсат бермоқ
 тақиқ қилмоқ. Қ. рухсат бермоқ
 таҳчил. Қ. камоб
 тежамкор. Қ. исрофгар
 тежамкорлик. Қ. исрофгарчилик
 тежамоқ. Қ. исроф қилмоқ

тез. Қ. секин 1
 тезкор. Қ. эпашанг
 тезкорлик. Қ. сусткашлик
 тезламоқ. Қ. секинлашмоқ
 тезлатмоқ. Қ. секинлатмоқ
 тезлашмоқ. Қ. секинлашмоқ
 тез-тез. Қ. гоҳо-гоҳо
 тенглик
 тенгсизлик. Қ. тенглик
 тентак. Қ. ақлли
 тепа. Қ. ост
 тепалик. Қ. пастлик
 тепса-тебранмас. Қ. эпашанг
 терс 1. Қ. аҳил
 терс 2. Қ. мулойим 2
 терс 3
 терс 4. Қ. чап 2
 тескари. Қ. терс 3
 тегик. Қ. бардам
 тикмоқ. Қ. сўкмоқ
 тиниқ. Қ. лойқа
 тинч 1. Қ. нотинч
 тинч 2. Қ. сокин
 тинчлик
 тирик 1. Қ. жонли 1
 тирик 2. Қ. жонли 2
 тирик 3. Қ. ланж
 тирр. Қ. так[так]
 тиш. Қ. ич
 тигиз. Қ. сийрак
 тоза. Қ. ифлос 1
 тозаланоқ. Қ. ифлос қилмоқ
 толесиз. Қ. бахтли
 тонг. Қ. кеч 1
 топмоқ 1. Қ. йўқотмоқ 2
 топмоқ 2
 тор. Қ. кенг
 Тораймоқ 1. Қ. кенгаймоқ 1
 Тораймоқ 2. Қ. кенгаймоқ 2
 Тортинчоқ. Қ. уятчанг
 Тортмоқ. Қ. итармоқ
 Тотли. Қ. бемаза
 Тош бағир. Қ. шафқатли
 Тош юрак. Қ. шафқатли
 Тоқатли. Қ. сабрли
 Тоқатсиз. Қ. сабрли
 Тоғни толқон қиладиган. Қ. забар-
 даст
 трагедия. Қ. комедия
 Угатмоқ. Қ. бошламоқ
 тузалмоқ. Қ. касалланмоқ
 тузатмоқ. Қ. бузмоқ 1

тузсиз
 туйғун. Қ. анқов
 тун. Қ. кун
 тунги. Қ. кундузги
 турмоқ. Қ. ётмоқ
 турғун. Қ. барқарор
 тутунини булут кўрмаган. Қ. сахий
 туш 1
 туш 2
 туширмоқ 1. Қ. кўтармоқ 1
 туширмоқ 2. Қ. кўтармоқ 2
 туширмоқ 3. Қ. кўтармоқ 3
 туширмоқ 4. Қ. кўтармоқ 4
 туширмоқ 5. Қ. ортмоқ II
 тушмоқ 1. Қ. кўтарилмоқ 2
 тушмоқ 2. Қ. кўтарилмоқ 3
 тушмоқ 3. Қ. кўтарилмоқ 4
 тушмоқ 4
 тушмоқ 5
 тушмоқ 6. Қ. учмоқ
 туғилмоқ
 туғишган
 тўйинчилик. Қ. муҳтожлик
 тўймоқ. Қ. очқамоқ
 тўкинчилик. Қ. муҳтожлик
 тўла. Қ. бўш 3
 тўлатмоқ. Қ. бўшатмоқ II 1
 тўлдирмоқ. Қ. бўшатмоқ II 1
 тўнг 1. Қ. дағал 2
 тўнг 2. Қ. мулойим 2
 тўнгмоқ. Қ. музламоқ
 тўнғич. Қ. кенжа
 тўпламоқ 1. Қ. йиғмоқ 1
 тўпламоқ 2. Қ. йиғмоқ 2
 тўпламоқ 3. Қ. сочмоқ
 тўпланмоқ. Қ. йиғилмоқ
 тўр. Қ. пойгак
 тўхтатмоқ
 тўқ. Қ. оч
 тўқлик. Қ. очлик
 тўғри 1
 тўғри 2
 тўғри 3

У

ударник. Қ. илғор
 уддуро[н]. Қ. лапашанг
 узаймоқ 1
 узаймоқ 2
 узмоқ
 узоқ 1. Қ. биртас

узоқ 2
 узоқ 3
 узоқлашмоқ
 узун 1. Қ. калта 1
 узун 2. Қ. калта 2
 уйдирма
 ўйғотмоқ
 уламоқ. Қ. узмоқ
 улкан. Қ. гигант 1
 улкан 2. Қ. катта 1
 умрбод. Қ. вақтинча 3
 умумий
 унумли. Қ. серунум
 унумсиз. Қ. серунум
 уришмоқ
 уриштирмоқ. Қ. ажратмоқ 2
 уруш. Қ. тинчлик
 уст 1. Қ. ич
 уст 2. Қ. ост
 устки. Қ. остки
 ухлатмоқ. Қ. уйғотмоқ
 уч. Қ. ост
 учмоқ
 уюшмоқ. Қ. бирлашмоқ 2
 уятсиз. Қ. уятчанг
 уятчан. Қ. уятчанг
 уятчанг
 уқувсиз. Қ. ланашанг

Ф

фаол. Қ. актив
 фарёд
 фаровонлик. Қ. муҳтожлик
 фаросатли
 фаросатсиз. Қ. фаросатли
 фарқ
 факир. Қ. бой 1
 фаҳмли. Қ. фаросатли
 фаҳмсиз. Қ. фаросатли
 фироқ. Қ. висол
 фойда. Қ. зарар
 фойдали. Қ. зарарли
 фош қилмоқ

Х

хабардор
 хабарсиз. Қ. хабардор
 хавфли
 хавфсиз. Қ. хавфли
 хаёлий. Қ. реал
 харажат. Қ. даромад

харажат қилмоқ. Қ. йиғмоқ 1
 харж қилмоқ. Қ. йиғмоқ 1
 хароб. Қ. обод
 хароба. Қ. обод
 харобазор. Қ. обод
 хасис. Қ. сахий
 хаста. Қ. касал
 хатарли. Қ. хавфли
 хатарсиз. Қ. хавфли
 хато. Қ. тўғри 3
 хафа 1. Қ. мамнун
 хафа 2
 хафа бўлмоқ
 хафагарчилик. Қ. шодлик
 хафаланмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 хафалик. Қ. шодлик
 хафачилик. Қ. шодлик
 хирпа. Қ. айёр
 хих. Қ. иши
 хокисор. Қ. камтар
 хом. Қ. тажрибали
 хор. Қ. азиз
 хотима. Қ. кириш
 хотиржам. Қ. безовта
 хотиржам бўлмоқ. Қ. безовта
 бўлмоқ
 хунук
 хуррам. Қ. хафа 2
 хурсанд 1. Қ. мамнун
 хурсанд. Қ. хафа 2
 хурсанд бўлмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 хурсандлик. Қ. шодлик
 хурсандчилик. Қ. шодлик
 хусусий. Қ. умумий
 хуфиёна. Қ. ошкор
 хуфия 1. Қ. ошкор
 хуфия 2. Қ. ошкора
 хушбичим. Қ. бесўнақай 1
 хушбўй. Қ. бадбўй
 хушвақтлик. Қ. шодлик
 хушмуомала. Қ. дағал 2
 хушнуд. Қ. хафа 2
 хушрўй. Қ. хунук
 хушсурат. Қ. хунук
 хуштаъм. Қ. бадхўр
 хушфеъл. Қ. дағал 2
 хушхат. Қ. бадхат
 хушхўр. Қ. бадхўр
 хушқомат. Қ. бесўнақай 1
 хўп. Қ. йўқ 3
 хўра
 хўрламоқ

Ч

чайир. Қ. мўрт
чалқанча[сига]
чап 1
чап 2
чапдаст. Қ. эпашанг
чаққон. Қ. эпашанг
чекиниш
чидамли 1,
чидамли 2
чидамсиз 1. Қ. чидамли 1
чидамсиз 2. Қ. чидамли 2
чимхўр. Қ. хўра
чин 1. Қ. ёлғон
чин 2. Қ. сохта
чинакам[ига]
чиройли. Қ. хунук
чиқавериш. Қ. киравериш
чиқариб юбормоқ. Қ. бўшатмоқ I 3
чиқармоқ 1. Қ. киргизмоқ
чиқармоқ 2
чиқим. Қ. даромад
чиқмоқ 1. Қ. ботмоқ
чиқмоқ 2. Қ. кирмоқ 1
чиқмоқ 3. Қ. кирмоқ 2
чиқмоқ 4. Қ. кирмоқ 3
чиқмоқ 5. Қ. тушмоқ 4
чиқмоқ 6. Қ. тушмоқ 5
чиқмоқ 7
чопмоқ. Қ. судралмоқ
чоғ. Қ. катта 1
чу[в]. Қ. так[-так]
чумчук пирр этса, юраги ширр эта-
диган. Қ. ботир
чучук. Қ. аччиқ 1
чуқур 1. Қ. саёз 1
чуқур 2. Қ. саёз 2
чуқурлик. Қ. дўнглик
чуҳ. Қ. так[-так]
чўкмоқ. Қ. чиқмоқ 7

Ш

шармли. Қ. уятчанг
шармсиз. Қ. уятчанг
шарти кетиб парти қолган. Қ. бар-
дам
шарқ
шафқатли
шафқатсиз. Қ. шафқатли
шидатли. Қ. кучли 4
шимол. Қ. жануб

шимолий. Қ. жанубий
ширин 1. Қ. аччиқ 1
ширин 2. Қ. аччиқ 2
шовқин-суролли. Қ. сокин
шод. Қ. хафа 2
шодлик
шом. Қ. кеч 1
шўр. Қ. тузсиз
шўх

Э

эгри 1. Қ. тўғри 1
эгри 2. Қ. тўғри 2
эзгулик. Қ. ёвузлик
экспорт. Қ. импорт
эпашанг
эпилот. Қ. кириш
эпчил 1. Қ. лапашанг
эпчил 2. Қ. эпашанг
эримок. Қ. музламоқ
эринчак
эринчоқ. Қ. эринчак
эркин 1. Қ. озод
эркин 2
эрксиз. Қ. озод
эрта 1. Қ. кеч 1
эрта 2. Қ. кеч 2
эрта 3. Қ. кеча 1
эрта билан. Қ. кеча 1
эртага. Қ. кеча 1
эртаги. Қ. кечки 2
эрталаб. Қ. кеч 1
эрталабки. Қ. кечки 1
эртапишар. Қ. кечки 2
эски 1
эски 2
эски 3
эски 4
эсли. Қ. ақлли
эъвозламоқ. Қ. хўрламоқ

Ю

ювош 1. Қ. шўх
ювош 2. Қ. ўжар
югурмоқ. Қ. судралмоқ
юзтубан. Қ. чалқанча[сига]
юкламоқ. Қ. ортмоқ II
юлдузни бенарвон урадиган. Қ.
лапашанг
юммоқ. Қ. очмоқ 4

юмшамоқ

юмшоқ 1. Қ. мулоһим 2
 юмшоқ 2. Қ. қаттиқ 4
 юпқа. Қ. қалин 2
 юрагида ёли бор. Қ. ботир
 юраги покиза. Қ. ичи қора
 юраги соф. Қ. ичи қора
 юраги тоза. Қ. ичи қора
 юракли. Қ. ботир
 юраксиз. Қ. ботир
 юргизмоқ. Қ. тўхтатмоқ
 юқори 1. Қ. баланд 2
 юқори 2. Қ. остки
 юқори 3. Қ. паст 3
 юқори 4. Қ. паст 4
 юқори 5. Қ. поғгак
 юқориги. Қ. остки

Я

ялқов. Қ. дангаса
 янги 1. Қ. эски 1
 янги 2. Қ. эски 2
 янги 3. Қ. эски 3
 янги 4. Қ. эски 4
 янглиш. Қ. тўғри 3
 ярашмоқ 1. Қ. ажрашмоқ
 ярашмоқ 2. Қ. уришмоқ
 яроқли
 яроқсиз. Қ. яроқли
 ясама. Қ. сохта
 яхши 1. Қ. ёмон 2
 яхши 2. Қ. ёмон 3
 яхши 3. Қ. ёмон 4
 яхши 4. Қ. ёмон 5
 яхши кўрмоқ. Қ. ёмон кўрмоқ
 яхшилиқ. Қ. ёмонлик
 яширин 1. Қ. ошкор
 яширин 2. Қ. ошкора
 яширинмоқ. Қ. кўринмоқ
 яширинча. Қ. ошкор
 яширмоқ 1. Қ. топмоқ 2
 яширмоқ 2. Қ. фoш қилмоқ
 яқин 1. Қ. узоқ 2
 яқин 2. Қ. узоқ 3
 яқинлашмоқ. Қ. Узоқлашмоқ

У

ўғай. Қ. туғишган
 ўжар
 ўз 1. Қ. бегона 1

ўз 2. Қ. туғишган

ўз 3

ўзга. Қ. ўз 3

ўзгарувчан. Қ. барқарөр

ўзиб кетмоқ. Қ. орқада қолмоқ

ўзмоқ. Қ. орқада қолмоқ

ўлик 1. Қ. жонли 1

ўлик 2. Қ. жонли 2

ўлмоқ. Қ. туғилмоқ

ўнг I 1. Қ. терс 3

ўнг I 2. Қ. чап 1

ўнг I 3. Қ. чап 2

ўнг II 1. Қ. туш 1

ўнг II 2. Қ. туш 2

ўринли

ўринсиз. Қ. ўринли

ўтиб кетмоқ. Қ. орқада қолмоқ

ўткир

ўтмас. Қ. ўткир

ўтмиш. Қ. келажак

ўтмоқ. Қ. орқада қолмоқ

ўхшашлик. Қ. фарқ

ўчирмоқ. Қ. ёқмоқ

ўчмоқ. Қ. ёнмоқ

ўқиган. Қ. билимли

ўқимаган. Қ. билимли

Қ

қабул этмоқ. Қ. рад қилмоқ 2
 қабул қилмоқ 1. бұшатмоқ II 2
 қабул қилмоқ 2. Қ. рад қилмоқ 2
 қазимоқ. Қ. ковламоқ
 қазо қилмоқ. Қ. туғилмоқ
 қайсар. Қ. ўжар
 қайтмоқ. Қ. бормоқ 2
 қайғу. Қ. шодлик
 қайғули. Қ. хафа 2
 қайғу-ҳасрат. Қ. айш-ишрат
 қалбаки. Қ. сохта
 қалби пок. Қ. ичи қора
 қалин 1. Қ. сийрак
 қалин 2. Қ. юпқа
 қамамоқ. Қ. бұшатмоқ I 3
 қамоққа олмоқ. Қ. бұшатмоқ I 3
 қаноатли
 қаноатсиз. Қ. қаноатли
 қарам. Қ. эркин 2
 қарама-қарши. Қ. зид
 қари. Қ. ёш 1
 қариллик. Қ. ёшлиқ
 қаримоқ. Қ. ёшармоқ

қария. Қ. ёш 1
 қари-қартаң. Қ. ёш 1
 қартаймоқ. Қ. ёшармоқ
 қарғамоқ. Қ. олқамоқ
 қарғиш. Қ. олқиш
 қаттиқ 1. Қ. мулойим 2
 қаттиқ 2. Қ. секин 2
 қаттиқ 3. Қ. секин 3
 қаттиқ 4. Қ. юмшоқ 2
 кашшоқ 1. Қ. бой 1
 қашшоқ 2. Қ. бой 2
 қашшоклик. Қ. бойлик
 қаҳқаҳа. Қ. фарёд
 қизил. Қ. оқ 3
 қизиқарли. Қ. зерикарли
 қийин. Қ. осон
 қийинлашмоқ. Қ. енгиллашмоқ
 қийинлаштирмоқ. Қ. осонлаштир-
 моқ
 қийшиқ. Қ. тўғри 1
 қилвир. Қ. айёр
 қиммат. Қ. арзон
 қинғир. Қ. тўғри 1
 қисқа 1. Қ. калта 1
 қисқа 2. Қ. калта 2
 қисқармоқ 1. Қ. узаймоқ 1
 қисқармоқ 2. Қ. узаймоқ 2
 қиш. Қ. ёз
 қишки. Қ. ёзги
 қобил. Қ. ўжар
 қобилиятли
 қобилиятсиз. Қ. ғобилиятли
 қовоғидан қор ёғади. Қ. хафа 2
 қолоқ. Қ. илғор
 қонуний
 қора 1. Қ. айбдор
 қора 2. Қ. оқ 2
 қораймоқ. Қ. ёришмоқ
 қораламоқ 1. Қ. оқламоқ 1
 қораламоқ 2. Қ. оқламоқ 2
 қораловчи. Қ. оқловчи
 қоронғи. Қ. ёруғ
 қоронғилашмоқ. Қ. ёришмоқ
 қоронғилик. Қ. ёруғлик
 қотмоқ. Қ. юмшамоқ
 қоқ. Қ. қуруқ 2
 қув. Қ. айёр
 қувватли. Қ. кучли 1
 қувонмоқ. Қ. хафа бўлмоқ
 қувонч. Қ. шодлик
 қудратли. Қ. кучли 2
 қуйи. Қ. остки

қулай. Қ. ноқулай
 қуримоқ. Қ. кукармоқ
 қуритмоқ
 қурмоқ. Қ. бузмоқ 2
 қурумсоқ. Қ. сахий
 қуруқ 1. Қ. бўш 3
 қуруқ 2
 қурғоқчилик. Қ. намгарчилик
 қуюқ 1. Қ. суюқ 1
 қуюқ 2. Қ. суюқ 2
 қўйиб юбормоқ. Қ. бўшатмоқ 1 3
 қўймоқ. Қ. олмоқ 5
 қўланса. Қ. бадбўй
 қўлга олмоқ. Қ. бўшатмоқ 1 3
 қўли очик. Қ. сахий
 қўнмоқ. Қ. учмоқ
 қўпол 1. Қ. ихчам
 қўпол 2. Қ. мулойим 2
 қўполлик. Қ. мулойимлик
 қўрс. Қ. мулойим 2
 қўрқмас. Қ. ботир
 қўрқоқ. Қ. ботир
 қўрқоқлик. Қ. ботирлик
 қўшилмоқ. Қ. ажралмоқ 1
 қўшмоқ 1. Қ. ажратмоқ 1
 қўшмоқ 2. Қ. айирмоқ 4
 қўшмоқ 3. Қ. чиқармоқ 2

F

ғайратли. Қ. эринчак
 ғайратсиз. Қ. эринчак
 ғайратчан. Қ. эринчак
 ғайри илмий. Қ. илмий
 ғайри қонуний. Қ. қонуний
 ғалаба. Қ. мағлубият
 ғалаба қозонмоқ. Қ. енгилмоқ
 ғам. Қ. шодлик
 ғамгин. Қ. хафа 2
 ғамли. Қ. хафа 2
 ғаним. Қ. душман
 ғаразли. Қ. беғараз
 ғаразсиз. Қ. беғараз
 ғарб. Қ. шарқ
 ғирром
 ғолиб. Қ. мағлуб
 ғолибият. Қ. мағлубият
 ғолиб чиқмоқ. Қ. енгилмоқ
 ғуссали. Қ. хафа 2
 ғўр. Қ. таржибали

Х

ҳа. Қ. йўқ 3
 ҳаёли. Қ. уятчанг
 ҳаён. Қ. зарар
 ҳаёсиз. Қ. уятчанг
 ҳажр. Қ. висол
 ҳазилакам. Қ. чинакам [ига]
 ҳаккам-дуккам. Қ. сийрак
 ҳалол 1. Қ. фирром
 ҳалол 2
 ҳалолхўр
 ҳамиша. Қ. вақтинча 3
 ҳамма 1
 ҳамма 2
 ҳаром. Қ. ҳалол 2
 ҳаромхўр. Қ. ҳалолхўр
 ҳар хил. Қ. бир хил
 ҳақ. Қ. ноҳақ
 ҳақиқат. Қ. уйдирма
 ҳақли. Қ. ноҳақ
 ҳеч. Қ. ҳамма 1
 ҳеч ким. Қ. ҳамма 2
 ҳибсга олмоқ. Қ. бўшатмоқ 1 3

ҳижрон. Қ. висол
 ҳийлагар. Қ. айёр
 ҳимматли. Қ. мурувватли
 ҳимматсиз. Қ. мурувватли
 ҳимоячи
 ҳимоя килмоқ. Қ. айбламоқ
 ҳосилдор. Қ. камҳосил
 ҳотам. Қ. сахий
 ҳотамтой. Қ. сахий
 ҳужум 1. Қ. мудофаа
 ҳужум 2. Қ. чекиниш
 ҳужумчи. Қ. ҳимоячи
 ҳузур. Қ. азоб
 ҳузур-ҳаловат. Қ. азоб
 ҳур. Қ. озод
 ҳусндор. Қ. хунук
 ҳуснли. Қ. хунук
 ҳушёр 1. Қ. анқов
 ҳушёр 2. Қ. маст
 ҳушёрлик 1. Қ. анқовлик
 ҳушёрлик 2. Қ. мастлик
 ҳўл. Қ. қуруқ 2
 ҳўлламоқ. Қ. қуритмоқ

На узбекском языке

**Шавкат Рахматуллаев, Насим Маматов,
Рашид Шукуров**

**ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ АНТОНИМОВ
УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА**

Пособие для студентов университетов
и педагогических институтов

Ташкент — «Ўқитувчи» — 1980

Редактор *М. Обидов*
Бадний редактор *П. А. Бродский*
Техн. редактор *Э. В. Вильданова*
Корректор *Д. Улурибринова*

ИБ № 1595

Теришга берилди 20.03.1980 й. Босишга рухсат этилди 15.10.1980 й. Формат 84x106
Тип. қоғози № 1. Қегли 10, шпонсиз. «Литературная» гарнитура. Юқори босма
лида босилди. Шартли б. л. 12,18. Нашр. л. 11,7. Тиражи 25000. Заказ № 2305. Баъ
1 с. 10 т.

«Ўқитувчи» нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 25—78.

Ўзбекистон ССР нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат коми
Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг полиграфия ко
нати. Тошкент, Навоий кўчаси 30. 1980 й.

Полиграфкомбинат Ташкентского полиграфического производственного объедине
«Матбуот» Государственного комитета УзССР по делам издательств, полиграфи
книжной торговли. Ташкент, Навои, 30.